

قُدُورِي

پستو

حصّہ ۳

جلد ۲

مصنف
مولانا محمد عبداللہ الایوبی
القندھاری السّیلمانی الخلی الحنفی

﴿نظر ثانی﴾

مولانا نثار احمد عریف

ترتیب و سرورق

فضل الحق حقانی
فاضل وفاق المدارس ملتان

مکتبۃ القراءۃ والتجوید

کانسی روڈ، شالدرہ، کوئٹہ

حنفی کفایت دینی کتب خانہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کفایت اللہ اپنے صدیق

وائس لیپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

حنبلی

کفایت اللہ اپنے صدیق

+923052488551

+923247442395

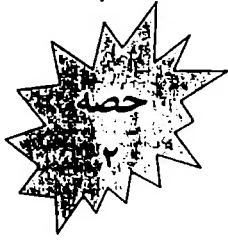
easypaisa

مالکی

فَانكحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِثْنَى وَثَلَاثَ وَرُبْعَ (القرآن)

نكاح قصوري

تصنيف

مولانا الحاج علامه

محمد عبيد الله

الايبوبي القندهاري السليمانخيلي الحنفي

مكتبة القراءة والتجويد
مكتبة التجويد والتجويد
كاسي رود كوته

مكتبة القراءة والتجويد كوته

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم نکاح قدوري پښتو جلد ۳ حصه ۲
 د مصنف نوم الحاج علامه الزمان محمد عبيد الله
 الايوبي القندهاري مد ظله العالي
 کمپوزر حبيب الحق حقاني
 خپرونکې اداره مکتبه القراءات والتجويد کاسي روډ
 شالدره کوټه
 کچه ۸۱۳۰۱۲۰
 د سرورق ليکونکي محمد فضل الحق حقاني

خپورنیا

د نکاح قدوري د دوهم جلد دريمه حصه به هم د همدې مکتبې
 له خوا څخه په ښه خط، ښه کاغز، او ښه چاپ سره و مينه والو ته
 ډېر ژر وړاندي سي.
 د هم دې مکتبې له خوا تعليم الاسلام په خوږه کندهاري پښتو
 چاپ ته وسپارل سو، مينه وال دې له نړې کتاب پلورنځي څخه
 ژر تر لاسه کړي

﴿کتاب الجنایات﴾

دا کتاب دي په بيان کي د احکامو د جنایاتو .

پښتو ۱۱۱۱: - چي اگرچه کتاب الاعتاق او د عتق احکام ته په او سني زمانه کي چندان ضرورت نسته لعدم العبيد والاما فی عموم الدول الاسلاميه، نوڅکه دروېش په قدر د مايحتاج اليه حل لعبارت اکتفاء وکړه او د ډېر تفصيل څخه يې ډډه وکړه، بخلاف الجنایات ولي جنایتونه لکه قتل، د چا پر اندامو تېری، غلا وغيره په نننۍ زمانه کي خصوصا ډېر رواج دي، نو د احکامو پېژندل يې ډېر ضروري دي لهذا دروېش به په تفصيل کي د احکامو د جنایاتو حسب المقدور بقدر کفايت د مفتدي تفصيل وکړي انشاء الله تعالى ﷻ

پښتو ۱۱۱۱: - چي جنایات په حقيقت کي ضد د اعتاق دي ولي په جنایت کي اهلاک د نفس او يا د مال او يا د اطرافو دي، او اعتاق احیاء معنوي د مړي ده نو په سبب د تقابل مصنف رح دا دوه بابونه سره متصل کړه او په سبب د شرف د احیاء يې کتاب العتاق د مخه کي، لان التقابل عد فی علم البيان من وجوه المناسبة كما لا يخفى على من نظر فيه" او بل مناسبت ددې دوو کتابو دادي چي اغلظ د جنایاتو قتل النفس بغير حقه چي حکم يې قصاص دي او قصاص که څه هم ظاهرا موت د مقتول قصاصا دي لکن په دې قصاص کي حیات عظمی سته کما فصله المفسرون" قال الله عزوجل ولکم فی القصاص حیوة يا اولی الالباب" او

په اعتاق کي هم احیاء وه کما عرفت فبینهما تناسب معنوی ایضا فلهذا
اتصل المصنف بینهما.

فصل پنځم: - جنایت په لغت کي مصدر دي او په لغت بیرته نقل سو وه
هغه کار ته چي سپری یې وکړي د فعل څخه د شر فسمی ذالک الفعل
باسم المصدر وهو شائع فی اللغة العربية، او په شرعه شریفه کي هغه
فعل ته وای چي شرعا حرام وي (بحر الرائق، مجمع الزهر، دروېش)

فصل ششم: - جمع د لفظ د جنایاتو په اعتبار د تعدد د انواعو د جنایت
ده لکه قتل النفس، او قطع الاطراف وسرقة المال وغيره وهذا علی
محاذات ما قال المصنف کتاب الطهارات.

قال القدوری رحمته الله «القتل علی خمسة اوجه، عمد، وشبه
عمد، وخطاء، وما أجرى مجرى الخطاء والقتل بسببه»
او قتل پر پنځه قسمه دي (۱) یو عمد (۲) بل مشابه د عمد (۳) بل
خطاء (۴) بل جاری پرځای د خطاء (۵) او بل قتل په سبب دي،

پسوه: - چي امام محمد رح په مبسوط کي قتل درې قسمه بللي
دي (۱) عمد (۲) شبه عمد (۳) او قتل خطاء لکن صاحب د جوهره وایي
چي قدوري چي پنځه قسمه کړه د پاره د تفصیل د قسمینو اخیښو او د
بڼه بیان ددې دوو قسمو کي که څه هم دا دوه قسمه داخل دي په قتل
خطاء کي فی الحقیقت

قال «فالعمد ما تعمد ضربه بسلاح» نو عمد هغه قتل دي چي
په قصد سره وکړه وهل د مقتول په صلاح سره.

پوښه سکه:- چي قصد خوفعل د قلب دي او هغه پټ دي نو اعتبار آله لره د قتل ده، يعني که آله وژونکې آله وه نو هغه قتل عمد دي.

فائده:- سلاح هغه آله د قتل بولي چي د اوسپني څخه جوړه وي لکه توره، چاره، خنجر، نېزه، توپک، توپنچه، کلاشنکوف وغيره من الآله الجديدة المتخذة من الحديد.

قال «او ما اجرى مجرى السلاح فى تفريق الاجزاء كالمحدد من الخشب والحجر والنار» او يا هغه شى چي په ځای کي د سلاح وي يعني مشابه د سلاح سره وي په جلا کولو کي د اعضاؤ لکه تېره لرگي او يا تېره ډېره او يا اور.

پوښه سکه:- که يو سړي بل سړى و رود يا ولې ته ور وچاوه او هغه غرق سو او مړ سو په نېز د امام اعظم هغه قتل عمد نه دي نو قصاص نسته پکښي، بلکه ديت د مړي واجب دي پر عاقله د قاتل، او ياران وای که اوبه دومره اوبه وي چي خلاصېده د هغو څخه نه سوه کېدای غالبا لکه د هلمند رود مثلاً هغه هم قتل عمد دي او حکم يې قصاص دي.

مسئله:- په قتل عمد کي دا شرط دي چي سبب د ضمان به وي، نو قتل د قطاع الطريق عمد نه دي او نه قتل د مرتد عمد دي او نه قتل د حربي عمد دي ولي دا قتلونه ضمان نه لري.

قال «وموجب ذالك الماثم والقود الا ان يعفو الاولياء» او حکم د قتل عمد گناه ده چي توبه غواړي، او بل قصاص دي د قاتل مگر هغه وخت که اولياؤ او اقرباؤ د مقتول عفو د قصاص وکړه که يې

مفته عفوه وکړه او يا يې ديت واخستي نو بيا قصاص نسته، د گناه دليل يې هغه آيت دي "ومن قتل مؤمنا متعمدا فجزائه جهنم الآيه" او د قصاص دليل هغه آيت دي "کتب عليكم القصاص فی القتلی الآيه"

پښتو ټولنه:- چي حکم د قتل عمد زموږ احنافو په نهز قصاص دي متعين البته که اولياء د مقتول او قاتل پر ديت سره راضي سوه بيا قصاص ساقط دي، او امام شافعي رحمته الله عليه وايي چي قريبان د مقتول اختيار لري که قصاص غواړي او که ديت يعني که څه هم قاتل وقصاص ته اماده وي خو بياهم که اولياء د مقتول ديت غوښتي او ليا د قاتل به يې ورکوي، او زموږ په نهز داسي نه ده بلکه قصاص حق متعين دي بېله رضا د جانبينو ديت نسي غوښتای.

قال ﴿ولا كفارة فيه﴾ او كفاره لکه بيان چي به يې راسي انشاء الله نسته په قتل عمد کي، او امام شافعي رحمته الله عليه كفاره هم پر قاتل لازمه بولي، والدلائل للفريقين فی الكتب المطولة.

قال ﴿وشبه العمد عند ابي حنيفة رحمته الله عليه ان يتعمد الضرب بما ليس بسلاح ولا ما اجرى مجراه﴾ او شبه عمد په نهز د امام اعظم رحمته الله عليه دادي چي په قصد يې ووهي مقتول په داسي شي چي نه سلاح وي او نه مايجرى مجرى السلاح وي، وقد مر ذکرهما.

دروېش وايي:- چي ودي قتل ته شبه عمد وايي ددي سببه چي دا قتل دوي شېبې لري يوه شبه يې د عمد ددي وجهي چي قاتل قصد وکړي وهغه فعل ته چي ده ته حرام وو يعني وهل دمسلمان بلا موجب او بل مشابهت د خطاء سره يې په اعتبار ددي چي آله يې د قتل نه ده

استعمال کړې، فکان ذالک الفعل خطاء باعتبار لآله، او مشابه د عمد دي په اعتبار د قصد گوا دده غرض ضرب وو تاديبا هغه اتفاقا قتل ځنډي پيداسو، ودليل قول ابی حنیفة رضی اللہ عنہ قوله عليه السلام الا ان قتل خطاء العمد قتل السوط والعصاء وفيه مائة من الابل الحديث" او عليه السلام د يوې لکړې او بلي لکړې فرق نه دي کړې.

پوښتنه:- ولي دا قتل خطاء شبه العمد بولي او عمد شبه الخطاء يې نه بولي؟

ځواب:- معنا د عمد په دې قتل کي ضعیفه ده ولي چي آله يې د قتل عمد د پاره نه ده وضع او نه د قتل د پاره خلگ دغه آله مستعملي بلکې غالبه استعمال ددې آله د پاره د تاديب دي.

قال ﴿وقال رحمهما الله اذا ضربه بحجر عظيم او بخشبة عظيمة فهو عمد وشبه العمد ضربه بهما لا يقتل غالبا﴾ او ياران وايي که يو سړي مقتول وواه په لوي ډبره او يا په لوي لرگي هغه هم عمد دي، او شبه عمد يعني په نيز د يارانو وهل دي د مقتول په داسي شي چي په هغه سره غالبا قتل نه واقع کېږي.

پوهنه:- چي مذهب ته د يارانو ائمه ثلاثه هم تللي دي، دوي وايي چي د لوي ډبري او يا ډانگ لوي لرگي فعل تر سيف تر عمل کم نه دي، فصار عمدا فيجب القصاص.

قال القدوري ﴿وموجب ذالك على القولين الماثم والكفارة ولا قود فيه﴾ او حکم د شبه العمد پر اختلاف د دوو قولو د امام اعظم رحمته اللہ علیہ او د يارانو، اول خو گناه ده يعني په آخرت به جزاء مومي ولي ده

داسي کار وکړي چي وده ته شرعا حرام وو، او دوهم حکم يې کفار ه ده ولي دا فعل دده خطاء دي ولي گورو وآلې ته چي د قتل نه ده او قصاص نسته پکښي لعدم کونه عمدا حرفا.

قال ﴿وفيه دية مغلظة على العاقلة﴾ او په دې قتل کي ديت سته لما مر من الحديث، او ديت يې هم سخت او هم پر عاقله دي يعني دده پر قربانو.

فائدة:- بيان د عاقلې به راسي انشاء الله او دا ديت به په درې کاله کي اداکېږي ولي چي حضرت عمر رضي الله عنه داغسي حکم کړي دي، او په غير عقلي شيانو حکم د صحابي محمول پر سماع د آنحضرت صلى الله عليه وسلم کما تقرر فی کتب اصول الفقه، هذا حاصل ما فی مجمع الانهر مع زیاده.

قال القدوری ﴿والخطاء على وجهين خطأ فى القصد﴾ يعني د فاعل په قصد کي ﴿وهو ان يرمى شخصا يظنه صيدا فاذا هو آدمى و خطأ فى الفعل وهو ان يرمى غرضا فيصيب آدميا﴾ او خطا دوه قسمه ده يوه خطا ده په قصد کي د رامې، خطا په قصد کي د رامې داده چي ده يو سړى په قصده مړ کي دده گمان دا وو چي دا ښکار دي او په واقع کي هغه سړى وي، نو دى په قصد کي خطاوتې چي ده خو د ښکار قصد کړى وو هغه سړى وو او دده په رمي مړسو او بله خطاء ده په فعل کي هغه داده چي رامې خو نوبان وشتي پر سړي ومبستي او هغه مړ سو نو دا فعل چي وشتل د نوبان وه خطاء سوه.

قال ﴿وموجب ذالك الكفارة والديته على العاقلة ولا مائثم فيه﴾ او حکم د خطايي قتل يعني په دواړو قسمو کي کفار ه ده پر قاتل

باندي او ديت دي پر عاقله دده او گناه نسته پكښي قال الله تبارك
وتعالى فى حكم قتل الخطاء" (فتح رربة ودية مسلمة الى اهله، الى
اخير لآية)

پښتو ژبه:- چي مراد د عدم اثم څخه گناه د قتل ده يعني د قتل گناه
نسته باندي لکن نفس گناه سته چي ولي ده په وخت کي د ويشتلو بڼه
غور نه کاوه.

پښتو ژبه:- که سړي خپل قريب په قتل خطا سره مړ کي، د ميراث
څخه د مقتول محرومه دي، ولي چي احتمال ددې سته چي ده دي په
قصد سره ويشتلی وي او خطا يې محض بهانه وکړه.

پښتو ژبه:- هر هغه قتل چي موجب يې قصاص وي او يا كفاره وي قاتل
د مېراث څخه د مقتول محرومه کېږي کذا فى السراجى والجوهره.

قال ﴿وما يجرى مجرى الخطاء مثل النائم ينقلب على رجل
فيقتله﴾ او هغه قتل چي جاري په ځاى کي د خطاء وي لکه يو بده
سړى چي پر سړي ورواوړي يعني تر ځان يې لاندې کړي او مړ يې کړي.

پښتو ژبه:- چي اکثر دغه قتل په بڼو کي پېښېږي چي کوچنى د
شپې وژاړي دا يې راواخلي او په ځاى کي يې د ځان سره پرېباسي او تى
په خوله کي ورکړي يو گړى وروسته دا بېده سي او پر کوچني راواوړي
او کوچني مړسي، نو مصنف چي على رجل ويلى دى هغه يو شاز او
نادر مثال دي.

قال القدوري «فحكمه حكم الخطاء» نو حکم ددغه حکم هم د خطاء دي يعني قصاص نسته او ديت لازم دي او قاتل د ميراثه څخه د مقتول محروم دي.

قال «واما القتل بسبب كحافر البير وواضع الحجر في غير ملكه» او هر چي قتل دي په سبب د يو كار چي د سړي څخه صادر سوى وي لكه كينل د څا او يا ايښول د ډبري دواړه په غير كي د خپل ملك وي.

قال «وموجبه اذا تلف به ادى الدية على العاقلة ولا كفارة عليه» او حکم د قتل په سبب سره چي مړ سي په هغه سره انسان، ديت دي پر عاقله او كفاره سته پر ده، ديت پر عاقله خو په دې لازم دي چي دا قتل په حکم د خطاء دي، او كفاره چي پرده نسته ددې سببه چي لوېدل وځاته او يا پر ډبره غوڅارېدل خو د حافر يا د واضع الحجر فعل نه دي بلکه فعل د مقتول دي.

~~هغه~~:- كه يو سړي څا په خپل ملك كي كښلي وو او يا يې ډبره په خپل ملك كي ايښهوه بيا ديت پر عاقله هم نسته، لان لكل واحد التصرف في ملكه بما شاء فالتلف منسوب الى المقتول من كل وجه.

قال المولى القدوري «والقصاص واجب بقتل كل محصون الدم على التابيد اذا قتل عمدا» او قصاص واجب دي په وژلو سره د هر انسان چي وينه يې محفوظه وي په دې سره مرتد او حربي خارج سوه ولي چي دهغو وينه حفاظت شرعي نه لري، او حفاظت د

ویني به یې هم د همېشه لپاره وي په دې قید سره یې هغه کافر وه یستی چي اسلامي مملکت ته په امان یعنی پارسپوټ راغلي وي او یو مسلمان هغه مړ کي نو قصاص پر مسلمان نسته ولي چي د مستامن وینه محفوظه اېدا نه ده بلکه په قدر د وېزې د پار سپوټ، ولي دی خو اصلاً حربي دي.

دروېش وايي:- چي دا مسئله که څه هم مصنف کلیه راوړې ده مگر صبي او مجنون ځنډي مستثنی دي ولي چي په کتابو کي د فقهاؤ ا داخبره بالاتفاق موجوده ده چي غیر مکلف اهل د عقوباتو نه دي، او کوچني او لېوني لره عمد نسته او مصنف وويل، اذا قتل عمدا ولي که قتل خطاوي د هغه حکم قصاص نه دي کما مر.

قال ﴿ويقتل الحر بالحر والحر بالعبد والمسلم بالذمي ولا يقتل المسلم بالمستامن﴾ او وژل کېږي يعني قصاصېږي حر سړی په قتل سره د حر، او دا غه رنگه قصاصېږي حر سړی په وژلو سره د مړي او داغه رنگه قصاصېږي مسلمان په وژلو سره د اهل زمه يعني چي په اسلامي ملک کي یو کافر د همېشه لپاره اوسېږي، ل قوله عليه السلام دمائهم کدمائنا و اموالهم کاموالنا او نه وژل کېږي مسلمان په قتل د مستامن يعني چي په پاسپورټ و اسلامي مملکت ته راغلي وي، او امام شافعي رحمته الله وايي چي حر په مړي سره نه وژل کېږي ل قوله تعالى "الحر بالحر العبد بالعبد" ولنا قوله تعالى ان النفس بالنفس" او دا آيت مطلق دي او دا قانون اصولي دي چي تخصیص په ذکر سره نفي د ماسوا نه کوي، او دا غه رنگه قصاص د احکامو څخه د انسانیت او د

حق الدم الابدی دي په دې کي د حر او د مريي فرق نسته بخلاف الحربي والمرتد والمستامن.

قال «ويقتل الرجل بالمرءة والكبير بالصغير والصحيح بالاعمى والزمن» او وژل کېږي يعني قصاصېږي تر پر ښځه چي عمدا يې قتل کړي، که يې خپل او که پردی وي او مشر سړی پر کشر او کوچني، او جوړ سړی پر ړانده او شل سړي.

په دې مسئلو دليل دادي چي په باره د قصاص کوم آيتونه او حديثونه راغلي دي ټوله عام دي، او بل دا چي که چېرې په قصاص کي مساوات من کل الوجوه معتبر سي نو دروازه د قصاص به بنده سي او قتل و قتال به تر اندازه ډېر سي.

قال «ولا يقتل الرجل بابنه» او نه وژل کېږي پلار پر زوي باندي يعني په وژلو کي د زوي عمدا پلار نه قصاصېږي "لقوله عليه السلام لا يقاد والد بولده.

فأنته:- زوي که پلار عمدا مړ کړي پر قصاصېږي فهو کالاجنبی.

«ولا بعبد ولا بمدبره ولا بمكاتبه ولا بعبد ولده» او نه وژل کېږي سړی په وژلو سره د مريي خپل، او نه هم په مدبر خپل، او نه هم وژل کېږي په وژلو سره د مکاتب خپل، او نه هم په مريي د زوي خپل، ددی ټولو مسئلو دليل دا دي چي مريي او مکاتب او مدبر خو مال د مولی دي، او څوک چي خپل مال تلف کي نو څه زمان پر سته؟ او بله خبره داده چي ټوله حقوق د مريي او معاملاتي د هغه راجع ومولی ته دي نو قصاص د مريي هم حق د مولی دي نو آیا دا معقوله خبره ده چي سړی

پر خپل ځان حکم د قصاص جاري کوي، او هر چي مريي د زوي دي چي پلار يې مړ کړي قصاص باندې نسته د هغه حديث په اثر چي "انت ومالك لابيك" نو دغه عبد الابن گويا مريي د پلار دي نو په قصاص کي شبهه پيدا سوه.

﴿ومن ورث قصاصا على ابية سقط﴾ که چا ته په ميراث ورسېدی قصاص پر خپل پلار نو قصاص ساقط دي سورت د مسئلې دادې که يو سړي مور د خپل زوي مړه کړه نو خو ميراث د قصاص يې زوي ته رسېږي، نو په عزت د پلار گلوي هغه قصاص د پلار څخه ساقط دي کذا فی الکفايه.

﴿ولا يستوفى القصاص الا بالسيف﴾ او نه دي اخسته کېږي قصاص مگر په توره سره يعني هغه مقتول که په توره وژلی وي، او که يې په کلاشکوف وژلی وي، او که يې په اور کي اچولی وي وغير ذالك کما مر، خود قاتل سر يې په توره جلا کېږي، او امام شافعي رحمته الله عليه وايي چي په هر شي چي يې مقتول وژلی وو په هغه شي به قاتل وژل کېږي، او موږ وايو چي په حديث شريف کي دا سي ارشاد دي "لا قود الا بالسيف، جوهره.

قال ﴿واذا قتل المكاتب عمدا وليس له الوارث الا المولى فله القصاص ان لم يترك وفاء وان ترك وفاء ووارثه غير المولى فلا قصاص لهم وان اجتمعوا مع المولى﴾ او که چېرې ووژل سو مکاتب مريي د يو چا په قصد سره او نه وو مکاتب وارث بېله باداره، نو قصاص اخيستل حق د بادار دي که نه وه پرې ايښي مکاتب

وفا يعني مال چي بدل الكتابت دي او كه يې وفا پرې ايښې وه او وارث د مكاتب غير د مولی هم وو نو حق د ميراث ورته وو لره نسته كه څه هم دوي اتفاق وكې سره د مولی.

فروع وایي: چي عبارت د مصنف مجمل دي صاحب د جوهره يې داسي تفصيل كړي دي چي وژل د مكاتب عمدا درې قسمه دي (۱) اول چي وفا د كتابت يې نه وي پرې ايښې نو حق د قصاص مولی لره دي كه څه هم نور ورته لري په اتفاق سره د امامانو رحمته الله عليهم ولي مكاتب چي مړ سو ملك د مولی وو نو حق د استيفاء د قصاص هم ده لره دي، او د مخه تهره سوه چي حر پر عبد وژل كېږي، او (۲) دوهم صورت دادې چي وفا خو يې پرې ايښې وي او په عين حال كي ورته غير د مولی څخه هم درلوده نو په دې صورت قصاص اجماعا نسته ولي چي ټپي كول د مكاتب په داسي حال كي وسوه چي مستحق د قصاص يې مولی وو لبقاء الرق، او موت دده په داسي وخت كي ميانځ ته راغلي چي مستحق د قصاص يې ورته وو، لزوال الرق عنه بسبب الوفاء" نو اختلاف د مستحق د قصاص شبه ده په سقوط كي د قصاص وهذا ماقاله المصنف وان ترك وفاه الخ.

او (۳) دريم صورت يې دا دي چي وفا خو يې پرې ايښې وي مگر بل وارث بېله مولی نه لري نو په نهز د امام اعظم رحمته الله عليه او په نهز د امام ابو يوسف رحمته الله عليه حق د قصاص مولی لره دي، وهذا معنى قول المصنف وليس له الوارث آه، امام محمد رحمته الله عليه وايي چي مولی يې نه سي قصاص ولاي، چي مولی چي مستحق د قصاص وو په وخت كي د ټپي كېدو د مړيې په سبب د ملك وو، او په وخت كي د مرگ په سبب د ولاء العتاقه

دي مستحق د قصاص دي، نو جهتونه د استحقاق چي مختلف سوله نو گویا مستحق مختلف سو لکه په دوهم صورت کي، او شیخان رحمۃ اللہ علیہ چي مستحق د قصاص خو په هر صورت کي مولی دي، فوجب له القصاص، انتها مع زیادة کثیرة من العبد العاصی.

قال «واذا قتل عبد الرهن لا يجب القصاص حتی یجمع الراهن والمرتهن» او که ووژل سو هغه مریي چي یو سړي په پور کي بل سړي ته په گرو ورکړي وو نو قصاص د مریي نسته تر هغو چي راهن یعنی مالک د مریي او مرتهن چي پور والادي سره جمع نسي او اتفاق سره ونه کي پر قصاص، ددې مسئلې دلیل دادي که راهن یعنی مالک د مریي پر خپل سر قصاص واخلي نو حق د مرتهن په پور کي باطلېږي او مرتهن په دې سبب قصاص یوازي نه سي اخستلای چي مریي خو دده ملک نه دي او چي دواړه جمع سي نو د مرتهن حق به په رضا دده باطل سي.

قال «ومن جرح رجلا عمدا فلم یزل صاحب فراش حی مات فعليه القصاص» او که چا ټپي کي یو سړی یعنی په توره وغیره یې وواهه په قصد سره نو هغه مجروح د هغه ټپ د سببه پر خای پروت وو یعنی ټپ یې نه سو جوړ حتی چي مړ سو، نو پر جراح باندي قصاص سته، لان الموت وقع بسبب جرحه.

قال «ومن قطع ید رجل عمدا من المفصل قطعت یده، وكذلك الرجل ومارن الانف والاذن» او که چا پرې کي لاس د یو چا

پر بند باندي هر بند چي وي، نو د هغه سړي لاس دي هم پر هغه بند ورپرې کړه سي،

قصاصه: - هر قطع د عضو چي مماثلت پکښي ممکن وي په هغه قصاص سته قال الله تبارک و تعالیٰ "والجروح قصاص" يعني مماثلت، نو په قطع د مفصل خو مماثلت ممکن دي نو قصاص لازم دي، او چي مماثلت نه وي ممکن بيا قصاص نسته، او داغه رنگه قصاص سته چي پښه يې پر بند ورپرې کړي، او داغه رنگه قصاص واجب دي چي د پزي نرمک ورپرې کړي او يا د غوږ نرمک ورپرې کړي، مامر من امکان المماثلة فی هذا کله.

فائدة: - دې ته اعتبار نسته چي د چا لاس يا پښه يا پزه وغيره لوي وي او د بل دا کوچني وي، ولي چي منافع د اعضاؤ د خلکو سره يو دي کذا فی الهدايه.

قال ﴿ومن ضرب عين رجل فقلعها فلا قصاص عليه﴾ او که چا يو سړی پر سترگه وواهه او سترگه يې د بېخه ځنډي وکښه نو پر ده قصاص نسته ولي چي داسي ضرب پر سترگه د چا چي سترگه دې د بېخه وڅېړي ممکن نه دي او کم ترهغه خو قصاص نه دي.

قال ﴿فان كانت قائمة وذهب ضوئها فعليه القصاص﴾ او که يې پسله وهلو سترگه پر ځای ولاړه وه لکن نور يې ولاړی يعني سترگه يې د وهلو په سبب ړنده سوه نو پر هغه قصاص واجب دي او صورت د قصاص يې دادي.

﴿تحمل له المرئة ويجعل على وجهه قطن رطب وتقابل عليه بالمرئة حتى يذهب ضوئها﴾ چي توده دي كړه سي انداره په اور وغيره او د سړي پر مخ دي پښه چي لاندې وي وركښېږدي او انداره دې پر سترگه وربرابره كړي تر هغو پوري چي نور د سترگي د مابينه ځي، قال الهداية وهذا ماثور عن جماعة من الصحابة . او په رد المحتار كي دي چي د بعض علماؤ په خط كي ماليدلي دي چي مراد د مرئه څخه په دې ځاى كي هغه مشهوره معنا نه ده چي خلگ مخ پكښي كوري او انداره يې بولي، ولي چي د هغې په تودولو او د سترگي سره په مقابله كولو سره د سترگو نور نه باطلېږي بلكه مراد داسي فولاد دي چي ډېر پالش سوي وي حتى چي مخ پكښي معلومېږي.

درويش وايي:- چي د وخت څخه د صحابه كرامو څ تر دې زمانې پوري خو د مرئت ترجمه په معروفه اندازه سره كوي، والتجربة شئ علحده فلو صحت التجربة فالمراد فى كلام الصحابة . ايضا المرئة الفولاذية والله اعلم.

قال ﴿وفى السن القصاص﴾ او په غاښ كي قصاص سته لقوله تعالى " السن بالنسن.

پوه وايي:- چي په غاښ كي هغه وخت قصاص سته چي د بېخه يې وروكاږي، لامكان المماثلة او كه يې يوه حصه د غاښ ورماته كړه بيا قصاص نسته، لعدم امكان المماثلة، درویش.

قال ﴿وفى كل شجة يمكن فيها المماثلة القصاص﴾ او په هر تپ كي چي ماصلت ممكن وي قصاص سته،

په دې ډول چې: -- چې اگر چه په لغت کي شجره د مخ او سر تپ ته وايي، او چې تپ په بل ځای کي وي هغه ته جراحت وايي لکن مراد دلته معنا عامه ده ولي چې په ټولو کتابو کي د فقه شريفي ددې مسئلې دليل دا قول د خداى پاک ﷺ راوړه سوى دي "والجروح قصاص" نو که مراد معنا لغوي وايي نو دا آيت خود مخ او سر تپ ته شاملېدي کما لا يخفى، دروېش.

قال «ولا قصاص فى العظم الا فى السن» او قصاص نسته په اډو کو کي مگر په غاښ کي، دليل يې دا دي چې امکان د مماثلت نه دي ممکن مگر نه په غاښ کي، يعنې که څوک د چا لاس ورمات کي او يا پښه وغيره ورمات کړي نو قصاص نسته ولي احتمال د زيادت او نقصان سته، وورد فى الحديث النبوى ﷺ لا قصاص فى العظم وايضا قال عمرو ابن مسعود ﷺ لا قصاص فى العظم الا فى السن وقد بينا ﷺ مراد الحديث المطلق، وانما استثنى السن لانه قال الله تعالى "السن بالسن الآيه".

قال «وليس فى مادون النفس شبه عمد» وانما هو عمد او خطاء» او نسته په کم کي د نفس شبه عمد بلکه په مادون النفس کي عمد دي يا خطا، په هدايه کي وايي چې شبه عمد راجع و آله ته دي، او قتل هغه شى دي چې په اختلاف د آله مختلف کېږي او مادون النفس په اختلاف د آله نه مختلف کېږي، فلم يبق الا العمد او الخطاء، انتهى.

قال «ولا قصاص بين الرجل والمرءة فى مادون النفس ولا بين الحر والعبد ولا بين العبدین» او نسته قصاص په منځ کي د

نر او ښځي تر نفس په کم کي او نه قصاص سته په مابین کي د حر او د مریي، او نه قصاص سته په مابین کي د دوو مریانو، او امام شافعی رحمہ اللہ او امام مالک رحمہ اللہ وایي چي په هر ځای کي چي قصاص په نفس کي جاري کېږي هلته قصاص په اطرافو کي هم جاري کېږي، ولي چي اطراف تابع د نفس دي نو په مذکوره صورتو کي قصاص سته. او موږ وایو چي اطراف حکم د اموال لري نو مماثلت پکښي شرط دي او اطرافد نر او د ښځي، او اطراف د حر او د مریي یا د دوو مریانو خو فرق سره لري، ولي چي په دیت او په قیمت کي یې فرق سته، رمز الحقائق.

قال ﴿ويجب القصاص في الاطراف بين المسلم والكافر﴾
ولي اختلاف نه سره لري نو مماثلت سره لري.

﴿ومن قطع يد رجل من نصف الساعد او جرحه جائفة فبرء منها فلا قصاص عليه﴾ او که چا پرې کړی لاس د بل چا د نیمایي څخه د بازواو یا یې ټپي کړي او یا یې ټپي کړي په جائفه ټپ او د هغه ټپ جوړ سو فلا قصاص عليه ولي چي ساعد خو هډوکي دي ولا قصاص فی العظم کما مر بل يجب الارش.

فأئذ:- د نصف ساق هم داغه حکم دي د جائفې ټپ بعض فقها وایي هغه ټپ چي د ننه حصې ته د سر ورسېږي، او بعض وایي چي د ننه حصې ته د نس ورسېږي.

سؤله:- چي په جائفه ټپ او د هغه ټپ جوړ سو، فلا قصاص عليه، ولي خواډوکي دي ولا قصاص فی العظم کما مر، بل يجب الارش.

مسئله ۵۵:- د نصف ساق هم دغه حکم دي او جائفه تپ بعض فقهاء رحمہم اللہ وايي هغه تپ دي چي د ننه حصې ته د سر ورسېږي، او بعض وايي چي د ننه حصې ته د نص ورسېږي.

پوښتنه ۵۶:- چي په جائفه تپ کي چي قصاص نسته تر جوړېدو د مخه ولي چي مماثلت يې ممکن نه دي، بل احتمال الزيادة والنقصان نو لازم ثلث الدية دي چي د جائفه ارش يې بلي.

مسئله ۵۷:- د لوړي حصې د ځگر چي د ننه تپ سوري سي، او يا د يوه بغل تپ او د بل بغل تپ چي د ننه ته ورسېږي ودغه د شا تپ چي د ننه برخي ته ورسېږي هم حکم د جائفه لري، او بعض فقهاء رحمہم اللہ وايي چي جائفه په سر او نس پوري اړه نه لري بل مذکوره تپونه ټوله جائفه بولي، البته د غاړي تپ او د ورانه تپ او د پنډۍ تپ جائفه نه بولي.

مسئله ۵۸:- که چاره د يوې خوا څخه د مذکوره ځايو وابلې خوا ته ووته دوې جائفې دي او دوه ثلثه د ديت پکښي لږم دي، حاصل ما فی الزخيره وجامع الزمر.

مسئله ۵۹:- که جائفه تپ ماضي و مرگ ته سو نو بيا قصاص النفس لږم دي او که جوړ سوي نه وو نو انتظار دي ورته وکړي که مرگ ته ماضي سو خو قصاص لږم دي او که جوړ سو ارش لږم دي.

قال «واذا كان يد المقطوع صحيحة ويد القاطع شلاء او ناقصة الاصابع فالمقطوع بالخيار ان شاء قطع اليد المعيبة ولا شيء له غيرها وان شاء اخذ الارش كاملاً» او که وولاس د مقطوع اليد جوړ او بې عيبه، او لاس د قاطع شل وو او يا يې گوتي

کمي وې نو مقطوع الید لره اختیار دي که یې خوښه وي دغه لاس عیجن د قاطع دي پرې کړي او نور شی ده لره نسته یعني تاوان. ولي چي قصاص او ارش نه سره جمعه کېږي. کما تقرر فی کتب الفقه.

قال «ومن شج رجلا فاستوعبت الشجة ما بین قرنيه وهی لا تستوعب ما بین قرنی الشاج» او که چا ټپي کي سر د یوه سړي یعني پر سر یې عمدا په چاره وغیره وواهه او دا ټپ د یوه قرنه څخه تر بل قرنه پوري ورسېږي، او دغه مقدار ټپ د شاج یعني د ټپي کونکي د یوه قرنه تر بل قرنه نه رسېږي ولي د شاج سره غټ وو نو که ټپي سوي سړی هم د شاج سر د یوه قرنه څخه تر بل قرنه پوري ورټپي کوي. خو د شاج ټپ لوي راځي نو مساوات چي معنا د قصاص ده موجود نه سو، نو به څرنگه وي؟ ددې په باره کي قدوري رحمته الله علیه وايي چي ټپي لره اختیار دي که د شاج سر په اندازه د خپل سر ورټپي کوي که څه هم د شاج پر سر قرنين د هغه نه رسېږي، او دده خوښه ده هر طرف د شاج د سر چي ټپ دده د سره شروع کوي، اذ لافرق بین طرفی راسه" او که یې خوښه وي تاوان د ټپ دي واخلي کاملاً.

پښتانه:- چي مذکوره فی المتن خو ټپ په عرض کي د سر وي، او که ټپ په طول کي د سر وو یعني د تندي څخه تر خټه پوري د هغه حکم د شجه فی العرض دي سواء سواء، یعني د خپل ټپ په اندازه دي سر د شاج ورټپي کي قصاصاً، او که تاوان اخلي.

پښتانه:- که د شاج سر کوچنی او د مشجوع سر غټ وو، نو که د مشجوع سر چي غټ دي ټپ یې د یوه ټپکه تر بل ټپکه رسېږي نو نو

حکم يې څه دي، نو که مشجوع په اندازه د خپل تپ د شاج سر ورته يې کړي، خو د شاج د سر تپ تر مابين القرنين تېرېږي، لصغر راسه؟

شواهد:- په دې صورت کي هم مشجوع لږه اختيار دي که د شاج سر تر مابين پوري ورته يې کوي وبس، يعنې نه په اندازه يې د خپل سر د تپ ولي په هغه اندازه تپي کول خو تر محل د تپ د مشجوع چي بين القرنين دي په سر کي د شاج تر مابين القرنين تېرېږي لصغر راسه، او دا تجاوز د قصاص سره منافې دي او که يې خوبه وي تاوان د خپل سر د تپ دي د شاج څخه واخلي، کذا فی الهدايه مع الزيادة.

قال «ولا قصاص فی اللسان ولا فی الذکر الا ان يقطع الحشفة» او قصاص نسته په پرې کولو کي د ژبي د يو چا او نه قصاص سته د ذکر په پرې کولو کي د يو چا، مگر د هغه ذکر په پرې کولو کي قصاص سته که يې د ذکر سر يعني د سنتي ځای ځنډي پرې کړي وو، ولي چي ژبه او غنډ خو سره ټولېږي يعني کوچني کېږي او لويېږي يعني سره کشېږي نو اندازه د برابري نه معلومېږي، او د فقهاؤ ^{رحمهم الله} په کتابو کي وايي چي د امام اعظم ^{رحمهم الله} په مذهب کي په ژبه کي قصاص نسته که بعض ژبه پرې کړي، وهذا بالاتفاق او که ټوله د بېخه ځنډي پرې کړي او په دې صورت کي امام ابو يوسف ^{رحمهم الله} وايي چي قصاص سته، والفتوى على قول ابى حنيفة ^{رحمهم الله} کذا فی قاضي خان او که يې حشفه ځنډي پرې کړه په هغه کي قصاص سته ولي د حشفي مقدار خو معلوم دي، او غټه حشفه او کوچنۍ حشفه فرق نه سره لري لاتحاد مقصودها.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ :- که یې یوه حصه د حشفې ځنډي پرې کړه په هغه کي هم قصاص نسته ولي چي د بعض مقدار نه معلومېږي.

قال المصنف رحمه الله عليه ﴿لاختلافه بصغر الحشفة وكبرها واذا اصطلح القاتل اولياء المقتول على مال سقط القصاص ووجب المال قليلا كان او كثيرا﴾ او که صلح وکړه قاتل د قريبانو سره د مقتول پر مال باندي يعني هر مال چي وي که روپۍ وي او که بل مال، نو قصاص ساقط سو يعني په مجرد صلح سره او مال واجب سو که لږ وي هغه مال او که ډېر وي، قال الله تبارك وتعالى فمن عفى له من اخيه شيئا فاتباع بالمعروف واداء اليه باحسن.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ :- چي دا آيت په اتفاق د مفسرينو رحمه الله عليه په باره کي د ترك د قصاص دي، او د قبول د مال د طرفه څخه د اولياء د مقتول نازل سوي دي، او ترجمه يې دا ده که چا ته عفو وکړه سوه يعني وقاتل ته د طرفه څخه د اولياء د مقتول د هغه شي چي پر قاتل لارم وو يعني قصاص په قتل عمد کي او راضي سوه اولياء په قبول د ديت او مال من اخيه يعني من دم اخيه، چي مقتول دي او ددوي قريب دي يوشی د عفو څخه نو دي اولياء د مقتول دغه مال د قاتل څخه په معروف او احسان سره اخلي يعني ډېر دې نه تنگوي او قاتل دي هم آداء د هغه مالي وکړي چي ده پر ځان لارم کړي دي و اولياء ته د مقتول د احسان پر طريقه يعني هغه مال دي نه ځنډوي، کذا فی تفسير المدارك وغيره، وقال رئيس المفسرين عبد الله بن عباس رضي الله عنهما نزلت هذه الآية في الصلح وورد في الحديث

الصحيح من قتل له قتيل فاهله بين خيرتين بين ان ياء خذوا المال وبين ان يقتلوا.

قال ﴿فان عفى احد الشركاء من الدم او صالح من نصيبه على عوض سقط حق الباقيين من القصاص وكان لهم نصيبهم من الدية﴾ او كه عفو وكړه يوه د شريكانو يعني چي قريبان د مقتول دي د وينو څخه د قاتل يعني قصاص معنا دا چي كه يو قريب د مقتول قاتل ته د خپل حق څخه د قصاص مفته بخښه وكړه، او يا يې صلح وكړه يوه د شريكانو څخه د خپلي برخې څخه د قصاص پر عوض مالي، نو ساقط سو حق د نورو شريكانو د قصاص په باره كي او باقي شريكانو لره خپله برخه ده په ديت كي د مقتول، يعني باقي شريكانو لره حق د قصاص پر قاتل نسته بلكه مجبورا به ديت د خپلو برخو اخلي.

نور وېشې وایسي:- چي مبني ددې قاعدې پر هغه قاعدې دي چي قصاص تقسيم نه قبلوي، وهذا باجماع الفقهاء رحمهم الله، نو چي بعض د قصاص ساقط سو په عفو مجاني او يا عفو عوضي، د بعض شريكانو ټوله قصاص ساقط سو، البته چونكه نور شريكان په عفو مجاني راضي نه دي نو دوي به خپل حق مال اخلي چي ديت دي، يعني د عفو كونكي او مالي عوض اخستونكي حصه دي ځنډي وباسي او نور ديت دي دوي واخلي بالغما ما بلغ.

پسوه وایسي:- چي حق اصلي په قتل عمد كي قصاص دي او اولياء د مقتول په مابين كي د قصاص او ديت اختيار نه لري زموږ په نېز، او

امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ وايي چي اولياء د مقتول اختيار لري نو قاتل دده پر مذهب مجبور دي هرڅه فيصله چي اولياؤ د مقتول وکړه هغه به قبلوي. قال القدوري «واذا قتل جماعة واحدا عمدا اقتص من جمعهم» او که مړ کي يوه جماعت يو نفر په قصد سره يعني په آله جارحه سره کما مر من قبل، نو قصاص دي واخستل سي د ټولو څخه يعني ټوله دي پر قصاص سي، په کفایه کي وايي چي دا حکم د قصاص د ټولو هلته دي چي هر يوه د جماعت داسي مقتول ټپي کړي وي، چي د هر يوه ټپ سبب د قتل د مقتول ګرځېدای سي.

د روښن وايي: چي که پر مقتول په عدد د قاتلانو وژونکي ټپونه وه او په عين حال کي يو کوچنی ټپ هم موجود وو چي سبب د قتل نه وو بيا دي هم ټوله قصاص سي، ولي دا کوچنی ټپ هم د يوه څخه د دوي دي، او که د کوچني ټپ کونکي معلوم وو هغه دي نه قصاصېږي، کما لا يخفي.

پخوانۍ نسخه: چي په هدايه کي وايي چي قصاصول د ټولو مخالف د حکم څخه د قياس دي ولي مساوات په قصاص کي شرط دي او هغه دلته نسته، لکن دا قياس موږ په هغه اثر د عمر رحمۃ اللہ علیہ پرېښو چي دده د خلافت په وخت کي اوه (۷) کسانو يو سړی وژلی وو، نو حضرت عمر رضي اللہ تعالیٰ عنہ حکم د قصاص پر ټولو وکړ، ولي چي قتل په اجتماع عادت د سفهاؤ د زمانې دي نو ټوله پر قصاصېږي ولي نور سفها به عبرت واخلي او داسي کار به بيا نه کوي، قال الله تعالى ولکم فی القصاص حیوة یا اولی الاباب

قال ﴿واذا قتل واحد جماعة فحضر اولياء المقتولين قتل لجماعتهم ولا شيء لهم غير ذلك﴾ او که ووژل يوه سړي ډېر کسان او قربان د مقتولينو ټوله حاضر سوه نو هغه قاتل دي وژل سي د ټولو د پاره او هيڅ شی نور يعني مال وغيره نسته ددوي د پاره غير د هغه قصاصه د يوه نفر.

قال ﴿فان حضر واحد منهم قتل له وسقط حق الباقيين﴾ او که حاضر سو يو نفر د اولياء څخه د مقتولينو يعني طلب د قصاص د قاتل يې وکړي، د هغه يوه د پاره دي قاتل قصاص سي او د نورو اولياؤ د مقتولينو حق ساقط سو ولي چي محل د بل قصاص نه دي پاته.

قال ﴿ومن وجب عليه القصاص فمات سقط عنه القصاص﴾ او که پر چا واجب وو قصاص، او هغه سړي په خدايي مرګ مړ سو نو ساقط سو دده څخه قصاص، لفوات محل القصاص.

قال ﴿واذا قطع رجلان يد رجل واحد فلا قصاص على كل واحد منهما وعليهما نصف الدية﴾ او که پرې کي دوو کسانو لاس د يوه سړي نو قصاص نسته پر هر يوه، او پر دواړو نيم ديت لازم دي ولي چي قطع اليد خو ددواړو په فعل سره راغلي، او د يوه لاس خو نيم ديت دي نو پر هر يوه ربع ديت واجب دي.

فصل في: چي ددې مسئلې صورت دا دي چي دوه کسان يوه چاره راواخلي او دواړو تينګه نيولې وي او د بل سړي د لاس پر يوه بند يې کشوي او لاس يې پرې کړي، وجه د عدم قصاص پر هر يوه داده چي هر يوه د هغه سړي بعض او يوه حصه د لاس ورپرې کړې ده، ټوله لاس خو

یې نه دي ورپرې کړي، نو که د دواړو لاس ورپرې کړه سي خو د دوي پوره لاس د هغه سړي د يوې حصې په عوض کې پرې کړه سوه، و هدا ینا فی القصاص لان مبناه علی المساوات کما مر من قبل مرارا.

فائدو: - دا ربعه د دیت چي پر هر یوه لازمه ده د خپل شخصي مال څخه به یې ورکوي، یعنی عاقله نسته ولي چي په عمدا قتل یا قطع کي پر عاقلې شی نسته.

فائدو: - امام شافعي رحمته الله وایي چي د دواړو لاسونه دي پرې کړه سي، دی قطع پر قتل قیاسوي ولي چي اطراف تابع د نفس دي. یعنی دوه کسه چي یو سړی عمدا مړ کړي دواړه پر قصاصېږي. مونږ وایو چې دا قیاس مع الفارق دي ولي د روح ختل خو تجزیه او تقسیم نه قبلوي، نو ځکه دواړه قاتلان مستقل دي په قتل کي، نو پر هر یوه کامل قصاص لازم دي بخلاف القطع فانه يقبل التجزیه والتقسیم او زمونږ د مذهب دلیل د مخه عنقریب تېر سو.

قال القدوري «وان قطع واحد یمینی رجلین مخضرا فلهما ان یقطعهما یده ویاخذا منه نصف الدية ویقسمانه نصفین» او که پرې کړه یوه سړي یعنی عمدا د دوو کسانو راسته لاسونه.

فائدو: - د یمینی د لفظ فائده داده که دغه سړي د یوه سړي راسته لاس ورپرې کړي او د بل سړي یې چپه لاس، نو د دغه سړي دي دواړه لاسونه ورپرې کړه سي، لتعدد محل القصاص قاله صاحب العنايه، نو دغه دواړه کسان حاضر سوه يعني د قصاص د پاره نو دوي ته دا جواز دي چي د قاطع هم راسته لاس ورپرې کړي، او دوي دوه واخلي د قاطع

څخه نیم دیت او بیا یې په خپل مابین کې سېره ووبشې یعنی چې ربه دیت وهر یوه ته ورسېږي.

قال ﴿فلو حضر واحد منهما وقطع يده فلآخر عليه نصف الدية﴾ او که حاضر سو یو د هغه دوو کسانو څخه، او د قاطع لاس یې ورپرې کړي، نو هغه بل سړی به د قاطع څخه نیم دیت اخلي او پر قاطع لارم هم دي.

نکته: - چې ددې عبارت فائده دا ده چې په صورت مذکوره کې اجتماع ددواړو کسانو ضروري نه ده ولي چې هر یو حق مستقل د قطع البید لري، او چې یو یې لاس ورپرې کړي نو د هغه بل د پاره محل د قصاص نه سو پاته نو مجبورا د هغه حق نصف دیت دي.

قال ﴿ولو اقر العبد بقتل العمد لزمه القود﴾ او که اقرار وکړي مړي د یو چا په قتل عمد سره نو پر هغه قصاص لارم دي.

نکته: - چې مړي په حق کې د وینو باقي پر خپل اصلي حریت دي او دا اقرار دده صحیح هم دي ولي چې په دې کې دی متهم بالکذب هم نه دي لانه ضرر له وبطلان حق المولی ضمنا لایاس به.

فائده: - اقرار د قتل عمد د مړي صحیح دي که مړي ماذون فی التجارت وي او که محجور وي لما مرانه باق علی اصل الحریت فی حق الدم.

نکته: - که مړي په قتل خطاء اقرار وکړي هغه اقرار یې نه دي صحیح ولي د قتل خطاء عوض خو مال دي ده لره خو مال نسته، او رقبه خو یې ملک ده مولى ده.

فَسَاءُ مَا أَفْعَى: - پلار چي زوي مړ کړي په قصد سره چونکه پلار نه پر قصاصېږي لکن دیت به پر پلار واجب وي دده په مال کي په درې کاله کي، کذا فی الجوهره، والهدایه، وغیرهما من کتب الفقه.

قال المصنف «إذا قتل رجل رجلاً شبه عمد فعلى عاقلته دية مغلظة وعليه كفارة» او که ووژى يو سړي بل سړى په شبه عمد سره نو پر عاقله د قاتل دیت سخت دي، او پر قاتل کفاره لارمه ده.

فَسَاءُ مَا أَفْعَى: - چي د شبه عمد ذکر د مخه تېر سو، او د عاقلې او دیت مغلظ او د کفاره قتل به وروسته راسي انشاء الله تعالى.

قال «ودية شبه العمد عند أبى حنيفة وأبى يوسف رحمهما الله تعالى مائة من الإبل أرباعاً خمسة وعشرون بنت مخاض وخمسة وعشرون بنت لبون وخمس وعشرون حقة وخمس وعشرون جذعة» او دیت د شبه العمد د امام اعظم رحمته الله او ابو يوسف رحمته الله په نهز سل اوښه دي پر څلور ډوله، (۱) دا چي ۲۵ پنځه ویشته به یې بنت مخاض وي، (۲) دا چي ۲۵ پنځه ویشته به بنت لبون وي، (۳) دا چي پنځه ویشته به یې حقه وي او (۴) دا چي پنځه ویشته به یې جذعه وي.

فَسَاءُ مَا أَفْعَى: - چي بیان د بنت لبون، بنت مخاض، حقی، او جذعې په کتاب الزکوات کي تېر سوي دي.

فَسَاءُ مَا أَفْعَى: - دا دیت مغلظ دي په نهز د شیخینو رحمته الله او امام محمد او امام شافعي رحمته الله وای چي د شبه عمد دېرش جذعې دي، او دېرش حقی

دي او څلوېښت هغه اوښانې چې په شپږم کال کې داخلې وي، او حاملانې وي، والدلائل فی الشروح المبسوطه.

څلوېښت وایسي: چې چونکه کتاب الزکوات د نکاح قدوري څخه ډېر لري وو، نو ځکه وایم چې بنت مخاض هغه جونگۍ ده چې په دوهم کال کې داخله وي، او بنت لبون هغه اوښه ده چې په دریم کال کې داخله سوې وي، او حقه هغه اوښه ده چې په څلورم کال کې داخله سوې وي، او جذعه هغه اوښه ده چې په پنځم کال کې وي.

قال «ولا یثبت التغلیظ الا فی الابل خاصة فان قضی بالذیة فی غیر الابل لم تتغلظ» او نه ثابتېږي تغلیظ مګر په اوښانو کې خاص، ولي چې دا تغلیظ په اوښانو کې په صریح حدیث سره ثابت دي، نوبل دیت پر هغه نه قیاسېږي، قاله صاحب العنایه، نو که قضا وکړه سوه د دیت په غیر کې د اوښانو نو هغه دیت نه مغلظ کړه کېږي ولي چې د شارع د خوا اورېده سوی تغلیظ په اوښانو کې دي وبس.

قال «وفی قتل الخطاء تجب به الذیة علی العاقلة والکبارة علی القتاتل» او په قتل خطاء کې دیت په خطاء سره واجبېږي پر عاقله او قاتل باندې، قال الله جل سلطانه "ومن قتل مؤمنا خطاء فتحریر رقبة مؤمنة ودية مسلمة الى اهله.

قال «والذیة فی الخطاء مائة من الابل اخماسا» یعني شل بنت مخاض دي، او شل ابن مخاض یعني نران، او شل بنت لبون دي، او شل حقې دي، او شل جزعې دي، په حدیث شریف کې چې روایت یې احمد

او ابو داؤد او ترمذي رحمہ اللہ د عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ ہم داغه ترتیب راغلي دي.

پښتو ۱۱۱۱: - چي تخفيف په ديت کي د خطاء تر ديت د شبه عمد په دوه ځای کي دي يو داچي ديت د شبه عمد ارباعا وو کما مر، او ديت د خطاء اخماسا دي، او بل دا چي په ديت شبه العمد کي نر او بنجۀ نه وه، او په ديت الخطاء کي ابن لبون نر او بنان هم داخل سوه.

پښتو ۱۱۱۲: - د نر او بنجۀ څه فرق دي؟

ځواب: - د نر څخه خو بې کرایه کشي او سپرتيا بله فائده نه اخسته کېږي او د بنجۀ زائد تر سپرتيا او کرایه کشي د توالد او تناسل فائده هم اخستل کېږي.

قال ﴿ومن العين الف دينار ومن الورق عشرة الاف درهم﴾
او ديت د سرو زرو څخه زر (۱۰۰۰) دينار دي، او د سپينو زرو څخه لس زره (۱۰۰۰۰) درهم دي.

پښتو ۱۱۱۳: - چي قيمت د هر دينار لس درهم دي نو زر دينار لس زره درهمه کېږي، وبالعکس فلا فرق فی المعنى، او امام شافعي او امام مالک رحمہ اللہ وايي چي دوولس زره (۱۲۰۰۰) درهمه دي، والاختلاف بسبب الاختلاف فی الحديثين، ومع ذالك ترجيح زمونږ مذهب لره ده ولي چي زمونږ د مذهب ديت اقل دي او اقل متعين دي او يقيني دي کذا فی مجمع الانهر.

قال المصنف «ولا يثبت الدية الا من هذه الا انواع الثلاثة عند ابي حنيفة رحمته الله عليه» او ديت نه ثابتېږي مگر ددغو درو نوعو څخه يعني ابل اوبښ، سره زر، او سپين زر په نېز د امام اعظم رحمته الله عليه.
 «وقالا رحمهما الله تعالى منها ومن البقر مائتا بقرة ومن الغنم الفا شاة ومن الحلل مائتا حلة كل حلة ثوبان»

د ديت د دغو درو نوعو څخه ثابت دي: - چي ديت چي په مشهورو احاديثو مبارکه وو کي ثابت دي، هم د دغو درو نوعو څخه ثابت دي فلا يقاس عليه غيرها، نو ددې سببه امام اعظم رحمته الله عليه پر دغو درو نوعو ديت منحصر کړی دي، او دليل د قول د يارانو دادي چي امير المؤمنين عمر رضي الله عنه په دوران کي د خپل خلافت ديت په مذکوره شپږو شيانو بيان کړي دي چي صحابه کرام رضي الله عنهم هم حاضر وه او چا انکار پر وه نکړی، فکان اجماعا.

د ديت د دغو درو نوعو څخه ثابت دي: - په بقراتو (غويانو) کي خو ډېر فرق سته او داغه رنگه په پسو کي ډېر فرق سته، او داغه رنگه په حللو کي هم فرق غير متناهي موجود دي نو تعيين د ماهو الواجب من هذه الثلث في الديت مونږ په څه شي سره کوو؟

جواب: - فقهاء رحمته الله عليهم تعيين په دغو درو نوعو کي داسي بيان کړي دي چي هره بقره به پنځوس درهمه قيمت لري، او هر پسه به پنځه درهم قيمت لري، او هره حله به پنځوس درهمه قيمت والاوي.

﴿وَيُؤْتِيهِمْ مِنْهُ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾:- دغه هر نوعه په اعتبار د قيمت مذکوره خو لس، زره (۱۰۰۰۰) درهمه کېږي نو فائده ددې اختلاف په مابین کې د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ او صاحبینو رحمۃ اللہ علیہم څه ده؟

﴿وَيُؤْتِيهِمْ مِنْهُ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾:- فائده یې دا ده که چېرې ولي د مقتول او ولي د قاتل پر اکثر تر دوو سوو بقراتو او یا تر دوو زرو پسو او یا دوه سوه حلو بالا صلح سره وکړه د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ په نېز روا دي ولي چي دا انواع ثلثه خودیت نه دي چي زیاده تر مقدار شرعي پکښې ناروا دي، او د یارانو رحمۃ اللہ علیہم په نېز دغه زیادت په صلح سره ناجائز دي ولي چي دا درې نوع خو هم دیت دي، او په دیت کې بالا تر دیت صلح ناروا ده لکه پر زائد تر سلو اوبسانو مثلاً چي ولي د قاتل او مقتول یې سره وکړي.

﴿وَيُؤْتِيهِمْ مِنْهُ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾:- مراد د حلتانو څخه قميص او پرتوگ دي.

قال ﴿ودية المسلم والذمي سواء﴾ او دیت د مسلمان او د اهل ذمه سره برابر دي، نو تر د اهل ذمه وو لکه زموږ نر دي او ښځې ددوي لکه زموږ ښځې دي په قتل نفس او مادونها کې، عنايه، او امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ وايي چي دیت د نصراني او يهودي څلور زره درهمه دي، او دیت د آتش پرسته چي مجوسي یې بولي اته سوه روپۍ دي، زموږ قول هغه قول د عليه السلام دي دیت کل ذی عهده فی عهده الف دينار، وكذلك قضی ابو بکر وعمر رضی اللہ عنہما کذا فی الهدایۍ.

قال ﴿وفی نفس الدية وفی المارن الدية وفی اللسان الدية وفی الذکر الدية وفی العقل اذا ضرب راسه فذهب عقله﴾

الدية وفي اللحية اذا حلقت فلم تثبت الدية وفي شعر الراس
الدية وفي الحاجبين الدية وفي العينين الدية وفي اليدين
الدية وفي الرجلين الدية وفي الاذنين الدية وفي الشفتين
الدية وفي الاثنين الدية وفي ثدي المرأة الدية» او د نفس په
وژلو کي ديت دی، او نرمک د پزي چي ځندي پرې يې کړي ديت دي. او
په ژبه کي چي ځندي پرې يې کړي ديت دي، او چي ذکر د سړي ځندي
پرې کړي ديت دي، او په عقل کي چي پر سر يې ووهي او عقل يې ختم
سي ديت دي، او په ږړه کي ديت دي چي داسي يې وروځړه يي چي بيا
وېښتان نه راشنه کېږي، مثلاً تېزاب يې پر وېښتانو ورتوي کړي، او د
سر په وېښتانو کي چي بيا نه راشنه کېږي ديت دي، او د ورزو په څرېلو
سره چي بيا نه راشنې کېږي ديت دي، او چي په دواړو سترگو يې ږوند
کي ديت دي، او که په يوه سترگه د مېخه ږوند وو او هغه بله سترگه يې
يو سړي ور ږنده کړه نيم ديت دي، او دواړه لاسونه چي يې ورپرې کړي
پوره ديت دي، او دواړې پښې چي يې ورپرې کړي پوره ديت دي، او
دواړه غوږونه چي يې ورپرې کړي ديت دي، او دواړه شونډان چي يې
ورپرې کړي ديت دي، او دواړې خوتي ځندي پرې کړي ديت دي، او په
دواړو تيو کي د بنځي چي ځندي پرې يې کړي ديت دي.

په دې ۱۰۰۰: - چي اصل او دليل د دغو مسئلو د عضو خو هغه حديث

نبوي دي چي سعيد بن المسيب رضي الله عنه يې روايت کړی دي چي نبي ﷺ
وويله، في النفس الدية وفي اللسان الدية وفي المارن الدية»

شالوده: - قانون کلي په اطرافو کي د انسان دادي چي هري قطعي چي د انسان د عضو منفعت علی الکمال د مابین څخه وړي او یا جمال او بنایست مقصود په انسان کي هم علی الکمال فوت وه په هغه کي ټوله دیت لارمېږي ولي چي په دې کي اتلاف د نفس دي من وجه، او په انسان کي اتلاف ملحق په اتلاف الککل سره دي تعظیما للآدمی، کما یدل علیه الحدیث المذکور آنفا فی قطع بعض الاطراف حیث اوجب کل الدیة فیه، هداية.

لارمېږي وايي: - چي پر اصل او قانون مذکوره ډېري تفريهاتي بناء کېږي کما فی الهدایه وغيره، هغه دادي چي د پزي په پرې کولو کي پوره دیت دي، ولي چي دا پرې کول جمال د انسان علی الکمال د مابین څخه وړي، او داغه رنگه که یې نرمک د پزي ورقطع کړي پوره دیت دي ولي چي د نرمک په پرې کولو کي جمال انساني باطلېږي، او که نرمک او سېرمې ورپرې کړې تر یوه دیت بالاشی نسته، لان انف عضو واحد" او ژبه چي یې ورپرې کړي منفعت او مقصود د خبرو یې ورضائع کړي نو پوره دیت لارم دي، او که یې بعض ژبه ورپرې کړه بعض باقي وه لکن خبرې یې نه سوای کولای هم پوره دیت لارم دي، لفوات المنفعة المقصودة وهو النطق" او که یې بعض حروف ویلای سوای او بعض حروف یې نه سوای ویلای د فقهاء د اختلاف سره سره صحیح مذهب دادي کې اکثر حروف ویلای سوې او بعض حروف یې د قطع اللسان په سبب نه سوای ویلای نو پوره دیت خو نسته لعدم فوادة النطق وهی الافهام والتفهيم" لکن په سبب د خلل په نطق کي حکومت عدل لارم دي،

او که يې ډېر حروف نه سواي ويلای او بعض حروف يې ويلای سواي نو پوره ديت غواړي ولي چي افهام د بل چا چي فائده د نطق ده نسي کولای، او که يې ذکر ځنډي پرې کړی وو هم پوره ديت لازم دي، ولي چي د ذکر فوائد يې ټوله فوت سوې چي هغه وطي دي، د اولاد زېږول دي، بولې دي او مني لري غورځول دي، او ټينګول د بولو دي، او اداخل په فرج د ښځي دي، او که يې خوتي ځنډي کښلې وې هم پوره ديت دي ولي چي فائده د خوتو چي پر وطي قدرت دي وغيره بالکليه فوت سوه، لکه د موټر ټائيرونه چي ځنډي وکارې او نور موټر روغ وي، او که يې د غږ ککړي ځنډي پرې کړې وه چي حشفه يې بولو هم پوره ديت لازم دي ولي چي حشفه مدار د اداخل فی الفرج ده او دا نوره توله د غږ تابع د حشفې ده، او د ږري خريل چي بيا نه راشنه کېږي او د سر وېښتيان يا د ورزو وېښتيان چي بيا نه راشنه کېږي هم پوره ديت دي، لفوات الجمال الانساني بالمذكورات" او د سر په وېښتيانو کي د امام شافعي امام احمد او امام مالك رحمهم الله مذهب دادي چي پوره ديت نسته بلکه حکومت عدل غواړي، والدلائل فی المطولات.

فوائد :- مصنف رحمهم الله پخپل عبارت کي ثدي المرثه ذکر کړی ولي چي په قطع د دواړو تيو د ښځي فائده مخصوصه د تيو چي ارضاع د ولد ده د مابين څخه ځي بالکمال نو ځکه پوره ديت واجب دي.

پس :- که يې سرونه د تيو ورپرې کړه هم پوره ديت واجب دي ولي چي سرونه د تيو نه وي هم ارضاع نسي کولای، او د نرتي که يې ورپرې کړه چونکه نه رفعه د فائدي مخصوصي پکښې سته او نه رفع د

جمال نو ددې سببه ديت نسته بلکه فيصله ته د عادل سړي دي رجوع وکړي.

﴿فائدة﴾: په قطع کي د ثديو د بنځي چي پوره ديت دي هغه د بنځي ديت مراد دي چي هغه نصف ديت د نر دي، او چي يو تي ځنډي پرې کړي نيم د ديت د بنځي دي.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وفى كل واحد منها نصف الدية﴾ او په هريوه کي د دغو شيانو يعني يو لاس يا يوه پښه يا يوه سترگه وغيره کي نيم ديت دي، که د نرو د نر نصف الديت دي، او که د بنځي وه د بنځي نصف الديت دي.

قال ﴿وفى اشفار العينين الدية وفى احدها ربع الدية﴾ او په قطع کي د بانو گانو د دواړو سترگو پوره ديت دي، ولي چي ددې په قطع کي جمال د مخ بالکليه د مابين څخه ځي، او فائده د بانو گانو چي دفع د خاشې وغيره ده هم د مابين څخه ځي، او که يې د يوې خوا بانوگان ورقطع کړه څلورمه د ديت ده ولي بانوگان خو کښته او لوړ څلور دي.

﴿فائدة﴾: چي بانوگان داسي ورقطع کړي چي بيا نه راشنه کېږي نو ديت يا ربع ديت لازم دي او که يې بانوگان بېرته راشنه سوه بيا هيڅ شى نسته، قاله فى الجوهره.

قال ﴿وفى اكل اصبع اليدين والرجلين عشر الدية والاصابع كلها نسواء﴾ او په هره گوته کي د گوټو د لاسو او پښو لسمه د ديت

لقوله عليه الصلوة والسلام فى كل اصبعة عشرة من الابل" اولس اوښان د سلو اوښانو لسمه حصه ده، او ګوتې ټولې سره برابرې دي ولي حديث شريف او په اصل منفعت کي هم سره برابرې دي نو زیادت د مقدار يې اعتبار نه لري.

قال ﴿وفى كل اصبع فيها ثلاثة مفاصل ففى احدها ثلث دية الاصبع وما فيها مفصلان ففى احدها نصف دية الاصبع﴾ او په هره ګوته چي درې بنده وي نو په قطع کي د يوه بند دريمه حصه د ديت د ګوتي ده يعنې د لسو اوښانو دريمه ده، او هر د ګوته چي پکښي دوه بنده وي نو په قطع کي د يوه بند يې نيم ديت لارم دي.

قال ﴿وفى كل سن خمس من الابل والاسنان والاضراس كلها سواء﴾ او په هر غاښ کي چي وروه يې کارې پنځه اوښان دي ولي چي په حديث مبارك کي راغلي دي چي حضرت ابو موسى الاشعري رضي الله عنه يې روايت کړى دي د يوه غاښ د پاره پنځه اوښان ټاکل سوي دي، او اسنان او اضراس ټوله سره برابر دي ولي چي په اصل منفعت کي ټوله سره برابر دي په بعض کي نفع د قطعي موجوده ده او په بعض کي بنائست د خدا سته او په بعض کي ميده کول د طعام سته.

پښتانه: - چي ديت هلته لارم دي چي په خطاء کي يې غاښ ورايستلى وي، او که يې په قصد سره غاښ ورکښلى وو په هغه کي قصاص دي، جوهره.

فوائد: - صاحب العنايه پر عبارت د مصنف رحمته الله عليه يو معقول سوال کړي دي چي مصنف ولي اسنان او اضراس سره مقابل کړه، ولي سن خو اسم جنس دي ټولو غاښو ته شامل دي نو مصنف بايد داسي ويلي وای والاسنان کلها سواء.

فوائد: - پوره غاښونه د اکثرو خلکو دو دېرش (۳۲) وي. څلور په دغو کي ثنایا بولي چي د مخ غاښونه دي دوه لوړ او دوه کښته، او څلور رباعیات بولي دوه لوړ او دوه کښته متصل په ثنایا سره، او څلور انیاب بولي چي هغه متصل په رباعیاتو پوري دي دوه لوړ دوه کښته، او څلور ضواحک بولي چي متصل په انیابو پوري دي دوه لوړ او دوه کښته او دولس غاښونه طواحين بولي شپږ کښته او شپږ لوړ، او څلور نواجذ بولي دوه لوړ او دوه کښته چي اضرس الحلم والعقل یې هم بولي ولي چي دا غاښونه وروسته تر بلوغ شنه کېږي وقت کمال العقل.

ترويض وایسي: - چي ددې تفصیل څخه حقیقت او صحت د سوال د عنایه پر قدوري باندي معلوم سو، والله اعلم بالصواب.

قال المصنف رحمته الله عليه «ومن ضرب عضوا فاذهب منفعتة ففیه دية كاملة کما لو قطعه کالید اذا شلت والعین اذا ذهب ضوؤها» او که چا وواهه یو اندام د یو چا نو هغه وهلو قطع کړي منفعت او نائده د هغه اندام نو په دې وهلو کي پوره دیت دي لکه چي ورپرې یې کړي، لکه چي پر لاس یې ووهي او هغه لاس شل سي او یا یې پر سترګه

ووهي د هغې نور ولاړ سي، په هدايه کي وايي چي په اندامو کي اعتبار منفعت لره دي نه صورت لره د اندام.

قال «والشجاج عشرة الحارصة» او تپونه لس قسمه دي چي يو يې حارصه بولي دا هغه تپ ته وايي چي صرف پوست وگرږي او وينه نه راوباسي، او يا پوست وکوټي او وينه نه راوباسي «والدامعة» او بل دامعه تپ بولي چي وينه خو راوباسي لکن ونه بهېږي لکه د سترگې وښکته چي راتوي نه سي «والدامية» او بل داميه تپ بولي چي وينه راوباسي او وبهېږي «والباضعة» او بل باضعه تپ بولي چي پوست يې پرې کړي سره د وينو وتلو «والمتلاحمة» او بل متلاحمه تپ بولي چي غوښه يې هم پرې کړي «والسمحاق» او بل سمحاق تپ بولي، هدايه وايي چي سمحاق په سر پوري خاص دي، چي هغه تپ ته وايي چي د غوښو او د هډوکي د سر تر مابين چي نري پرده د هغې ته ورسېږي.

«والموضيحة» او بل موضيحه تپ دي چي په تپ سره هډوکي ښکاره سي «والهاشمة» او بل هاشمه تپ دي چي هډوکي ورمات کړي «والمنقلة» او بل منقله تپ دي دا هغه تپ دي چي هډوکي خو ورمات کړي او هډوکي سره تېر او بېر سي «والآمة» او بل آمه تپ بولي هدايه وايي چي دا هغه تپ دي چي ام الدماغ ته ورسېږي يعني هغه پردې ته چي په هغې ماغزه محفوظ دي.

قال ﴿ففى الموضحة القصاص ان كان عمدا﴾ نو په موضحة تپ کي قصاص سته که چيري په قصد سره وو، سبب دادی چي په دې تپ کي مساوات ممکن دي، يعني د شاج په سر دي او يا په بله عضو دي چاره ورچخ کړي او هډوکي ته دې ورورسوي.

قال ﴿ولا قصاص فى بقية الشجاج﴾ او قصاص نسته په باقي تپو کي يعني ماسوا د موضحة څخه، ولي په هغو کي مساوات نه سي راتلاي ولي چي تر موضحة چي کم وي داسي حد معين نسته چي چاره دي ورته ورسېږي، او تر موضحة لوړ تپونه په هغو کي ماتول د هډوکي دي، وقد قال عليه السلام لا قصاص فى العظم، جمع.

قال ﴿وفى مادون الموضحة ففیه حكومة العدل﴾ او په کم کي تر موضحة حکومت د عدل دي، هغه داسي چي دا مجروح ته مړي فرض کړه نو يو وار يې قيمت کړه بېله دې تپه مثلا قيمت يې زر روپۍ وو، او بيا يې د تپ د اثر سره قيمت نهه سوه روپۍ کيدى، نو سل روپۍ خو لسمه د زرو روپو ده، نو دا تفاوت په ديت کي معتبر کړه نو ديت خو پوره لس زره روپۍ وو نو د هغو لسمه زر روپۍ د نو زر روپۍ ديت د دغه تپ دي، وهذا معنا حكومة العدل، قال فى مجمع الانهر وبه يفتى.

قال المصنف رحمه الله ﴿وفى الموضحة ان كانت خطأ نصف عشر الدية﴾ نو په موضحة تپ کي که په خطا سره وو نيمى د لسمې د پوره ديت لارم دي، پوره ديت سل اوښان دي کما مر لسمه يې لس اوښان دي،

نیمې د لسو پنځه اوښان دي نو پنځه اوښان دیت د موضحه دي چي په خطاء سره وي.

﴿وفى الهاشمة عشر الدية﴾ او په هاشمه تپ کي چي په خطاء سره وي لسمه د دیت ده يعني لس اوښان.

﴿وفى المنقلة عشر ونصف عشر الدية﴾ او په منقله تپ کي يوه لسمه حصه او بله نیمې د لسمې دیت دي يعني پنځه اوښان.

﴿وفى الآمة ثلث الدية﴾ او په آمه تپ کي چي په خطاء سره وي دریمه د دیت ده يعني دیارلس اوښان او د یوه اوښ د قیمت دریمه.

فقیر وایي:- چي په کتاب کي د عمرو بن خرم راغلي دي چي نبي ﷺ دا ذکر سوي مقدارونه په مذکروه تپو کي چي په خطاء سره وي ټاکلي دي.

قال ﴿وفى الجائفة ثلث الدية فان نفذت فهى جائفان ففيهما ثلثا الدية﴾ او په جائفه تپ کي یو ثلث د دیت دي، او دغه جائفه تپ که هغه بلي خواته سوري سو يعني په نس کي یې وواهه مثلاً چاره د شا د خوا خخه ووته، نو دا دوې جائفې دي یوه د شا د خوا او یوه د مخ يعني د نس د خوا، نو په دې دوو جائفو کي دوه ثلثه د دیت دي، هکذا حکم ابو بکر الصديق ﷺ فى الجائفة النافذة كما نقل فى الهداية.

قال ﴿وفى اصابع اليد نصف الدية﴾ او په گتو کي د یوه لاس چي په خطاء یې ورپرې کړي نیم دیت دي، ولي د هري گوتي لسمه د دیت ده

يعني لس اوښان، نو په پنځو گوتو کي پنځوس اوښان دي چي نيمايي
حصه د پوره ديت ده.

﴿فان قطعها مع الكف ففيها نصف الدية﴾ او كه يې د گوتو
سره ورغوی هم ورپرې کړي، نو په هغه کي هم نيم ديت دي، لقله عليه
السلام وفي اليمين الدية وفي احدهما نصف الدية" ولي چي ورغوی
تابع د گوتو دي ولي چي ټينگول د شني چي جنس منفعت د لاس دي په
گوتو سره کېږي، کذا في الهداية.

قال ﴿وان قطعها مع نصف الساعد ففي الكف نصف الدية
وفي الزيادة حكومة العدل﴾ او كه يې ورپرې کي نيمی د بازو د
گوتو سره نو په ورغوي کي يعني سره د گوتو نيم ديت دي، او په بالابود
کي چي ساعد دي حکومت د عدل دي وقد مر معنا حکومت العدل او
دا هم مذهب دي د طرفينو رحمته عليه، او امام ابو يوسف رحمته عليه وايي چي
ما فوق الكف والقدم تابع د گوتو دي، والتفصيل في الجوهره.

قال ﴿وفي الاصبع الزائدة حكومة العدل﴾ او په زائده گوته کي
لکه چي په بعضو کسانو کي دا گوته پيدا کېږي. فيصله د عدل ده دا هم
له جهته د شرافت د انسان ده چي دغه زائده گوته خو جز دده ده.

نکته :- چي دغه زائده گوته که عمداً ورپرې کړي او که يې
خطأً ورپرې کړي حکم يې يو دي ولي دغه گوته نه منفعت پکښې دی او
نه زينت پکښې دی بلکه په شمس بازغه کې وايي چي دا گوته په واقعه
کې ضرر ده. ولي په منگي وغيره د لاس گوتي ددي سره نه ننوځي او د

زائد غائبين هم داغه حکم دی او په هغه حديث مبارك کې چي و فی کل اصبع کذا که څه د اصبع توري مطلق راغلی دی، خو هغه محمول پر متعارفه گوته دی. وهذا حاصل ما فی الکفایه.

قال ﴿و فی عین الصبی و لسانه و ذکره اذا لم يعلم صحته حکومت عدل﴾ او په سترگه کې د بېخي کوچني او په ژبه کې دده او په ذکر کې دده یعنې چي څوک دغه اعضاء دده ور پرې کړي او دا نه وي څرگنده چي په سترگه دا کوچنی کوم شی ويني او یا په ژبه خبرې کولای شي او یا یې ذکر پورته کېدی او که نه؟ حکومت د عدل دی. ولې چي حکمت الهی په دغو اندامو کې منافع د دوی دی، نو چي منفعت یې په شک کې وي نو دیت هم نه سته. لاندې لایزم باشک فتجب حکومتی عدل تشریفاً للآدمی او آئمه ثلاثه وایي چي په دغو گردو صورتو کې کامل دیت لارم دی.

فتاویٰ :- او که دا څرگنده وه چي مذکوره اعضاء د کوچني صحیح وه یا په شاهدانو سره او یا په اقرار د خدمت کوونکي بیا یې حکم حکم د بالغ د دغو اعضاءو دی په عمد او په خطا کې یعنې په عمد کې قصاص دی او په خطا کې دیت کامله دی کما مر.

قال ﴿و من شج رجلاً موضحة فذهب عقله او شعر راسه دخل ارش الموضحة فی الدية﴾ او که چا تپي کړی بل سړی په موضحة تپ سره نو په دغو وهلو د سړي عقل هم له منځه لاړی او یا د سړو پښتان یې له منځه ولاړل. نو داخل دی تاوان د موضحة تپ په دیت

پښتو ګوته:- چي دا مذهب د طرفينو دي، او امام ابو يوسف رحمۃ اللہ علیہ وايي چي موضحه تپ په ديت کي د سمع او کلام داخلېږي او په ديت کي د بصر نه داخلېږي.

قال «ومن قطع اصبع رجل فشلت اخرى الى جنبها فيها الارش ولا قصاص فيهما عند ابي حنيفة رحمۃ اللہ علیہ» او که يو چا پرې کره ګوته د يو چا نو د هغه د پرې کېدو په سبب بله ګوته د هغه ورسره شله سوه، نو د دواړو ګوتو تاوان لارم دي او قصاص پکښې نسته په نېز د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ او ياران وايي چي د اولي ګوتي قصاص لارم دي او د شلي ګوتي تاوان پر لارم دي، والدلائل للفريقين في الشروح المطولة.

قال «ومن قلع سن رجل فنبت مكانها اخرى سقط الارش» او که چا وکښي غاښ د يو چا نو راشن سو په ځای کي د هغه غاښ بل غاښ، نو د ختل سوي غاښ ارش او تاوان ساقط سو.

پښتو ګوته:- چي دا مذهب دي د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ او ياران وايي چي پر جنايت کونکي باندي پوره تاوان سته ولي ده خو جنايت وکړي او دا نوی غاښ خو د خدای تعالی جل جلالہ جلا نعمت دي نو د خدای جل جلالہ په نعمت سره دی د تاوان څخه د جنايت نه خلاصېږي، او امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ وايي نوی غاښ چي شين سو د جاني جنايت ناست او نابود سو نو تاوان يې نسته، لکه سپړي چي د کوچني غاښ وروکارې او د هغه پر ځای د کوچني بل غاښ راسي چي په دې صورت کي تاوان د غاښ بالاجماع نسته، هکذا في الجوهره وفيه تامل، فتامل.

قال المصنف رحمته الله «ومن شج رجلا فالتجمت الجراحة ولم يبق لها اثر ونبت الشعر سقط الارش عند ابي حنيفة رحمته الله» او که چا ټپي کي يو سړی او هغه ټپ جوړ سو او هيڅ اثر د ټپ پاته نسو او در هغه وېښتان هم راشنه سوه نو تاوان ساقط سو په نيز د امام اعظم رحمته الله ولي هغه اثر د ټپ چي عيب د موضع الجرح وو چي هغه موجب د تاوان وو د مابين څخه ولاړي.

«وقال ابو يوسف رحمته الله عليه ارش اللم» او امام ابو يوسف رحمته الله وايي چي پر جاني تاوان د خوږېدو د مجروح لارم دي، او هغه حکومت د عدل دي، کذا فی الهدايه.

«وقال محمد رحمته الله عليه اجرة الطبيب» او امام محمد رحمته الله وايي چي پر جاني مزدوري د طبيب لارم ده يعني د ډاکټر، او داغه رنگه ثمن او بيعه د دوا ولي چي دا دوه تاوانه و مجروح ته په سبب د جراح ورورسېده نو تاوان به يې هم دی ورکوي، هدايه.

قال «ومن جرح رجلا جراحة لم يقصص منه حتى يبرئ» او که چا ټپي کړی يو سړی په ټپ سره يعني هر ټپ چي وي نو قصاص دې نه اخسته کېږي د جراح څخه تر هغو پوري چي ټپ جوړېږي، او امام شافعي رحمته الله وايي چي سمدستي دي قصاص ځنډي واخلي ولي چي سبب د قصاص چي ټپ دي فی الحال موجود سو، نو وجه د ځنډولو د قصاص هيڅ نسته، موږ نقل او يو چي عليه السلام د ټپو په باره کي يو کال ورکاوه، او عقلا دا وايو چي د ټپ درک فی الحال نه معلومېږي چي

جوړ به سي او که به و مرگ ته د مجروح مفضي سي چي قتل نفس به
ځنډي جوړ سي چي جارج به پر قصاص سي نو چي جوړ سي قصاص
الجرح به فقط ځنډي واخسته سي، هذا حاصل مافی الهدايه.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ومن قطع يد رجل خطأ ثم قتل خطأ قبل
البراء فعليه الدية وسقط ارش الید﴾ او که چا پرې کړی لاس د يو
سړي په خطا سره، او بيا يې مړ هم کړی په قتل خطا سره د مخه تر
جوړېدو د لاس نو پر قاطع قاتل باندي پوره ديت دي يعني ديت کامله
لارم دي، او تاوان د پرې کولو د لاس ساقط دي، ولي چي قتل او قطع د
يو جنس څخه دي يعني خطا دي، او ديت کامله خو عوض د بدن د
ټولو اجزاو په گډون دی نو ځکه ديت د جزء په ديت کي د کل داخل دي.

قال ﴿وكل عمد سقط فيه القصاص بشبهة فالدية في مال
القاتل﴾ او هر قتل وغيره چي قصاص پکښې ساقط سي په يوه شبه
سره لکه پلار چي زوي مړ کړي په قصد سره، نو ديت د قتل يې په مال
کي د قاتل دي يعني پر عاقله نه دي، ولي چي ابن عباس رضي الله عنه د نبي صلى الله عليه وسلم
څخه روايت کړي دي چي وايي، لا يعقل العاقله عمدا لاصلاح ولا
اعترافا، کذا في مجمع الانهر.

قال ﴿وكل ارش وجب بالصلح والاقرار فهو في مال القاتل﴾
او هر تاوان چي لارم سي په صلح سره او يا په اقرار سره هغه تاوان په مال
کي د قاتل دي يعني پر عاقله نه دي.

قال ﴿واذا قتل الاب ابنه عمداً فالدية في ماله في ثلث سنين﴾ او که وواژه پلار زوي په قصد سره نو دیت د زوي د پلار په مال کي دي په درې کله کي.

په دې قتل حکم خو د هغه قانون کلي څخه یعنې، وکل عمد سقط آه معلوم سو کما مر نو په بیرته راگرځېدو کي څه غرض دي؟

﴿والب﴾: په راگرځېدو کي احتراز دي د مذهب څخه د امام شافعي رحمه الله چي دی وایي چي په مذکوره صورت کي پر پلار پوره دیت لازم دي، والدلائل المذهبین فی الشروح.

قال ﴿وکل جناية اعترف بها الجاني فهي في ماله ولا يصدق على عاقلته﴾ او هر جنایت چي په هغه سره اقرار وکړي جنایت کونکي یعنې شاهدان نه وي نو د هغه جنایت ارش یا دیت په مال کي د جاني دي، ولي د سړي اقرار پر خپل ځان باندي صحیح دي او تصدیق دده نه کېږي پر عاقله یعنې دیت وغیره پر عاقله نسته ولي دده اقرار پر هغو حجت نه دي، او د امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه څخه روایت داسي موجود دي، لا یعقل العاقلة صلحاً ولا اعترافاً.

قال ﴿وعمد الصبی والمجنون خطأ وفيه الدية على العاقلة﴾ او قصد د کوچني او لهوني خطاء ده یعنې حکماً او په عمد کي دیت لازم دي پر عاقله ولي مدار د قصد پر علم دي او مدار د علم پر عقل دي، نو مجنون خو عديم العقل دي او کوچنی قاصر العقل دي، کما

يدل عليه عدم التكليف للصبي بالاحكام الشرعية" او داهم زموږ مذهب دي، ولي دوي دوه قصد صحيح نه لري، اما المجنون فلانه روى چي يو لېوني توره په لاس پر يو سړي حمله وكړه او مړ يې كړي موضوع چي وحضور ته د امير المؤمنين علي ؑ مرافعه سوه هغه يې ديت پر عاقله وگرځاوه، او صحابه ؓ موجود وه چا يې ترديد نه وكړى، وقال ؑ عمده وخطائه سواء" واما الصبي چونكه بالغ چي په خطاء قتل وكړي دى شريعت مطهره مستحق د تخفيف گرځولى دي يعنې چي ديت يې پر عاقله مقرر كړي دي په سبب د عذر د خطاء، نو كوچنى چي محل د رحمت دي او عذر يې د قصور العقل يې تر بالغ خاطي بالادي ولي د تخفيف وړ نه دي يعنې چي ديت دې پر عاقله وي، وهذا حاصل مافى مجمع الانهر مع الزيادة.

﴿مَنْ قَتَلَ غُلَامًا فَلَهُ مِثْلُ مَا كَانَ فِي الْغُلَامِ﴾ - دغه لېوني يا كوچني كه خپل پلار مثلاً مړ كي د ميراث څخه د پلار نه دي محرومه ولي چي جرمان الميراث خو عقوبت دي او دوي اهل د عقوبت نه دي، جوهره.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وَمَنْ حَفَرَ بَيْرًا فِي طَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ أَوْ وَضَعَ حَجَرًا فَتَلَفَ بِذَلِكَ إِنْسَانٌ فَدَيْتَهُ عَلَى عَاقِلَتِهِ وَإِنْ تَلَفَ بِهِ بَهِيمَةٌ فَضْمَانُهَا فِي مَالِهِ﴾ او كه چا وكينى شاه په لاره كي د مسلمانانو او يا يې يوه ډبره كښېښول په لاره كي، نو هلاك سو په دې شاه سره او ياپه دې ډبره سره يو سړى نو ديت د هغه پر عاقله د حافر يا واضع الحجر دي، ولي دا قتل شبه خطاء دي نو عاقله به يې تاوان

ورکوي، او که تلف سوه يعني هلاک سوه په دغه څاه کې او يا په دغه
ډبره سره د يو چا حيوان نو تاوان د هغه بهيمې دده په مال کې دي، ولي
چې شرعا پر عاقله باندي مالي تاوانونه نسته.

فصل ششم: - پر قاتل مذکوره کفارہ نسته ولي کفارہ خو پر قاتل وي او
حافر البير خو قاتل نه دي بلکه سبب محض دي دليل يې دادي چې
گاهي پس له مرگه د حافر البير او يا واضع الحجر يو څوک و دغه څاه ته
ولوېږي او يا د دغه ډبري سره ټکر سي او مړ سي نو پس له مرگه يې
څرنگه پر قاتل کفارہ لازمه سي.

فصل ششم: - دا قاتل مذکوره د ميراثه څخه د مقتول محروم کېږي هم نه
ولي چې قاتل نه دي او حرمان الميراث خو په قتل پوري مربوط دي،
کذا في الجوهره.

قال «ومن اشرع في الطريق روشنا او ميزابا فسقط على
انسان فعطبه فالدية على عاقلته» او که چا راويستي روښنايانې
او يا يې ناوه لاري ته راويسته او هغه روشن او ميزاب پر يو چا راشوه
سوه او هغه يې مړ کړي نو ديت پر عاقله د صاحب الدار دي، ولي چې
ده هوا د لاري مشغوله کړه او هغه سبب د تلف وگرځېده نو دا سبب د
ضمان دي، هدايه.

فصل ششم: - چې روشن هغه پيک بولي چې د بامه څخه يې راوباسي
چې سړی پر تېرېږي، کذا في المغرب" او بعض فقهاء او اهل لغت وايي

چي روشن هغه دوه لرگي دي چي د دوو بامو تر منځ چا ايښي وي چي د يوه بام څخه بل بام ته پر تهرېږي، کذا في الكفايه.

قال المصنف رحمه الله عليه «ولا كفارة على حافر البير وواضع الحجر» او كفاره يعني د قتل خطاء نسته پر حافر البير څاه کښونکې باندي، او ډېره ايښوونکي باندي، لما مرفى القاعدة المنقولة عن الجوهره.

«ومن حفر بيرا في ملكه فعطب به انسان لم يضمن» او که چا کينلى وو څاه په خپل ملک کي که سراى وي او که نوره مخکه دده وي، نو يو سړى ورولوېدى او پکښي مړ سو تاوان يې نسته، يعني نه پر ده او نه پر عاقله دده، ولي چي سړي لږه حق ددې سته چي په خپل ملک کي تصرف وکړي، بمايشاء" او دى په دې تصرف کي متعدي على الغير نه بلل کېږي، کذا في الجوهره.

قال المصنف رحمه الله عليه «والراكب ضامن لما او طئت الدابة وما اصابته بيدها او كدمته ولا يضمن ما نفحت برجلها او ذنبها» او سپور پر يوه حيوان لکه خر، آس وغيره ضامن دي يعني تاوان به ورکوي د هغه شي چي پاى ماله يې کړي دابه يعني تر پښو يې لاندي کړي، او يا په غاښو يوشى تلف کړي او يا د مخ په پښو يوشى تلف کړي، او نه دي ضامن راکب د هغه شي چي دابه يې د شا په پښو په لغت ووهي، او يا يې په لکۍ ووهي.

پښتو ژبه :- چي صاحب المجمع والهدايه ددې ځاى تحقيق داسي کړي دي چي دا حکم د ضمان هلته پر راکب الدابه باندي جاري کېږي

چي دی دابه د عامه وو خانګر په لار کي تېروي او دی پر سپور وي، او که يې دابه په خپل ملک کي تېرول دی پر سپور وو او دچا شی يې ورتلف کړي بيا پر ده ضمان نسته ولي دی د خپل ملک په تصرف کي متعدي نه ګنړل کېږي کما مر. او که تېرېدل په عامه لار کي وي بيا په تلف د دابه دی متعدي بولل کېږي.

قاله صاحب الهداية والاصل فيه "يعني قانون کلي د تېرېدو په عام سړک يا په عامه لار کي دادي چي مرور يعني تېرېدل په لاره کي د مسلمانانو هر چا ته مباح دي مګر په شرط د سلامتي، ولي دا مرور د هر سړي په خپل حق دي د يوې وجهي چي دی هم شريک ددغي لاري دي، او دا مرور تصرف په حق کي د غير دي په بله وجه ولي چي په دې کوڅه کي خو دده سره نور مسلمانان شريک دي، نو فيصله داده چي دغه مرور و هر چا ته مباح دي په شرط د سلامت د نورو مسلمانانو د سرو او د مالو د آفت څخه د مرور، لکن هغه آفتونه چي راکب ځان ځندي ساتلای سي لکه تر پښو لاندې کول د دابه يوشی او د مخ په پښو ضرر رسول د چا وشي ته، او په غاښو ضرر رسول ولي چي د راکب په وسه پوره ده چي د دابه مخ واره وي د هغه شي څخه چي په لاره کي وي، او هغه ضرر چي راکب ځان نه سي ځندي ساتلای مرور په هغه سره مقيد نه دي لکه د شا په لغته وهل او يا په لکۍ وهل چي راکب خو هغه نه ويني چي ځان د هغه څخه وساتي.

دروېش وايي:- چي په اوسنۍ زمانه کي موټران چي په طرق عامه وو کي يا سړکانو کي خلګ ځغلوې نو موټروان لکه راکب الدابه داسي

پښتانه: - دا مذکورده احکام په حال کې د مرور او تګ د دابې دي او که راکب په لویه لاره کې دابه درولې وه نو په هر حال کې دی ضامن دي یعنې که د مخ په پنبو شى ووهي او که د شا په پنبو شى تلف کړي. ولي راکب په دې درولو کې د دابې په لویه لاره کې متعدي دي چي د عامو خلکو لاره يې بنده کړي ده، جوهره.

قال المصنف رحمه الله عليه ﴿فان راڻت او بالت في الطريق فعطب به انسان لم يضمن﴾ او ڪه دابي پھ حالت ڪي د رفتار خوشيائي و ڪړه او يايې بولي و ڪړي پھ لويه لاره ڪي، نو پھ هغه خوشايو يا بولو سره يو سړي هلاڪ سو مثلاً پښې يې پر وښوېدې او غوڅار سونو هلاڪ سو ضمان يې پر راکب الدابه نسته ولي چي بولي او خوشايي خود ضرورياتو څخه د تڱ د دابي دي نو راکب ددې څخه اعتراض نه سي ڪولاي.

دروې: - که سړي یعنې راکب دابه د بولو یا خوشایو کولو د پاره درولې وي او د بل وشي ته ضرر ورسوي هم یې تاوان نسته، ولي دا درول د ضرورياتو څخه د سیر د دابې دي ددې سببه چي بعض حیوانات چي وه یې نه دروې بولي نه کوي لکه خر، آس، غاټره وغیره.

قال ﴿والسائق ضامن لما اصابته ببيدها او رجلها والقائد ضامن لما اصابته ببيدها دون رجلها﴾ او شپونکي د دابې ضامن دي د هغه ضرر که يې د مخ په پښو دابه ورسوي، که يې د شا په پښو، او کشونکي د دابې ضامن دي د هغه ضرر چي د مخ په پښو يې دابه ورسوي نه د شا په پښو

په دې څه: - چي ماذکره القدوري مذهب دي د بعضي مشائخو رحمه الله او وجه د توپير د شپونکي د دابې او سپور د دابې داده چي شپونکي خو د دابې د مخ پښې او د شا پښې دواړي وينې نو د ضرر څخه د دواړو خواو د دابې د ضرر څخه ځان ساتلای سي، او سپور پر دابه خو د مخ پښې د دابې وينې نو د مخ د پښو د ضرر تاوان پر لارم دي او چونکه قاعد د شا پښې نه وينې نو تاوان يې هم نسته.

قال صاحب الهدايه رحمه الله چي اکثر مشائخ پر دې مذهب دي چي که څه هم سائق د مخ پښې د دابې وينې لکن د ضرر څخه د مخ د پښو دى ځان نه سي ساتلای کما هو الظاهر، قال صاحب الجوهره وهو الاصح.

قال المصنف رحمه الله ﴿ومن قاد قطاراً فهو ضامن لما او طاء قان كان معه سائق فالظمان عليهما﴾ او که چا کشاوه يو قطار مثلاً د اوبسانو نو دى ضامن دي د هغه شي چي اوبسان يې تر پښو لاندې کړي، او که د قطار سره سائق هم وو يعنې د شا د خوا شپونکي نو ضمان د متلف شي پر دواړو دي يعنې په شراکت سره، ولي دوي دواړه په تلف کي د شي سره شريکان دي.

پښتو ګوته: - چي اول د قطار. منح د قطار او آخر د قطار په مذکور د حکم کي سره برابر دي.

پښتو ګوته: - که دغه قطار د اوبښانو يو سپی تر پښو لاندې کړي او مړي يې کړي ديت لازم دي مگر پر عاقله د قائد چي پر اوبښ سپور وي يوازي که سائق نه وو ورسره، او که سائق ورسره وو پر عاقله د سائق او قائد دواړو په مشترکه ډول ديت لازم دي، کذا فی الفتح.

قال ﴿واذا جنی العبد جنایة خطاء﴾ او که جنایت وکړي مړي د يو چا په خطاء سره.

پښتو ګوته: - چي قيد د خطاء صرف قتل النفس کي فائده لري ولي چي مړي که قتل عمد وکړي دی پر قصاص بېرې که مقتول حروي که غلام، او په مادون النفس کي مثلاً مړي د بل حرياً د بل مړي لاس ورپرې کړي خطاء او عمداً سره برابر دي، ولي قصاص په مادون النفس کي په منح کي د حراو د عبد او په منح کي د عبيدینو شرعاً نسته کما مر بلکه په مادون النفس کي مال لازم دي، او داهم که قاتل عاقل بالغ وو، او که کوچنی وو بيانو مطلقاً مال لازم دي، لما مر ان عمد الصبی وخطائه سواء.

قال ﴿قيل لمولاه اما ان تدفعه بها او تفديه فان دفعه ملكه ولى الجنایة وان فداه فداه بارشها﴾ نو دي وويل سي وبادار ته د مړي چي يا به ته ورکوي خپل مړي د جنایت په تاوان کي يعنې قريبانو ته د هغو او يا به فديه د جنایت د مړي ورکوي، نو که مولی

مړيې ورکړې نو ولي د جنايت د هغه مړيې مالک وگرځېدی او که يې فديه ورکوله نو فديه دي ورکړي په قدر د جنايت د مړيې د ليل يې دادي چي مړيې خو مال نه لري او نه عاقله لري نو دده رقبه په ځای کي د تاوان د جنايت ولاړه ده، ولي چي وينه د مجنی عليه خو لغو نه سي کېدلای، نو اختيار د مولی دی يابه مړيې ورکوي او که مړيې ډېر پر ګران وو بيا دي تاوان د جنايت ورکړي، بالغة مابلغ.

﴿مَنْ سَفَّهَ مَوْتًا﴾: - که يې مړيې ورکاوه دستي به يې ورکوي ولي چي مده ايښوول خو په اديانو کي وي او اعيانو ذواتو کي مده ايښوول شرعا باطله ده، او که يې فديه ورکول هم به يې فی الحال ورکوي ولي چي دا فديه بدل د مړيې ده نو چي مړيې ورکوي فی الحال لارم دي نو بدل ورکول يې هم فی الحال واجب دي، وهذا حاصل ما فی مجمع الانهر مع زیادة من العبد العاصی.

قال ﴿فان عاد فجنی کان حکم الجناية الثانية حکم الاولى﴾ او که مړيې راگرځېدی يعنې مولی يې فديه ورکړه، نو هغه مړيې بل جنايت وکړی نو حکم د دوهم جنايت حکم د اول جنايت دي، يعنې يا دفعه د مړيې په جنايت ثاني کي او يا ارش د جنايت ثاني ورکول ولي بادر چي د اول جنايت بدل مال ورکړي نو مړيې د جنايت څخه پاک سو نو گویا ده جنايت نه دي کړي، نو دا دوهم جنايت گویا دده اول جنايت دي، کذا فی الفتح والعناية.

قال ﴿فان جنا جنائيتين قيل لمولاه اما ان تدفعه الى ولي الجنائيتين يقتصمانه على قدر حقوقهما واما ان تفديه بارش كل واحدٍ منهما﴾ او كه دوه جنايته وکړه مريي نو بادار ته دي وويل سي چي يا به مريي ورکوي وولي ته د دواړو جناياتو او هغه به يې سره وېشي پر اندازه د حقوق خپل يعنې په اندازه د جنايت د مريي د دوي پر قريب باندي، او يا به بادار فديه او تاوان د هر جنايت ورکوي. ولي چي دا دواړه جنايته په رقبه پوري د مريي مربوط دي، او دا دوه تعلق د دوو جناياتو په يوه رقبه پوري يو د بل ضد نه دي لکه پر عبد ماذون چي د يوه سړي زر روپۍ باندي وي او د بل سړي هم زر روپۍ پر باندي وي.

قال ﴿وان اعتقه المولى وهو لا يعلم بالجناية ضمن المولى الاقل من قيمته ومن ارشها وان باعه او اعتقه بعد العلم بالجناية وجب عليه الارش﴾ او كه مولى ازاد كى هغه جاني مريي او حال داوو چي دى په جنايت نه وو خبر، نو مولى ضامن دي د هغه كم شي چي يا قيمت د مريي دي او يا تاوان د جنايت دي ولي په دې عتق دى معذور دي لعدم العلم بالجناية فلا يكون مختارا للقاء، او كه يې خرڅ كړي هغه جاني مريي او يا يې ازاد كړي پسله علمه څخه په جنايت د مريي نو پرده ارش د جنايت لازم دي، ولي مولى چي په جنايت خبر هم وو او تصرف لازم يې په مريي كي وكى چي بيعه او يا عتق دي نو دا يقين سو چي دده ارش خوښ دي بالاجماع.

قال المصنف رحمه الله: «واذا جنى المدبر او ام الولد جنایة ضمن المولى الاقل من قيمته ومن ارشها» او که جنایت وکړی مدبر مریي د یو چا، یعنې چي مولی ورته ویلي وي چي ته پسله مرگه زما آزاد یې، او یا ام الولد مینځي جنایت وکړي، چي د مولی څخه لنگه وه، یعنې چي ددې دوو نقل د ملک مولی وملك ته د بل چا شرعا ناجائز دي هبة وبيعاً وغير ذالك، نو مولی ضامن دي کم شی د قیمت د مدبر او ام الولد او د تاوان د جنایت ولي چي ورکړه د مدبر او ام الولد خو وولي ته د جنایت ممکن نه ده لما مر لعدم صحة نقلهما من ملك الى ملك" نوخود مخیر دي په کم قیمت ورکولو کي او یا په کم ارش ورکولو، یعنې که ارش د جنایت ډېر وو تر قیمت ولي د جنایت بالابد حق نه لري. **په پښتني:** - په دې موضوع ولي مولی ته اختیار نه ورکوي چي که ته قیمت ورکوي او که د جنایت ارش ورکوي؟

شواہب:- دلته خو قیمت هم مال دي او ارش هم مال دي، ولا فائدة فی تخییر المولى بینهما لانه الخيار الاقل لامحالة فواجبنا علیه الاقل منهما من اول الامر، بخلاف العبد الجانی فی المسئلة المقدمة لان العبد عین والارش مال وقد يكون المولى راغبا فی عین العبد وان كان قیمته اقل من الارش فیختار الارش وان كان اکثر من قیمته العبد رغبتة فی العبد فیفید التخییر فی تلك المسئلة فافهم.

تعلیم الاسلام په ښه خوږه کندهاري پښتو وچهاپ ته وسپارل
سو ډېر ژر یې د خپلو نژدو کتاب پلورنځیو څخه تر لاسه کړی

خوشخبري

قال المصنف رحمته الله ﴿فان جنى جناية اخرى وقد دفع المولى قيمته الى الولي الاول بقضاء فلا شئ عليه ويتبع ولى الجناية الثانية ولى الجناية الاولى فيشاركه فيما اخذ وان كان المولى دفع القيمة بغير قضاء فالولى بالخيار ان شاء اتبع المولى وان شاء اتبع ولى الجناية الاولى﴾ او كه جنايت وكرى مدبر بل جنايت او حال داوو چي بادار دده قيمت وركړى وو وولى اول ته په حكم د قاضي نو پر مولى د مدبر هيڅ شئ نسته د ولى د جنايت ثاني، ولى چي مولى مجبور دي په دفعه كي د قيمت ولى چي حكم د قاضي نافذ دي، او ولى د جنايت دوهم په پسې كېږي په ولى پسې د جنايت اول چي قيمت د مدبر يې اخستى دي د مولى څخه نو ولى د جنايت ثاني شريك دي د ولى سره د جنايت اول په هغه مال كي چي ولى د جنايت اول د مولى څخه د مدبر اخستي دي، او كه چيري مولى د مدبر قيمت د مربي وركړى وو يعنې ولى ته د جنايت اول بېله قضاء د قاضي نو ولى د دوهم جنايت اختيار لري كه يې خوښه وي په بادار دي پسې سي چي زما د جنايت تاوان راكړه او كه يې خوښه وي په ولى د جنايت اول دي پسې سي، فى ما اخذ او داهم مذهب دي د امام ابو حنيفه رحمته الله، او ياران وايي چي په وركړه كي د مولى قيمت د مدبر وولى ته د جنايت اول د قضاء او نه قضاء فرق نسته يعنې په دواړو صورتو كي مولى خلاص دي، او ولى د جنايت ثاني به حتماً ولى د جنايت اول ټينگوي او د هغه شريك دي.

دروېش، وايي: - چي دلائل د دواړو ډلو يو اندازه طول لري لکه په هدايه، جوهره وغيرهما کي چي مذکور دي نو ځکه دروېش د هغو دلائلو د راوړو څخه معذرت غواړي چي دا شرحه د ابتدائي زده کونکو د پاره ده، او هغه امامان چي په محرابو کي ولاړ وي که څه هم اکثره يې ددې شرحي څخه مستغني خونه دي لکن دوي تکبراً ځانونه مستغني بولي، والی الله المشتکی.

قال المصنف رحمه الله عليه ﴿واذا مال الحائط الى طريق المسلمين فطوب صاحبہ بنقضه واشهد عليه فلم ينقض في مدة يقدر على نقضه حتى سقط ضمن ما تلف به من نفس او مال﴾ او که کوږ سو دېوال د يو چا ولاړي ته د مسلمانانو، او طلب وکړه سو د صاحب جدار څخه د نړېدو د دېواله او شاهدان پردې مطالبه يې ودرول، نو هغه سړي دېوال ونه نړاوه په دونه وخت کي چي دې پر نړېدو هم قادر وو، حتی چي دېوال پخپله ونړېدي نو صاحب الجدار ضامن دي د هغه شي چي د دېوال په نړېدو سره تلف سو که نفس وي او که مال وي.

فأشاهد: - مطالبه د نړېدو د هغه چا شرط ده چي پر نړېدو د دېوال قادر وي، حتی که په دغه سرای کي چي دېوال يې مائل وو يو سړی په کرایه پکښي پروت وو او يا مفت پکښي اوسېدی او نورو خلکو ددې همسايه څخه مطالبه د نړېدو د دېوال وکړه، او دېوال خپله ونړېدي او نفس يا مال پکښي تلف سو، ضامن د هغه تلف نه پر مالک سته ولي د

هغه څخه خو چا مطالبه نه ده کړې، او نه پر هغه همسايه ولي چي هغه قدرت پر نړېدو نه درلودي چي دېوال خو دده نه وو.

فائدو: - دېوال که عامه کوڅې ته کوږ وو نو هر څوک حق د مطالبې د نړېدو لري، لان لکل واحد حق المرور فيها" او که خاص کوڅې ته مائل وو نو د هغې کوڅې خلک حق د مطالبې لري نه عمومي خلک، حاصل ما فی الهدايه.

پسوه: - چي پسله طلبه خو شاهدان درول شرط د ضمان نه دي، بلکه اشتهاد صرف ددې د پاره دي چي صاحب الدار بيا منکر نه سي چي زما څخه چا طلب د نقض نه ده کړي، نو دا اشتهاد صرف احتياطي کار دي مجمع.

فائدو: - امام شافعي رحمته الله ضمان پر صاحب الجدار نه وايي که څه هم طلب ځنډي وسي، والدلائل فی الشروح من الطرفين.

قال «ويستوى ان يطالبه بنقضه مسلم او ذمي» او برابر دي په مطالبه کي د نړېدو د دېوال مسلمان او ذمي کافر، ولي حق د مرور خو ذمي لره هم سته نو حق د مطالبه د نقض الجدار هم لري حفظاً لنفسه وماله من خطر السقوط.

«ولو مال الى دار رجل فالمطالبته لمالك الدار خاصة» او که دېوال کوږ سوي وو د يو چا سراي ته نو حق د مطالبې د نقض صاحب الدار لره دي خاص لان ضرر السقوط متوجه اليه خاصة، په جوهره کي وايي که د سراي مالک په سراي کي اوسېږي او که څوک په کرايه يا په

عاريٽ په سراي کي اوسېږي يعنې ټوله حق د مطالبې د نقض لري، لان دفع الضرر من کل هولاء واجب على صاحب الجدار المائل، مع زياده.

قال «واذا اصطدم فارسان فماتا فعلى عاقلة كل واحد منهما دية الآخر» او که دوه د آسانو سپاره يو د بله سره ټکر سوه او دواړه مړه سوه نو پر عاقله د هر يوه ديت د هغه بل مړي لازم دي، دا هم زموږ مذهب دي، او امام زفر او امام شافعي رحمهما الله وايي چي پر عاقله د هر يوه نيم ديت د هغه بل مړي دي، والدلائل للفريقن في الشروح المطبولة.

قال المصنف رحمته الله «واذا قتل رجل عبداً خطأ فعليه قيمته ولا تزداد على عشرة الاف درهم فان كان قيمته عشرة الاف درهم او اكثر قضى عليه بعشرة الاف الا عشرة» او که مړ کړی يو سړي مړي يعنې د بل چا په خطاء سره، ولي که يې په قصد مړ کړي خو قاتل پر قصاصېږي نو پر خاطي قاتل باندي قيمت د مړي لازم دي او تر لس زره به يې نه زيات وي يعنې چي ديت د حر دي، فرقا بين الحر والعبد، او دا مذهب دي د امام اعظم رحمته الله او امام محمد او امام ابو يوسف رحمهم الله وايي چي قيمت د مړي لازم دي تر هر خايه چي رسېږي او په دې سره ائمه ثلاثه هم قائله دي، لما روى عن عمر وعلى و ابن عمر رضي الله عنهم چي دوي واجب بولي قيمت د مړي بالغه مابلغ، او دليل د طرفينو رحمهم الله هغه اثر د ابن مسعود رضي الله عنه لکه په متن کي چي ذکر سو، او که وو قيمت د

مريي مقتول لس زړه روپۍ او يا تر لسو زرو بالانو پر قاتل باندي لس زړه روپۍ او په لس درهمه کم حکم دي قاضي وکړي.

قال المصنف رحمته الله ﴿وفى الامة اذا زادت قيمتها على الدية يجب خمسة الالف الا عشرة﴾ او په مينځه کي يعنې چي يو څوک د بل مينځه په خطاء سره مړه کړي او قيمت ددې پر ديت ددې يعنې چي نيسي ديت د مريي دي، نو واجبه ده پر قاتل پنځه زړه روپۍ په لس روپۍ کمي.

قال ﴿وفى يد العبد نصف قيمته ولا يزداد على خمسة الالف الا خمسة﴾ او به لاس کي د مريي چي څوک يې ورپرې کړي په خطاء سره نيمى قيمت د مريي دي او نه دي بالا کېږي تر پنځه زړه په پنځه روپۍ کمي ولي چي په لاس کي د انسان نيمى ديت دي که حروي او که عبد نو چي په کل ديت کي د مريي لس روپۍ کمي دي چي قيمت يې تر ديت ډېر وي يا مساوي نو په ديت کي د لاس د مريي چي نصف قيمت يې بالاتر نصف ديت وي پنځه روپۍ به کمي وي قياساً للجزء على الكل.

قال المصنف رحمته الله ﴿وكل ما يقدر من دية الحر فهو مقدر من قيمة العبد﴾ او هره اندازه مال چي د ديت څخه د حر اندازه کېږي نو هغه قدر اندازه کېږي د قيمت د مريي يعنې که په حر کي پوره ديت وو په عبد کي هم پوره قيمت دي الا اذا زاد كما مر او که په حر کي نيم ديت

ووپه مريي کي نيم قيمت دي، والتفصيل کما مر فی صورتی المساوات والزيادة.

قال: «واذا ضرب رجل بطن امرئة فالقت جنيها ميتا فعليه غرة والغرة نصف عشر الدية» او که ووهله يو سړي يوه ښځه يعنې چي حامله وه پر نس باندي نو هغې ښځي وغورځاوه کوچنی يا تر او يا ښځه لکن مړ نو پر ضارب باندي يو مريي يا يوه مينځه لارمه ده او غره چي دي يعنې قيمت د غره نيمی د لسمه حصې د ديت دي يعنې پنځه سوه روپۍ او امام مالک رحمته الله عليه او امام شافعي رحمته الله عليه شپږ سوه روپۍ لارمي بولي، وقد جاء في الحديث الصحيح انه عليه السلام قال في الجنين غرة عبد او امة قيمته خمسمائة ويروى او خمس مئة وهذا الحديث حجة على مالك والشافعي رحمته الله عليه كذا في الهداية.

په دې اړه: - چي غره اقل ته د شي وايي او اول ته د شي هم وايي نو ځکه اول ته د مياشتي غره وايي نو چونکه د جنين ديت اقل د دياتو دي نو ځکه يې غره بولي، مجمع الانهر.

قال «فان القته حيا ثم مات ففيه دية كاملة» او که هغې پر نس وهل سوي ښځي کوچنی ژوندي وزېراوه او بيا مړ سو يعنې ظاهراً سبب يې هغه ضرب د مور وو، نو په دې کوچني کي کامل ديت دي ولي چي ضارب ژوندي انسان تلف کي.

قال «وان القته ميتا ثم ماتت الام فعليه دية وغيرة» او که يې کوچنی مړ وزېراوه او بيا يې مور هم پسي مړه سوه نو پر ضارب باندي

دیت کامله د مور دی، او یو مریې یا مینځه پر لارمه ده او په صحیح حدیث کې ثابت ده چې رسول کریم ﷺ په دغسې موضوع کې حکم د دیت او د غړي وکړي.

قال ﴿وان ماتت ثم القته ميتا فلا شیء فی الجنین﴾ او که بنځه د مخه مړه سوه او بیا یې وروسته مړ کوچنی وزېږاوه، نو هېڅ شی نسته په جنین کې یعنې صرف د مور دیت یې پر ضارب لازم دي، او امام شافعي رحمه الله غره هم پر لارمه بولي د جنین په باره کې دی وایي چې ضاهراً دادي چې کوچنی په اثر د ضرب مړ سوی دي، موږ وایو نعم چې ممکنه ده چې کوچنی دي په وجه د اثر د ضرب مړ وي، او دا هم ممکنه ده مور د مرګ په سبب د ی کوچنی مړ سوی وي ولي چې کوچنی د مور د مرګ په سبب په رحم کې خفه کېږي ولي دده ساه کښل د مور د ساه به کښلو سره دي او دیت خو په شك نه لارمېږي، حاصل مافی الهدایه.

قال المصنف رحمه الله ﴿وما يجب فی الجنین موروث عنه﴾ او هغه شی چې په جنین کې لازم دي یعنې نصف عشر الدیه هغه د جنین میراث خور و ته میراث دي ولي هغه بدل دده د نفس دي نو حکم یې د نورو دیاتو په مثل دي یعنې چپېر ورته وو تقسیم کېږي.

مسئله:- ضارب که د جنین قریب وارث هم وي لکن هغه په دغه دیت کې برخه نه لري ولي چې دی پخپل دغه فعل سره قاتل ظلماً د جنین دي ولا میراث للقاتل، مجمع الانهر، سراجي.

قال ﴿وفى جنين الامة اذا كان ذكراً نصف عشر قيمته لو كان حياً وعشر قيمته ان كان انثى﴾ او په جنين کي د مينځني يعنې چي مړ پيدا سي نيمايي د لسمي حصې د قيمت دده دي يعنې مړي کي که چېرې ژوندی وي، او لسمه د قيمت د قيمت ده که چېرې بنسټه و:

﴿ولا كفارة فى الجنين﴾ او كفاره نسته په جنين کي، ولي كفاره چي ټاکل سوې ده په نفوس کامله کي ده او جنين خو ناقص دي، ويدل عليه نقصان ديتته "وايضاً كفاره خو په قتل کي لازميږي او د جنين ژوند نه دي معلوم، او امام شافعي رحمته الله وايي كفاره پکښې ده لکن زموږ په مذهب کي سره د عدم لزوم په كفاره کي احتياطاً او تطوعاً كفاره ورکړه بڼه کار دي، ح، ج.

قال ﴿والكفارة فى شبه العمد والخطاء عتق رقبة مؤمنة فان لم يجد فصيام شهرين متتابعين ولا يجزئى فيه الاطعام﴾ او كفاره په شبه العمد او په خطاء کي ازادول دي د مړي يامينځني چي مسلمان وي، او که يې رقبه نه درلوده بيا دوې مياشتي روژې پرله پسې يې كفاره دي، او په طعام ورکولو سره يې چاره نه کېږي، او امام شافعي رحمته الله وايي که يې پر روژو قدرت نه درلودي بيا به كفاره د طعام ورکوي قياساً على كفارة الصوم، موږ وايو چي خداى جل جلاله كفاره په قرآن کریم کي كفاره د قتل ذکر کړې ده چي عتق او روژې دي او اطعام يې نه

دي ذکر کړي، او اثبات د کفاراتو په قياس سره نه دي روا ولي چي زيادت پر نص قرآني لازمېږي.

فقیه ابو جعفر الطحاوی - دروېش وايي چي په بعض کتابو کي د تاريخ راغلي دي چي فقيه ابو جعفر الطحاوي رحمته الله عليه چي اعلم د ناسو په مذهب د امام اعظم رحمته الله عليه منل سوي شخصيت دي په احنافو کي او دده پلار او تير ټوله شافعي المذهب وه، او دی هم په ابدائي حال کي د تعليم شافعي المذهب وو، لکن په هغه مسئله کي چي بنځه په حمل کي مړه سي او حمل يې فعلاً ژوندی وي نو په داسي موضوع کي د امام اعظم رحمته الله عليه مذهب دادي چي د مور نس دستي ور اېرېشن کي او کوچنی دي ځنډي راوکاږي، عسی ان يبقیه الله حيا" او امام شافعي رحمته الله عليه وايي چي اېرېشن دي نه ورکوي يو گړی دې پرېږدي کوچنی خپله په اختناق مري، او د فقيه ابو جعفر پلار زوي نه درلودي ډېر ورته تېری وو. نو څه وخت چي فقيه ابو جعفر د مور په حمل کي وو مور يې د وضع الحمل په وخت کي مړه سوه پلار يې د ډېره حرصه خلاف د خپل مذهب د بنځي نس ورځيري کړي او فقيه ابو جعفر يې ژوندی ځنډي راوه ايستی رفته رفته خدای جل جلاله ودې کوچني ته وږد ژوند ورکي حتی چي په طلب د علم اخته سو او بناغلي عالم دين ځنډي جوړ سو او مذهب يې هم د امام شافعي رحمته الله عليه چلاوه، چونکه دی خپل پلار په ماجرې خبر کړی وو نو يو وخت فقيه ابو جعفر پر هغه مسئله اختلافيه پېښ سو يعنې د مور د نس خیرل او نه خیرل، نو د ځان سره يې فکر وواهه چي دغه زما حیات او ژوند او علم خو په سبب د اختيار زما د پلار مذهب لره د امام اعظم رحمته الله عليه منح ته

راغلي، نو يې مذهب د امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ پرېښوي او د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ مذهب يې اختيار کړي، والله اعلم بحقيقة الحال.

﴿بَابُ الْقِسَامَةِ﴾

دا باب په بيان کي د احکامو د قسامت دي

قوله: - چي قسامه اسم مصدر دي، يعني په خای کي د مصدر مستعملېږي او اصل مصدر اقسام دي د افعال د بابه معنا يې قسم ورکول دي وچاته دا خو معنا لغوي وه، او په شرعه شريفه کي يې معنا هغه ده چي قدوري به يې ذکر کړي.

قوله: - دلائل د مشروعيت د قسامت هغه احاديث شريفه دي چي په صحاح سته وو کي ذکر سوي دي او په هدايه او په شرحو کي د هدايه هم بالتفصيل ذکر سوي دي.

قوله: - د قسامت حکمت او فلسفه داده چي هر محله والا به داسي سړی چي ورته کارکوي په محله او قريه کي به پرېږدي، او ويني د مسلمانانو به هدر او لغونه ځي، او شرط د قسامت دادي چي ټپه مړي کي به اثر د قتل وي ولي که اثر د قتل نه وي نو امکان لري چي پر دغه مړي به د زړه دوره راغلې وي، اويا اپنديسي وو او پنډکس به يې چاودلي وي، او د انسداد الامعاء په سبب به مړوي، او په موجوده وخت کي امکان لري چي دا مړي دي يو ضعيف هيرويني وو چي هيروئن يې خلاص سوي وي او چپه سوي وي او آخر مړسي، او نور ورته اسباب د مړي مفاجات هم سته کما لا يخفي.

د دعوې د مړي د کول د قتل عمد کول به پر محلې والو و باندې نو حتماً به پنځوس قسمه محله والا ورپورده کوي، او که يې دعوې د قتل کول نه نو په نه کول د بعض اهل محله يا ټولو ديت پر اهل محله باندې لازم گرځي او قسم ته دې نه مجبوره کوي، کذا فی کتب الفقه الحنفی.

قال المصنف رحمه الله: «واذا وجد القاتل» يعني يو مړي چي په هغه کي اثر د قتل وو «فی محلة لايعلم من قتله» يعني که پيدا کړه سو يو مړی په يوه محله کي د ښار او يا په يوه قريه کي د خارج المصر او دا نه معلومېده چي چا به وژلی وي.

«يستحلف خمسون رجلا منهم» نو قسم دي ورکړه سي و پنځوسو کسانو ته د محلې يعني قاضي د اسلامي حکومت دي قسم ورکړي. «يتخير هم الولی» او دا پنځوس کسه به خوښه وي ولي د مړي، يعني د ولي خوښه ده که فاسقان او ځوانان د محلې والاڅخه د قسم اخيستو د پاره ټاکي که د ولي تهمت پر دغو کسانو وو، او که صالحان دينداره خلک د محلې ټاکي ولي چي دينداره او صالح سپری د درواغو د قسم څخه ډډه کوي نو که قاتل ورمعلوم وي هغه رسوا کوي او ناحقه قسم نه اخلي، بخلاف الفساق، او که ولي يو پوند د اهل محلې او يا محدود فی القذف مختاره کړی ورته روا ده ولي دا خو يمين دي شاهدي خو نه ده، او دا پنځوس کسه به داسي قسم اخلي،

«بالله ماقتلناه ولا علمنا له قاتلا» قسم په نامه دخداي جلّ دي موږ نه دي وژلی دغه مقتول، او نه موږ خبر يو په قاتل دده.

په دې څخه :- چي مصنف عليه السلام د ټولو اهل محله قسم په صيغه د متکلم مع الغير راوړی لکن په وخت قسم د يوه يوه به داسي قسم ورکوي، بالله ما قتل ولا اعلم بقاتله

او د انفرادي قسم په وخت کي به دانه ورته وايي بالله ما قتلناه، ولي ودي سي چي قاتل د مړي دي هم دا غسي قسم واخلي بالله ما قتلناه، يعنې موږ اهل محله په اتفاق نه دي وژلي يعنې ما يوازي مړ کړی، جوړه قال المصنف عليه السلام ﴿فاذا حلفوا قضی علی اهل المحلة

بالدية﴾ نو که دا پنځوس کسانو قسم واخستی نو دي حکم وکړه سي يعني د حاکم الوقت د خوا پر اهل د هغې محلې په ديت سره، ای علی عاقله اهل المحله، نهايه" او دا ديت به هم په داغه کال کي ورکوي لکه د قتل خطاء ديت بل هذه اولی، لان عذر هؤلاء اعلی من مباشر القتل بالخطاء فلما کان هی فی ثلث سنين فهذا اولی، مبسوط.

حکي ابن عباس رضي الله عنه کتب النبي ﷺ واهل خيبر ته چي دا مسلمان مړي ستاسي په قريه کي پيدا سوي دي نو تاسي به څنگه ځانونه خلاصوي ددې مړي څخه؟ اهل خيبر ورته نوښته کړه چي دغسي واقعه په زمانه کي د موسى عليه السلام هم واقعه سوې وه نو خداي ﷻ پر موسى عليه السلام امر نازل کي په باره کي د هغې واقعي، نو که ته نبي يې نو ته هم د حل لاره د خداي ﷻ څخه سوال کړه نو نبي عليه السلام ورته نوښته کړه چي پنځوس کسه به ستاسي څخه قسم اخلي که موږ وژلي دي او يا په قاتل خبر يو فثم يغرمون الدية، نو بني اسرائيل د خيبر ورته نوښته کړه لقد قضيت لنا بناموس ای بالوحي يعنې د موسى عليه السلام د وحي معامله هم دغسي وه.

قال «ولا يستحلف الولي ولا يقضى عليه بالجنابة» او قسم دي نه وركول كېږي ولي ته يعنې پس له دې چي اهل محله پنځوس قسمه واخسته، او امام شافعي رحمته الله وايي چي وروسته تر قسمو د اهل محله دي بيا ولي ته قسم وركړي نو كه هغه قسم واخستى بيا دي حكم په ديت وكړي پر محله والاووباندي، او نه دي كېږي حكم د جنابت پر ولي باندي كه څه هم قسم واخلي زنا قوله عليه اسلام البينة على المدعى واليمين على المدعى عليه.

قال المصنف رحمته الله «وان ابا واحد منهم حبس حتى يحلف وان لم يكمل اهل المحلة كررت الايمان عليهم حتى يتم خمسين يمينا» او كه منعه او انكار يوه سړي د اهل محله څخه وكړي يعنې د قسم څخه هغه دي بندي كړه سي، ولي دا قسم خو مستحق دي پر ده باندي په نص سره د پاره د تعظيم د وينو توبدلو او تر هغو دي بندي وي چي قسم اخلي، لكه په دين المستحق على شخص چي هغه د وركړي څخه انكار وكړي نو هغه مديون خو بندي كېږي تر څو چي پور وركوي، او كه پوره نه كړه اهل محله پنځوس قسمه يعنې پنځوس كسه په محله كي نه وه نو دي قسم مكرر كي پر موجوده خلكو تر هغو چي پنځوس كسه پوره كېږي ولي پنځوس قسمه خو واجب بالسنت النبوي دي.

قال «ولا يدخل فى القسامة صبى ولا مجنون» ولي چي يمين خود قول قسم دي او صبي او مجنون اهل د قول صحيح نه دي.

«ولا امرأة ولا عبد» او نه دي بنځه او نه مري په قسمه كي داخلوي، ولي بنځه خو دونه دلاوري نه لري غالباً چي څوك دي مړ كړي

او يا د چا ووژلو ته دي حاضره سي، او مريي چونكه محكوم دمه دي او د هغه په خدمت كې شب وروز مصروف وي نو قتل او يا حضو قتل ته دده هم نسي كيدلاى.

قال «وان وجد ميت لا اثر به فلا قسامه ولا دية» او كېږي سو مړى په يوه محله كې او په ده كې اثر د قتل نه وو، يعنې يا تې خفه كېدل او يا د لرگي د وهلو، نو نه قسامه سته او نه ديت ولي خو، قتيل نه دي.

«وكذلك ان كان يسيل من انفه او دبره او فمه» او داغه رڼه قسامه او ديت نسته كه د مړي تر پزه وينې بهېدلې، ولي د پزي وينه چې رعا ف يې بولي ناحقه هم گاهي بهېږي، او يا يې تر كونه وينې بهېدلې ولي د كوني وينه خو په اثر د خوني بوا سيرو هم بهېږي گاهي، او يا تر خوله وينې بهېدلې ولي چي كېدلای سي چي سوداء محترقه دې قى كړې وي.

قال «فان اخرج من عينيه او اذنيه فهو قتيل» او كه وينه وتله د سترگو څخه د مړي او يا د غوږو څخه دده نو دى قتيل بلل كېږي، ولي د سترگو څخه وينه بهېدل او يا د غوږ څخه وينه بهېدل معتاد شى نه دي بلكه د ضرب شديد څخه بهېږي، كما يدل عليه تجربه.

«واذا وجد القتيل على دابة يسوقها رجل فالدية على عاقلته دون اهل المحلة» او كه پيدا سو يو مقتول پر يوه بونده باندي چي هغه دابه كښوله يوسړي نو ديت يې پر عاقله د هغه سړي دي چي

دابه يې كښوله او ديت يې نسته پر اهل محله باندي، ولي د سائق
علاقه د مړي سره زياته ده تر اهل محله والاو.

قال ﴿وان وجد القتل في دار انسان فالقسامة عليه
والدي. عالى عاقلته﴾ او كه پيدا سو مړي په سراى كي د يو چا نو
قسامه يې پر ده ده يعني پنځوس واره به ده ته قسم وركوي او ديت يې
پر عاقله دده دي، يعني نه پر عاقله د نورو محله والاو.

﴿ولا يدخل السكان في القسامة مع الملاك عند ابي
حنيفة رحمته الله﴾ او نه دا څلېري اوسېدونكي د سرايو يعني يا په كرايه
او يا په عاريت د مالكانو سره د سرايو په قسامه كي په نېز د امام اعظم
رحمته الله حاصل د مسئلې دادي چي په يوه محله كي څو كوره مالكان د
سرايو اوسېدل او يو څو كوره په كرايه وغيره اوسېدل، نو قسامه يوازي
پر مالكانو ده نه پر سكانو يعني اوسېدونكو.

په دې څه: -- چي قول مذكوره په متن كي قول د امام محمد رحمته الله هم
دي، او امام ابو يوسف رحمته الله وايي چي قسامه پر مالكانو د سرايو او
اوسېدونكو ټولو ده، د ليل د قول د طرفينو دادي چي مالكان د سرايو
يو د بل سره ډېره مرسته او نصرت كوي، ولي كرايه داران وغيره خو
گاهي په دې محله كي اوسېږي او گاهي ددې ځاى څخه بار سي بلي
محلې ته ولاړ سي.

قال ﴿وهي على اهلة الخطة دون المشتريين منهم ولو بقى
واحد منهم﴾ او قسامه پر اهل خط باندي ده نه پر هغه چا چي د اهل

خط څخه سرايونه د محلي رانيولي وي که څه هم يو د اهل خطي څخه پاته وي.

پوښتنه وايي:- چي د اهل خطه تفسير كفايه والا داسي كړي دي چي دوي هغه قديم مالكان دي چي څه وخت امام المؤمنين دغه محله يا مخكه د كفارو څخه نيولې وي او پر دغو مالكانو يې وېشلې وي او هر يوه ته يې خط د خپل حصې وركړي وي.

ډروېښ وايي:- په دې تفسير كي اشكال دا دي چي په مرور د سوو كلو څخه معلومېږي چي دا كسان د مخطط لهم زامن يا كړوسيان وغيره دي يا رانيونكي د هغو څخه دي، او منتهى عرب وايي چي "اهل خطي كسانيكه در آن زمين فرود آمده باشند وپيش از آن كسي در آن فرود نيامده باشند. و عندی هذا التفسير قريب والله اعلم.

او داهم مذهب دي د امام اعظم او د امام محمد رحمتهما او امام ابو يوسف رحمتهما وايي چي اهل خطه او مشتريين منهم سره شريكان دي په قسامه كي ولي ضمان د قسامه او ديت خو مربوط په ترك د حفاظت د اهل محله پوري دي چي دوي د فساكو فجارو محافظت د خپلي محلي څخه نه دي كړي په موضوع د محافظه خو ټوله سره شريكان دي.

ډروېښ وايي:- چي كه زه د اهل ترجيح څخه واى مابه ترجيح و مذهب ته د امام ابو يوسف رحمتهما وركړې وايي، لظهور دليله.

مسئله:- كه د خطي څخه هيڅوك نه وپاته بان باعوا فالقسامه على المشتريين منهم، هدايه.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ولو وجد القتل في سفينة فالقسامة على من فيها من الركاب والملاحين﴾ او که چپري پيدا سو مقتول په يوه کبنتۍ کي نو قسامه پر هغه کسانو ده چي په کبنتۍ کي سپاره دي او پر اوبازانو باندي، ولي چي د کبنتۍ محافظت او زمه واري پر دغو کسانو باندي لازمه ده، وهذا باتفاق ائمة المذهب.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وان وجد القتل في مسجد محلة فالقسامة على اهلها﴾ او که پيدا سو مړۍ په مسجد کي د يوې محلې نو قسامه پر اهل د هغې محلې ده ولي مامور په حفاظت سره د مسجد هم دغه محله والادي.

﴿وان وجد في المسجد الجامع او الشارع الاعظم فلا قسامة فيه والدية على بيت المال﴾ او که پيدا سو مړۍ په جامع مسجد کي اويا په يو لوي لاره کي نو قسامه پر هغه نسته او ديت يې پر بيت المال دي، ولي مامور په حفاظت د جامع مسجدانو خو عمومي مسلمانان دي، ولا تعين فيهم حتى يختار الخمسون منهم للقسامة او بل په قسامه کي خو مقصود نفی د تهمت د قتل ده د معلومو کسانو څخه چي محله والادي ولا معلوم فی الجوامع بلکه مقصود دا دي چي عمومي کسان د يوې محلې او د بلي محلې په جوامعو کي سره يو ځای کېږي د پاره د لمانځه، او حفاظت د لويو لارو خو د چا په زمه نه دي نو ځکه قسامه پر چا نسته، لکن د پاره ددې چي د مسلمان وينه هدر او لغوه ولاړه نسي نو ځکه دي ديت بيت المال ورکړي.

دروېش، وايي: - چي دا مسئله پر اصطلاح قديم د جامع مسجدانو بناء ده چي په لوي لوي ښارو کي به د دوه درې ځايه مثلاً د جمعې لمونځ کېدی، مگر په اوسنۍ حالت کي هر مسجد چي څوک جوړ کي که څه هم هغه مسجد ضرار وي چي په نيت د تفريق بين المسلمين جوړ سوي وي، او يا په سبب د بغض او عناد د باني د مسجد قديم جوړ سوي وي او په هغو ټولو کي د جمعې لمونځ کېږي، نو د ورته جوامع مړي پر اهل محله تاوان دي يعنې قسامه او ديت يې پر ټوله اهل محله دي، ولي چي دا خو يو محل محدود الاول والاخر دي که څه هم مسجدان او جامع مسجدان مثلاً دوه يا درې دي، فاحفظ هذه الفائدة حتى لاتظن ان الجوامع المعتادة في زماننا قتلها لاقسامه فيه ودية على بيت المال.

قال «وان وجد في برية ليس بقربها عمارة فهو هدر» او که پيدا سو مړي په يوه بيابان کي چي نژدې وهغه ته ابادي نه وه يعنې په داسي شان چي د سړي چغاري او نارې تر هغې قريې پوري نه رسېدلې، نو دغه مړي لغو دي نه يې پر چا قسامه سته او نه يې ديت سته ولي چي هيڅ چا دده په باب کي تقصير نه دي کړي چي دده کهمک ته نه ورغلي، ولي چي دده آواز ودغو قريو ته نه رسېدی، او په هدايه کي وايې چي که دغه بريه او بيابان د چا ملکيت وه بيا قسامه د هغه سړي پر عاقله ده.

قال «وان كان بين القريتين كان على اقربها» او که پيدا سو مړي په منځ کي د دوو قريو، نو قسامه او ديت پر هغه اقرب او نژدې قريه دي، لکن دا حکم على الاطلاق نه دي بلکه مقيد په دې دي چي

واقرب قريه ته دده آواز د استغاثة رسېدي ولي په دې صورت کي د اقرب القريتين د اهل د خوا په حق دده تقصير سوي دي، او که يې اواز د استغاثة تر اقرب القريتين پوري نه رسېدي فهو هدر، جوهره وزياده.

قال «وان وجد في وسط الفرات يمر به الماء فهو هدر» او که پيدا سو مړی په مينځ کي د فرات رود چي اوبه پر بهېدلي نو هغه مړی لغو دي يعنې نه يې پر چا قسامه سته او نه يې ديت.

په دې باب: - چي فرات که څه هم د کوفې د رود نوم دي لکن دا ذکر پر سبيله د مثال دي نه پر سبيله د تخصص ولي چي حکم د نورو رودو لکه، رود نيل د مصر، او د هلمند رود په افغانسان کي، او يا اټک رود په پاکستان کي، نو ددې هم دغه حکم دي کما لا يخفی.

فما جاء: - مراد د وسط څخه وسط حقيقي په اعتبار د مسافت نه دي بلکه چي اوبه پر مړي بهېږي که څه هم ويوې غاړي ته نژدې وي هم وسط بلل کېږي يعنې مقابل د شطر، په عنايه کي وايي چي فقهاء رحمه الله وايي چي دا حکم د هدر په هغه صورت کي دي چي اصلي چينې د رود د دار الحرب څخه را شروع سوي وي، ولي چي په دې صورت دی قتيل د دار حرب بلل کېږي نو ځکه هدر دي او که سر چشمې د رود په دار اسلام کي وي او هم په دغه دار اسلام کي اوبه روانې وي نو ديت د مړي پر بيت المال دي ولي دا رود په سلطه يعنې تصرف کي د مسلمانانو دي نو دا مړي قتيل المسلمين بولل کېږي او چي قاتل يې نه دي معلوم نو ديت به يې د مال څخه د عمومي مسلمانانو ورکول کېږي چي بيت المال دي.

قال «وان كان محتبساً بالشاطى فهو على اقرب القرى من ذلك المكان» او كه مړى بند وو په يو كناره كي د درياب، نو تاوان د مړي پر هغه نژدې قريې ودغه خای ته دي، يعنې ديت يې پر دوي دي ولي دغه غاړه د رود گويا د دوي په تصرف ده ولي چي دوي ددغه خای څخه اوبه راوړي او مواشي پر اوبه وي.

قال «وان ادعى الولی على واحد من اهل المحلة بعينيه لم تسقط القسامة منهم» او كه دعوه وكړه ولي د مړي پر يوه سړي معين د محلې يعنې چي دغه سړي رما قريب وژلي دي، نو دده په دغه دعوه سره قسامه د اهل محله څخه نه ساقطېږي ولي دده په دغه دغوې سره خو قاتل نه سو معلوم ځكه چي شاهدان نسته.

په دې باب: چي دا روايت د مبسوط دي وهو القياس، او ابن المبارك د امام اعظم رحمته الله څخه داسي روايت كړي دي چي قسامه د اهل محله څخه ساقط دي، او د امام محمد رحمته الله څخه ورته روايت موجود دي دليل ددې روايت دادي چي ولي چي په يوه سړي دعوه د قتل وكړه نو گويا ده نورو محلې والاو ته ابراء وركړه نو پس له ابراء څخه د ولي قسامه پر نورو نسته ولي چي مستحق د قسامې خو ولي دي، وان لم يفد تلك الدعوى له لعدم الشهود.

قال «وان ادعى الولی على واحد من غيرهم سقطت عنهم» او كه دعوه وكړه ولي د قتل د قريب خپل پر يوه سړي چي غير د محلې والاو څخه دي نو قسامه ساقطه ده د اهل محله والاو څخه، ولي چي حق د قسامه پر اهل محله چي مړي په هغه محله كي پيدا سوي په دې

پوري اړه لري چي ولي پر اهل محله باندي الزام د قتل ولگوي، نو چي د دعوي د قتل پر بل چا دائره کړه نو دعوه د قتل يې د اهل محلي څخه پورته کړه نو قسامه هم ددوي څخه پورته ده.

قال المصنف رحمته الله «واذا قال المستحلف قتله فلان، استحلف بالله ما قتلت ولا علمت له قاتلاً غير فلان» او که وويل يوه قسم اخستونکي چي دا سړي فلانی مړ کړي دي، نو دي قسم ورکړه سي په خدای ﷻ سره چي نه ما وژلی دي او نه يې زه په قاتل خبر يم غير د فلاني څخه، ولي امکان لري چي دی په دغه خبره سره دفع د دعوي د قتل د ځان څخه کوي، نو ځکه دي دا مذکوره قسم ورکړه سي.

قال «واذا شهد اثنان من اهل المحلة على رجل من غيرهم انه قتله لم تقبل شهادتهما» او که چېري شاهدي ادا کړه دوو کسانو د اهل محله پر يوه سړي چي هغه ددوي د محلي نه وو چي دغه سړي دا مقتول قتل کړي نه دي قبلوي يعنې قاضي شاهدي ددوي، دا هم مذهب دي د امام اعظم رحمته الله څخه او ياران وايي چي شاهدي دي قبوله کړه سي، والدلائل في الشروح المطولة.

کتاب المعاقل

دا کتاب دي په بيان کي د احکامو د معاقل.

فوائد:- چونکه د مخه په باب کي تېره سوه چي موجب او حکم د قتل خطاء، وما فی معنا، ديت دي پر عاقله باندي نو چاره نسته د

پوهنه: چي معاقل جمع د معقله ده يعنې په زور د ميم او په پښ
د قاف لکه مکارم جمع مکرمه ده معقله دیت ته وایي ﷺ

تفسير: - ددې څخه چي معقله ديت ته وايي دا معلومه سوه چي د كتاب عبارت په حذف د مضاف يعني كتاب اهل المعامل ولي خو ديات په دمخه باب كي تېر سو، په دې كتاب كي خو مقصود بيان د اهل المعامل دي، يعني هغه كسان چي ديت د مړي به وركوي، وهذا مجاز شائع حتى في القرآن، واسئل القرية، اي اهل القرية.

قال المصنف رحمه الله ﴿الدية في شبه العمد والخطاء وكل دية وجبت بنفس القتل على العاقلة﴾ او ديت په شبه عمد كي او په خطاء كي يعني چي بيان د دواړو د مخه تهر سوي دي، او داغه رنگه پر هغه ديت چي په نفس قتل سره واجب سوي وي هغه ديت پر عاقله دي.

پهغه دیت چې د صلح د لاري په قتل عمد کي پر قاتل اینبول سوي وي
هغه دیت پر عاقله نه دي بلکه په مال کي د قاتل دي ولي دا دیت په
نفس قتل سره نه دي واجب سوي بلکه په صلحه سره، لان مقتضى القتل
العمد القصاص کما مر، او په سبب د پلار والي واجب سوي وي لکه پار
چي عمداً زوي مړ کي نو مقتضى د نفس قتل عمد خو قصاص وو لکن
یه سبب د ابوة پلار د قصاص خخه خلاص دي کما مر او دیت د زوي په
مال کي د پلار دي اذا عرفت هذا فما قال صاحب النهایه، ای ابتداء آه"

او فائده د قید د ابتداء یې مذکوره دوه دیته بیان کړي دي لیس بشی، ولي دا حذف ته ضرورت نسته ولي چي دوه دیته په قول د مصنف رحمۃ اللہ علیہ ووتل بنفس القتل فافهم، دروېش.

قال المصنف رحمۃ اللہ علیہ «والعاقلة اهل الديوان ان كان القاتل من اهل الديوان» او عقله دسړي اهل د فتر دي که قاتل د اهل دفتر څخه وو.

فصل ۱۰۰: چي ديوان هغه كتاب دي چي په هغه كي نومان د حكومت د مامورينو او فوجيانو او ددوي تنخواني نوښته وي، دا هم زموږ مذهب دي، او امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ وايي چي مراد د اهل دېوان څخه عصابات د قاتل دي، ومذهبنا يوافق اللغة كما لا يخفى على من طالع كتب اللغة كما في العناية.

فصل ۱۰۱: اول واضع د دېوان حضرت امير المؤمنين عمر رضي اللہ عنہ دي على ما في العناية.

فصل ۱۰۲: که قاتل د اهل دېوان څخه نه وو نو که کهمک والا اهل حرفه دده وو يعني چي دده سره په يو کسب اخته وو، لکه نجاران يو حرفت والادي، آهنگران هم يو حرفت والادي وهکذا بنایان، خیاطان، بزازان، زرگران وغيرهم چي په اصطلاح كي د پاکستان د خلکو برادري ورته وايي يعني په برادري كي د قوم مراعات نسته، بلکه په خير او شر كي دغه اهل حرفت سره کهمکيان وي، نو عاقله دده اهل حرفه دده دي، او داشی يعني تناصر بالحرفه په افغانستان كي نسته، د هغو تناصر په

قومیت او عصوبت سره دي نو عصبه د سړي عاقله دده دي کما
سیاتۍ، او په بعض عربو کي تناصر په حلف سره کوي.

قال «یؤخذ من عطایاهم فی ثلث سنین» او دا دیت به اخسته
کېږي د دوي د تنخوا گانو څخه په درې کاله کي یعنې چي پوره دیت وي
د هر سړي څخه به یې په درې کاله اخلي، او که واجب نصف دیت وویا
ثلثین د دیت وه نو په دوه کاله به یې د هر یوه څخه اخلي، او که ثلث
دیت وویا کم تر هغه نو په یوه کال کي به یې ځنډي اخلي.

قال المصنف رحمته الله «ویدخل القاتل مع العاقلة فیکون فیما
یؤدی کاحدهم» او دا ځلېږي قاتل سره د عاقلې ولي چي فاعل د قتل
دی دي، نو څرنگه به دده په گناه نور خلگ نیول کېږي او دی به
خلاصېږي، وقال الشافعی لیس علی القاتل شیء" نو قاتل به په ورکولو
کي د دیت لکه یو عاقله وي.

مذکور: - پر بنځو او کوچنیانو هیڅ شی نسته یعنې عاقله نه دي
ولي چي دیت پر هغه چا لازمېږي چي د کهمک مالک وي او کهمک
پرېږدي، او رواج په اهل اسلام کي دادي چي په بنځو او کوچنیانو سره
کهمک نه غواړي، ج.

قال «وعاقلة المغتق قبيلة مولا» او عاقلهد ازاد کره سوي
مريي قبيله د بادار دده ده، قال علیه السلام مولی القوم منهم.
قال «ومولی الموالات یعقل عنه مولا وقبيلته» او د مولی
موالات عقل او دیت دده به دده مولی او د هغه قبيله ورکوي.

پيدون ۱۰۰۰۰:- چي مولى الموالات هغه مجهول النسب سږي ته ويل
 كېږي چي يو سږي ته ووايي چي زما سره عقد د دوستۍ وکړه په دې
 توگه که ما جنايت وکړي تاوان به يې ته پرې کوي، او که زه مې سوم زما
 ميراث ستا دي او هغه سږي دا عقد ورسره وکړي.

قال ﴿ولا يتحمل العاقلة اقل من نصف عشر الدية وتحمل
 نصف العشر فصاعدا وما نقص منه فهو من مال الجاني﴾ او
 تحمل او برداشت نه کوي عاقله کم تر نصف عشر د ديت يعنې تر پنځه
 سوه کمي روپۍ، او تحمل به کوي عاقله پوره نصف عشر الدية يعنې
 چي پوره پنځه سوه درهمه دي، او چي تر نصف عشر د ديت کمي روپۍ
 وي هغه د مال څخه د جاني ورکول کېږي.

قال ﴿ولا تعقل العاقلة جناية العبد﴾ او پر عاقله د بادار نسته
 ديت د جاني مريي، لما روى عن عمر وابن عباس ؓ لا يعقل العاقلة
 عمداً ولا عبداً ولا اعترافاً يعنې ديت نه ورکوي عاقله د قتل عمد يعنې
 چي په صلح سره ديت وگرځي، او نه ديت د جنايت د مريي او نه د هغه
 جنايت چي په اقرار د جاني ثابت سي.

﴿ولا تعقل الجناية التي اعترف بها الجاني الا ان يصدقون
 ولا تعقل ما لزم بالصلح﴾ او عاقله ديت نه ورکوي د هغه جنايت چي
 جاني پخپله اقرار په کړي وي، مگر نه هغه وخت چي عاقله دده د اقرار
 تصديق وکړي، او داغه رنگه عاقله ديت نه ورکوي هغه ديت چي په
 صلحه سره په قتل عمد کي مال گرځېدلى وي، لما مر فى الحديث.

قال ﴿واذا جنى الحر على العبد جنایة خطاء كانت على عاقلته﴾ او که جنایت وکړي حر سړي پر مړي د یو چا نو دیت یې پر عاقله د حر دي، داهم زموږ مذهب دي موږ وایو چي دا دیت خو ضمان د مال نه دي بلکه د نفس د انسان دي او ضمان د نفس انسان چي په خطاء سره وي پر عاقله دي کما فی الجنایة على الحر خطاء، او امام شافعي رحمته الله دا جنایت پر مال د مالک العبد بولي نو ځکه امام شافعي رحمته الله قیمت د مړي پر جاني لارم بولي بالغه مبالغ، یعنی قیمت د مړي تر څو روڼو پوري چي ورسېدی که څه هم قیمت د مړي تر لس زره (۱۰۰۰۰) روپۍ بالاسي چي پوره دیت دي، او دا خو متفق علیه خبره ده چي جنایات مالیه پر عاقله نسته بلکه په مال کي د جاني دي، الله احفظنی من جمیع الجنایات على نفسی وعلى غیرى برحمتک یا ارحم الراحمین.

﴿کتاب الحدود﴾

دا کتاب دي په بیان کي د حدود شرعیه وو داکتاب ډېر ضروري دي زدکړه یې لازمي ده، او اجراء ددې حدودو په جامعه اسلامي کي هم حتمي دي، دروېش.

ننځور: - ددې کتاب او د مخني کتاب مناسبت دادي چي په مخني کتاب کي ذکر د هغه جنایت دي چي پر بل چا وي، او د هغه جنایت د احکامو بیان، او په دې کتاب کي بیان د جنایت دي پر ځان باندي او د هغه د جنایت د احکامو، لکن چونکه پر بل جنایت کول ډېره سخته گناه ده تر جنایت پر خپل ځان نو ځکه یې هغه کتاب دمخه کړی.

فائدو: - حدود جمع د حد ده او حد په لغت کي منع ته وايي نو ځکه دروازه وان ته حداد وايي چي خلک منع کوي د دخول څخه د سرای، او هغه تعريف ته چي منع کوي غير د دخول څخه په معرف کي حد ورته وای که حد منطقي وي او که رسم منطقي وي په اصطلاح د نحاتو، کذا فی الشرح مولی عبد الرحمن الجامی رحمته الله، او هم دا وجه ده چي عقوباتو ته حدود وايي لکه حد زنا وغيره ته حدود وايي چي هغه سړي د بيا کولو څخه د هغه کار منع کوي، او داغه رنگه نور کسان منع کوي د کولو څخه د اسبابو د هغه عقوبت چي زنا ده مثلاً او حرامو کارو ته حدود وايي ولي مسلمانان ځنډي ممنوع دي، قال الله تبارک وتعالی تلك حدود الله فلا تقربوها" او هم دا سبب دي چي څوک سرای يا محکمه پر چا خرڅه او قبالة نوشته کوي قاضي د محکمې پوښتنه ځنډي کوي چي حدود اربعه يې څنگه دي يعنې چي بل څوک منع کړې ده د تعرض څخه د داخل الحدود.

فائدو: - حد په شرعه شريفه کي هغه عقوبت ته وايي چي معين وي د جانب څخه د خدای جل جلاله او د هغه د رسول صلی الله علیه و آله نو تعزير ته حد نه وايي ولي هغه مقدار معين نه لري.

پوښتنه: - د فقهي په کتابو کي وايي چي تعزير په منځ کي د درو ۳ او د نهه دېرشو ۳۹ درو دي؟

ځواب: - په دې سره خو تعين د مقدار د تعزير نه وسو.

مقصود: - چي په حد کي دا شرط دي چي خالص حق الله به وي نو قصاص ته حد نه وايي ولي هغه حق العبد دي، هذا حاصل ما فی المنح، والبحر، والتبيين، وغيرها، مع زياده.

مقصود: - مقصود اصلي او حکمت الهي د مشرعت څخه د حدود زجر او منع د بندگانو د هغه کار څخه چي يا ضرر د فاعل وي په نفس کي دده لکه حد زنا او ضرر وي پر آبروي کي د چا لکه حد قذف او يا ساتنه د اموالو د خلکو وي لکه حد سرقه.

مقصود: - چي د حدود په اجراء سره سپړي د گناه څخه نه پاکېږي ولي چي دا حدود په حق کي د اهل ذمه کافرانو هم جاري کېږي، کذا فی الهدايه والبنایه.

تفسیر: - که څوک مذکورہ کارونه وکړي او حدود پر جاري سي مگر دی توبه وکاري د گناه څخه نه خلاصېږي، او ډېر فقهاء پر دې دي چي حدود مطهر او پاکونکي د گنهو دي، والله اعلم.

قال المصنف رحمته الله «الزنا يثبت بالبينه والاقرار» او زنا ثابتېږي په شاهدانو سره، او په اقرار د زاني.

مقصود: - چي شروع د مصنف رحمته الله د حد زنا څخه لکثرة دواعيه من جانبی المرأة والرجل، او زنا په مد سره لغت نجدیه دي او پ قصر سره لغت حجازیه دي.

«شرائط حد الزنا» (۱) زاني به عاقل او بالغ وي نو په زنا کي د لېوني يا کوچني نا بالغ حد نسته (۲) په خپل خوښه سره به زنا کوي، نو پر مکره حد نسته (۳) په کوس يعنې په فرج کي د ښځي به وي، نو په

لواطت کي که د ښځي سره وي او که د نر سره وي حد نسته (۴) هغه مو طوئنه به ځای د شهوت وي يعني عاده نو په زنا کي د نا بالغې نجلي چي د شهوت او خوند وځای ته نه وي رسېدلې حد نسته (۵) نه به په ښځه کي ملک د نکاح وي او نه هم ملک د رقبې، نو په استعمال کي د فرج د ماینې يا مینځي دده حد نسته (۶) شبه به نه وي پکښې لکه پلار چي د زوي مینځه په شبه کي د انت ومالك لابيك الحديث" وغيي نو پر پلار حد نسته، لقوله عليه السلام ادروا الحدود بالشبهات ما استطعتم.

په هدايه کي وايي چي دا شاهدان او يا اقرار به په ښر د امام الوقت او يا قاضي وي، اما الثبوت بالنية فظاهر" واما بالاقرار اگرچه په اقرار کي خو دا احتمال سته چي دا سړی به درواغ ووايي لکن دا صرف اجتماع بې معنا دي ولي چي په دې اقرار کي هم د سړي و عقوبت ته متوجه کېږي او هم پېغور ته نو په درواغو کي د سړي څه فائده ده، نو ظن قوي دادي چي دی په اقرار کي صادق دي.

قال المصنف رحمه الله: «فالبينة ان اشهد اربعة من الشهود على رجل او امرئة بالزنا» او شاهدان دادي چي شاهدي به اداء کوي څلور کسه د شاهدانو څخه پر نر او يا ښځي په زنا کولو سره.

په هدايه کي وايي او که يې په مختلفو مجلسو کي اداء کړه نو شاهدانو ته دي حد قذف ورکړه سي يعني زنا خو نه په ثابتېږي، درمختار.

په بڼه: - قتل نفس خو لويه گناه ده تر زنا کما يدل عليه قوله تعالى ومن قتل مؤمناً متعمداً فجزائه جهنم الآيه" او په قتل کي دوه شاهدان کافي دي، نو په زنا کي ولي څلور کسه غواړي؟

ځواب: - زنا په دوه نفره پوري تعلق لري يعنې تر او بڼه نو د هريوه پر فعل دوه شاهدان غواړي، او قتل خو يو سړي کوي غالباً نو د يوه سړي پر فعل باندي دوه کسه کافي دي، واذ قلنا غالباً فلا يراد ان القتل قد يكون باثنين بل ازيد فافهم.

په بڼه: - چي شرط د شاهدانو د زنا دادي چي څلور سره به نروي، فشهاده المراءة لا تقبل في الزنا لافراداً ولا اجتماعاً" او بل شرط دادي چي ټوله به حر کسان وي نو د مريانو شاهدي په زنا کي نه قبلېږي او کرده به عادلان وي نو د فساغو شاهدي په زنا کي نسته، او مسلمان به وي نو د کفارو شاهدي په زنا کي منظوره نه ده، او شاهدي د شاهدانو پر شاهدي هم په زنا کي نه قبلېږي، للشبهة" او مکتوب د يوه قاضي چي د هغه شاهدان تېر سي وبل قاضي ته هم نه قبلېږي، جوهره.

فشافهد: - په شاهدانو کي د زنا لفظ صريح شرط دي لکه زنا او نکت چي د بڼي د مخ د خوا غوولو ته وايي، نو که شاهدانو په لفظ جماع حرام يا وطي حرام سره شاهدي ادا کړه هغه نه ده منظور ولي چي جماع حرام يا وطي حرام خو لواطت ته د بڼي هم وايي او پر لڅه خېته د بڼي ځان انزالولو ته هم وايي وغيره، وقد قال عليه السلام ادروا الحدود بالشبهات.

سواله: - که دوو شاهدانو د زنا شاهدي اداء کړه او دوو د اقرار بالزنا شاهدي اداء کړه د حد د پاره کافي نه ده.

قال المصنف رحمه الله: «سألوه الامام عن الزنا ما هو وكيف هو واين زنى ومتى زنى وبمن زنى» نو دې پوښتنه وکړي امام يعنې يا نائب د امام چي قاضي دي د زنا په باره کي چي زنا څه شی ده يعنې تعريف شرعي دي ځنډي وپښتي چي هغه ادخال د ذکر د نر دي په فرج کي د ښځي او دا پوښتنه دي هم ځنډي وکړي چي څرنگه وه دا زنا ولي چي احتمال ددې سته چي د ښځي سره دي يې په زور زنا کړي وي او يا دي پلار د زوي مينځه غوولې وي، او دا پوښتنه دي هم ځنډي وکړي چي چېرې او په کم ځای کي وه دا زنا ولي چي امکان سته چي دا زنا دې په دار حرب کي ورسره کړې وي چي په هغه کي حد نه لارمېږي، او دا دي هم پوښتنه ځنډي وکړي چي څه وخت يې زنا ورسره وکړه ولي چي احتمال ددې سته چي په کوچنوالي کي دې زنا ورسره کړې وي، پوښتنه دي هم ځنډي وکړي چي دچا سره يې زنا وکړه ولي چي احتمال ددې سته چي زاني دي د زوي د مينځي سره زنا کړې وي.

قال «فاذا بينوا ذلك وقالوا رئيساه وطائها فى فرجها كالميل فى المكحلة» نو شاهدانو بيان وکړي يعنې ځواب يې ورکړي د مذکوره شيانو، او ووايي چي موږ ولېدي فلانى سړى يعنې زاني دا بيان د معنا د زنا ده، چي وه يې غووله فلانى ښځه په کوس کي ددې لکه سلائي چي خلک سترگي په توره وي د رنجو په رنجونوني کي يعنې دغسي نر خپل ذکر د ښځي په فرج ننه يستلى وو.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وسئال القاضى عنهم فعدلوا فى السر والعلانية﴾ او قاضي هم پوښتنه كړې وه د حال څخه د شاهدانو يعنې د قريې او د محلې د خلگو څخه يعنې د شاهدانو د حال چي عادلان دي او كه فاسقان او كه مستور الحاله دي، او ددوي تعديل وكړه سو يعنې د خلگو د خوا څخه دوي عادلان ونيول سوه.

پښتو ځواب:- چي بعض فقهاء رحمه الله وايي چي كه عدالت ظاهر په شاهدانو كي موجود وو نو قاضي دي پوښتنه نه پسي كوي ولي حتى الوسع د حدود په لغوه كي دي كوشش وكړي لما مر من الحديث النبوي، لکن په اكثره معتبره كتابو كي د فقهي شريقي وايي چي شاهدانو چي شاهدي اداء كړه قاضي دي زاني بندي كړي خو چي قاضي پوښتنه كوي د حال د شاهدان، ولي چي زاني ونه تبستي، ددې بيان څخه صريح معلومېږي چي په ظاهر العدالت دي قاضي اكتفاء نه كوي بلكه پوښتنه د حال دي وكړي.

سوال:- دا بندي كول د قاضي تعزيراً دي او كه احطياطاً دي، نو كه تعزيراً وي خوبيا جمع په منع كي د تعزير او د حد راځي كه چېرې تعديل د شهودو وكړه سي او دا جمع ناروا ده په يوه حالت كي، او كه احطياطاً وي نو خلاف د حديث نبوي ﷺ چي تهر سو لارمېږي ولي په دې حبس احطياطي كي د حد زنا ټينگ والي راځي؟

ځواب:- مجمع الانهر والاويي چي دا حبس احطياطاً ويدل عليه قولهم لنلا يهرب" په اخر كي يې د كلام د تامل لفظ ويلې دي.

دروېش وايي: - وايي چي امکان لري چي دادي اشاره ودې ته وي چي حبس احتياطي خو خلاف د حديث نبوي ﷺ دي. نو د دروېش په فکر قاصر دا حبس تعزيراً دي، او جمع د حد او تعزير خو په يوه حال کي نه ده روا مثلاً چي محکوم بالرجم د مخه تر رجم يو څو درې ووهي او بيا يې متصل رجم کي، او په مانحن فيه کي خو دغسي نه ده ولي چي حال د حبس خو دپاره د تحقيق د حال د شاهدانو دي. په هغه حال کي خو حد نسته حد خو وروسته تر تعديل ورکول کېږي، والعلم عند الله.

قال ﴿حکم بشهادتهم﴾ نو حکم دي وکړي قاضي په شاهدي سره ددوي يعنې پر قاضي واجبه ده چي حکم به کوي په مقتضي ددوي يعنې حد الزماء لظهور الحق عنده بعد الشهادۃ والتعديل.

﴿والاقرار ان يقر العاقل البالغ﴾ او اقرار کونکي به عاقل او بالغ وي، يعنې د لېوني او کوچني وقرار ته اعتبار نسته.

﴿على نفسه بالزنا اربع مرات في اربعة من مجالس المقر﴾ کله اقرده القاضی فاذا تم اقراره اربع مرات ﴿نو څلور واره دي اقرار وکړي پر خپل نفس زاني د زنا په څلورو مجالسو کي د اقرار کونکي يعنې د قاضي مجلس بدلي نه دي لازم، او هر وار چي دی اقرار کوي قاضي دي مخ ځنډي واړوي، نو چي پوره سوه څلور واره اقرار د مقر.

پښتو وايي: - چي څلور واره اقرار د زاني زموږ مذهب دي، او امام شافعي رحمه الله وايي چي يو وار اقرار کافي دي دا قياسيوي پر اقرار د نورو حقوق ماليه وو چي يو وار اقرار پکښي کافي دي، او زموږ دليل

هغه حديث دي د ماعز اسلمي ؓ چي اصحاب السنن يې روايت كړي دي چي د زنا په اقرار سره څلور واره په حضور كي د رسول الله ﷺ وکړي او هر وار چي به ده اقرار وکړي آنحضرت ﷺ به مخ بلي خوا ته ځندي واړوي، او ماعز ؓ به هغه بلي خوا ته ورغلي او اقرار د زنا به يې وکړي دا ټوله د پاره د معنا د ستر دي، او بل دليل دا دي چي چونکه د زنا په شاهدانو كي څلور کسه شرط دي پر خلاف د قياس د شاهدانو د نورو حقوقو د پاره د تحقق د معنا د ستر په زنا كي، نور دغه رنگه په اقرار كي د زنا څلور واره والي شرط دي بقيام کل اقرار مقام شاهد ليستحق معنا ستر الزناء ودفعاً للحد عن الزانی کما ورد فی الحديث النبوی ﷺ وقد مر من قبل.

قال ﴿سأله القاضي عن الزناء ماهو وكيف هو واين زنى وبمن زنى فاذا بين ذلك لزمه الحد﴾

ترهښتې وايي:-- چي معنا ددې عبارت او فائدې ددې قيودو عنقریب تېري سوې فتدکر ولانعيدها لکن

پسوه وايي:-- چي مذهب دا دي چي ډېر وخت تېرېدل مانع د صحت د اقرار بالزناء نه دي، بخلاف الشهادة فلذا لم يذكر المصنف رحمه الله قيد معنى زنى فافهم.

قال ﴿فان كان الزانى محصناً رجمه بالحجارة حتى يموت يخرج الى ارض فضاء﴾ نو که زاني محصن وو نو قاضي دې رجم کړي په ډېرو تر هغو پوري چي مري، يعني قاضي دي دا حکم صادر کړي، او زاني دي وباسي يو بيابان او خالي مخکي ته تاچي رجم يې

اسانه سي او خلگک يو د بله سره په ډېرو خوږ نه کي لکه څنگه چي عليه السلام امر وکړي چي ماعز رضي الله عنه و مصلی ته د عيد گاه وباسي او هورې يې رجم کړي.

فقهاء: - چي شرطونه د احصان د زنا علی ما فی الجوهرة والهدایه وغيرهما من کتب الفقه دادي (۱) بلوغ (۲) عقل (۳) اسلام (۴) حریت (۵) نکاح صحیح (۶) دخول او وطی د ماینې سره (۷) پر دغه صفت د احصان به پاته وي.

فنا: - په دخول کي شرط د غڼر ننوتل په کوس د ماینې پر داسي وجه چي غسل پر واجب سي انزال شرط نه دي، او د کوني د خوا کار کول اعتبار نه لري، او د امام ابو يوسف رحمته الله علیه څخه روایت دي چي اوم شرط نه دي لازم حتی که چبري یو سړی د ماینې سره وطی وکړي او بیا مرتد سي او زنا وکړي وروسته بېرته اسلام راوړي لکن په نوي اسلام کي يې د ماینې سره وطی حلال نه وکي نو امام مذکور وایي چي دی محصن په وطی سابقه سره دي، او طرفین رحمته الله علیهم وایي چي په حدیث شریف کي راغلي دي من اشرك بالله فليس بمحصن.

قال «يبتدى الشهود بالرحمه ثم الامام ثم الناس» او شروع به کوي شاهدان په رجم دپاره د امتحان ددوي ولي چي امکان لري چي دوي به دارنگه وژل د مسلمان ډېره غټه گناه وبولي او رجوع به وکړي د شاهدي څخه او حد به ساقط سي، جوهرة ودر. او بیا دي امام ياقاضي په ډېرو وولي دپاره د امتحان دده چي شاهد ده په شاهدي کي د شاهدانو داسي يوه نکته ليدلېوي چي هغه د رد الحد په راځي هغه به

ښکاره کي او د قضا څخه به رجوع وکړي، او بيادي عمومي خلک دېري پر زاني وه وروي.

فوائد: - د شاهدانو او د امام تر پايه پوري رجم نه دي لازم.

قال المصنف رحمه الله: ﴿فان امتنع الشهود من الابتداء سقط الحد﴾ او که منع وکړه شاهدانو د ابتداء څخه د ډېرو ويشتلو يعني ټولو يا بعضو نو حد ساقط سو.

په دې باب: - چي دا مذهب دي د امام اعظم او امام محمد رحمه الله او امام ابو يوسف رحمه الله وايي چي حد نه ساقطېږي بلکه امام په ويشتلو د ډېرو شروع وکړي.

قال: ﴿وان كان الزانى مقراً ابتداء الامام ثم الناس﴾ او که زاني اقرار کونکي وو په زنا سره نو ابتداء او شروع د رجم دي امام وکړي او وروسته نور خلک.

فوائد: - په دې ځای کي د يوه دقيق سوال جواب واردېږي چي ددې عبارت څخه د ادسي معلومېږي چي که امام منع وکړي د ويشتلو څخه نو حد ساقط دي او خلکو ته نه ده روا چي زاني رجم کي که څه هم امام امر ورته وکي چي رجم يې کړي، او ابتداء د امام په رجم سره په حديث د علي عليه السلام ثابت دي، او په حديث شريف کي دا هم راغلي دي چي غامديه ښځي چي اقرار په زنا وکړي نو اول رسول الله ﷺ دا يوه شکه لکه نخود وويشتله او بيا خلکو، علي ما في الهدايه، نو سوال دادي چي د ماخذ اسلامي په رجم کي خو رسول الله ﷺ حاضر نه وو او نه يې شکه ماخذ ته ورغورځولي ده فکيف يصح ما دل عليه العبارة المذكورة.

والجواب علی ما يفهم من فتح القدير ان معنى د قول د علي ﷺ داده چي امام او قاضي شروع په رجم وکړي نو خلگو ته به دا ښکاره سي چي قاضي په بعض شروطو کي د قضا بالرجم تساهل نه دي کړی، نو که امام او قاضي منع وکړي د ويشتلو څخه نو دا علامه د رجوع ده د امر څخه د رجم د زاني په سبب د بعض تساهل دده څخه نو حد به ساقط سي "وهذا التساهل انما يتصور في غير النبي ﷺ واما هو فهو كما قال الله تعالى، وما ينطق عن الهوى ان هو الا وحى يوحى" نو ددې جهته عليه السلام په رجم کي د ماعز حاضر نه وو، بلکه نور خلک يې امر کړه په رجم سره او هغو رجم کړي، او سره ددې اصل ابتداء د قاضي او امام په رجم سره په حديث د غامديه ثابت سوه، او دا ابتداء د عليه السلام تعليماً لقضاة الامة وهذا نهايى تحرير الجواب ومن الله التوفيق والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

قال ﴿ويغسل ويكفن ويصلى عليه﴾ او غسل دي ورکړه سي مرجوم ته يعني پس له مرگه او کفن دي ورکړه سي، او لمونځ د جنازې دي ورکړه سي ولي چي په صحيح حديث کي راغلي دي چي څه وخت چي ماعز اسلامي د رجم څخه مړ سو، نو خلگو پوښتنه وکړه د عليه السلام څخه دده د تکفين او د جنازې د لمانځه په باره کي نو عليه الصلوة والسلام ورته وفرمايله "اصنعوا به كما تصنعون بموتاكم" تاسي د ماعز سره هغه کار وکړی چي تاسي يې د نورو مړو سره کوي، يعني غسل ورکړی کفن ورکړی او لمونځ ورکړی او عليه الصلوة والسلام زياته کړه چي ماعز داسي توبه وکښل که دده توبه پر اهل حجاز وويشل

سي ټولو ته به كافي وي، او عليه الصلوة والسلام دا هم زياته كړه چې ما دی وليدی چې په ولو كي د جنت يې غوټې وهلې.

پوښتنه: - څه سبب دي چې شهيد ته غسل نه ورکوي او مقتول بالرجم ته غسل ورکوي؟

ځواب: - مقتول بالرجم خو په حق الله سره ووژل سو، او شهيد خو فی سبيل الله ناحقه ووژل سو، مجمع الانهر.

قال المصنف رحمه الله ﴿وان لم يكن محصناً وكان حراً فحدّه مائة جلدة﴾ او كه چېري زاني محصن نه وو په هغه معنا چې ذكر يې تېر سو، او حروو مريې نه وو نو حد دده سل درې دي، قال الله تبارك وتعالى، الزانية والزاني فاجلدوا كل واحد منهما مائة جلدة الآية.

سوال: - محصن خو هم تر عموم ددې آيت لاندې دي نو هغه ولي نه رجم كېږي؟

ځواب: - دا آيت مذكوره په حق كي د محصن منسوخ دي په بل آيت سره چې تلاوت يې په قرآن كي منسوخ دي او حكم يې باقي دي، او هغه آيت دادي، الشيخ والشيخة اذا زنيا فارجموهما نكالا من الله والله عزيز حكيم "كذا في النور الاثوار، والهداية، والبنايه، يعني محصن نر او محصنه بنځه چې زنا وكړي نو رجم كړي دواړه، البته نكالا من الله والله عزيز حكيم، دليل د نسخ د آيت سابقه په دې آيت سره دادي چې دا آيت وروسته تر آيت سابقه نازل سوي دي باجماع صحابه رضي الله عنه وعليه السلام چې ما عزا اسلمي يې رجم كړی تر نزول د آيت سابقه وروسته وو.

قال المصنف رحمه الله: ﴿يَاءَ مَرَّ الْأَمَامِ بِضَرْبِهِ بِسُوطٍ لَا ثَمَرَةَ لَهُ ضَرْبًا مُتَوَسِّطًا﴾ او امر دي وکړي امام په وهلو سره د زاني غیر محصن په داسي دُرِه چي په اطرافو کي يې غوټه نه وي کذا فی الصحاح، وقيل غير ذلك، او وهل به هم ميانه ضرب وي يعني نه ټپي کونکي ضرب وي ولي هغه گاهي هلاک ته مفضي کېږي. او نه به داسي ضرب وي چي مضروب په خوږېږي نه، ولي په داسي ضرب سره خو د مضروب زجر نه راځي د آينده زنا څخه، کذا فی الهديه.

﴿مَنْ ضَرَبَ زَانِيًا مَضْرُوبٌ ضَعِيفُ الْبَنِيَّةِ وَوُجِيْهُهُ مَضْرُوبٌ كِي بېره د هلاک پر وه نو ضرب دې په قدر د برداشت د جسم دده ورسپک کي، کذا فی فتح القدير.

قال المصنف رحمه الله: ﴿يَنْزِعُ عَنْهُ ثِيَابَهُ وَيَفْرُقُ الضَّرْبَ عَلَى أَعْضَائِهِ الْأَرَأْسَهُ وَوَجْهَهُ وَفَرْجَهُ﴾ او کالي دي ځنډي وکاږي يعني غير د هغه قدر څخه چي ستر د عورت په راځي، ولي حضرت علي عليه السلام ددغه زاني څخه کالي کښله تاچي ښه خوږ سي او ددې حد زنا مبني پر شدت ده، م.

او وهل دې پر مختلفو اندامو ورکوي ولي ټولي درې که پر يوه اندام وي غالباً هغه عضو به د کاره ولوېږي، او حد خو زاجر دي متلف نه دي، او مگر پر سر دې نه وهي او نه دې پر مخ وهي او نه دې دمخ د خوا پر فرج که د نروي او که د ښځي وهي، ولي چي عليه السلام وهغه چا ته چي ده مبارک په وهلو د زاني مامور کړي وو ورته وويل اتق الوجه والراس والمذاكير، قال صاحب البحر ان ضرب الفرج مقتل والراس

مجمع الحواس الشريفة، والوجه مجمع المحاسن فلا يؤمن فوات شيلي منها، والحد انها شرع للزجر لا للهلاك ولا لفوات عضو، ولا لذهاب شيء من المحاسن، انتهى مع الزيادة.

قال «وان كان عبداً اجلده خمسين وكذلك الامة» او كه دا غير محصن زاني مريي وو نو پنځوس درې دې ووهي، او داغه رنگه ده مينځه يعني د هغې حد هم پنځوس درې دي، لقوله تعالى فعليهن نصف ما على المحصنات من العذاب" دا آيت په باره كي د مينځيانو زانياتو چي محصن نه وي نازل سوي دي، او عقلي دليل يې دادي چي رق كمونكي د نعمت دي پر مريي نو كمونكي د عقوبت هم دي حاصل ما في الهدايه.

قال المصنف رحمه الله «فان رجع المقر عن اقراره قبل اقامة الحد عليه او في وسطه قبل رجوعه وخلي سبيله» او كه رجوع وكړه مقر بالزنا عن اقراره يعني يا په قول كي چي ووايې ما درواغ ويل، او يا په فعل سره لكه چي وتبستي او دا رجوع يې د مخه تر شروع په حد سره دده وه او يا په منځ كې د حد نو قبوله دي كړه سي رجوع دده او لاړ دې ور ايله كړي يعني خوشي دې كړي، ولي ددغه سړي رجوع احتمال د صدق او كذب لري لكه اقرار چي احتمال د كذب او صدق درلودي، او دده سره خو څوك دعوه نه لري ولي چي حد زنا خالص حق الله دي، نو شبه پيدا سوه.

فتاوى :- كه په اقرار كي حق العبد وي د هغه اقرار څخه رجوع نه ده صحيح لكه اقرار په قتل النفس عمداً سره د هغه اقرار څخه په رجوع

سره قصاص نه ساقطېږي، ولي چي ولي د مړي يې مڪذب د رجوع دي وكذا لك حد القذف.

قال «وينبغي للامام ان يلحق المقر الرجوع» او مستحب ده امام لره چي تلقين دي كوي يعنې په خوله كي دي وركوي د اقرار كونكي په زنا سره رجوع د اقرار څخه د زنا وبل شي ته.

«ويقول له لعلك لمست او قبلت» او داسي دي ورته وايې چي شايد تابه دا بنځه مس كړې وي يعنې په شهوت سره، او يا به دي مچې ځنډي اخستېوي مثلاً، يا به دي فرج ته ددې په شهوت سره كتلی وي. پوه سه:- چي غرض په دې تلقين كي دفع د حد ده په حديث كي د بخاري راغلي دي چي عليه السلام وما عزته وويل لعلك قبلت او عمزت او نظرت، قال ﷺ ادروا الحدود ما استطعتم.

قال «والمرئة والرجل في ذالك سواء» بنځه او نر په دغه كي يعنې په ډول كي د حد او په قبول كي د رجوع سره برابر دي، هدايه وايي ولي چي نصوص ددواړو على السواء مشتمل دي.

قال «غير ان المرئة لا تنزع عنها ثيابها الا الفرد والحشو وان حفر لها في الرجم جاز» لکن دا فرق يې سته چي د بنځي څخه دي کالي نه کاري د درو وهلو په وخت كي لکه د نر څخه چې کنبلي ولي بدن د بنځي خو ټوله عورت دي، نو چي کالي ځنډي وکاري مثلاً قميص او پورني نو کې څه هم پرتوگ وپرېږي نو هم کشف عورت لږمېږي، مگر پوستين که يې اغوستی وو او يا داسي قميص چي په منځ کې پنبه وه هغه دي ځنډي وکاري ولي د هغو په لېريکولو كي

کشف العورت هم نه راځي، او رسېده د الم زاجر و بدن ته ددې چيمقصود د حد څخه دي هم راځي.

مېنځه: - بنځه چي په درو وهي په ناسته دې ووهي، ولي د ولاړي په وهلو کي لازماً کشف د عورت راځي، وهکذا ورد فی اثر علی ﷺ، او که د رجم په وخت کي بنځي ته مثلاً تر نامه پوري غار جوړ کي او دا پکښي بنځه کړي رواده بلکه دروېش وايي چي مستحب ده، ولي چي په حديث کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام چي غامديه زانيه په رجم کوله تر تيو پوري يې په غار کي بنځه کړه، او حضرت علي ﷺ چي شراحه همدانيه بنځه رجم کوله هم يې غار ورته وکيني، بلکه عين ممکنه ده چي مرجومه بنځه دي د حفاظت د مخ او سترگو د ډبرو څخه قميص پر سر راپورته کړي او خيټه دي لڅه کي بلکه احتمال لري چي پرتوگ دي وکاري او پر سر او مخ دې واچوي، نو په غار کي بنځول ددې د پاره د ښه ستر العورت زمينه ده، والله اعلم بالثواب.

قال المصنف رحمه الله ﴿ولا يقيم المولى الحد على عبده او امته الا باذن الامام﴾ او نه سي جاري کولای بادر حد پر خپل مريي او مينځه باندي، مگر په اجازه د امام يعني يا نائب د امام، او امام شافعي رحمه الله وايي چي جاري کولای يې سي ولي چي بادر ولايت مطلقه لري پر مريي يا مينځه باندي لکه امام بلکه تر امام بالا بادر تصرف کولای سي، مثلاً بادر مريي يا مينځه خرڅولای يا چا ته په هيبه کي ورکولای سي، او د خپلي مينځي سره وطي کولای سي، او امام دا يو کار نه سي

کولای، نو دی وایي حد د مریي لکه تعذیر دي پر یوه بد کار باندي د مریي چي بادار دغه تعذیر بېله اجازي د امام و مریي ته ورکولای سي. موږ وایو چي په حدیث شریف کي راغلي دي، اربعة الی الامام او علیه الصلوة والسلام د هغو څلورو شيانو څخه یو حد ذکر کړي، او بل دلیل دادي چي حد خالص حق الله دي چي حکمت الهي په هغه کي خلاصول د جامع اسلامیه دي د فساد څخه نو ځکه په اسقاط د بندگانو نه ساقطېږي نو چي حد حق الله دي نو د هغه اجراء په قدرت کي د نائب الشرح دي چي امام دي او یا نائب د امام، بخلاف التعذیر لانه حق العبد نو ځکه کوچني ته تعذیر روا دي مع ان قلم التکلیف الالهی مرفوع عنه، هدایه دروېش.

قال «وان رجع احد الشهود بعد الحكم قبل الرجم ضربوا الحد وسقط الحد عن المشهود عليه» او که رجوع وکړه یوه د شاهدانو پس له حکمه څخه یعنی په رجم سره ددوي د شاهدي په اثر، او د مخه تر رجم نو ټولو شاهدانو ته دي حد قذف ورکړي او ساقط سوحد د رجم د مشهود علیه څخه او دا هم مذهب دي د امام اعظم او امام ابو یوسف رحمهما الله او امام محمد رحمهما الله وایي چي یوازي دي هغه راجع ته حد ورکړي.

سؤالا: چي سقوط د رجم د مشهود علیه څخه په اتفاق زموږ د آئمه ثلاثه دي، ولي چي شاهدان د رجم څلور پوره نه دي وعليه مدار الرجم کما مر.

هېڅه:-- که رجوع وکړه یو شاهد د مخه تر حکم په رجم نو حد قذف دي وټولو ته ورکړه سي ولي خبري د ټولو شاهدانو خو شاهدي ګرځي چي په قضا سره د قاضي متصله سي نو د مخه تر قضا ددوي ټولو خبري په باره کي د زنا قذف دي ځکه ټولو ته دي حد قذف ورکړي، وباقي التفصيل والدلائل فی الهدايه والجوهره وفتح القدير وغيرها من الشروح القدوري.

قال «وان رجع بعد الرجم حد الرابع وحده وضمن ربع الدية» او که رجوع د شاهدي څخه وکړه یو شاهد پس له رجم د مشهود عليه نو یوازي وه راجع شاهد ته دي حد قذف ورکړي او څلورمه د دیت دي تاوان ځنډي واخلي.

هېڅه:-- که بل شاهد رجوع وکړه هغه ته دي هم حد قذف ورکړي او څلورمه د دیت دي تاوان ځنډي واخلي وهکذا غرامت ولي لارمېري ولي دغه نفس د مرجوم چي تلف سو ددوي ټولو په شاهدي سره نو چي یوه رجوع وکړه نو هغه گویا اقرار وکړي په تلف د نفس د مرجوم ناحقه وو، نو واجب دي پر ده تاوان په اندازه د دیت دده د حصې چي څلورمه د دیت ده او حد قذف وده ته ورکول مذهب دي د آئمه ثلاثه زموږ او امام زفر رحمته الله وايي چي پر راجع حد قذف نسته، والتفصيل الدلائل فی الشروح.

قال «وان نقص عدد الشهود عن اربعة حدوا جميعاً» او که کم عدد د شاهدانو تر څلورو يعني درې کسه شاهدان د زنا تېر سوه

مگر څلورم شاهد نه وو، نو دغو درو شاهانو ته دي حد قذف وركړي ولي چي څلورم شاهد نه سو پيدا نو پاته درې گرده قاذفان دي، هدايه.

قال المصنف رحمه الله: ﴿واحصان الرجم ان يكون حراً بالغاً عاقلاً مسلماً قد تزوج امرئاً نكاحاً صحيحاً ودخل بها وهما على صفة الاحصان﴾ او احصان چي په رجم كي شرط دي اوه (۷) شيان دي اول (۱) داچي هغه مرجوم به حروي لقوله عليه الصلوة والسلام چي په رجم كېږي نر په زنا د مينځي سره، او مريي نه په رجم كېږي په زنا سره د حرې، او دوهم (۲) داچي هغه زاني به بالغه وي ولي چي كوچنی اهل د عقوبت نه دي، او دريم (۳) عقل دي ولي لېونی هم اهل د عقوبت نه دي، او څلورم (۴) شرط يې اسلام دي لقوله عليه الصلوة والسلام من اشرك بالله فليس بمحصن.

پوښتنه:- چي مراد د شرك څخه عام دي كه ظاهراً وي لكه مشركين معهودين او كه حكما وي او كه حكما وي لكه يهود او نصارى لقولهم عزيز ابن الله وعيسى ابن الله، نو يهودي او نصراني هم محصن نه دي:

پوښتنه:- په حديث كي د بخاري وغيره راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام پر يوه يهودي چي زنا يې كړې وه حكم د رجم وكړي؟

شواهد:- عليه الصلوة والسلام پر يهودي حكم د رجم په مطابق د تورات وكړي كما في البخاري وغيره او هغه منسوخ سو، او پنځم (۵) شرط يې دادي چي ده به نكاح كړې وي په صحيح نكاح سره، يعنې ناكح په نكاح فاسده سره هم محصن نه دي لكه ناكح بېله شاهدانو، او شپږم (۶) شرط يې دخول په هغه ماینه دي يعنې جماع به يې هم ورسره

کړي وي، نو که یو سړي بعد النکاح الصحيح او قبل الوطي زنا وکړه هغه محصن نه دي، اوم (۷) شرط یې بقاء ددوي ده یعنې زاني او زانيه پر صفت د احصان تر وقت د زنا، نوکه یو سړي چي ټوله شرائط پکښې وه لکن په وخت کي د زنا لېونی سوي وو هغه محصن نه دي، فتذكر هذه الشرائط ودلائلها وفوائدها.

فصل پنځم :- مصنف رحمته الله لفظ د احصان الرجم ووايه ولي په مقذوف کي چي احصان شرط دي هغه پنځه دي، بلوغ، عقل، اسلام، حریت، پاک والی د فعل څخه د زنا.

قال «ولا يجمع في المحصن بين الجلد والرجم ولا يجمع في البكر بين الجلد والنفي الا ان يرى الامام ذالك مصلحة فيضربه على قدر ما يرى» او نه جمع کېږي په محصن زاني کي په درو وهل او رجم کېده ولي د درو وهل یې بې فائده دي، او عليه الصلوة والسلام هم په ماعز عليه السلام او په غامديه بنځه کي دواړه نه دي سره جمع کړي بلکه په رجم سره یې اکتفاء کړې ده، او دغه رنگه جمع والي نه کېږي په زنا کي د بکر یعنې چي محصن نه وي په مابین د درو وهلو او د نفي، یعنې د وطن څخه فرار کول مگر هغه وخت که امام دا فرار دده مصلحت وباله نو دي دی وروسته تر جلد د وطنه وشړي، په هغه اندازه د زمانې چي امام یې لارم بولي.

پسوة پنځمه :- چي دلیل د عدم جمع مذکور دا دي چي خدی پاک داسي فرمایلي دي، الزانية والزانی فاجلدوا کل واحد مائة جلدة" نو دا معلومه

سوه چي د بکر زاني ټوله حد جلد دي ولي که تغريب په حد کي داخل وای نور بجل وعلی به تصریح په کړې وای.

پوښتنه:- په حدیث صحیح کي راغلي دي، البکر بالبکر جلد مائة وتغريب عام" نو دا حدیث مبارک خو صریح دي په دې کي چي تغريب په حد کي د بکر جزء دي؟

ځواب:- فقهاء د مذهب وايي چي دا حدیث منسوخ دي ولي چي په دغه حدیث مبارک کي بل جزء داسي دي، الثيب بالثيب" يعني محصن ومحصنة جلد مائة ورمى بالحجارة کذا فی الهداية او هغه جزء خو منسوخ بالاتفاق دي کما مر من عدم اجرائه ﷺ فی ماعز والغامديه فکذا هذا الجزء، مگر بيا هم فقهاء وايي کي امام د سياست د لاري په تغريب کي فائده وليدله نو تعزيراً لاحدا دي بکر زاني تغريب کړي، ولي په بعض اشخاصو کي تغريب ډېر مفيد واقع کېږي په سبب د لوي پېغور وزاني ته پس له عود ووطن ته، او بعض فقهاء معنا د تغريب په حبس سره کوي، نهايه والاويي چي دا ډېر ښه تفسير او ساکتونکي د زنا دي، انتهى.

پوښتنه وايي:- چي دا تفسير د لفظ د تغريب لغۀ ډېر لري دي کما لا يخفى، او صاحب د مجمع الانهر هم دا تفسير نه دي خوښ کړي، والله اعلم بالصواب.

قال «واذا زنى المريض وحده الرجم رجم» او که زنا وکړه ناجوره سړي او حد دده رجم وو يعني محصن وو نو په رجم دي سي، يعني رجم دي د صحت تر وخته نه ځنډوي، ولي خودی د اطلاق مستحق دي نو د

څه د پاره یې رجم ځنډوي بلکه ناجوړی ښه دي چي په ناجوړي کي رجم سي چي ژر به مړ سي، هدايه، دروېش.

قال «وان كان حده الجلد لم يجلد حتى يبرء» او که حد دده وهل وه نو په ناجوړي کي دې نه پر جاري کوي تر هغو پوري چي جوړېږي ولي چي نبايده په سبب د ناجوړي د درو وهلو څخه مړ نسي او دی خود وژلو مستحق نه دي، لهذا که پر چا قطع ديد مستحق وه يعنې د غلا په سبب نو په ډېر يخ او يا په ډېره گرمي کي دې لاس نه ورپرې کوي لخوف السرايته الى العضو، ه، ع.

قال «فاذا زنت الحامل لم تحد حتى تضع حملها» او که زنا وکړه اميد واره ښځي نو تر هغو دې نه په حد کوي چي لنگېږي ولي تاچي حد ددې مفضي نه سي وتلف ته د مافی البطن ددې مع انه نفس محترمه.

«وان كان حدها الجلد فحتى تتعالى عن نفاسها» او که حد د حاملې جلد وو نو تر هغو دې نه پر جاري کوي چي د نفاس څخه خلاصېږي ولي جي نفاس په واقع کي يوه ناجوړي ده، نو که په نفاس کي پر دې حد الجلد جاري سي د نفاس په وخت کي شايد مړه به سي يعنې که حد ددې رجم وو نو څنگه چي لنگه سوه رجم دي پر جاري کړي ولي چي مرگ پر دې مستحق دي نو که مړه سي نو څه پروا لري.

قال «واذا شهد الشهود بحد متقادم لم يمنعهم عن اقامته بعد هم عن الامام لم تقبل شهادتهم الا فى حد القذف خاصة» او که شاهدي ادا کړه په حد سره يعنې په سبب د حد زنا يا قذف يا

سرقه وغیره چي حد يعني د سبب يې ډيسر وخت تېر سوی وو، او حال هم دا وو چي دوي د امام د حضور څخه لري هم نه و نه نو نه قبلېږي شاهدي ددوي مگر په حد قذف کي خاص يعني په هغه کي تقادم مانع د قبوله څخه د شاهدي نه دي، حاصل دادي که شاهدان د بالفور د شاهدي څخه يې مانع په بعد مسافت وو د امام څخه خو په ډېر وخت تېرېدو سره شاهدي د قبوله څخه نه لوېږي يعني قبلېږي او که بعد المسافت مانع نه وو نو يې شاهدي نه قبلېږي په دليل ددې چي شاهدانو چي سبب د حد ولېدي لکه زنا مثلاً نو ددوي خوښه ده که شاهدي ادا کوي او که پرده پر اچوي او پرده اچول يې افضل هم دي. نو دوي چي شاهدي وځنډول مع عدم المانع وهو بعد المسافت عن الامام، نو ظاهراً داسي معلومه چي دوي د پردي لار خپله کړه لکن پس له ډېري مدي چي دوي د شاهدي و ادا کولو ته آماده سوه معلومه سوه چي ددوي او د مشهود عليه تر منځ يو بغض او عداوت پيداسوی دي، ولاشهادة لهم عند الفقهاء.

فصل پنځم: - زمانه د تقادم په نېز د امام ابو يوسف او امام محمد رحمتهما مقدره ده په يوه مياشت سره، او بعض فقهاء وايي چي زمانه د تقادم شپږ مياشتي ده، واليه مال الامام الطحاوي رحمته، او بعض علماء واي چي دا په رايه پوري د قاضي اړه لري، قال في الشرح الكنز والاصح هو الاول، او زمانه د تقادم په شرب الخمر او په نورو مسکراتو کي مقدره ده په لېريوالي د خولې د بوي د چيننونکي، او امام محمد رحمته هغه هم مقدر په مياشت سره بولي، هو الارجح.

پښتو ۱۱۰: - چې امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ وایي چې حد په تقادم سره نه باطلېږي لکه حقوق الناس یعنې هر وخت چې شاهدان شاهدي ادا کړي په سبب د حد هغه شاهدي دوي منظوره وي او مشهود علیه به په حد کېږي وبه قال مالک و احمد رحمۃ اللہ علیہ.

فوائد ۱۱۱: - که مانع د فوري شاهدي ادا کولو څخه یا بعده مسافت وود امام څخه یا ناجوړي او مرضي د شاهدانو وه، هغه شاهدي ددوي قبوله بالاجماع ده.

قال المصنف رحمۃ اللہ علیہ ﴿ومن وطأ امرأة اجنبية في مادون الفرج عزراً﴾ او که چا وطی کړه بېگانه ښځه په ماسوا کې د کوس یعنې په کوناتو کې ځان انزال کړی او یا پر نس د هغې ځان انزال کړي تعزیر دي ورکړه سي یعنې د قاضي د خوا څخه ولي چې منکر او بد کار د شرع څخه مخالف یې وکړی.

قال ﴿ولا حد علی من وطأ جارية ولده او ولد ولده وان قال علمت انها علی حرام﴾ او حد نسته چې وطی کړي څوک مینځه د خپل ولد که نر ولد یې وي او که ښځه، نو ځکه مصنف رحمۃ اللہ علیہ لفظ د ولد ووايه ابن یې نه ووايه، او یا یې وطی کړه مینځه د ولد الولد که څه هم دی ووايي چې زه پوهېدم چې دا مینځه ماته حرامه ده، دلیل یې دادي چې دا وطی ناشي د شبهي څخه دي چې هغه شبه په دې قول د علیه السلام ثابته ده، انت ومالك لابيك" والشبهة مسقطه للحد ولا اعتبار لعلمه بالحرمة.

قال «واذا وطء جارية ابیه او امه او زوجته او وطء العبد جارية مولاه وقال علمت انها على حرام حد» او که چا وطي کړه مینځه د پلار او یا نیکه، او یا یې وطي کړه مینځه د خپل مور، او یا د خپل ماینې مینځه، او یا وطي کړه مریي مینځه د بادار دده او دا یې هم وویل چي زه پوهېدمه چي دغه مینځیانې وماته حرامي دي نو حد دي ورکړي، ولي دلته خونه شبهه د حدیث د خواسته او نه دده د ظن د خوا، او که دې واطي وویل چي زما غالب گمان داوو چي دا مینځیانې وماته په وطي روا دي نو حد دي نه ورکوي،

قال «وان قال ظننت انها متحل لی لم یحد» ولي په دې صورت کي شبهه دده د ظن سته یعنې په منځ کي د پلار او مور او زوي فراخي سته په مالي شيانو کي او داغه رنگه د مېړه او ماینې په منځ کي هم فراخي سته په اموالو کي او اغه رنگه په منځ کي د مریي او د بادار فراخي سته په اموال کي نو دده دغه ظن مستند و دلیل ته د تبسط بینه و بین هولاء فيسقط عنه الحد بتلك الشبهة المستند الى الدليل المذكور.

قال «ومن وطء جارية اخیه او عمه وقال ظننت انها حلال لی حد» او که وطي کړه چا مینځه د خپل ورور، او یا د اکا مینځه او دا یې وویل چي زما غالبه گومان داوو چي دا مینځه ماته حلاله ده نو حد دي ورکړه سي، ولي ورور وبل ورور ته او یا اکا و وراره ته اونه مالي تېری نه کوي بلکه په مال مضائقه سره کوي نو دا گومان د شبهې په سقوط کي د حد اعتبار نه لري.

قال «ومن زفت اليه غير امرئته وقالت النساء انها زوجتك فوطئها فلاحد عليه وعليه المهر» او كه يې يو سړي ته ورويستل غير د ماينې څخه دده بله ښځه.

پېژندنه: - چي زفاف په اوله شپه د ماينې ورويستل بولي مېړه ته چي دا کار د ښځو پر زمه دي چي ماينه مېړه ته وړولي لکن دا زفاف که پس له واده وي، يعنې د مېړه په کور کي خو دا اشتباه ډېره بعیده ده، ولي چي د زفاف زمه واره د مېړه په کور کي د مېړه قريبانې ښځي دي لکه مور خور وغيره نو هغه خپله ناوې پېژني نو چېرې پردی ښځه خپل قریب ته وړولي، بلکه ددې اشتباه د پلار په کور کي د ښځي ممکنه ده، يعنې چي يو سړی پښه خلاصه کړي په اصطلاح د پښتنو او د خسر کره وړسي نو اوله شپه چي ناوې وړولي د خسر د کور ښځې يې وړولي نو امکان لري چي د هغه ځای ښځو دي دغه دسيسه برابره کړې وي د يو غرض د پاره، او ښځو ومېړه ته وويل چي دغه ښځه چي موږ راويستله ستا ماينه ده، نور خو مېړه خپل ماينه تر اوسه نه ده ليدلې نو هغه راويستلې ښځه يې وطي کړه او هغې بهرني هم نه ورته ويل چي زه پردی ښځه يم ستا ماينه نه يم، لکن وروسته هغې ښځي ورته وويل چي زه پردی ښځه يم تا زنا راسره وکړه، او يا بل چا په اصلي موضوع خبر کړي نو پر مېړه حد نسته ولي چي دا اشتباه په محل کي د وطي پيدا سو ه لکن مهر ددغې ښځي پر لارم دي، ولي چي په اشتباه څوک پردی ښځه وطي کړي د هغې ولور پر لارم دي يعنې مهر المثل.

فصاحت: - مصنف رحمۃ اللہ علیہ صیغه د جمع استعمال کړه یعنې قالت النساء ددې څخه دا سي معلومېږي چي دیوې ښځي اخبار چي دا ستا ماینه ده مسقط د حد نه دي، لکن ظاهر کلام الکنز پر دې دلالت کوي چي د یوې ښځي خبر هم په دې ځای کي اعتبار لري، یعنې حد په ساقطېږي ویدل عليه کلام ابن الهمام رحمۃ اللہ علیہ په شرحه کي د هدایه هم پر دغه دلالت کوي او صحیح هم دغه ده ولي چي نکاح د معاملاتو څخه ده او خبر د یوه سړي په معاملاتو کي معتبر دي کما فی کتب الفقه، او توجیه د قول د قدوري داده چي الف لام تعریف په لفظ کي النساء د پاره د جنس دي نو جمعیت یې باطل دي کما فی کتب النحو.

قال المصنف رحمۃ اللہ علیہ «ومن تزوج امرأة لا تحل له نکاحها فوطائها لم يجب عليه الحد» او که چا په نکاح کړه داسي ښځه چي د هغې نکاح وده ته نه وه روا، لکه رضعي خور مثلاً نو یې وطي ورسره وکړې نو پر ده حد نه واجبېږي او دا قول هم د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ دي دی وايي چي ضرب شديده دي ورکړي که دی په تحریم خبر وو، دا ضرب تعزیراً دي، او امام ابو يوسف، امام محمد، او امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ وايي که دی عالم بالحرمت وو نو حد دي ورکړه سي، والدلائل للفریقین فی الشروح المبسوطه.

قال «ومن وجد امرأة على فراشه فوطئها فعليه الحد» او که چا پر خپل ځای ښځه پيدا کړه نو یې وطي ورسره وکړې او هغه دده ماینه نه وه نو پر ده حد لازم دي، ولي وجود د ښځي دده په کور کي او دده په ځای کي خو شبهه د محل نه ده ولي گاهي خور دده پر ځای بې

اختياره خوب ورسې او بیده سې او کېدای سې چې بېگانه مېلمنه دده پر ځای بیده سوې وي.

قال ﴿ومن اتى امرئة فى الموضع المكروه او عمل عمل قوم لوط فلا حد عليه عند ابى حنيفة رحمته الله﴾ وقال رحمهما الله تعالى هو كالزنا فيحد ﴿که ورغلى ښځې ته که يې خپل ماينه وه که بېگانه ښځه وه يعنې وطي يې ورسره وکړې په مکروه ځای کې يعنې په دېره کې، چې دې ته لواطت صغرى وايي او يا عمل وکړي عمل د قوم لوط يعنې نر د نر سره کار وکړي نو پر ده حد نسته په دواړو صورتو کې په نېز د امام اعظم رحمته الله، او ياران وايي چې دا لواطت صغرى او کبرى لکه زنا داسې دي نو حد دي ورکړه سې يعنې حد زنا نو که غير محصن وو په دړو دې ووهي او که محصن وو په رجم دې کړه سې او د يارانو مذهب يو قول د امام شافعي رحمته الله هم دي.

دروېش وايي:- چې چونکې په فعل د لواطت د ماينې يا د بل نر سره په اوسنۍ زمانه کې ډېر مسلمانان په مبتلا دي نو بايد ښه تحقيق يې وکړه سې، لعل الله ينقطع به بعض الناس فيتوبوا عن الفعل المذكور.

دواړه:- چې امام شافعي رحمته الله په خپل بل قول کې وايي چې که نر د نر سره لواطت وکړي دواړه دي قتل کړه سې، لقوله عليه الصلوة السلام اقتلوا الفاعل والمفعول او ياران وايي چې لواطت په معنا کې د زنا دي ولي چې لواطت خو قضا د شهوت ده په محل شني کې چې دېره ده علی سبيل الکمال ولي خومره چې محل د وطي تنګ وي هغومره فاعل ته

خوند وړکوي، او په دې کې خو هيڅ شک نشته چې دېره تر فرج ډېره تنگه ده او دا کار د فاعل محض حرام دي بالنص القرآن، او نطفه ضائع کول دي په دېره کې.

امام اعظم رحمته الله وايي چې لواطت زنا نه ده ولي که زنا وای نو ولي صحابه کرامو عليهم السلام په موجب او حکم کې د لواطت کبري اختلاف کوي. حتی چې بعض صحابه وايي چې په اور دې وسوځي. او بعض وايي چې لاسونه او پښې دې وروتړي او دېوال دي پر راوړوي. او بعض وايي چې سر دې کښته کړي او د يو لوړ ځای څخه دې را ايله کړي او په ډبرو دې پسي وولي، وغير ذالك" او نه دي په معنا کې د زنا ولي چې په لواطت کې اشتباه د انسانانو نه راځي او نه اضاعت د ولد سته. او هغه چې امام شافعي رحمته الله يې روايت وکړي يا محمول پر سياست دي او يا محمول دي پر هغه چا چې دی دا کار يعنې لواطت روا بولي. مگر امام اعظم رحمته الله وايي چې ښه سخت تعزير دي ورکړه سي، هدايه مع الزياده، او په فتح القدیر کې وايي چې په بندي خانه کې دې واچوي تر هغه وخته چې توبه کاږي او يا مري.

ترجمه: - که يو سړی عادت په لواطت وو امام دې قتل کړي که محصن وي او که غير محصن وي، کذا فی مجمع الانهر.

قال المصنف رحمته الله ﴿ومن وطأ بهيمة فلا حد عليه﴾ او که چا وطی کړه چار پایه لکه خره مثلاً چې تر لاس لاندې حيوان دي نو پر ده حد نشته ولي دا خو زنا نه ده نه حقیقه او نه حکماً.

قال ﴿ومن زنى فى دار الحرب او فى دار البغى ثم خرج اليها لم يقم عليه الحد﴾ او كه چا زنا وكړه په دار حرب كي يا د باغيانود تسلط په ځاى كي او بيا دغه زاني راووتى د دار حرب او يا د باغيانود ځاى څخه نو په دار اسلام كي دي حد نه پر قائموي، ولي د حد زنا حكم د قضاات المسلمين د خوا صادرېږي په اول وخت كي د زنا، او په هغه وخت كي د قضااتو د اسلام حكم پر دار حرب او دار البغات باندي نه چلېږي نو په هغه وخت كي حد ساقط سو والساقط لايعود.

دروېش وايي:- غرض نقشيست كه ازما ياد ماند "

كه هستي رانمي بينم بقائي "

مگر صاحب دلي روز رحمت

كند درحق اين مسكين دعائي،

اللهم اغفرلي ذنوبي كلها

دوستان زما دي خوشحاله او اباد وي دشمنان خراب باد
نه د چا سره حسد كړم او نه حاسد يم حاسدان ذليل باد
چي په بدو سترگو ما دروېش ته گوري دا بد خوا حقير باد
زما شاگرد چي سي منكر د شاگردۍ يې دا شاگرد خراب باد.

د حضرت ابوبي د **تفسير شريف** شروع هم سوې

ده ستا سو محترمينو څخه هيله كېږي چي د تفسير د
پوره كېده سره سره د حضرت ابوبي د صحت دعا كړو

ووسئ

﴿باب هد الخمر﴾

دا باب دي په بيان کي د حد شرب يعني حد د چنبلو د شرابو.

پښتانه: - چي چونکه زنا ډېر قبيح فعل وو او عذاب دنيوي يې تر شرب الخمر بالاوو، او وقوع د زنا په شهوت نفساني ډېره وه تر شرب الخمر نو ځکه مصنف رحمته الله عليه باب الزنا تر باب شرب الخمر د مخه کړه. قال المصنف رحمته الله عليه «ومن شرب الخمر» او که چا وچنبل شراب که څه هم يو څاڅکی وي يعني سکر پکښي شرط نه دي ولي چي حرمت د شرابو خو قطعي دي، او حرمت د نبیذ ظني دي نو بېله سکره حد نه دي پر لارم.

پښتانه: - چي صاحب هدايه وايي چي من د الفاظو څخه د عموم دي، نوزمي، گونگي، کوچني، او لېونی هم تر لاندې دي او سره ددې چي پر دغو کسانو خو حد نسته، نو اولی داوه چي داسي يې ويلي وای، ومسلم ناطق، مکلف شرب آه.

پښتانه وايي: - چونکه مبني د متونو پر اختصار ده او دا شرطونه مشهور وه نو ځکه صاحب هدايه اولی وويل صواب يې نه ووايه.

قال «فاخذ وريحها موجودة فشهد الشهود عليه بذالك او اقر وريحها موجودة فعليه الحد» نو ونيول سو د خلگو د خوا څخه او بوي د شرابو يې د خولې څخه ولاړېدي يا د سکر په حال کي يې راوستي قاضي ته، نو شاهدانو شاهدي اداء کړه پر ده باندي په چنبلو د شرابو، او يا شارب الخمر خپله اقراړ وکړي د شرابو په چنبلو او بوي د

شرابو یې هم تلي، نو پرده حد شرب لازم دي ولي جنايت د شرب پرده ثابت سو يا په شاهدانو سره او يا په اقرار سره دده، او وخت هم ډېر نه دي تېر سوی ولي دخولې يې د شرابو نجس بوي ځي، لقوله عليه الصلوة والسلام من شرب الخمر فاجلدوه فان عاد فاجلدوه، کذا فی الهدایه.

قال «ومن اقر بعد ذهاب رائحتها لم يوحده» او که چا اقرار وکړي په شرب الخمر سره پس له عدم وجود د بوي د شرابو نو دي نه په حد کېږي او په نېز د امام محمد رحمته الله دي حد ورکړه سي.

«ومن سكر من النبيذ حد» او که سړي ته مستي پېښه سوه د نبيذ د چڼلو څخه په حد دي کړه سي، وقد مر ان السكر ليس بشرط في الخمر بل شرب قطرة منها كشرب الدن بخلاف غيرها من الالبدة.

ترجمه :- چي نبيذ گاهي د وڅکو څخه جوړ وي په داسي ډول چي لږ يې ويشوي يعني د دواښا حد ته يې نه ورسوي چڼل يې روا دي تر څو چي خوږې وي، او که يې جوش ډېر ورکړي چي خټه سوي چي ودې ته د وښا وايي د شيخينو په نېز يې مادون السكر شرب روا دي، او په نېز د امام محمد او امام شافعي يې شرب نه دي روا، وعلى هذا القياس نبيذ التمر، عنابه، دليل د حد د سكر النبيذ هغه اثر دي چي عمر عليه السلام په حد کي هغه اعرابي چي د نبيذ په چڼلو سره مست سوي وو.

قال «ولا حد على من وجد منه رائحة الخمر او من تقيأها» او حد نسته پر هغه چا چي صرف يې د خولې د شرابو بوي ځي، او يا شراب قی کړي، ولي د بويه څخه د شرابو او د قي وهلو د

شرابو خو دا معلومېږي چي ده دي په خپل اختيار شراب نه وي چنبلي وي ولي چي احتمال ددې سته چي بل چا دي په زوره په خوله کي ورتوي کړي وي، او دا امکان هم سته چي اوبه نه وي او دا سړی مجبور وو د ډېري تندي څخه نوده شراب چنبلي وي. فلا يحد مع الشك، جوهره، مع زياده.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ولا يحد السكران حتى يعلم انه سكر من النبيذ وشربه طوعا ولا يحد حتى يزول عنه السكر﴾ او نه په حد کېږي مست سړی تر هغو چي دا معلومېږي چي دده سکر د نبيذ څخه دي، او چنبل د نبيذ يې په خپله خوښه سره کړي دي يعنې چا په زوره نه دي په چنبلي، او نه دي په حد کوي مطلق سکران تر هغو چي سکر دده زائل نه سي ولي مقصود د حد څخه خو اينده زجر دده دي د مسکر د چنبلو، او سکران چونکي زائل العقل دي په دې نه پوهېږي چي ما پر څه شي وهي، او دليل د اولي مسئلې دادي چي سکر خو گاهي د غير څخه د شرابو وي، وذاك لا يوجب الحد بلکه حد چي واجبېږي هلته چي دا معلومه سي چي دا سکر د نبيذ د چنبلو له کبله دي، او پسله دې علمه دا معلومات هم ضروري دي چي نبيذ يې په خپله خوښه چنبلي دي.

ترهڼش وايي: - چي دا دوه معلوماته به د سکران څخه وروسته تر پرسد کېدو منځ ته راځي.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وحد الخمر والسكر في الحر ثمانون سوطا يفرق على بدنه كما ذكرنا في الزناء﴾ او حد د شرابو

يعنې مطلقاً که لږ وي او که ډېر وي کما مر من انه لا يشترط في الخمر السكر، او حد د سکر يعني د نبيذ څخه اتيا (۸۰) درې دي په اجماع د صحابه وو ﷺ کذا في العناية، او پر جلا جلا ځايو باندي د شارب دې ووهي لکه د مخه چي تېر سوه په زنا کي يعني ماسوا د مخ، سر او فرج څخه.

پاڼه ۱۱۵:- چي مشهوره دا ده چي کالي دي ځنډي وکاري تا چي الم د ضرب يې بدن ته ورسېږي او د امام محمد رحمته الله عليه څخه روايت دي چي کالي دي نه ځنډي کاري ولي چي حد شرب الخمر سپک دي تر حد د زنا فلا يقاس عليه.

قال «وان كان عبداً فحدّه اربعون» او که شارب مريي وو نو حد يې څلوېښت (۴۰) درې دي چي په حديث کي راغلي دي د موطا مالک رحمته الله عليه چي عمر، عثمان، او عبد الله رحمته الله عليه خپل مريان يې د شرب الخمر په حد کي څلوېښت درې وهله.

«ومن اقر بشرب الخمر او السكر ثم رجع لم يحد» او که چا اقرار وکړي په چنبلو د شرابو يا د سکر او روسته يې بېرته رجوع وکړه چي مانه دي چنبلي نو نه په حد کېږي.

پاڼه ۱۱۶:- چي سکر په دې عبارت کي د سين او کاف په زور ويل کېږي چي هغه نبيذ التمر دي لنډه وي اذا اشتد کذا في العناية، او سکر په پېښ د سين مصدر دي کما في العبارات السابقة.

قال «ويثبت الشرب بشهادة شاهدين او باقراره مرة واحدة ولا تقبل فيه شهادة النساء مع الرجال» او ثابتېږي شرب الحم

وغیرها په شهادت د دوو شاهدانو، او داغه رنگه ثابتېږي په اقرار د شارب یو وار، اونه قبلېږي په شرب کي شاهدي د ښځو سره د نرو یعنی چي یو نر او دوې ښځي وي ولي چي په هیڅ حد کي ښځو لره اعتبار نسته.

دروېښي وايي:- چي د شرابو چنبل په اوسنۍ زمانه کي دومره عام سوه چي بعض په ږړه حاجیان چي په مجلس کي د کافرانو او ددوي په مهمانۍ کي حاضر سي نو دوي هم متابعه لکفار شراب نوشي ورسره کوي، او وروسته تر شرابو چي ښځي رقص ورته کوي دغه حاجیان یې هم سیل کوي.

وشهد ذالك من بعض سراة الافغان المتحدین مع الامریکین فی مطار القندهار حین تسلطهم علی بلاد افغانستان.
قال الشيخ الاجل المعروف بالقدوري رحمته الله

﴿بَابُ حُدِّ الْقَذْفِ﴾

دا باب دي په بیان کي د حد د قذف.

پوه س: چي قذف په لغت کي ویشتلو ته وایي او په شرحه شریفه کي نسبت کول دي د پاک انسان یعنی د زنا څخه که نر وي او که ښځه وزنا ته یا صراحة یا دلالة.

دروېښي وايي:- چي په اوسنۍ زمانه کي د قذف کول په مسلمانانو کي بېخي شائع دي لکن دا اجراء د حد قذف په ټوله اسلامي نړۍ زما په نېز بېخي وجود نه لري، مثلاً په پښتو کي یو سړي وښځي ته ووايي کوسي معنا یې داده چي ته کوس ورکوي پرديو خلکو

ته، او يا يو سړی وښځي ته وايي مرداري معنا داده چي زنا کاري او يا ښځي ته د ښکښلو په وخت کي وايي چي ته گرده ورځ په بازار کي کوس ورکوې، او يا يو سړی وبل سړي ته وايي د کوسي زو يعني د زنا کاري زو يا وايي د مرداري زو و امثال ذالك من الالفاظ القبيحة، نو قذف په خپل ځان کي گناه کبیره ده او خپل حد لري کما سيئاتي لکن هيڅ څوک په نېز د قاضي طلب د حد قذف نه کوي، بلکه غاية الامر په مثل د الفاظو د قاذف جواب ورکوي، والي الله المشتكى.

فصل پنځم :- مصنف رحمه الله حد قذف تر حد شرب وروسته کړي دي ددې سببه چي جرم د شرب الخمر متيقنه دي يا په شاهدانو سره او يا په اقرار د شارب او جرم د قذف يقيني نه دي ولي دا خو يو اخبار دي مثلاً تا زنا کړې ده احتمال د صدق او کذب دواړو لري نو په صورت د صدق خو قذف نه دي البته په صورت د کذب قذف دي او حد يې حکم دي، ولهدا حد قذف سپک دي تر حد شرب الخمر لکن افسوس دادي چي مسلمانان ولي دغه الفاظ وايي چي گناه کبیره يا حد پر جاري يا نه، هذا بعضه ماخوذ من العناية وبعضه من تبصرة الفقير.

قال المصنف رحمه الله: ﴿واذا قذف الرجل رجلاً محصناً او امرئاً محصنة بصريح الزناء وطالب المقذوف بالحد حده الحاكم ثمانين سوطاً ان كان حراً﴾ او که ويشتل وکړه يو سړي يعني نسبت وکړی بل سړي ته چي هغه د زنا څخه پاک وو، او يا وښځي ته چي هغه پاکه وه په صريح زنا سره يعني يا په مرادف د زنا په بله ژبه، او طلب وکړی مقذوف د حد د قاذف يعني پس له دې څخه چي قاذف

د اثبات څخه د زنا عاجزه سو په نهز د حاکم نو حاکم دي قاذف ته اتيا (۸۰) درې حد ورکړي، لقوله تعالى والذين يرمون المحصنات، وقال جل في آخر هذه الآية فاجلدوهم ثمانين جلدة الآية والمراد بالرمي المذكور نسبة الزنا بالاجماع، او په آيت شريف کي هم اشاره چي مراد زنا د حيث جل سلطانه "ثم لم ياتوا باربعة شهداء اذ هذا العدد مشروط في الزنا كما مر" او د مقذوف مطالبه شرط د حد ده ولي دا حق دده دی چي پېغور د زنا د ځانه دفع کړي هدايه مع الزيادة، لکن اتيا درې حد د حر دي.

قال «يفرق على اعضائه ولا يجرد من ثيابه غير انه ينزع الفرد والحشو» او دا درې به پر اعضاؤ ورکوي کما مر في الزنا او مضروب دي نه لڅوي د جامې څخه لکن کې پوستين او يا د پنبه وو ډکه چپنه اغوستېوه هغه دي ځنډي وکاري ولي د هغه الم و بدن ته د قاذف نه رسېږي نو مقصود د حد چي انزجاء دي نه حاصلېږي لکن چونکه حد قذف اخف وو نوڅکه دي کالي نه ځنډي کاري لکه په حد زنا کي چې ځنډي کښل.

قال «وان كان عبداً جلده اربعين سوطاً» او که قاذف مريي وو نو څلوېښت (۴۰) درې ضرب دي ورکړي، ولي چي عقوبت د مريي پر نيمايي د عقوبت د حر دي اتفاقاً.

پوښتنه: - آيت کریمه د قرآن فاجلدوهم ثمانين جلدة خو عام دي حر او مريي دواړو ته شامل دي، نو د څه دليله عقوبت او حد د مريانو څلوېښت درې دي؟

ځواب:- دا آيت كريمه ددې برخې څخه معلومېږي، ولا تقبلولهم شهادة ابدأ" ددې سببه چي عدم قبول د شهادت د قاذف خوپه احرار پوري خاص دي د مړي كه قاذف وي او كه نه شاهدي يې نه قبلېږي، حاصل ما في الجوهره.

قال ﴿والاحصان ان يكون المقذوف حراً بالغاً عاقلاً مسلماً عفيفاً عن فعل الزنا﴾ او احصان د قذف دادي چي مقذوف به حر وي، بالغ به وي، عاقل به وي، مسلمان به وي، او پاك د فعل څخه د زنا به وي.

پښتو ژبه:- چي عفيف و هغه چا ته وايي چي نه يې د ښځې سره وطي په زنا سره كړي وي او نه يې په شېبه سره او نه يې په نكاح فاسده سره كړي وي په ټوله ژوند كي دده يو وار هم، او كه يې يو وار دا وطي مذكوره كړي وي هغه محصن نه دي او قاذف يې نه په حد كېږي لانه صادق في النسبة المذكورة، وامام اشتراط الاسلام فلقوله عليه الصلوة والسلام من اشرك بالله فليس بمحصن، واما البلوغ والعقل " چي شرط دي ولي كوچني او لېوني ته پېغور نسته، ولي چي فعل ددوي زنا نه بلل كېږي په شرع شريفه كي، واما اشتراط الحرية فلقوله تعالى فعليهن نصف ما على المحصنات من العذاب" يعني پر مينځيانو نيمى هغه عذاب دي چي پر محصناتو سته نو د محصناتو څخه حتماً حرائر مراد دي لمجئها بمقابلة الاما، حاصل ما في الهدايه مع زيادات الدرويش.

قال ﴿ومن نفى نسب غيره فقال لست لابيك او يا ابن الزانية وامه محضة ميتة فطالب الابن بحدها حد القاذف﴾ او

ڪه ڇا نفي ڪري نسب د بل ڇا او داسي يي ورته وويل ته نه يي د پلار زوي او يا يي داسي ورته وويل اي د زنا ڪاري مور زو، او مور د هغه محصنه وه يعني يه هغه معنا چي د مخه تيره سوه او مور د هغه سڀي مڙه وه، نو زوي يي طلب د حد قذف د مور وکري نو قاذف دي په حد ڪڙه سي، اما في القول الاول نسب خود پلار ڇخه هغه هلته نفي ڪڙي چي مور يي زانيه وي نو گويا ده داسي ورته وويل چي ستا مور زنا ڪڙي ده، واما القول الثاني، هغه خو صريح دي په نسبت ڪي د زنا ومور ته دده نو چونڪه مور يي مڙه ده چي حد قذف حق ذ هغې وو نو زوي يي طلب د حد ڪولاي سي، دفعاً للعار بسبب زنا الام.

قال «ولا يطالب بحد القذف للميت الا من يقع القذف في نسبه بقذفه» او طلب د قذف د مڙي د پاره نسي ڪولاي مگر هغه ڇوڪ چي قدح يعني پيغور پيدا ڪڙي په نسب ڪي دده په سبب د قذف د مڙي ڪما في الصورتين المذكورتين ولي پيغور د مور متوجه و زوي ته هم دي په سبب د جزئيت ڪذا في الهدايه.

قال المصنف رحمته الله «واذا كان المقذوف محصناً جاز لابنه الكافر والعبد ان يطالب بالحد» او ڪه وو مقذوف محصن روا ده زوي لره دده چي ڪافر دي، او مڙي لره چي طلب د حد قذف د قاذف ڇخه وڪي، دليل يي دادي چي دغه قذف پيغور دي ڪافر زوي لره او مڙي لره هم، ڪذا في الهدايه، وفي هذه المسئلة خلاف لزفر رحمته الله.

قال «وليس للعبد ان يطالب مولاه بقذف امه الحرة» او نسته مڙي لره چي طلب دي وکري د حد د خپل بادار ڇخه په قذف ڪي دده

د مور چي حره وي، ولي چي مريي د خپل ځان د حد قذف طلب د بادار
څخه نسي کولای فضلا عن قذف امه.

قال «وان اقر بالقذف ثم رجع لم يقبل رجوعه» او که چيري يو
سړي اقرار وکړي په قذف او بيا يې رجوع وکړه چي ما قذف نه دي
کړي، رجوع يې نه قبلېږي ولي په دې اقرار سره حق د بل انسان چي
مقذوف دي مربوط سو.

«ومن قال لعربي يا نبطي لم يحد» او که وويل چا وعرب سړي
ته چي اي نبطي نه په حد کېږي.

په دې باب: - چي نبط يو قوم دي په اطرافو کي د عراق چي د عربو په
عقيده يو رزيل قوم دي، وجه عدم الحد "ولي چي مقصود ددغه سړي
امکان لري چي دا وي چي ته په بدو اخلاقو کي او يا په عدم الفصاحت
کي نبطي يې نه داچي ستا مور د نبطي سره زنا کړې ده، والحدود
يندرئ بالشبهات، واذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال، هدايه مع زياده.
قال المصنف رحمه الله «ومن قال لرجل يا ابن ماء السماء فليس
بقاذف» او که يو چا بل سړي ته وويل او زويه د اوبو د آسمان نو دی
قاذف نه دي.

په دې باب: - چي ابن ماء السماء لقب دي د عامر بن حارثه ازدي، او
سبب ددې لقب دا دي چي ده به په ورځو کي د کاختی خپل مال پر
خلگو داسي اوروي لکه باران، نو ممکنه ده چي ددې سړي دي دا مراد
وي چي ته په سخا کي داسي يې لکه ابن ماء السماء، او داغه رنگه د
منذر بن امرء القيس د مور لقب هم بنت ماء السماء وو په سبب د دې

بنائست او صفاء اللون نو دا هم ممکنه ده چي د هغه مراد دي دا وي چي ته په سبب د بنائست ابن ماء السماء يې فليس بقذف ايضاً.

قال ﴿واذا نسبته الى عمه او الى خاله او الى زوج امه فليس بقاذف﴾ او که چا نسبت د سړي وکړي واکا ته دده، يعنې ورته وويل اې د زید زوو مثلاً او زید دده اکا وو، او يا يې و ماما ته دده مثلاً زید دده ماما وو، او يا ومېره ته د مور دده مثلاً زید دده د مور مېره وو يعنې پلندر، نو دا سړي قاذف نه دي ولي چي اکا او ماما او پلندر ټولو ته مجازاً پلار ويل کېږي نو ددغه سړي دي هم معنا مجازي مراد وي.

قال ﴿ومن وطئ وطئاً حراماً في غير ملكه لم يحد قاذفه﴾ او که چا وطئ وکړې داسي وطئ چي حرامي وې په غير کي د ملک يعنې مينځه يې نه وه نه په حد کېږي قاذف يې ولي چي پاک والی د زنا څخه چي عفت يې بولي په ده کي نسته، او بل قاذف په نسبت کي د زنا وده ته صادق دي ولي چي زنا وطئ حرامو ته وايي کذا في الهدايه ومزيد التفصيل فيها وفي شروحها.

قال ﴿والملاعنة بولد لا يحد قاذفها﴾ او هغه بنځه چي د مېړه سره يې لعان کړی وي په سبب د ولد، يعنې مېړه نفي د ولد ددې د ځان څخه کړې وي نه په حد کېږي قاذف ددې يعنې چي نسبت د زنا ودې ته وکړي، ولي چي ولد ددې خو ثابت النسب د چا څخه نه دي.

تره: - که پلار د کوچني يعنې مېړه د بنځي دعوه د ولد وکړه وروسته تر قذف د قاذف ودې ته، بيا هم حد پر قاذف نسته، او قاذف وروسته تر دعوی الاب قذف وبنځي ته وکړي بيا په حد کېږي قاذف يې

فائدة قد مر اللعان في بحث الزنا فراجع له لتعرف الفرق بين الصور
كذا في الجوهره مع زياده.

درويش وايښي: چي مسائل د حد قذف په بحث پوري ډېر
لري بايد هغه مباحث د متعلم په دماغ كي وي.

قال «وان كانت الملائنة بغير ولد حد قاذفها» او كه ښځې
مېړه سره لعان كړي وو بيله ولده، يعنې له نفي د ولد داغسي
ورته ويلي وه چي تا زنا كړې ده، نو بيا دي قاذف ددې په حد كړي
ولي دې خود مېړه د قذف څخه ځان په لعان خلاص كي نو دا غښت
ثابته سوه، نو د بل سړي نسبت ودې ته د زنا موجب د حد قذف دي
قال «ومن قذف امه او عبدا بالزنا او قذف كافرا بالزنا»
قذف مسلما بغير الزنا فقال يا فاسق او يا كافر او يا خبيث
عزر او كه چا قذف كړي ومينځي ته يا مريي ته او يا كافر ته په
سره او يا مسلمان ته بيله قذف د زنا بل ښكنځل و كړه نو داسې
وويل اې فاسقه، يا اې كافره او يا اې خبيثه نو تعزير دي وركړي
حد دي نه وركوي، ولي چي مريي يا مينځه يا كافر خو محصن نه دي
كما مرفي باب الزنا، او هر چي مسلمان ته هغه مذكوره الفاظ په قذف
كي استعمال سوه هغه خو الفاظ موجب د حد قذف نه دي ولي چي
قذف يوازي د زنا په نسبت سره خاص دي، لکن چونكه دا ټوله
په عبد، امه او كافر كي او يا هغه نور الفاظ و مسلمان ته سبب د
او دده آزار دي، نو ځكه دي تعزير قاضي وركړي، لکن په جوهره
چي تعزير دي د پای درجې ته (۳۹) او يا (۷۵) درې علي اختلاف

المذهبین کما سیئاتی خوا مخوا رسول لازم نه دي بلکه دا تعزیر موکول دي و رایه ته د قاضي.

قال «وان قال یا حمار او یا خنزیر لم یعذر» او که یو چا و یو سړي ته وویل چي اې حره او یا اې سرکوزې قاضي دي تعزیر نه ورکوي ولي چي قاذف په دغو الفاظو کي یقینا کاذب دي، او په مقذوف پوري عیب هم نه ملحقه کېږي نو عقوبت د تعزیر شرعي پر قاذف هم نسته، البته چونکه په دغو الفاظو کي ازار د مقذوف دي پکښې دي نو دې یا مقذوف عفو ورکړي، او یا دي په دې نص عمل وکړي، وجزاء سیئه سیئه بمثلها" لکن عفو افضل کار دي، لئلا یزداد الفتنة بینهما، دروېش جوهره.

قال «والتعزیر اکثره تسعة وثلثون سوطا واصله ثلث جلدات وقال ابو یوسف یبلغ بالتعزیر خمسة وسبعین سوطا وان رای الامام ان یضم الی الضرب فی التعزیر الحبس فعل» او د تعزیر اکثره نهه دېرش (۳۹) درې دي، او کمه مرتبه یې درې (۳) درې دي او امام ابو یوسف رحمته الله علیه وایي چي تعزیر دي ورسوي پنځه او یا (۷۵). درې ته او که چېرې د امام رایه وه چي جوت کړي وه ضرب ته په تعزیر کي بندي کول دسړي ودې کړي ولي چي تعزیر پر رایه د امام موقوف دي او مقصود ځنډي زجر دي، نو شاید د امام رایه به په بعضو اشخاصو کي دا وي چي یوازي ضرب به کفایت په زجر کي ونه کړي بلکه چي حبس ورضم سي نو به موثر واقع سي نو ځکه اجازه د حبس ورته سته.

پوهنه: - چي په کم تر درې زجر نه راځي.

فائدو: - اول مذهب دي د طرفينو دوي وايي چي تعزير دي
خلوېښت ته نه رسوي ولي تعزير په اجماع سره کمتر حد دي، او حد
قذف د مريي خلوېښت درې دي نو تعزير دي يوه دره تر هغه کم کړي
چي (۳۹) نهه دېرش پاته سي، او امام ابو يوسف رحمته الله عليه حد قذف د
احرار اعتبار ورکوي ولي چي مصنف رحمته الله عليه ويلي دي.

قال «واشد الضرب التعزير» او سخت د وهلو ضرب تعزير دي
ولي چي دا ضرب خفيف من حيث العدد دي نومن حيث الوصف دې نه
سپکوي ولي تاچي مقصود د تعزير چي زجر دي فوت نسي، او په
شدت کي اختلاف دي بعض فقهاء وايي چي شدت يې دادي چي پر يوه
خای دې وهي، تفرق على الاعضاء دي نه کوي، بعض فقهاء وايي چي
خودي يوازي ضرب دې سخت وي، وهو المختار لصاحب الهدايه.

قال «ثم حد الزنا ثم حد الشرب ثم حد القذف» او تر تعزير
وروسته حد زنا سخت دي او تر هغه وروسته حد الشرب الخمر دي ولي
سبب دده متيقن دي، او وروسته حد قذف دي ولي چي سبب يې تهمت
او نسبت د زنا دي محتمل د صدق او کذب دي کما مر.

قال المصنف رحمته الله عليه «ومن حده الامام او عزره فمات فدمه
هدر» او که چا ته امام حد او يا تعزير ورکړي د هغه په سبب محدود
مړ سي وينه يې لغوه ده يعني ديت يا بل غرامت پر امام نسته ولي امام
خو په امر د شرعي شريفی دا کار وکړي، شرعي کارونه مشروط په
سلامتيا نه دي اجماعاً.

قال ﴿واذا حد المسلم سقطت شهادته وان تاب وان حد الكافر في القذف ثم اسلم قبلت شهادته﴾ او که مسلمان ته حد قذف ورکړه سو يعني په وخت کي د اسلام نو جزاء شاهدي دده ساقطه ده په هره موضوع کي چي وي، لقوله تعالى ولا تقبلوا لهم شهادة ابداً او بل دا چي قاذف په ژبه سره چي پر مقذوف يې درواغ وويل د هغه د اثر په سبب په حد سو نو خدای ﷻ دده د ژبي مېوه چي قبول د شاهدي دی ځنډي سلب کړه، که څه هم توبه وکاري د آينده قذف څخه، حاصل دا چي عدم قبول د شهادت د قاذف جزاء او متمم د حد ده زموږ په نېز او امام شافعي رحمه الله وايي چي قاذف توبه وکاري بيا يې شاهدي قبلېږي لقوله تعالى الا الذين تابوا موږ وايو چي دا استثناء راجع ده وقریب ته يعني قوله تعالى واولئك هم الفاسقون نو په توبه سره يې فسق ولاړي، والحاصل چي خدای ﷻ د قاذف د پاره په دې آيت کي دوې جزاوي ذکر کړي دي اول ولا تقبلوا لهم شهادة ابداً نو چونکه دا جزاء موکده په تابيد ده نو دا جزاء د قاذف څخه نه زائېږي په توبه سره، او بله جزاء واولئك هم الفاسقون دا جزاء چونکه په وروسته کي دا آيت لري الا الذين تابوا نو دا جزاء د فسق په توبه سره زائېږي فافهم، او کافر ته چي په حال کي د کفر حد قذف ورکړه سي او بيا مسلمان سي د هغه شاهدي قبلېږي ولي چي دا نوی عدالت پسله حد قذف څخه پيدا سو، والله اعلم.

کتاب الميرفة وقطاع الطريق

دا کتاب دي په بيان کي د غلا د احکامو او د احکامو
د لار وهنکو غلو

دروېش وايي:- چي د سارق او قاطع الطريق بيان خو به په کتاب
کي راسي انشاء الله تعالی، اوس دا واوره چي په پخوا زمانه کي غله
دغه دوه قسمه وه، لکن په اوسنۍ زمانه کي يو بل قسم غله پيدا سوي
دي چي د حکومت پر چوکي ناست وي او غلا کوي او دومره بې شرمه
غله دي چي د خلگو په مخ کي د حاجت مندانو سره د رشوت د مقدار
چنې وهي نه د حداي خ څخه بېرېري او نه د خلگو څخه شرمېري، دا
قسم غله د قومندان څخه نيولې قاضيان هم پکښي داخل دي، او لوی
قدرت والابيا د بيت المال څخه غلا کوي، او په پرديو بانکو کي هغه
مبلغ سره جمعه کوي ولي چي ددوي په خيال دا چوکۍ ددوي د پاره
موقتي دي د وطن او د رعايتو غم ددوي سره نسته، د مثال په توگه
افغانستان چي د ډېري مدي راپه دې خوا مستقل دولت دي لکن تر
اوسه نه يو کار خانه په ټوله افغانستان کي سته، او نه يو سړک چي سر
تر پايه دي پوخ او ډامبر وي پکښي سته، او دا قدرت والا په پاکستان
حتي چي په لندن او امريکا او نورو دولتو کي ښې ښې کوټې سته او په
بانکو کي يې په لکو بلکې په کروړو مبلغ جمع کړي لري، او په ټوله
نړۍ کي افغانسان تر دا اوسه يو پس مانده حکومت او دولت دي،
عجيبه خولاداده که خارجي دولت او يا خيريه مؤسسه که څه هم
کافران وي د افغانسان سره مرسته او کهمک وکړي يا د سړکانو د

جوړولو د پاره او یا د ښونځیو د ودانولو د پاره او د کنډیانو او یتیمانو د ښونې روزنې د پاره الی غیر ذالک ظالمه طبقه د حکمرانانو د افغانستان هغه وخیلو جېبو ته واچوي، صاحب کشف علامه زمخشري وايي.

قضات زماننا صاروا لصوصا
عموما فی القضايا لخصوصا

فخافوا منه والوصا فحوتا
للصوامن خواتمنا خصوصا

پېژندنه: - چي صاحب جوهره وايي چي څه وخت چي مصنف رحمه الله فارغه سو د هغه عقوباتو څخه چي متعلق په ساتنه پوري د نفسو په تعلق وو، اوس بيا هغه عقوبات بيانوي چي په ساتنه سره د اموالو مربوط دي و لکن چونکه نفس اصل وو او مال تبع وو نو ځکه دغه کتاب تر هغه نورو عقوباتو وروسته کړی.

فوائد: - سرقه په لغت کي اخيستل د شي دي په پټه سره بېله اجازې د صاحب، که مال او که غیر مال وي، او په شرعه شريفه کي اخذ د مال دي چي نصاب ته رسېږي چي هغه مال هم محفوظ وي، يعنې په لاره کي روپۍ پرته وې چا واخيستلې هغه سرقه نه بولي، او دا سي مال هم نه وي چي ژر خرابېږي بېله تاويله لکه چي پلار د زوي مال په پټه واخلې په تاويل د انت ومالك لی ابیک، کذا فی العناية مع زیاده" اوهر چي قطع الطريق دي هغه داده چي يو څو وسله وال کسان يو دښت يا غرونسي په لويه لار کي يعنې په داسي ځای کي ناست وي چي هلته د چا مدد و فریاد کونکي ته نه رسېږي، او په اعلانيه د خلکو

مالونه لوټوي، او که د مسافرو څخه څوک زور ورسره کوي هغه وژني هم، نو دا قطاع الطريق څو قسمه دي بعض پر خلگواو مسافرو گولي وچلوي لکن مسافر د خپلي په لاس درلودلي وسلې ځنډي تهر سي او نه څوک پکښي مړ سي او نه يې مال لوټ سي، او بعض وخت دا غله پر خلگو گولي وچلوي بعض مسافر شهيدان کړي لکن د مال په وړولو کي کاميابه نسي، او بعض وخت دغه غله مال د مسافرو لوټ کړي لکن څوک د مسافرو څخه مړه نه کړي، او بعض وخت دغه قطاع الطريق هم بعض مسافران شهيدان کړي او هم يې مالونه لوټ کړي، چي انشاء الله ددغو احکام به په کتاب کي راسي.

قال المصنف رحمه الله عليه ﴿اذا سرق البالغ العاقل﴾ يعني چي غلا وکړي په يوه پلا بالغ عاقل، دا قيد ددې دپاره دي چي قطع اليد خو جزاء د جنايت ده او جنايت په کوچني او لېوني کي نسته، لان العقاب مرفوع عنهما.

﴿عشرة دراهم او ما قيمته عشرة دراهم مضروبة كانت او غير مضروبة﴾ يعني غلا کي لس درهمه او يا بل شي چي قيمت يې لس درهمه وي که سکه پر باندي وي او که نه وي.

پسوه :- چي دا تقدير زموږ مذهب دي، او امام شافعي رحمه الله يې تقدير په څلورمه د دينار کوي نو هرڅو درهمه چي کېده، او امام مالک رحمه الله يې تقدير په درې درهمه سره کوي، اصل ددې اختلاف دادي چي په احاديثو مبارکه وو کي راځي چي قطع اليد د سارق په زمانه کي د عليه الصلوة والسلام په هغه کي کېده چي قيمت به يې د سپر د قيمت

سره برابر وو، او هغه کم قیمت د سپر درې درهمه وو، او عمل په اقل سره اولی دي لاسه المتيقن او دا مذهب د امام مالک رحمته الله علیه دي او امام شافعي رحمته الله علیه وايي چي دينار په زمانه کي د عليه الصلوة والسلام دولس (۱۲) درهمه وو او درې خود (۱۲) ربعه ده، موږ وايو چي عمل په اکثر سره په باب کي د حدود افضل دي تاچي حتی الممكن دفعه د حد وسي ولي چي په اقل کي خو کم از کم شبهه د عدم جنایت سته کما لا يخفى والحدود تندرو بالشبهات او اعلى قیمت د سپر په عصر نبوي ﷺ کي لس درهمه وو، حاصل مافی الهدايه مع الزيادة.

مسئله:- اعتبار قیمت لره د غلا کړي شي د وخته څخه د غلا بيا تر وخته تر قطع الید نو که په دغه منع کي قیمت د مسروق مال کم سو لاس دې نه پرې کوي په نهز د شيخينو، او امام محمد رحمته الله علیه وايي چي اعتبار قیمت لره د شي دي په وخت کي د غلا په منع کي کم والی د قیمت مانع د قطع الید نه دي.

فتاوی: مصنف رحمته الله علیه دراهم عام کړه که مضروبه وي او که غیر مضروبه، دا روایت دي د حسن بن زیاد رحمته الله علیه د امام اعظم رحمته الله علیه څخه چي قیاسه وي يې پر نصاب د زکوات چي مضروبه او غیر مضروبه پکښي برابر دي، لکن ظاهر روایت د امام رحمته الله علیه څخه دادي چي اعتبار مضروبه وو لره دي، وبه قال ابو يوسف ومحمد وهو الاصح جوهره.

تفسیر: که يو سړي لس درهمه مقدار غیر مضروبه غلا کړه چي قیمت يې تر لس دراهمو مضروبه وو کم وو لاس د غله نه پرې کېږي ويوئيد مذهبها ان الدارهم يطلق في العرف وقت البيع والشراء على الدراهم المضروبه.

قال «من حرز لا شبهة فيه وجب عليه القطع والعبد والحر فيه سواء» او دا غلام د يوه ساتلي مال وه.

پټيوه ۵۴:- چي حرز مصدر دي په معنا د منع دلته مراد ځنډي هغه محفوظ ځای دي يعني چي د چالاس و مال ته په اساني نه رسېږي
مجمع الزهر.

فائده ۵۵:- حرز په معنای مذکوره سره دو قسمه دي، يو دادي چي هغه ځای د حفظ الاموال د پاره جوړوي نو که سراي وي او که دوکان وي او که خيمه وي او که صندوق وي وقد مر فائدة هذا القيد، او يا ځای د حرز صاحب المال وي لکه د سړي په جيب کي چي روپۍ وي او يا يې تر سر لاندې وي، په حديث شريف کي راغلي دي چي د صفوان رضي الله عنه پټيو چي تر سر يې لاندې کړي وو چا ځنډي غلا کړي عليه الصلوة والسلام يې لاس ځنډي پرې کړي، نو که صاحب المال بېده وي لکه صفوان رضي الله عنه او که وېش وي لکه کسه بر چي د چا د جيب څخه روپۍ وکارې، او د شېبې د قيد فائده د مخه تېره سوه فتذکر، دليل د قطع اليد دا آيت مبارك دي، السارق والسارقة فاقطعوا ايديهما جزاء بما كسبا نكالا من الله.

فائده ۵۶:- لس درهمه اوه مثقاله وزن لري، دغه لس درهمه که د يوه سړي وي او که د ډېرو لکن په يوه ځای کي پراته وي.

فائده ۵۷:- په جزاء او عقبت کي د غلا حر او عبد سره برابر دي ولي په آيت مذکوره کي السارق والسارقة مطلق راغلي دي، او بل داچي قطع اليد خو نيمی کېده نه قبلوي لکه حد زنا وغيره تاچي پر مريي باندي نيم عقوبت وای.

قال ﴿ويجب القطع باقراره مرة واحدة﴾ او قطع د لاس د سارق ثابتېږي په اقرار سره دده يو وار.

پسوه ۱۳۵: - چي په اقرار کي دده په رضا دده اقرار کول مشروط دي او که يې په زوره او په وهلو اقرار په وکړي لکه په عصر حاضر کي چې حکومت و متهم ته د غلا وهل تکول ورکوي چي مجبورا هغه اقرار وکړي دا اقرار وکړي دا اقرار باطل دي يعني قطع اليد نه په لازمېږي، مجمع الانهر زياده.

پسوه ۱۳۶: - چي دا قول د امام اعظم او امام محمد دي رحمهما الله تعالى دي او امام ابو يوسف رحمهما الله په اول کي اقرار دوه واره مشروط باله لکن وروسته يې رجوع و قول ته د طرفينو وکړه، دليل د يو وار اقرار د کفايت دادي چي اموال ټوله په يوه اقرار سره ثابتېږي، او بل دا چي اشتراط د تعدد الاقرار په حدود کي يوازي خاصه د زنا ده بالنص کما مرفى باب الزنا.

قال ﴿او بشهادة شاهدين﴾ او يا قطع اليد ثابتېږي په شهادت د دوو شاهدانو لکه په حقوق ماليه يو کي چي د دوو کسانو شاهدي کافي ده، هدايه.

قال ﴿واذا اشترك جماعة في سرقة فاصاب كل واحد منهم عشرة دراهم قطع وان اصاب اقل من ذلك لم يقطع﴾ او که شريکان سوه يوه ډله د غلو په يوه غلا کي نور يې چې سره وويشلې هر يوه ته ددوي لس درهمه ورسېده يعني يا بالاتر لس درهمه نولاسونه دي د ټولو ورپرې سي، ولي چي هر يو ددوي سارق مستقل دي د

نصاب د قطع الید، او که یې چېرې تقسیم وکړي وهر یوه ته کم تر لس درهمه ورسېده د یوه لاس به هم نه قطع کېږي ولي چې نصاب د قطع الید په یوه کې هم نسته، او امام مالک رحمۃ اللہ علیہ وایي که د ټوله غلا کړي مال مجموع و نصاب ته د سرقي چي لس درهمه دي رسېده د ټولو لاسونه به پرې کېږي، زموږ دلیل هغه دي چي تېر سو يعني هر یو دوي سارق مستقل دي او نصاب د یوه تر نصاب د قطع الید کم دي، دې رحمۃ اللہ علیہ یې قیاسه وي دا مسئله پر هغه مسئله د قصاص يعني چي یو جماعت په هیئت اجتماعي یو سړی مړ کړي ټوله پر قصاصیږي.

والجواب عنه:-- چي قصاص خو په ختلو سره د روح د وژل سوي سړي مربوط دي هغه روح خو په یوه پلا خبري نو هر یو لکه فاعل د وژلو دي، کذا ما فی الهامش القدوري، مع زیادة من هذا العاصی.

قال المصنف رحمۃ اللہ علیہ ﴿ولا یقطع فی ما یوجد تافها فی دار الاسلام، کالخشب والحشیش والقصب والسمک والصيد﴾ او لاس نه پرې کېږي په هغه شي سره چي څوک یې غلا کړي چي هغه شي خوار او بې اعتباره وي په نېز د خلکو او مباح وي په دار اسلام کې، قید به لان الموال الکفار کلها مباحه فی دار الحرب، بنایه، مثلاً لکه وچ بوټي او یا وانبه، او یا نل، او یا ماهي، او یا بنکار کړي شی، په حدیث کې چي روایت یې عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا کړي دي داسي راغلي دي چي لاسونه د خلکو نه پرې کېده په زمانه کې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په تافه يعني حقیر شي کې، ولي چي دا شی چونکه مرغوب فیه د خلکو نه دي نو په اخیستو کې د ورته شي حاجت و زاجر ته نسته، ځکه په مادون النصاب کې زاجر د قطع الید نسته، او بل دا چي ددې شيانو حرز ناقص دي

ځکه بعض وخت دغه شيان په لويو لارو کي پراته وي او د خلکو په دروازو کي مندل کېږي کما يدل علی التجارب، او داغه رنگه ماهي چي چا نيولی وي او بل يو يې ځنډي يوسي، او يا ښکار چي چا کړی وي او بل يې ځنډي يوسي ولي چي ددې شيانو مضائقه عموماً څوک نه کوي او بل حرز يې هم ناقص دی، فی الجملة فيورث الشبهة فلا يناسب عقوبة السرقة.

فائدې: - مراد د لرگي څخه ماسوا د لرگي د ابنوس او سباح دي ولي چي دا دوه ډېر قيمتي لرگي دي کما لا يخفى.

فائدې: - که لرگي نجار تراش کړي وه او يا په مثل د چار تراش د لرگو وو لکه چي د افغانسان څخه پاکستان ته هر وخت راوپه کېږي په هغو کي قطع اليد سته، اما الاول په دې سبب چي صنعت د نجار ده ته قيمت پيدا کړي، واما الثاني فلوجود الصنعة فيه وكثرة القيمة.

قال المصنف رحمه الله **﴿ولا فيما يسرع اليه الفساد كالفواكه الرطبة واللبن واللحم والبطيخ والفاكهة على الشجر والزرع الذي لم يحصد﴾** او داغه رنگه قطع نسته د هغو شيانو په غلا کي چي هغه ژر فاسدېږي يعني د فائدې څخه زر وزي او دوام نه لري لکه لنډې مېوې، لکه مالتې نارنج زردگي وغيره، او يا لکه شيدې او غوښي او خټه کی او هندوانې، او يا هغه فاکهه چي پر درخته وي لکه انار، الو بخارا، شفتالو، شلیل وغيره چي په درختي پوري وي، او يا کښت چي لوی سوی نه وي لکه زمور د پښتنو په اصطلاح خلک د لنډو غنمو وږي شکوي او پر اور يې نښي کوي.

فائده: - دا مذکور فی المتن مذهب دی د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ او د امام محمد رحمۃ اللہ علیہ، او په نیز د امام ابو یوسف رحمۃ اللہ علیہ او امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ وایي چي په دې شيانو کي قطع الید سته چي قیمت د دغو شيانو و نصاب ته د سرقې ورسېږي يعني لس درهمه، والدلائل المذهبين فی الشروح.

قال «ولا قطع فی الاشربة المطربة ولا فی الطنبور ولا فی سرقة المصحف وان كان عليه حلية ولا فی الصليب من الذهب والفضة ولا الشطرنج والا النرد» او قطع الید نسته د هغو مشروباتو په غلا کي چي سکر راوستونکي وي، او داغه رنگه قطع نسته په غلا کولو کي د تنبور وهکذا رباب سارنگي، د سرو ز د نل وغير ذالك من آلات اللهو، او نه قطع الید سته په غلا کولو کي د قرآن شريف که څه هم زبور داره وي يعني په سرو زرو نوشته سوی وي، او نه په غلا کولو د صليب د نصاروو چي په دې شکل دي + او دوي يې لوړ احترام کوي که څه هم د سرو يا د سپينو زرو وي، او نه په غلا کي د شطرنج او کتار يعني چي پر يو تخته يې ليکلی وي او يو سړی هغه تخته غلا کړي، نو په دې ټولو شيانو کي قطع الید نسته لان الاخذ لعله انما اخذت تلك الكتب للحرق والخرق فوجد الشبهة وهي دائرة للحد.

دروېش وايي: - چي هم پردي قياسېږي کتابونه د فسق د غزلو او د ښځو د جمال او عشق بيانولو کتابونه لکه سبع معلقه وغيره، او د خالصو درواغو کتابونه لکه د مير همزه پښتو کتاب او نور.

پر درمختار، او په هدایه او په بنایه کې او په مجمع الانهر کې ذکر سوي دي حاصل يې دادي، اما الشربة المسکرة هغه خو حرام دي نو سارق يې دا بهانه کولای سي چې ما د توبه ولو د پاره غلا کړه او د بعض مشروباتو په مباح والي کې چې اختلاف دي په هغو کې هم قطع نسته ولي په اباحت کې اختلاف عين اختلاف په ماليت د هغه شي ولي چې حرام خو مال نه دي او دا د مخه هم تېره سوه شبهه د راء د حد ده او مختلف مشروبات يعني منصف يعني د انگورو اوبه ويشوي چې نيمی پاته سي نو بيا يې چنبی او د ماء الشعير په نامه مشروب چې کثي يې سکر دي او يا د ابو د جواريو په نامه وغيرهما ولي چې هر شی چې کثي يې مسکر وي قليل يې هم حرام دي په نيز د امام شافعي رحمته الله عليه لکه خمر يعني اصلي شراب او د امام شافعي رحمته الله عليه سره موافقه کړې امام محمد رحمته الله عليه په حرمت کې د قليل او کثي ددغو شيانو، قال ط وعليه الفتوى يقول الفقير وهذا الدفع الفتنة عن الامة المرحومة فان عوام الزمان الحاضر يخالون في الشرب الكثير المسکر لوجز لهم القليل.

رحمته الله عليه:- سرکه د دونه او غسلو حلاله ده ولي چې ددې کثي هم مسکر نه دي نو که سارق دغه شيان غلا کړه او قيمت يې ونصاب ته رسېدي نو قطعه پر واجبه ده، واما الطنبور ونحوه مما ذکرنا فلانها من آلات اللهو فالسارق يقول انی سرقتها للكسر فلا ملام عليه والحد انما شرع للزجر عن المحترم، والاحترام لهذه الاشياء، که څه هم قيمت د طنبور وغيره تر نصاب بالا هم وی، واما السرقة المصحف نو عدم قطع

زمونږ مذهب دي، او امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ وايي چي د مصحف پر غلا قطع سته ولي چي مصحف مال متقوم دي او بيعه يې روا ده، وروى عن ابى يوسف رحمۃ اللہ علیہ مثله، او بعض فقهاء وايي چي که د مصحف حليه يوازي ونصاب ته د سرقې رسېده قطع ديد پر واجبه ده ولي چي حليه خود مصحف جزء نه ده نو جلا معتبرېږي، دليل د ظاهر روايت دادې چي د قرآن شريف غلا کونکي به شايد دا بهانه وکي چي ما قرآن شريف د پاره د وظيفي او قراءت وړي دي، او پاته حليه سوه هغه خوتبع د مصحف شريف ده او مقصود بالذات نه ده، ولا اعتبار لما بالتبع لکه يو سړى چي شراب غلا کړي او هغه په داسي لوبښي کي وي چي قيمت د لوبښي يې تر نصب بالاوي نو قطع اليد نسته پکښي ولي اصلي مقصود خو شراب دي او په شرابو کي خو قطع نسته کما مر من انه ليس بمال، ه، در.

او په صليب کي که څه هم د سرو زرو وي هم قطعه نسته او داغه رنگه په بت کي د سرو يا د سپينو زرو، او داغه رنگه قطع نسته په شطرنج او نرد وغيره کي ولي چي متبادر د حال څخه د اخيستونکي ددغو شيانو ماتول د هغو دي.

فتاویٰ: - که چا دا سي دينار يا درهم غلا کي چي پر هغه باندي د انسان بت وو د هغه لاس پرې کيږي چي نصاب ته ورسېږي ولي چي د درهم او دينار اخيسته د ماتولو د پاره نه دي بلکه د تمول د پاره دي فلاوجود فيها لشبهة الكسر حتى يندء بها الحد، مجمع.

قال المصنف رحمه الله: «ولا قطع على سارق الصبي الحر وان كان على حلي» او قطع د يد نسته پر غلا کونکي د کوچني چي حروي که څه هم پر هغه گنډه وي يعني د سرو يا د سپينو زرو، ولي چي حروي خو مال نه دي او قطع اليد خو په مال پوري تړلېده، او امام ابو يوسف رحمه الله وايي که حليه د صبي نصاب ته د قطع اليد رسېده لاس دې پر پرې کړه سي، او ائمه ثلاثه ودغه مذهب ته مائل دي، وجه د ظاهر الروايت داده چي صبي خو اصلا مال نه دي او زېور تابع دده دي ولا اعتبار لتوابع.

پښتانه: چي دا اختلاف په هغه صبي کي دي چي ممیز نه وي يعني په ښه او بد نه پوهېږي او که ممیز وو بيا قطع په اتفاق نسته ولي دا غلانه ده بلکه دا چم دي د بېونکي د کوچني سره، در مع زیاده.

قال «ولا سارق العبد الكبير ويقطع سارق العبد الصغير» او نه پر غله د لوي مربي قطع سته ولي چي دا غصب دوي بولي غلانه ده، او لاس پرې کېږي د سارق د کوچني مربي يعني که څه هم د هغه حلې نه وي ولي چي مربي خو مال دي لکن دا هلته چي دا کوچنی مربي جزعه او استغاثه نسوای کولای، ولي چي داسي کوچنی لکه بهيمه يعني خر او غوا ده مثلاً او د هغو په غلا کي خو قطع سته ادا بلغ قيمتها نصاباً، او امام ابو يوسف رحمه الله وايي چي په ورته کوچني مربي په غلا کي قطع نسته لانه آدمی من وجه و مال من وجه.

قال «ولا قطع فی الدفاتر كلها» او قطه نسته په غلا کي د ټولو کتابو، هدایه وای که د تفسیر کتابونه وي او که د حدیثو کتابونه وي،

او که د فقهي کتابو نه وي ولي چي مقصود دده په غلا کولو کي د کتابو هغه شی دي چي په دې کتابو کي موجود وي من التفاسير والآيت ومسائل الفقه وکلها ليس بمال.

رويش وایي:- چي د منطقو، حکمتو، او رياضي وغيره کتابو په غلا کي په طريق اولی قطع نسته، تامل.

قال «الافی دفاتر الحساب» مگر په کتابو کي د حسابو د حکومت چي په هغو کي قطعه سته ولي چي حکومتی حسابونه خود سارق په درد نه خوري نو مقصود د غله صرف کاغزونه دي نو که د هغو قیمت نصاب ته رسېدي نو په هغه کي قطع سته.

«ولا يقطع سارق كلب ولا فهد» او لاس دي نه پرې کېږي د سپي د غله او نه د یر د غله که څه هم د ښکار سپی وي لکه تازي چي تر نصاب بالا قیمت لري او د کور د ساتلو خوروي سپي، او یا د کښت د حفاظت سپی او یا د پسو د حفاظت سپی چي دا سپي د هم تر نصاب بالا قیمتونه لري، صاحب هدایه وایي چي عدم قطع په غلا کي د هر قسم سپو داده چي د جنس څخه د سپو داسي سپي سته چي د چا رغبت نه ورته کېږي، او یا مباح الاصل وي لکه د بازار لوی لکی سپی چي نه د جنگ دي او نه د ننگ، او یا چني سپی، فلا يجب فی جنسه القطع بهذه العلة، او بل دلیل یې دادي چي په سپو کي د علماء رحمهم الله اختلاف سته بعض یې نجس العین بولي لکه خنزیر نو مال متقوم نه دي، او بعض فقهاء رحمهم الله یې مال متقوم بولي په هر صورت دې اختلاف شبهه پیدا کړه په مالیت کي د سپو نو خود لاس د سارق یې نه پرې

کېږي لان الحدود یندرء بالشبهات، وعلی هذا قس الفهد، آه مع زیاده کثیره.

قال «ولادف ولاطبل ولامزمار» او داغه رنگه قطع نسته په کولو کي د دریې، او نه په غلا کي د ډول او نه د نل د سروژ، د یارانو په نیز دا شیانو لره قیمت نسته، او امام اعظم رحمته الله علیه وایی چي شاید دا غل به دا بهانه وکړي چي دغه شیان ما د ماتېدو د پاره یووړه، کذا فی الهدایه.

~~په ډول~~ چي د ډول څخه مراد د لهو او ساتېري ډول دي لکه بعض خلک چي یې په ودو کي وهي، او په ډول کي د غازیانو اختلاف د مشائخو دي لکن صدر شهید وایی چي په هغه ډول کي هم قطع نسته.

قال «و؛ یقطع فی الساج والابنوس والقنا والصندل» او پرې کېږي لاس د غله د ساج د لرگي په غلا کي، او د ابنوس په غلا کي ابنوس هم یو قیمتي لرگي دي چي په زېبا زېبا کوټیو وغیره کي کارېږي، او قنا په زېر د قاف جمع ده د قنات دا هغه قیمتي لرگي دي چي د هغه څخه د جنګ د نېزو لاستي جوړوي، او صندل د یو خوشبویه لرگي نوم دي چي ژر رنگ یې هم سته او سور رنگ یې سته او ښه لوړ قیمت لري دلیل د قطع الید په غلا کي ددې شیانو دادي چي دا لرگی ډېر عزتمند دي په نېز د خلکو او محرز هم دي او ددوی د جنسه مباح بېخي نسته. هدايه، نهايه، منتخب، دروېش.

پوهنه: - چي ساج د يوې درختې نوم دي چي ډېره بېخده لويه درخته ده چي د هغې لرگي په بنو بنو بناو کي او په بنو بنو دروازو او مېزو کي وغيره کي استعمالېږي او ډېر قيمت لري، چي دغه درختې ډېري د هند په ځنگلو کي پيدا کېږي، او د افغانسان د جلال آباد په شا وخوا کي هم سته چي چار تراش يې بولي.

قال المصنف رحمته الله «واذا اتخذ من الخشب اوانى او ابواب قطع فيها» او که جوړ کړه سوه د لرگو څخه لوبني يعني د خورک يا د چنک مثلاً په پخوا زمانه کي به د لرگي کاسې وې او وصرافي ته ورته د آبنوشي د لرگي لوبني به وه وهکذا، او يا د لرگي څخه دروازې مثلاً يا مېزونه يا الماري وغير ذالک چي نجار جوړ کړي وه لکه په اوسنۍ زمانه کي هم دغه شيان د تختو څخه جوړوي، لاس ددغو شيانو د غله دي ورقطعه سي يعني چي نصاب ته د سرقي ورسېږي، دليل يې دادي چي صنعت د نجاري ددغو شيانو غالب دي پر اصل چي لرگي دي نو په دې سبب دغه مذکوره شيان او امثال د هغو د نفيسه اموالو څخه گنړل کېږي او په حرز کي هم وي، او چي سپک هم وي چي پر يوه سړي يې وړنگ هم ونه درنېدي.

پوهنه: - که يو ددغو شيانو څخه په دېواله پوري د سراي څرېدي بيا قطعه پکښي نسته لعدم الحرز، والاصل الکلي هر شی چي مباح الاصل په دار اسلام کي نه پيدا کېږي او د اعزارو د نفيسه اموالو څخه گنړل کېږي پر غله يې قطعه لارمه ده، مجمع الاتهر، در، دروېش.

قال المصنف رحمہ اللہ ﴿ولا قطع علی خائن او خائنة ولا منتهب ولا مختلس ولا نباش﴾ او قطع الید نسته پر خائن او خائنی نبخی یعنی چي په چم او حیلہ د چا مال یوسي ولي چي دا غلانه ده، او نه قطعہ سته چي په تړاک او یا په چم د چا شی یوسي ولي تړاک او یا حملہ خو علانیة کېږي غلا خو په پټه سره وي نو دا غلانه ده او په صحیح حدیث کي هم راغلي دي، لاقطع فی مختلس ولا منتهبا ولا خائن، کذا فی الهدایه.

پښتو: - چي انتهاب دادي چي یو سړی د بل سړي مال په زوره علانیه ځنډي یوسي، او اختلاس دادي چي په ډېر تلوار د چا پر مال حملہ وکړي او ځنډي یو یې سي، عنایه. او نه پر نباش قطعہ سته، نباش هغه سړی بولي چي د تازه مړي کفن پسله شنلو د قبر ځنډي یوسي.

پښتو: - چي دا مذهب د طرفینو دي او امام ابو یوسف رحمہ اللہ وایي چي پر نباش قطعہ سته دی وایي چي کفن مال متقوم دي او محرز دی په قبر سره نو لکه غل چي دخوني څخه د یو چا مال یوسي، د ظاهر الروایت دلیل دادي چي د کفن په ملکیت کي شبهه سته چي د چا ملک دي ولي چي مړي خو حقیقتاً د هیڅ شي مالک نه دي او د وارث ملک هم نه دي لتقدم حاجت الميت، جوهره.

قال المصنف رحمہ اللہ ﴿ولا یقطع السارق من بیت المال﴾ او لاس دي نه پرې کېږي دغله د بیت المال د روپو یعنی د حکومت د روپو څخه، ولي چي بیت المال حق د عامه مسلمانانو دي او سارق هم په

عامه وو کي داخل دي نو ده لره په بیت المال کي هم حق سته نو قطع الید په شبهه ددې چي د غله غلانه وه مقصود بلکه خپل حق اخیسته یې مقصود وه.

قال «ولامن مال للسارق فيه شركة» او نه په سرقه کي دهغه مال چي د سارق په هغه کي شرکت وي مثلاً دوه کسه په تجارت کي سره شریکان وه دا یوه شریک د تجرې څخه ډېري روپی غلا کړې لاس یې نه پرې کېږي لشبهة الشراكة.

قال «ومن سرق من ابويه او ولده او ذی رحم محرم منه لم یقطع» او که چا غلا وکړه د مال څخه د مور یا د پلار او یا د مال څخه د زوي یا لور یا د ذی رحم محرم څخه لکه وړونه خوندي لاس یې نه پرې کېږي.

په دې - چي دا مسئله اجماعي ده ولي د دغو کسانو په منځ کي فراخي سته په نفع اخیستلو د یوه په مال د هغه بل، او بل حرز یې هم کامل نه دي لدخول اهدم دار الآخر بلا اجازة.

«وکذا لک اذا سرق احد الزوجین من الآخر او العبد من سیده او من امرئة سیده او من زوج سیدته او المولی من مکاتبه وکذا لک السارق من المغنم» او داغه رنگه قطع الید نسته چي غلا وکړي یو د مېړه او ماینې څخه د هغه بل د مال څخه یعنی که څه هم دا مال مسروق په حرز خاص د هغه بل وي، او داغه رنگه قطع الید نسته چي مریي د بادار مال غلا کړه او یا د بادار د ماینې څخه مال غلا کړي، او یا مریي د خپل باداري د مېړه د مال څخه

غلا وکړي، او یا بادار د مال څخه د مکاتب غلا وکړي، او داغه رنگه قطع الید نسته چي یو سړي د مال څخه د غنیمت غلا وکړي، وذلیل الکمل فراخي د تصرف مالی په منځ کي ددغو کسانو ولنقصان الحرز فی بعض المذکورین لکه غنیمت، جوهره و در.

پوه ۱۴۵۰هـ:- چي دغه غلاوي خو ټوله حرامی دي لکن خبره په سقوط کي د حد زاجر ده چي قطع الید ده، دروېش.

فأفاده:- پوه سه چي چونکه په معنا کي د سرقي په پټه وړنگ د مال معتبر دي نو په سرقه کي خواه ماخواه حرز معتبر دي ولي چي حرز نه وي نو په پټه وړنگه يې څه ضرورت دي نو ددې سببه مصنف رحمه الله په تفصیل د حرز کي داسي وايي.

قال ﴿والحرز علی ضربین حرز لمعنی فیه﴾ حرز پر دوه قسمه دي یو حرز په سبب د معنا په حرز کي.

پوه ۱۴۵۰هـ:- چي حرز دلته په معنا د محرز یعنی ځای د خوندي کېدو دي.

﴿کالدور والبیوت﴾ لکه سرايونه او خوني، او داغه رنگه دي صندوق او دکان او ګاش د پسو او بزو وغیره.

﴿وحرزه بالحافظ﴾ اوبل حرز او ساتنه د مال په حافظ لکه د سړي په جیب چي روپی وي او یا يې یو شى تر سر لاندې کړی وي وغیر ذالک، جوهره والاويي چي سړی هلته حافظ د مال بولل کېږي چي مال ده ته نژدې وي یعنی چي دی يې ويني او که مال دومره لیرې و چي ده نه لیدی نو دی حافظ نه دي.

قال «فمن سرق مالا من حرز او غير حرز وصاحبه عنده يحفظه وجب عليه القطع» نوکه چا غلا کي يو عين او مال که د حرز څخه وي لکه د خونې يا سراي وغيره څخه او يا بېله حرزه څخه وي يعنې بالمعنى الاول او مالک د مال دلته و چي دا مال يې ساته يعنې په سبب د خوب د مالک يا غفلت د هغه واجب ده قطع په هغه غله فی الهدايه لکه سرق ما لا محرزا باحد الحرزين يعنې حرز په سبب د حافظ.

مسئله ٩٨٥:- چي چونکه پر عبارت د مصنف رحمه الله دا سوال وارد دی چي دی څرنگه وايي من حرز او غير حرز او بيا وايي و صاحبه آه ولي چي صاحب المال دلته موجود دي نو خوحرز بالحافظ موجود دي نو غير حرز ويل څرنگه روا دي، نو له دې کبله دروېش دا عبارت ووايه يعنې بالمعنى الاول تأمل ليکون ذوقياً لك والله اعلم.

قال «ولا قطع على من سرق من حمام او من بيت اذن للناس فی دخوله» او قطع اليد نه سته پر هغه چا چي له حمام څخه شی غلا کړي ولې چي په حمام کې خو عادتاً اذن عام سته نو حمام حرز نه دی او يا شی غلا کړي له هغې خونې څخه چي خلکو ته اجازه د ورته و ورته هغې خونې ته ورکړل سوې وي. لکه مثلاً د واده په شپه خلکو ته ډوډۍ په دغه خونه کې ورکوي او څوک څي څوک راځي، ولې چي خونه په سبب د اذن صراحة حرز نه ده.

مسئله ٩٨٦:- د تجار د تجارتخانه څخه چي څوک د ورځې شی غلا کړي، نو د لاس قطع يې نه سته لوجود الاذن عادة فيها او که يې د

شپې غلا کړي نو بيا يې قطع اليد سته، لعدم اذن الدخول فيها ليلاً لا صراحةً ولا عادةً فهي حرز في الليل.

قال ﴿ومن سرق من المسجد متاعاً و صاحبه عنده قطعه﴾ او که چا غلا کړه د مسجد څخه متاع يا روپۍ او صاحب المتاع دلته و که بیده وي او که ويښ لاس دې پرې کړه سي.

پوښتنه:- چي خودي مسجد شريف حرز نه دي ولي چي مسجد خو د عبادت لپاره جوړ سوی دي نه د حرز الاموال دپاره. نو مسجد په حق کي د اموالو لکه صحرا دا سي دي نو ددې سببه حرز بالمالك ضروري دي.

تفسير:- که يو چا د مسجد غالي يا ساعت وغيره د ورځي د خوا غلا کړه نو قطع اليد يې نسته لعدم الحرز نهاراً، او که يې د شپې چي د مسجد دروازه قلف وه چا شی غلا کړي بيا قطع اليد باندي سته لان المسجد بسبب القفل صار حرزاً، فتدبر، وانما قلنا که بیده وي آه ولي چي په حديث شريف کي راغلي دي چي آنحضرت ﷺ حکم د قطع اليد وکړي پر هغه سارق چي د صفوان ﷺ پټو چي دده تر سر لاندې و او دې په مسجد کي بیده و ځنډي غلا کړي.

قال ﴿ولا قطع على الضيف اذا سرق من بيت من اضافه﴾ او قطع اليد نسته پر هغه ميلمانه چي شی غلا کړي د خوني د هغه چا چي دی يې مېلمه کړي دي ولي دغه خونه په سبب د اجازې د مالک د مېلمه په حق کي حرز نه ده لوجود الاذن نو دا غلا نه ده بلکه خیانت دي، مدایه مع زیاده.

قال ﴿واذا نقب اللص البيت ودخل واخذ المال وناولہ آخر خارج البيت فلا قطع عليهما﴾ او که سوري کړه غله خونه او تر غار ورننوتی او مال يې را واخيستی او بل سړی چي هغه دباندې ورته ولاړ و ورېې کړي نو پر يوه هم قطع اليد نسته.

دروېش وايي:- چي دا مذهب دی د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ ولي چي اول سړي خو غلانه ده کړې صرف اخراج المتاع يې وکړه او دباندې سړي هم غلانه ده کړې بلکه صرف حرز يې صرف بې پرده کړی، او په نېزد يارانو د داخل لاس دي پرې کړه سي ولي داخل چي متاع راويستل او خارج واخيسته نو د خارج لاس قائم مقام دده د لاس دي گویا دی تر غار راووتی او متاع يې په لاس کي وه، او د امام ابو يوسف رحمۃ اللہ علیہ څخه روايت دي که چېرې خارج لاس په غار ورننه یستی او داخل په لاس کي متاع ورکړه ددواړو لاس دي پرې کړه سي، او که داخل متاع خارج ته راوغور ځول او د خارج په لاس کې ورنه کړه نو پر يوه قطع اليد نسته،

کذا فی الجوهرة.

قال المصنف رحمۃ اللہ علیہ ﴿وان القاه فی الطريق ثم خرج فاخذ قطع﴾ او که داخل سړي متاع کوڅې ته راوه غورځاوه او بيا پسي راووتی هغه يې يووړی لاس دې پرې کړه سي، او امام زفر رحمۃ اللہ علیہ وايي چي قطعه په دې صورت کي نسته ولي چي نفس راغورځول و خارج ته خو سبب د قطع اليد نه ده نو لکه غل چي مال کوڅې ته راوغورځوي او يو يې نسي، موږ وايو چي متاع کوڅې ته راغورځول خو د غلو معتاد حيله ده ولي چي غل خو د متاع سره د غاره څخه نه سي راوتلای، نو د مال

غورځول او بيا وړل يو فعل دي، بخلاف ما اذا خرج المتاع الى الطريق
وتم ياخذ كما قال زفر رحمته الله لانه حينئذ مضيع المال لاسارقه، او امام
شافعي رحمته الله وايي چي د داخل لاس به په هر صورت کي پرې کړه سي،
مجمع الاثر مع زياده.

قال المصنف رحمته الله «وكذلك اذا حمله على حمار وساقه
فاخرجه» او داغه رنگه لاس د غله پرې کېږي که غل د چا کور ته
ورداخل سو او سامان يې پر خره رابار کړي او خريې شړي او سامان يې
کورته راوړي، لان فعل الحمار منسوب اليه گويا ده سامان د کوره راپه
شا کي او رايې وړي، هدايه، مع زياده، در.

قال «واذا دخل الحرز جماعة فتولى بعضهم الاخذ قطعوا
جميعا» او که داخل سو وحرز ته يعني کور ته د يو چا يو جماعت د
غلو لکن بعضو غلو د کور څخه متاع راواخستل نو د ټولو لاس دي
ورپرې کړه سي ولي دوي ټوله چي سراي ته ورغله په غلا کي سره
شريکان دي، او که جماعت د غلو سره ملگري خو وو لکن کور ته يو
نفر ورداخل سو او سامان يې د کور څخه راويستی او هغه نور په
دروازه کي ورته ولاړ وه نو قطع اليد يوازي پر داخل سته او هغه نورو
ته دي تعزير ورکړه سي.

قال «وان ادخل يده في صندوق الصيرفي او في كم غيره
واخذ المال قطع» او که يوسړي په صندوق لاس چڅ کي د صراف يا د
بل چا په لستونې يعني د هغه په لستونې کي روپۍ وي کما هو
المعتاد في الزمان السابق، او مال يې راواخيستي لاس دې ورپرې کړه

سي ولي چي د حرز څخه د صندوق يا د لستونې مال راويستی، او که يوه غله په صندوق او يا په جيب د سړي لاس چڅلی و او روپی يې په لاس کي نيولې وې لکن مالک د روپو دده لاس تينگ کړي قطع اليد نسته باندي ولي چيسرقه خو په رايستلو سره د مال پوره کېږي دلته خو هغسي نه سوه.

قال ﴿ومن نقب البيت وادخل يده فيه واخذ شيئاً لم يقطع﴾ او که يوه غله خونه سوري کړه او د دباندې د خوا يې لاس په خونه کي داخل کي او يوشی يې د خوني څخه راويستی او يو يې وړی لاس دې نه پرې کوي ولي چي ده بې پردگي د حرز نه ده کړې، وهو الصحيح، مجمع.

قال ﴿وقطع يمين السارق من الزند وتحسم﴾ او پرې کېږي به رسته لاس د سارق د اول بند څخه او داغ دې کړی په ايشولو تېلو او يا په توده وسپنه تاچي تپ يې سره ټول سي او وينه يې بنده سي.

نکته ۵۵۵:- چي په قرآن مجيد کي خو داسي راغلي دي، السارق والسارقة فاقطعوا ايديهما" او يد خو عام دي چيه او رسته دواړو ته شامل دي لکن تخصيص د يمين په روايت د قرائت د ابن مسعود ؓ دي چي په هغه کي فاقطعوا ايمانهما راغلي دي چي دا قرائت هم مشهور قرائت دي.

نکته ۵۵۶:- قياس خودادي چي د سارق لاس دي د وږې څخه ورپرې سي لان اسم اليد يتناول الى منكب لکن دا قياس موږ پرې ښوی په دې دليل چي عليه الصلوة والسلام د غله د لاس د پرې کېدو حکم د زند

څخه ورکړي دي نو دا حديث بيان د مراد دادی د ايد يهما چي په قرآن مجيد کي راغلي دي، ومع هذا يارانو په قياس سره قول کړي دي او هغه خبره چي بعض علماء وايي چي د غله لاس دي د گوتو په اندازه ورپرې کړي، کفايه والا وايي چي دا قول خلاف النص دي.

قال المصنف رحمه الله: ﴿فان سرق ثانيا قطعت رجله اليسرا وان سرق ثالثا لم يقطع وخلد في السجن حتى يتوب﴾ او که غله غلا وکړه دوهم وار نو چپه پښه دې ورپرې کړي.

پوښتنه:- رسته پښه ولي نه ورپرې کوي؟

جواب:- داسې بيا پر لکړه هم نسي تلاي کما يدل عليه التجربة.

پوښتنه:- چپه لاس يې ولي نه ورپرې کوي؟

جواب:- تاجي جنس منفعت د لاسو فوت نسي يعني خوراک او ټينگول د شى، پرتگانس تړل وغيره.

فما أفاده:- د پښې پرې کېدل به يې د بجلکي څخه کوي عند اهل العلم وفعل ذالك عمر رضي الله عنه، او روافض وايي چي نيمى د پښې د گوتو د خوا دي ځنډي پرې کړي کذا فى البنايه، او که يې غلا وکړه دريمه پلا نو دي هيڅ شى نه ځنډي پرې کوي يعني نه لاس او نه پښه بلکه د حبس ابد د پاره دې په بندي خانه کي بندي کړي تر هغو چي توبه کارېي يعني يا په بندي خانه کي مري، لکن سره د حبس دې تعزير د غلا هم ورکړي کذا فى الجوهره.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وان كان السارق اشل اليد اليسرى او اقطع او مقطوع الرجل اليمنى لم يقطه﴾ او که چېرې د سارق

چپه لاس شل و يعنې حرکت يې نه درلودې او يا چپه لاس يې پرې وې او يوه سبب سره او يا يې پښه پرې وه نو هيڅ شی دي نه ځنډي پرې کوي يعنې نه راسته لاس په اوله غلا کي ولي چي چپه لاس يې شل دي او که يې په اوله غلا کې رسته لاس ځنډي پرې کړي تفويت د جنس منفعت، لاس لارمېږي، او د چپه شل لاس پرې کېده يو خو زجر نه په راځي او بل په قرآن مجيد کي په روايت د ابن مسعود رضي الله عنه ايمانها راغلي دي کما مر او چي چپه لاس يې پرې وي هم داغه حکم دي او که يې رسته پښه پرې وي نو په دوهم پلا په غلا کي چي د چپې پښې د پرې کېدو نوبت وو چپه پښه دي نه ځنډي پرې کوي لفوت الجنس منفعة الرجل و هو المشي هذا حاصل ما في الهدايه مع الزيادة كثيرة.

قال «ولا يقطع السارق الا ان يحضر المسروق منه فيطالب بالسرقة» او قطع د لاس او پښې نه کېږي مگر هغه وخت چي هغه سړی چي دده څخه غلا سوې ده حاضر نه وي او هغه هم طلب د سرق کوي، دليل يې دادي چي په حدود کي دعوی شرط ده نو چي مسروق منه نه وي نو خصومت او دعوه څوک کوي او بل دا چي ددې څخه نوې شبهه پيدا کېږي هغه داچي مالک المال دي و سارق ته اباحت کېږي او يا دې مسروق منه دغه خپل مال وقف کړی وي پر ټولو مسلمانانو او و سارق ته دې اجازه د دخول فی الحرز کړې وي نو مطالبې ته ده ضرورت سته تاچي دا مذکوره شبهه د منع څخه ولاړه سي، واما الزنا فلا يشترط فيه المطالبة لان الفرج لا يتصور فيه الاباحة والوقف فليس هنالك شبهة اصلا حتی يندره بها حد الزنا فافهم كذا في البناء.

قال المصنف رحمته الله «فان وهبها من السارق او باعها منه او نقصت قيمتها من النصاب لم يقطع» او كه مالك د مال وبخيل سرقه يعني هغه مال مسروق وه سارق ته او يا سارق خندي رانيوي، او يا قيمت د مال مسروق په مرور د زمانې تر نصاب د سرقي كم سو نو قطعه نسته پر سارق، او امام زفر او شافعي رحمته الله او داغه رنگه امام ابو يوسف رحمته الله په يوه روايت كي وايي چي په درې سره صورتو كي دې لاس ورپرې كړه سي، ودليل المذهبين في مجمع الانهر، والهدايه والشروح الآخر للقدوري.

قال «ومن سرق عينا فقطع فيها وردها ثم عاد فسرقتها وهي بحالها لم يقطع» او كه يو چا غلا كي يو معين شي مثلاً خر بې غلا كړي او لاس يې پر پرې كړه سو او هغه عين سارق رد كړي ومالك ته د عين، بيا سارق ورغلي بيرته يې هغه عين غلا كړي نو كه هغه عين پر دمخه حال باقي و نو ددې پلا په غلا كي دي شي نه خندي كوي.

نسخه ۱۵۸ :- چي لفظ د عين موث سماعي دي نو ځكه يې ضمير د موث ورته راجع كړي، وقال زفر و الشافعي رحمته الله وفي رواية عن ابني يوسف رحمته الله ايضاً انه يقطع وهو القياس والدلائل في الشروح.

قال «فان تغيرت عن حالها مثل ان كانت غزلا فسرقة فقطع فيه ورده ثم نسج فعاد وسرقه قطع» او كه تغير خوړلی و هغه عين چي سارق غلا كړی و د پخواني حال څخه يعني د هغه حال څخه چي ده اول وار غلا كړي و مثلاً، هغه عين په اوله غلا كي ورته وه

(وېړی) نو ده غلا کړه او لاس يې پر پرې کړه سو، او غله هغه ورته بېرته مالک ته ورکړه او بيا وودل سول د هغه ورتو څخه مثلاً کمبله بيا سارق ورغلي کمبله د هغو ورتو يې غلا کړه قطع دي وسي يعني چپه پښه دې ور پرې کړه سي ولي چي په دې صورت کي خو عين بدل سو چي ورته يې بلل او اوس يې کمبله بولي، او قيمت يې هم بدل سو نو گويا سارق سابق يو بل شی غلا کړي نو ځکه قطعه پر لارمه ده، هدايه دروېش.

قال ﴿واذا قطع السارق والعين قائمة في يده ردها وان كانت هالكة لم يضمن﴾ او چي قطعه وکړه سي يعني يا د لاس ياد پښې او عين يعني مال مسروق موجود وي په لاس کي د سارق نو مالک ته دې رد کړي ولي هغه شی اوس هم پر ملک د مالک باقي دي نو ځکه وسارق ته نفعه اخيسته پر هغه عين مسرق باندي په هيڅ وجهي روانه ده مثلاً خري يې غلا کړی و نو نه يې سپړتيا وسارق ته روا ده او نه بار پر وړل ورته روا دي، او که غله مثلاً هغه خر پر بل چا خرڅ کړی و مالک به يې د مشتري څخه بېرته اخلي بلا خلاف لان السارق باع ملک غيره بغير اذنه وهذا علامة بقاء ملك المالك في العين، مجمع دروېش.

او که چېري هغه عين مسرق د سارق په لاس کي هلاک سوی و مثلاً خر هلاک سوی و دده په لاس کي بلکه که سارق هلاک کړي و مثلاً پسه يې غلا کړی و او حلال کړي يې و او غوښي يې خوړلي وې، او يا وړه وه يا انکور وه وغيره بيا يې ضمان پر سارق نسته ولي چي زموږ په نېز قطعه او ضمان نه سره يو ځای کېږي قال عليه الصلوة والسلام لا غرم على السارق بعد ما قطعت يمينه.

قال المصنف رحمه الله: «واذا ادعى السارق ان العين المسروقة ملكه سقط القطع وان لم يقيم بينة» او كه دعوه وكړه غله چي دغه شی معین چي غلا کړه سوی دي یعنی چي ما غلا کړی دي دا زما ملک و نو قطعه الید دده څخه ساقطه ده كه څه هم پردې دعوی دی شاهدان نه کي تېر یعنی پس له دې چي د سرقې شاهدان هم تېر سي ولي چي په دعوی کي شبهه پیدا سوه ولي چي امکان لري چي دا عین مسروق په د سارق و لکن دا بل سړي به په زوره قبضه پر لگولې وه نو د سارق زور نه په رسېدي نو یې په پټه يعني د غلا پر طرز خپل شی ځنډي یو وړي.

پوښتنه:- چي دا شی د سارق وای نو شاهدان به پر درلو دای؟

جواب:- عدم د شاهدانو خو عدم لره د ملک نه دي مستلزم ولي ډېرشیان خلگ لري او څوک نه وي په خبر.

قال «واذا خرج جماعة ممتنعين او واحد يقدر على الامتناع فقصدا قطع الطريق» او كه ووتل یعنی د خپلو کورو څخه یعنی غرويا دښتو او بېبانو ته یوه ډله چي ممتنعين وه يعني خپل ځانونه یې د حکومت څخه ساتلای سوه د وسلې په زور، او یا یو سړی و چي د وسلې په زور یې ځان ساتلای سواى د حکومت څخه.

پوښتنه:- چي قطاع الطريق لره خپل شرطونه سته (۱) اول دا چي دغو غلو لره به قوت او دېدبه وي چي پر لار تلونکي خلگ به ددوي مقابلې نه سي کولای (۲) او دوي به لار بند کړې وي یا د سلا په زور او یا به یې په لار کي غټي غټي ډبري اچولي وي چي مثلاً موټر وغيره

نسي ځنډي تېرېدلای، او يا لوي لوي تيران به يې په لار کي ايښوي (۳) چي دوي به د ښار دباندې وي يعني د ښار څخه لېرې، امام طحاوي رحمۃ الله عليه دا شرط کړی دي چي ددغو غلو او د ښار تر منځ به مسافت د سفر وي (۴) او په دار اسلام کي به وي (۵) دا چي هغه مال چي دوي يې د لارويانو څخه واخلي په قدر د نصاب د سرقي به وي زموږ او امام شافعي او د امام احمد رحمهم الله په نزد، او امام مالک او ابو ثور رحمۃ الله عليه وايي چي دا شرط نه دي (۶) چي قطاع الطريق به ټوله بېگانه خلگ وي د مال د خاوندانو څخه، حتی که په طاع الطريق کي اصل ذي رحم محرم د مال والاوو او يا کوچنی او لېونی پکښې و پر دوي قطع نسته (۷) چي دغه اموال چي دوي د خلگو څخه اخيستی وي او دوي ونیول سي هغه به قبل توبه ددوي وي، او که دغه غله چي د خلگو مالونه يې لوټ کړي وه بعد التوبه ونېول سول بيا قطع نسته باندي هذا مافی البنايه مع الزیاده.

قال المصنف رحمۃ الله عليه ﴿فاخذوا قبل ان ياخذوا مالا او يقتلوا نفسا حبسهم الامام حتى يحدثوا التوبة﴾ او که دوي يعني قطاع الطريق ونېول سول د مخه تر دې چي دوي دي د چا څخه مال اخستی وي او يا دې څوک وژلی وي، نو امام المسلمين دي دوي بانديان کړي تر هغو پوري چي دوي توبه کاري، او په مجمع الانهر کي وايي تر هغو پوري دي دوي بنديان وي چي علامات په دوي کي د صالحانو خالگو پيدا کېږي، او امام شافعي رحمۃ الله عليه وايي چي دوي دي په مذکوره صورت کي د وطن څخه وشړل سي، موږ وايو چي په شړلو کي ددوي سد باب د قطع الطريق نه راځي.

قال ﴿ان اخذوا مال مسلم او ذمی والماخوذ اذا قسم علی جماعتهم اصاب کل واحد منهم عشرة دراهم فصاعدا او ما تبلغ قيمته ذالك قطع الامام ايديهم وارجلهم من خلاف﴾ او که دوي اخستی و مال د مسلمان یا د اهل ذمه څخه او اخیسته سوی مال یاني چي نقود وي نو ددوي جماعت ته لس لس درهمه ورسېدل او یا بالتر هغه، او یا قیمت د ماخوذ شي یاني که د غیر نقود څخه وي اندازې ته د نصاب سره رسېدل وټولو ته، نو دي امام پرې کړي لاسونه او پښې ددوي پر خلاف یاني رسته لاس دې ورپرې کړي او چپه پښه ولي چي دوي د غلا سره لار هم خوفناکه کړې وه، نو قطع الرجل یې جزا د اخافت الطريق ده.

په دې څخه دادي چي رسته لاس دې ورپرې کي او چپه پښه وقد مر فائدة من خلاف يعني که یې د یوه طرف او جهته څخه ورپرې کي جنس منفعت د تلو فوتېږي.

فأما :- په جوهره کي وایي چي غله ته هلته قطاع الطريق ويل کېږي چي داسي ځای یې نېولی وي چي د هغه ځای څخه چا ته فریاد نه رسېږي او که فریاد رسېږي لکه کلي ته نژدې د چا څخه روپۍ وغیره واخلي هغه قطاع الطريق نه دي بلکه غل دي نو حکومت چي دی ونسي امر دې کړي چي هغه اخیستي روپۍ وغیره ومالك ته رد کړه او ادب يعني تعزیر دي هم ورکړي او بندي دې هم کړي ولي چي غټ جنايت یې کړي دي.

په دې څخه :- لاس یې پرې کېږي او که نه ؟

شواهد:- دا سړی لغوي غل دي، شرعي غل يعني چي لاس يې پرې کبړي نه دي ولي دې سړي خو په علانيه شی او مال يورې او د شرعي غله په مفهوم کي کما مر اخفا معتبره ده.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وان قتلوا نفسا ولم ياخذوا مالا قتلهم الامام حدا فان عفى الاولياء عنهم لا يلتفت الى عفوهم﴾ او که دغو قطاع الطريقو سړی وژلي وي يعني که څه هم يو سړی وي نو امام دي دوي ټوله مړه کړي د حد دلاره او که عفو وکړه اولياء وو د مقتول وه دوي ته، د هغو وعفوي ته دي امام نه گوري ولي دا حق د شرعي شريفي دي.

فحاشا له: - دا قتل سياستاً دي قصاص نه دي ولذلك لا يسقط بعفو الاولياء" نو اطلاق د حد مجازي دي، قال عليه الصلوى والسلام تعافوا الحدود فيما بينهم فاذا ارتفعت الى الامام فلا عفا الله عنه وان عفا، حموي.

قال ﴿وان قتلوا واخذوا مالا فالامام بالخيار ان شاء قطع ايديهم وارجلهم من خلاف وقتلهم او صلبهم﴾ او که چېري دا قطاع الطريقو مړي کړي وه يعني يا يو يا دوه وهکذا مسافري يې وژلي وه او مالونه يې هم ځنډي اخستي وه، نو امام لره اختيار دي که يې خوښه وي لاسونه او پښې دې ورېرې کړي رسته او چپه او بيا دې قتل کړي او يا دې په دار کړي يعني دوه عذابه دي ورکړي چي قطع او قتل يا صلب دي.

قال ﴿وان شاء قتلهم وان شاء صلبهم﴾ او كه يې خونبه وي يو عذاب دي ورکړي چي قتل دي يا صلب دي يعني لاسونه او پښې دې نه ورپرې کوي.

﴿٢٠٤﴾:- چي قدوري امام ته اختيار ورکړي په منځ کي د صلب او د ترك د صلب، وهو الزاهر الروايت.

او د امام ابو يوسف رحمته الله څخه روايت دي چي صلب دې نه پرپردي لانه المنصوص عليه والمقصود في الصلب التشهير، تاچي نور خلک عبرت ځنډي واخلي، صاحب الهدايه وايي چي اصل تشهير خو په قتل کي دي او صلب د پاره د مبالغې في التشهير دي نو ځکه امام ته اختيار سته.

﴿٢٠٥﴾:- چي خداي پاک جل جلاله جزاء د قطاع الطريق په دې آيت مبارك کي بيان کړې ده "انما جزاء الذين يحاربون الله ورسوله" اي يحربون اولياء الله لان المحاربة لا يتصور مع الله والمحاربة مع الرسول خروجهم عن كثر فانزل الله جل ذكره المحاربة مع اوليائه بمنزلة المحاربة معه تعالى كما ورد في الحديث يقول الله تعالى من اهان لى وليا فقد بارزنى بالمحاربة" ويسعون فى الارض فسادا اى لاجل الفساد "ان يقتلوا ومعناه من غير الصلب يعنى ان افردوا القتل" او يصلبوا اى مع القتل ان جمعوا بين القتل واخذ المال" او تقطع ايديهم وارجلهم من خلاف" ان اخذ المال فقط او ينفوا من الارض اى بالحبس حتى يتوبوا" مدارک مع زیادة وحذف.

﴿٢٠٦﴾:- ملا علي قاري په شرحه کي د منار وايي وكذا العلامة محمد جيون رحمته الله في نور الانوار چي مراد د مولى جل جلاله په دې آيت کي

تقسيم دي د عذابو پر جناياتو د قطاع الطريق چي هغه جنايات څلور دي (۱) اول اخستل د مال دي بېله قتل د چا (۲) قتل بدون اخذ المال (۳) واخذ المال والقتل جميعاً (۴) بېرول د مسافرينو بېله قتل او اخذ المال نو مولی ﷺ په مقابل کي ددغو څلورو جناياتو څلور جزا گانې وياکلې، او د جزاء سخت والی يې په قدر د سخت والي د جنايت د ولي رب ﷺ حکيم مطلق دي او دده د شانه سره لائقه نه ده چي ډېره سخته جزاء دي پر سپک جنايت وکړي او يا دي سپکه جزاء پر ډېر سخت جنايت ورکړي.

فوائد:- په دې آيت مبارك اختيار د امام نه دي مطلقاً، ياني که پر سخت جنايت سپکه جزاء ورکوي او که پر سپک جنايت سخت جزاء ورکوي کما ذهب اليه مالک رحمته الله بلکه مقصود تقسيم دي کما مر، فتأمل في اغلظ الجنايات واخفها وبين بين وكذا في اغلظ الاجزاة واخفها وبين بين، اشهر مع زياده.

قال ﴿ويصلب حياً ويبعج بطنه برمح الى ان يموت ولا يصلب اكثر من ثلثة ايام﴾ او په دار دې کي ژوندی او نس دې ورڅېري کړي دده په نېزه سره تر هغه وخته پوري چي مري، او بعض فقهاء وايي چي پر چپه تي دې په نېزه ووهي او بيا دي نېزه راکش کړي د نس وخوا ته او په نس دې ورچځ کړي.

فوائد:- چي مذکور في المتن زاهر الروايت دي او فقيه ابو جعفر الطحاوي رحمته الله وايي چي پس له وژلو دې په دار کړي، دی وايي چي ژوندی په داروال خو يو مثلث دي او بل تعذيب دي د بن آدم بې فائدي

صاحب جوهره وايي چي مذکور فی المتن اصح دي ولي صلب د ژوندي ابلغ په زجر کي د نورو خلکو دي تر صلب بعد الموت، او پر دار دې نه پرېږدي بالاتر درو ورځو، ولي چي د مړي هيئت انساني ډېر زر تغير خوري او بد بوی يې هم زياتېږي او نور ژوندي انسانان متاثره کېږي يعني تر درې ورځي وروسته دې د مصلوب قربانو ته اجازه ورکړي چي دفن يې کړي، او د امام ملک رحمہ اللہ څخه روايت دي چي مقدار د مکث د مصلوب پر دار باندي مفوض ورائه ته د امام دي. او امام احمد رحمہ اللہ وايي چي دومره زمانه دي په دار وي چي تشهير راځي. او امام شافعي رحمہ اللہ د متن د مذهب سره موافق دي، او د امام ابو يوسف رحمہ اللہ څخه روايت دي چي تر هغو پوري دي په دار وي چي ټوټه ټوټه کېږي او په خپله رايه کېږي وهذه رواية شاذة عنه رحمہ اللہ، رمز الحقائق شرح کنز الدقائق، والجوهره شرح القدوري، والفقيه الكندهاري.

پوښتنه:- چي د فقهاؤ د کتابو سره سم د صلب او يا په اصطلاح د دار کيفيت داسي و چي يو لرگي به يې په محکه کي محکمه بنځ کړي او يوه اندازه لوړ به يې بل لرگي عرض په دغه لرگي پوري وتاړه او دريم لرگي به يې د هغه دوهم لرگي لوړ وتاړه په اول لرگي پوري او د سر لرگي به د منځ د لرگي څخه دومره لوړ و چي سړي د منځ پر لرگي د رېډلي وای د سر لرگي ته يې لاسونه نه رسېدل، نو بيا به يې مصلوب پر دوهم لرگي ودری يوه پښه د اول لرگي ويو خواته او بله پښه وبله خوا ته او لاسونه به يې د سر په لرگي پوري تېنگ وروټول، او بيا به يې په ژوند په چپه تي کي او په نس کي په نهزه وواهه تر هغو پوري چي ساه

د مصلوب ختلای وروسته بهې نېزه ځنډي راوکښه او مصلوب به يې پر هغو لرگو پرېښوی.

دروېش وايي :- چي په وروستي زمانو کي صورت د صلب قسم قسم بدل سوی دي، ولا باس به لان المقصود القتل حياً فی الهواء بشق البطن بالرمح اعاذ نا الله منه، او دا ټوله سختۍ چي د قطاع الطريق سره کېږي د پاره د زجر د خلگو د ورته کار څخه.

قال المصنف رحمته الله «فان كان فيهم صبي او مجنون او ذورحم محرم من المقطوع عليه سقط الحد عن الباقيين وصار القتل الى الاولياء ان شاؤا قتلوا وان شاؤا عفووا وان باشر القتل واحد منهم اجرى القتل على جماعتهم» او که و په قطاع الطريق کي کوچنی يعني نابالغه او يا لهونی، او يا ذی رحم محرم لکه پلار يا ورور وغيرهما د هغه چا چي پر هغه لار قطعې سوې ده ساقط دي حد د ټولو قطاع الطريق څخه، ولي چي قطع الطريق يو جنايت دي چي په ټولو پوري قائم دي، نو چي د بعضو ددوي لکه صبي وغيره سبب د حد نه سو، نو د نورو قطاع الطريقو فعل جزء د علت د حد دي، فلا يثبت الحد بجزء العلة لکه دوه کسه چي يو ځای يو په قصده سره او بل په خطاء يو بل سړی مړ کړي د عامل څخه هم حد ساقط دي لعدم کون فعل الخاطين موجبا للمقاصص.

فائدې :- په دې کي فرق نسته چي هغه مال ماخوذ شريکي وي د مقطوع عليهم او د ذورحم د يوه د زوي او که نه وي شريکي ولي چي جنايت يو دي فامتناع الحد فی حق الواحد يوجب فی حق الباقيين، منح

او اوس چي سياستاً حد ساقط سو چي حق د شرح انور و. بيا حق د قصاص واولياو ته د مقتول سپارل كېږي نو كه ددوي خونه وي قطاع الطريق دي ټوله قصاص مړه كړي او كه يې خونه وي عفو دي ورته وكړي او كه يې وبخښله حكومت دې سياستاً څه وخت په بند كې وساتي، در، او كه قتل د مقتول يو معين سړی د قطاع الطريق كړی و قتل دي پر ټولو قطاع الطريق جاري كړه سي كه څه هم مباشر د قتل يو دي، ولي دا قتل د ټولو جزاء المحاربي. مع الله وسوله ده نو كه هغه مباشر د قتل يو دي لکن هغه نور يې معاونين دي په قطع الطريق كې، امام شافعي رحمته الله قتل يوازي پر مباشر وايي والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

أبيات

حقيقة لعشق حقيقى " كل صبح وكل اشراقى
تبكى عينى بدمع شتاقى " قد لسعت حية الهوى كبدى
فلا طبيب لها ولا راقى " الا الحبيب الذى شغفت به
فعنده رقيتى وترى ارقى.

دا بيتونه نبي كريم ﷺ د يوه اعرابي څخه واورېدل او هغه يې امر كړي په اعاده د دغو بيتو، كذا فى هامش مكتوبات الشريف للامام الربانى مجدد الف الثانى رحمته الله، دروېش.

﴿کتاب الاشرية﴾

دا کتاب دي په بيان کي د مشروباتو، يعني المحرمة.

﴿مؤلفه﴾: - چي مصنف رحمته الله چي فارغ سو د بيان د سارق الاموال د احکامو څخه شروع يې وکړه په بيان کي د سارق العقل چي مشروبات محرمه دي، کما روی عن علي رحمته الله لا اشرب ما يسرق عقلي.

﴿مؤلفه﴾: - اشربه جمع د شراب ده او شرب په معنا د مشروب دي هر هغه د چنبلو شي ته وايي که حلال وي او که حرام، او شرب په اصطلاح کي د شرع انوري نوم دي د مسکر او حرام مشروب.

﴿مؤلفه﴾: - په دې باب کي به ته حرام اشربه وپېژني ماسوا د هغو څخه چي مباح دي، لان اشياء کلها على الاباحة فى الاصل والتفصيل فى كتب الاصول.

قال المصنف رحمته الله ﴿الاشربة المحرمة اربعة، الخمر وهى عصير العنب اذغلا او اشتد وقذف بالزبد﴾ او حرام مشروبات څلور دي اول په نامه د خمر چي په عربي ژبه کي يادېږي، او هغه شيره د انگورو ده يعني چي انگور چختان کړي او اوبه يې وباسي او په لوبښي کي يې واچوي او په خپله جوش وکړي او سختي سي يعني صالح د اسکار سي او ځگونه راوغورځوي چي هيڅ څک پکښې پاته نه سي يعني صافي نري اوبه پاته سي.

﴿مؤلفه﴾: - چي دا مذهب دي د امام اعظم رحمته الله دى وايي چي غليان ابتداء د شدت ده يعني صلوح د اسکار، او قذف بالزبد يې انتهاء د

شدت ده ولي چي په قذف بالزبد سره باقي اوبه د خيرو څخه خلاصېږي، او ياران او ائمه ثلاثه رحمهم الله قذف بالزبد شرط نه بولي ولي قبل القذف بالزبد يې هم خمر بولي، حاصل د خبري دادي چي غليان او شدت شرط بالاجماع دي وفي القذف اختلاف لکن احتياط په مذهب کي د امام اعظم رحمته الله دي يعني بېله قذف دي چنوني کي نه په حد کوي، مجمع الانهر، دروېش، نهايه، شرح الوقايه.

فائدة ۵:- ماء العنب په شروط مذکوره وو سره اتفاقاً خمر دي، او بعض فقهاء وايي چي هر مسکر خمر دي، لقوله عليه السلام کل مسکر حرام کما فی المسلم" وبدليل قوله عليه السلام الخمر من هاتين الشجرتين النخلة والعنبه اخرجہ اصحاب الصحاح الستة الا البخاری. او بل دليل دا وايي چي خمر مشتق د مخامره څخه دي او مخامره د عقل پټولو ته وايي او هر مسکر عقل پټوي.

والجواب عن الحديث الاول دادي چي په هغه حديث کي يحيى بن معين رحمته الله طعن ويلي دي او دی امام متقن د جرح او تعديل دي حتی چي امام احمد بن حنبل رحمته الله وايي هر حديث چي يحيى بن معين يې نه پېژني هغه حديث نه دي، کذا فی العنايه.

او د دوهم حديث جواب دادي چي مقصود په دې حديث کي بيان د حکم دي چي حرمت دي او نقيع التمر په مذکوره شرائطو حرام دي زموږ په نهز هم او دا نه مقصود چي بيان د ماهيت د خمر څه دي لاته عليه السلام بعث لبيان الاحکام لالبيان حقائق الاشياء.

دروېش وايي:- چي دا جواب د اول حديث هم کېدلای سي مع قطع النظر عن جرح يحيى بن معين رحمته الله کما لا يخفى او هغه دليل چي دوي

ووايه چي خمر مشتق آه د هغه جواب چي وجه تسميه په اتفاق د علماء اطراد نه غواړي يعنې شى چي مسمى سو په يو نامه په سبب د يوې وجهي دا نه ده روا چي بل شي چي دا وجه د تسميې پکښې وي هغه دي هم په داغه نامه مسمى سي مثلاً قارورة بنښنې ته وايي وجه تسميه يې داده چي شى قرار پکښي نسي، نو شى په ډېرو نورو لوبنو کي هم قرار نسي لکه گډوه کوزه وغيره نو هغه ته خو خوک قاروره نه وايي و امثاله کثيره، په نحن فيه چي ماء العنب ته په شروط مذکوره وو سره خمر وايي په سبب د مخامري د عقل نو دا نه ده لازمه چي هر شي مخامره د عقل راوستله هغه به هم د خمر په نامه يادېږي، البته حکم چي حرمت دي يو دي ولانکره.

قال المصنف رحمته الله ﴿والعصير اذا طبخ حتى ذهب اقل من ثلثيه﴾ او د انگورو اوبه چي په اور ويشول سي چي کم تر دوه ثلثه يې وچي سي.

پښتو څه :- چي په هدايه کي وايي چي ايشول د عصير پر دوه قسمه دي يو دادي چي لږ جوش ورکړي چي په عربي ژبه يې باذق بولي، او بل منصف بولي چي نيمايي اوبه يې وچي سي په ايشولو سره، وکل ذالک حرام عندنا، اذا غلا واشتد وقذف بالزبد بالاتفاق، واذا غلا واشتد فقط على الاختلاف کما مر آنفاً دليل د حرمت يې دادي چي باذق او منصب ډېر خوندور شربت دي ددې وجهي فاسقان پر جمع کېږي نو ځکه يې شرب حرام دي دفعاً للفساد، او امام اوزاعی رحمته الله او بعض معتزله وايي چي شرب يې مباح دي، لانه مشروب طيب وليس بخمر.

قال «ونقيع التمر ونقيع الزبيب اذا غلا واشتد ونبيذ التمر والزبيب اذا طبخ كل واحد منهما ادنى طبخه حلال وان اشتد اذا شرب منه ما يغلب على ظنه انه لا يسكره من غير لهو ولا طرب» او نقيع التمر او نقيع د وڅکو د انگورو چي جوش په خپله وکړي او سختي سي يعني صالح د اسکار وگرځي.

په دې نقيع په معنا د منقوع دي د عربو د اصطلاح سره سم دوي خرما يا وڅکي ماښام په اوبو کي خشتوي او سهار يا بله ورځ لاس پکښې ووهي او دا خوږې اوبه چينسي نو دغه اوبه چي جوش وکړي او سختي سوې او قذف بالزبد يې هم کړي و چنبل يې حرام دي، او شريك بن عبد الله وايي چي چنبل يې مباح دي وان قذف بالزبد دى وايي چي خداى ﷻ په ځاى کي د احسان او امتنان پر موږ باندې داسي فرمايلي دي، تخذون منه سکرًا ورزقا حسنا ولا امتنان بالحرام" او موږ وايي چي عليه السلام فرمايلي دي، الخمر من هاتين الشجرتين وأشار الى الكرمة والنخلة" او بل اجماع د صحابه کرامو ﷺ هم پر حرمت ده بالشروط الثلاثة، او د آيت جواب دادي چي دا امتنان هغه وخت و چي ټوله اشربه حتى الخمر مباح وه، هدايه منح دروېش. او نبيذ د خرما او نبيذ د اوڅکو چي پر اور پخې سي هر يو ددوي په لږ پخېدو سره حلال دي دا ټوله که څه هم سختي سي يعني قابل د اسکار وگرځي چي سړى يې وچينسي د دغو مذکوراتو څخه دومره اندازه چي دغه اندازه په غالب گمان دد چي ما نه مستوي يعني عقل مي مغلوبه نه گرځي او دا چنبل

يې هم صرف د ساتبري د پاره او د طبيعت د خوشحاله کېدو د پاره نه وي بلکه د ضعف او تداوي د پاره وي.

فصل پنځم:- دا مذهب دي د شيخينو او امام محمد رحمتهما الله وايي چي چينبل د مذکوراتو حرام دي او اختلاف هم په دې کي دي چي دغه چينبل يې د پاره د تقویٰ فی العبادة وي او يا د پاره د هضم د طعام وي او يا د پاره د تداوي وي او که دغه اغراض نه وي پکښي بلکه لکه عوام الناس چي صرف د طبيعت رستگي او خوشحالي د پاره چينسي هغه حرام بالاجماع دي کذا فی الجوهره.

دروېش وايي:- چي مذهب د امام محمد رحمتهما الله اقرب دي و تقویٰ ته ولي عوام الناس ته لاره پيدا کېږي په شرب کي ددغو صالح الاسکار شيانو په بهانه د تداوي وغيره، او بل عوام الناس د غالب الظن په معنا نه پوهېږي البته ډېر تقویٰ داره سړي ته چي د اسکار غرض بالکليه نه لري او صرف او صرف د تداوي غرض يې وي مثلاً نو حلال دي د شيخينو په نيز.

قال المصنف رحمتهما الله «ولا باس بالخليطين» او پروا نسته يعنې حلال دي خليطين.

پوهنځي:- چي خليطين دا بولي چي نقيع التمر او نقيع الزبيب سره گډ کړي او بيا يې لږ ويشوي او بيا يې پرېږدي حتی چي پخپله بيا جوش وکړي او سخت سي په معنا مذکوره سره لما رویت عائشه رضي الله عنها چي موزې به يو مټ خرما او يو مټ وڅکي په يوه مشکولا کي سره واچولې او اوبه به مو ورواچولي نو سهار چي به موزې دا نبیذ جوړ کي او عليه

السلام ته به مو رواړي نو ده مبارك به ماښام چښی، او چي ماښام به مو جوړ کړي سهار به يې چښی

پښتني: - په حديث شريف کي راغلي دي چي روايت يې بخاري شريف او نورو د احاديثو کتابو هم کړي دي د جابر رضي الله عنه څخه چي عليه السلام نهې کړې ده د نبیذ التمر او الزبيب جميعاً او داغه رنگه يې نهې کړې ده د نبیذ څخه د لنډې خرما چي پخه وي او د غوره خرما يو ځای؟

ځواب: - ابراهيم نخعي رحمته الله عليه وايي چي دا نهې هلته عليه السلام کړې ده چي پر خلکو کاځتي او سختي وه تاچي اغنياء په يوه نبیذ سره گزاره او په بل نبیذ سره د همسايه جائع سره کهمک وکړي ولي چي عليه السلام مکروه کنړې دا خبره چي يو سړی په نعمت د خدای جل جلاله موږ وي او همسايه يې وږي وي، او اباحت د خليطينو د نبیذ چي عائشه رضي الله عنها يې روايت کړي پر حال د فراخي د رزق د خلکو محمول دي، غاية البيان، کفايه، درویش، قال المصنف رحمته الله عليه ﴿ونبيذ العسل والتين والحنطة والشعير والذرة حلال﴾ او نبیذ د عسلو، د انځرو، د غنمو، د اوربشو او د جوړو حلال دي، که څه هم په اور يې نه ويشوي ولي د شرابو خاصيت په دغه انبډه وو کي نسته، د شرابو خاصيت داډي چي لږ چښل يې سړی ډېرو چښلو ته ورجلبوي کما قالوا.

پښتني: - چي په اوسنۍ زمانه کي هم په بعض ډاکټري دواخانو کي يو قسم بوتلان راوتلي دي چي پر هغو ماء الشعير نوشته دي يعني د اوربشو اوبه او د دواخانه والا يې بعض هغه کسانو ته ورکوي چي هغه ودوي ته د جماعو د کمزوري شکايت وکړي، او هغو کسانو دغه بوتل و

دروېش ته ښکاره کړي او پوښتنه یې وکړه چې ددې شربتو چنبډل روا دي او که نه، دروېش پوښتنه ځنډي وکړه آیا تا تر اوسه دغه بوتل چنبډلي دي؟ ده ویل هو درې څلور شپې مې چنبډلی دي، دروېش ورته وویل چې وروسته تر چنبډلو تاته څه حالت پیدا سي ده وویل اول خو مې ډېر پرسر درد سي او لکه نشه داسي سم وروسته آهسته آهسته هغه کیفیت کم سي او حیواني شهوت مې په جوش راسي او ډېري د خوند جماعوي د ماینې سره وکړم، دروېش ورته وویل دا چې تا بیان کړې دا خواصې د شرابو دي او ددې چنبډل وتاته بلکه وهر چا ته حرام بولم، او هغه حدیث مبارک په یاد راغلي چې عليه السلام فرمایلي دي چې په اخره زمانه کې به شراب خوري په امت مرحومه کې ډېره سي لکن په یوه او بل نامه به خلک چنبډي والله اعلم بالصواب.

قال ﴿وعصير العنب اذا طبخ حتى ذهب ثلثاه حلال وان اشتد﴾ او اوبه د انگورو چې ویشول سي حتی چې دوې حصې یې ولاړي سي يعني یوه حصه یې پاته سي حلال دي که څه هم قابل د سکر وگرځي يعني چې ډېر یې سړی وځوري ولي په حدیث کې د ابو موسیٰ اشعري رضي الله عنه چې نسائي یې روایت کړي دي راغلي دي چې ماطلاء چې ددغه مشروب نوم دي هغه چنبډلې ده چې دوې حصې به یې وچي سوې او یوه حصه به یې پاته وه، او ابو داود وايي چې ما پوښتنه وکړه د احمد بن حنبل رضي الله عنه څخه په باره کې د طلاء چې دوه ثلثه یې تللې وي او یو ثلث یې پاته وي ده راته وویل لا باس به وهذا قول ابي حنيفة رضي الله عنه وابي يوسف رضي الله عنه، قال محمد والائمة ثلاثه رضي الله عنه ان كل ما اسكر كثيره وقليله

حرام من ای نوع کان لقوله عليه السلام كل مسكر خمر وكل مسكر حرام

دروېش وايي:- چي دا اختلاف په هغه صورت کي دي چي دغه طلاء وغيره سوی الخمر سړی د قوت بدني د پاره چښي او تر حد د اسکار کمه وچښي، او که يې د ساتهري او طبعيت رستگي د پاره چښله هغه حرام بالاجماع دي، والفتوی فی هذا الباب يطلب من کتب فتاوی الفقه الحنفی والفقير ليس اهلا للفتوی.

دوېشنه:- په افغانستان کي خصوصاً په هغو ځايو کي چي انگور پکښې ډېر وي، د سپينو کشمشو د انگورو اوبه ډبري وباسي او بيا يې وديگ ته واچوي او وهشوي تر ډېره پوري چي دوښايې بولي او بعض خلک په اخيري جوشو کي د هندوانې چډوسکي هم ور اچوي او په هغه دوښا کي يې پاخه کړي، او دادوښا نو دوي ژمي او يخ ته ساتي ولي دوښا طبيعة ډېره گرمه ده نو په ژمي غرمه يو اندازه راواخلي او ډوډۍ په پوري کوي او هغه چډوسکي هم ورسره خوري او بعض خلک د غوا غوري پر اور سره کړه هغه هم پر واچوي او په مزه مزه ډوډۍ پوري خوري آيا دا دوښا حلاله ده او که حرامه؟

شواهد:- دوښا حلاله ده په خو وجهي (۱) شراب او نور مسکرات خو بهېدونکي اوبه وي او دوښا خو لکه خټه مستې داسي ده (۲) د مسکراتو عموماً قانون دادي چي لږ يې سړی وچښي باعث پر چښلو د کثير گرځي، او دوښا چي يوڅه سړی وڅوري خصوصاً چي بېله ډوډۍ يې وڅوري نوره نسي خوړلای بلکه د نور خوړلو څخه يې نفرت کېږي، (۳) دوښا موږ پخپله ليدلي او جوړه کړې ده په دوښا کي د انگورو د

اوبو په لسو حصو کي تقريباً يوه حصه پاتېږي (۴) و مسکراتو ته حتی الخمر چي د هندوانې چډسکي ورواچوي د اسکار خخه يې باسي او د وښا ته يې عموماً خلگ وراچوي، مسکراتو حتي الخمر ته هيڅ څوک غوړي نه ور اچوي او که يې ور وراچوي طبع د مسکر بدلېږي، هدا ما عندي وجواب السوال المذكور والعلم عند الله العزيز العليم.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ولا باس بالانتباز في الدباع والحنتم والمزفت والنقير﴾ او پروا نسته په نبیذ جوړولو کي په کډو کي چي په افغانستان کي به په پخوا زمانه کي طالبانو شلومبې وراچولې او ډوډۍ بې پوري خوړله، او قدیم عربو په هغه کي شراب جوړول، او داغه رنگه نبیذ پروا نه لري د خاورو په ښېښه يې منگي کي چي عربستان ته به د یمن د خوا راتله او عربو په هغو کي هم شراب جوړوله، او په افغانستان کي دغه منگیان د غوړو اچولو د پاره مخصوص دي او بعض خلگ يې د سرکې د پاره هم استعمالوي، او داغه رنگه پروا نسته د نبیذ په جوړولو کي په مزفت لوبښي کي یعنې په شنه یا سره رنگ په قبل الطبخ باطن ورکه کنړه کړې وي چي دغه لوبښي په کار خانه مشهور لوبښي دي او عربو په دغه لوبښو او منگیانو کي شراب جوړوله، او په پاکستان او افغانستان کي د اوبو منگیان دي، او داغه رنگه پروا نسته په نبیذ د لرگي په لوبښي کي چي په پخوا زمانه کي به خلگو د لرگي منځ په نجار وکښی بیا به يې د کاشین وغیره پر ډول ظرف جوړ کي او د ډوډۍ وښوروا وغیره به يې پکښي خوړله او عربو په دغه کي شراب جوړوله.

پښتو ۱۷۷:- چي د دغو د نبیذ څخه آنحضرت ﷺ نهې کړې وه کما فی البخاري وغيره لکن دا نهې هغه وخت وه چي شراب تازه حرام سوي وه او دغه لوبښي کما ذکرنا د شرابو لوبښي وه او د شرابو تاثیر پکښې و نو علیه السلام احطیاطاً د دغو لوبښو د نبیذ څخه نهې وکړه چي نه باید د سړي به نیت د نبیذ وي او په سبب د تاثیر په دغه لوبښو کي هغه نبیذ نه باید شراب او سکر گرځیدلي وي، او وروسته چي دغه لوبښي د شرابو د مذکوره څلورو نوعو څخه خلگو مات او یا یې وغورځول او وړک سوله نو آنحضرت ﷺ بیرته اجازه د نبیذ په هر لوبښي کي وکړه کما فی حواشي البخاري وغيره.

قال المصنف رحمه الله: ﴿واذا تخللت الخمر حلت سوءاً صارت بنفسها خلا او بشيئ طرح فيها ولا يكره تخليلها﴾ او که شراب سرکه وگرځېدله بیا حلال دي خوا پخپله سرکه سي یعنې د لمر څخه لوبښي د شرابو وسایې ته ایشوول کېږي وبالعکس، او یا نژدې د شرابو لوبښي ته اور بل کړي او یا په اچولو سره د یو شي لکه اشخار یا مالګه وغیرهما، او د شرابو څخه سرکه جوړول مکروه نه دي وجه عدم کراهت داده چي په سرکه گرځولو کي د شرابو اصلاح د مال ده چي د نجاست څخه طهارت ته ولاړسي او د حرمت څخه و حل ته نو لکه مردار پوست چي دېغ کړي.

پښتو ۱۷۸:- امام احمد او ابو داود د انس بن مالک رضی الله عنه څخه داسي روايت کړي دي چي ابو طلحه رضی الله عنه د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه چي زما سره یتیمان دي چي هغو ته په میراث کي شراب پاته سوي دي نو

څه په وکړو عليه الصلوة والسلام ورته وفرمايل چي توي يې کړي ابو طلحه رضي الله عنه ورته وويل آيا سرکه نه کړو ځنډي جوړه ؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل يا، نو دا حديث تصريح ده په دې کي چي تحليل د خمر ناجائز دي؟

هؤايب :- اولاً دا حديث مبارك مضطرب دي چي استدلال نه په کېږي ولي چي هم دغه حديث په بل روايت کي داسي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام ورته وويل خلتهها يعني سرکه ځنډي جوړه کړي، وثانيها مع قطع النظر عن الاضطراب دا حديث محمول دي پر ابتداء د اسلام يعني پر هغه وخت چي شراب تازه حرام سوي وه نو په هغه وخت کي عليه الصلوة والسلام ډېره سختي کوله په باره کي د شرابو زجراً لهم عن العادة المألوفة لهم وهى شرب الخمر کذا فى شروح القدوزى.

دروېش وايي :- چي د شرابو او نورو مسکراتو احکام تاسي د اسلام په دين کي واورېدل لکن افسوس دادي چي په بعضو اسلامي ممالکو کي بېله نوم اخيستلو شراب خانې سته او ډېر خلک يې عاده چيني بعض خلک يې بېله تبديل د نامه چيني او بعض خلک يو نوم او بل نوم پر ايرېدي او چيني يې، بلکه عجيبه خولاداده چي بعض خلک چي نفلي حجونه هم کوي او پنځه وخته د جماعت لومنځ هم کوي او په اسلامي لباس ملبوس هم وي څه وخت چي د امريکايانو په مجلس کي شامل سي او امريکايانو ته بنائيسته بنځي رقص کوي دوي هم ورته ناست وي او څه وخت چي د شرابو د بوتلانو تقسيم شروع سي حاجي صاحب هم يو بوتل پر سر راپورته کړي دا ټوله کارونه د امريکايانو د خوشحالي د پاره کوي،

حميد الله غزنوي مرحوم وايي "چو بينم دين احمد ﷺ در غربي " دلم سوزن زچشم خون جاري" وقد اخبر المخبر الصادق ﷺ عن امثال هذه الاحوال حيث قال ﷺ لتتبعن سنن من قبلكم شبراً بشبر قيل اليهود والنصارى قال فمن او كما قال ﷺ يعني بل خوك يې مراد دي چي يهود او نصارى مراد نه وي، يعني ديگر چه كس مراد است كه يهود و نصارى مراد نباشد، يعني اور كون لوگ مراد هې جبهه يهود اور نصارى مراد نه هون.

دروبش وايي:- چي زه په دې خوشحاله يم چي زما ژوند اوس هم اخير دي د فتنو، اللهم لا تفتنى فى آخر عمرى.

﴿كتاب الصيد والذبائح﴾

دا كتاب دي په بيان كي د ښكار او مذبوحه حيواناتو

پښتو ژبه:- چي صيد په لغت كي ښكار كولو ته وايي يعني مصدر دي او مراد دلته معنا د مفعول ده وهذه التسمية شائعة فى العربى او ذبائح هم جمع ده د ذبيحة په معنا د مذبوح دي.

فائده:- شارحان د قدوري وايي چي مناسبت ددې كتاب او د ماقبل كتاب چي كتاب الاشربة وو په ډېرو وجهو كي سته يوه داده چي شراب سبب د خوشحالي د شارب دي، او صيد هم سبب د خوشحالي د صائد دي، او بل دا چي اشربه چيښونكي شيان وه او صيد خوراكي شى دي والمناسبة بين المشروب والمطعم ظاهرة، او بل دا چي په مشروباتو كي حلال او حرام وه كما مر بيان ه وفي صيد ايضا حلال وحرام كما

سيئاتي تفصيله، او كتاب الاشربة يې د مخه كړه ولي چي د حرام څخه ځان ساتنه ډېره مهمه ده او د صيد او ذبائحو مناسبت خو ښكاره دي.

قال المصنف رحمه الله: «يجوز الاصطياد بالكلب المعلم والفهد والبازي وسائر الجوارح المعلمة» روا دي ښكار كول په سپي سره چي تعليم يافته وي، او داغه رنگه په يې سره، او په هر هغه باز سره او په ټولو حيواناتو سره چي ټپي كونكي د صيد وي او تعليم يافته وي لكه شاهين مرغه او څرخك مرغه وغيره.

فوائد: - پوه سه چي اصل دليل د جواز د ښكار كولو چي اصلاً د محرم په باره كي نازل دي دا آيت دي "أحل لكم (يعني اې محرمانو) صيد البحر وطعامه متاعكم وللسيارة وحرم عليكم صيد البر مادتم حرماً. ثم قال ﷺ واذا حللتم فاصطادوا، وهذا الجزء الآخر يدل على جواز الاصطياد لغير المحرمين، وانما قلنا على الجواز لان الامر له للاباحه كما في كتب التفاسير والاصول.

په دې ايت د اطلاق څخه داسي معلومېږي چي ښكار د مايوكل لحمه وما لاياكل دواړه روا دي.

په دې ايت: - د مايوكل لحمه د ښكار كولو فائده خو ښكاره ده، د ما لاياكل لحمه په ښكار كولو كي څه فائده ده؟

جواب: - ماسوا د سر كوزي څخه د نورو ما لايوكل لحمه بېله خوراكه څخه نوري فائدي سته مثلاً د كيدري د پوست څخه خلك قيمتي پوستينان جوړوي. او د پرانگ د پوست پوستين خو بېخي ډېر لوي قيمت لري، او د بعض ما لاياكل لحمه په هلو كو سره خلك ډېري

فائدې اخلي مثلاً د فیل هډوکي ډېر قیمتي دي او اهل صنعت ډېر قیمتي شيان ځنډي جوړوي، او د بعض ما لیاکل لحمه د وېښتیانو څخه خلگک فائدې اخلي مثلاً د زمري وېښتیان د ظاهر او باطن د ټپو په گنډلو کې ډېري فائدې لري وهکذا نوري فائدې.

پوښتنه:- ددې آیت مبارک څخه خو دا نه سوه معلومه چې د کومو حیواناتو غوښي حلالې دي او د کومو دا مرداري دي؟

ځواب:- نعم لکن دا آیت مبارک مجمل دي او احادیث نبویه ﷺ ددې آیت د تفصیل الحلال والحرام متکفل دي، دروېش.

فوائد:- د امام ابو یوسف رحمته الله علیه څخه روایت دي چې د جوارحو معلمه وو څخه استثناء دي زمري او کوږ ولي چې زمري په سبب د علوهمت دده د بل چا دپاره کار نه کوي او کوږ په سبب د خساسة الطبع د بل چا دپاره ښکار نه کوي.

دروېش وايي:- وايي چې اولی په دلیل کې د استثناء د دغو دوو درندگانو داوه چې دا دوه درندگان تعلیم نه قبلوي په سبب مذکور یعنې علوالهمت وخساسة الطبع.

پوهه:- چې خنزیر په اتفاق الآراء مستثنی دي، صاحب الهدایه یې دلیل داوایي چې خنزیر نجس العین دي فلا يجوز الانتفاع به ویرد علیه ان بعض الفقهاء يقولون ان الكلب كالخنزیر نجس العین فینبغی ان لا يجوز الاصطياد بالکب ایضاً واجاب عنه صاحب المجمع ان النص ورد فی حل الاصطياد بالکلب فلا یقاس هو علی الخنزیر والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

قال المصنف رحمته الله «وتعليم الكلب ان يترك الاكل ثلث مرات
وتعليم البازی ان يرجع اذا دعوته» او زدکړه د سپي داده چي د
ښکار غوښي ونه خوري په تجربه د درو وارو.

دروېش وايي:- چي د سپي پر تعليم قياس دي تعليم د يړو وغيره،
او تعليم د باز دادي چي ته يې راوبولي درته راځي دروېش وايي چي پر
تعليم د باز قياس دي تعليم د نورو ښکاري مرغانو کما عرفتها.

پوهه :- چي دغه تعليم الكلب منقول د ابن عباس رضي الله عنه څخه دي او
داغه مذهب دي د يارانو رحمهم الله ولي د تعليم نښانې دادي چي سپي
تر خپل عادت چي خوراک د ښکار دی تېر سي، او درې واره په نورو
ځايو د اعتبار وړ مدت ده لکه په خیار الشرط کي د بيع درې ورځي
ټاکل سوي دي، او داغه هم روايت د امام اعظم رحمته الله څخه دي چي ظاهر
الروايت هم داغه دي، او په بعض رواياتو کي د امام اعظم رحمته الله نقل
راغلي دي چي مدت د تعليم مفوض دي ورايه ته د معلم لاختلاف
التعليم بالاختلاف الاشخاص، يعنې لکه اختلاف د تعليم د طالبانو چي
په اختلاف د استاذانو مختلف کېږي کما هو التجربة، او امام شافعي
رحمته الله وايي چي تعليم الكلب په عرف پوري د خلگو اړه لري، او د مرغانو
لکه باز وغيره په عرف پوري د ښکاريانو اړه لري او ښکاريان د مرغانو
تعليم دغه کنړي چي په دعوت د ښکاري راگرځي وهو مروى عن ابن
عباس رضي الله عنه ايضاً.

تفريع:- دروېش وايي چي بايد خلک وپوهېږي چي د تعليم او تعلم
خومره برکت دي چي د نجس اللحم حيواناتو په لکه سپي په برکت د

تعليم او تعلم يې ښکار حلال سو کې څه هم ښکار وژلی وي کما
سيئاتي، نو انسانان چي تعليم او تعلم وکړي بايد په نېز د خدای ﷻ
ورته مرتبه پيدا کړي، لکن لکه څنگه چي د حيواناتو په تعليم او تربيه
کي امتحان شرط دي داغه رنگه په تعليم او تعلم کي د انسانانو هم
امتحان شرط دي يعني چي د خپل شهبواني او عادي حال څخه به رجوع
کوي و دعوت ته د رب ﷻ او دده د رسول ﷺ د دعوت يعني ټوله
خواهشات نفسيه او عادي به يې تابع د شريعت غرا وي، نو په نېز د
خدای ﷻ او د رسول ﷺ د اعتبار وړ شخص ځنډي جوړېږي، مثلاً داسي
نه ده چي طالب علم دستار بندي وکړه او په محراب کي ودرېدی او پر
منبر يې مثلاً دعوت او نصيحت شروع کي هغه ورته يې ته د علماء د دين
نبوي ﷺ ورسېدي بلکه امتحان شرط دي کما مر.

قال الشاعر "واعظان کين جلوه در محراب ومنبر میکنند

چون به خلوت مېروند آن کار ديگر میکنند

وقال الآخر "برزبانت يا صمد پيدا ودر دل يا صنم

اي بباطن کافر وظاهر مسلماني چه سود

الحاصل دادي چي مخالفت د ظاهر او باطن شعبة من شعب النفاق
والشرك الخفي کما فی المكتوبات الشريف، وقد دل الاحاديث النبوية
ﷺ واقوال الصوفية الكرام رح وعبارات كتب الشريعة المطهرة على ذم
مثل هذا العالم.

قال المصنف رحمته الله «فاذا ارسل كلبه المعلم او باذيه او صقره
على صيد وذكر اسم الله تعالى عليه عند ارساله فاخذ الصيد

و جرحه فمات حل اكله فان اكل منه الكلب او الفهد لم تؤكل
وان اكل منه البازي اكل» نو كه ښكاري خپل سپی ايله كړي چي
تعليم يافته و، او يايې باز ايله كړي، او يايې خرخك ايله كړي په يو
ښكار سپی او ښكاري د الله ﷻ اسم گرامي پر هغه ښكار كونكي شي
باندې په وخت كي د ايله كولو په ښكار پسي نو هغه سپي وغيره ونیوی
صيد او ټپي يې كي نو صيد مړ سو، روا دي د هغه صيد خوراك او كه
خوراك كړي و سپي او يا يې د ښكار څخه هغه صيد نه خوړل كېږي
يعنې خوراك يې نه دي روا، ولي ده چي ښكار كړي دي د ځان د پاره
يې كړي دي، او صيد خوړل علامه د عدم تعليم ده يعني دغه سپي
تعليم يافته د سره نه و، او كه باز خوراك د ښكار څخه و كړي هغه صيد
خوړل كېږي يعني حلال دي ولي چي شرط د تعليم د باز مثلاً عدم اكل
نه دي.

پسوه ۱۸۴: چي په صحيح حديث كي چي روايت يې شپږو سرو
امامانو رحمهم الله د كتابو د صحاحي وو كړي دي د عدي بن حاتم رضي الله عنه
څخه دی وايي چي ما پوښتنه وكړه د عليه السلام څخه چي زه ايله كړم خپل
سپي او د خدای ﷻ نوم پر ذكر كړم يعني حكم د ښكار يې څه دي؟
آنحضرت ﷺ وفرمايل چي ته خپل سپی ايله كړې او د خدای ﷻ نوم
پر ووايه او هغه سپی صيد ونسي او مړ يې كړي نو خوره يې يعني حلال
دي، او كه سپي د صيد څخه خوراك كړي و بيا يې مه خوره ولي سپي
دا ښكار د ځان د پاره كړي دي ستا د پاره يې نه دي كړي، عدي رضي الله عنه
وايي چي بيا ما پوښتنه ځنډي وكړه چي زه د خپل سپي سره بل سپی

پیدا کړم او صید یې نیولی وي او زه نه يم خبر چي دا صید زما سپي نیولی دي او که هغه بل پردي سپي نیولی دي، نو عليه السلام راته وویل چي دغه صید ته مه خوره ولي تاخو د خدای عز وجل نوم پر خپل سپي ویلی دي پر هغه بل سپي دي نه دي ویلی.

قال ﴿وان ادرك المرسل الصيد حياً وجب عليه ان يذكيه وان ترك تركيته حتى مات لم يؤكل﴾ او که پیدا کړی مرسل د سپي وغيره هغه صید ژوندی نو واجب ده پر ده چي ذبحه کوي به یې، او که یې ذبحه پرې ښووله تردې چي صید مړ سو نه خوړل کېږي يعنې مردار دي ولي اصل خو په حیواناتو کي ذبحه ده، او سپي، باز او داغه رنگه غشي د جهت څخه د عدم قدرت پر اصل خلف دي د اصل څخه نو چي سړی پر اصل قادر سي نو خلف لغوه دي، لکه سړی چي تیمم ووهي او بیا پر اوبو قادر سي.

پوښتنه: چي په جوهره کي وايي چي حکم د عدم اکل هلته دي چي دی یې پر ذبحه قادر سي، او که یې قدرت پر ذبحه نه و او په ښکار کي بالاتر ژوند د مذبح و هم نه خوړل کېږي فی ظاهر الرواية، وينبغی تفصیل ددې مسئلې پر دې ډول که عدم قدرت پر ذبحه د جهت څخه د عدم د چرې وو مردار دي، او که یې عدم قدرت په سبب د تنگي د وخت و هم مردار دي زموږ په ښوولي چي صید د سړي لاس ته ورسي د صیدیه څخه وځي نو حکم د ذبح الاضطرار نه پاتېږي، جوهره دروېش وعقايه.

قال المصنف رحمته الله «وان خنقه الكلب ولم يجرحه لم يؤكل» او كه صيد سپي خفه كي او ټپي كړي يې نه و خوراك يې حرام دي ولي په ظاهر الرواية كي جرح شرط د خورك د صيد ده.

پښتو ۱۸۶: - چي د ظاهر روايه مقتضى داده كه سپي د صيد پښي ورماتي كړې او مړ سو هم نه خوړل كېږي، او د امام اعظم رحمته الله دا روايتهم راغلي دي چي پښي يې ورماتي كړي هغه خوړل كېږي يعنې مردار نه دي ولي پښي ماتول خو جراحت باطني دي فهو كالجراحة الظاهرة، او دليل د ظاهر الروايت دا دي چي معتبر هغه ټپ دي چي سبب وگرځي د وتو د وينو د پښو په ماتولو سره خو وينه نه وځي فهو كالخنق، هدايه.

قال «ولو شاركه الكلب غير معلم او كلب مجوسى او كلب لم يذكر اسم الله عليه لم يؤكل» او كه شريك سو د كلب معلم سره په نيولو كي د صيد او په جرحه كي بل سپي چي معلم نه و، او يا د مجوسي سپي، او يا داسي سپي چي پر هغه ذكر د اسم الله نه و ويل سوى يعنې په قصد سره ولي كه په هېره ذكر نه وي سوي هغه حلال دي نو په درو سره صورتو كي هغه ښكار نه خوړل كېږي يعنې مردار دي لما مرفى حديث عدى بن حاتم رضي الله عنه وقد مر آنفاً.

قال المصنف رحمته الله «واذا رمى الرجل سهماً فسمى الله عند الرمي اكل ما اصابه اذا جرحه السهم فمات» او كه ووشتى يو سړي غشي يعنې صيد يې ووشتي او د خداى جل جلاله نوم يې ذكر كړي په وخت كي د وشتلو خوړل كېږي هغه صيد چي دا غشي پكښي مېښتى

وي او غشي هم دا صيد تېږي کړي وي او بيا مړ سوي وي ولي چي رامي په وشتلو د غشي ذابح کنړل کېږي ولي چي غشي خو آله ده نو ځکه نوم د خدای ﷻ په وخت کي د وشتلو د غشي غواړي.

پېښه ۱۸۷: - چي ټول بدن د ښکار محل دي ددغي نوعي د حلالېدو لکن جرح شرط ده کما مړ کذا فی الهدايه.

قال «وان ادرکه حياً ذکاه فان ترك تزکيته لم یؤکل» او که رامي ورورسېدی او صيد ژوندی و حلال دې کړي او که يې ذبح پرېښول بيا يې غوښي نه خوړل کېږي، دليل دادي چي اصل خو په حيواناتو کي ذبح اختياري ده او وشتل د غشي ذبح اضطراري ده نو تر هغو چي سړي پر اصل قادر وي نو يدل د هغه چي ذبح اضطراري ده بې اعتباره ده کما مړ سابقاً ايضاً فی صيد الکلب فتذکره.

قال «واذا وقع السهم بالصيد فتحامل حتى غاب عنه ولم یزل فی طلبه حتى اصابه ميتاً اکل فان قعد عن طلبه ثم اصابه ميتاً لم یؤکل» او که چېرې ولگېدي غشي پر صيد لکه هوسۍ مثلاً او هغه صيد برداشت د غشي وکړي يعنې د غشي د تکليف او ټپ سره يې ميدان کړه ولاړي حتی چي د ښکاري څخه غائب سو، او ښکاري يې همېشه په طلب کي و حتی چي ښکار يې پيدا کړي مړ نو خوړل کېږي يعنې حلال دي، او که چېرې ښکاري کېښېستې د طلبه د ښکار او بيا يې پيدا کړي مړ نه خوړل کېږي يعنې مردار دي، ددې مسئلې دليل دادي چي ښکار خو غالباً په دښتو او په ځنگلو کي کېږي او هورې ښکار ځان پټولای سي نو په سبب د دغه ضرورت چي

ښکاري د طلبه څخه نه کښېني گویا دا صید دده په حضور کي مړ سو
لئلا ينسد باب الاصطياد والجرح فی الدین مرفوع کذا فی شروح
القدوری.

قال «وان رمى صيداً فوقه فى الماء لم يؤكل وكذا لك ان
وقع على سطح او جبل ثم تردى منه على الارض لم يؤكل وان
وقع على الارض ابتداءً اكل» او كه ووشتي سړي صيد او هغه په
اوبو کي ولوبېدى نه خوړل کېږي ولي چي احتمال ددې سته چي د غرقه د
اوبو دي مړ سوې وي او كه صيد پر بام ومېنستى او يا پر غره او بيا د
بامه يا د غره څخه راگېل سو او پر مخکې ولگېدى نه خوړل کېږي ولي
چي احتمال ددې سته چي د سقوط د بامه او يا د غره څخه دي سبب د
مړگ دده گرځېدلى وي او كه ابداء پر مخکې ولگېدى او مړ سو خوړل
کېږي ولي چي د وقوع على الارض څخه خو چاره نسه نو دا عذر او
ضرورت دي، او د وقوع على السطح او الجبل او فى الماء څخه خو
چاره کېږي والفرق ظاهر.

فأما :- كفايه والاويي چي احكام مذکوره د عدم اكل هلته دي چي
تېپ مهلك فى الحاله نه وي يعنې تر يو څه زمانې پوري د ژوند اميد
وښکارتې وي او كه جرحه مهلك فى الحاله وه او ژوند د صيد دومره
قدر باقى ولکه د مذبوح شي پس له ذبحه څخه او بيا په اوبو کي
ولوبېدى او يا پر بام او يا پر غره او بيا مخکې ته راگېل سو هغه تاوان نه
لري بلکه حلال دي خوړل کېږي.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وما اصاب المعراض بعرضه لم يؤكل وان جرحه﴾ او هغه صيد چي معراض غشي ورورسېږي په پساره سره هغه نه خوړل کېږي يعنې مردار دي او که يې صيد ټپي کړي و يعنې سرد معراض غشي چي تېره وي په صيد کي مېنتی و او ټپي کړي يې و هغه خوړل کېږي.

پښتو: - چي معراض هغه غشي بولي چي طرفونه يې تېره نه وي او صرف سر يې تېره وي، دليل ددې مسئلې هغه حديث دي د بخاري چي عدي بن حاتم رحمه الله وايي چي ما پوښتنه وکړه د عليه السلام څخه په باره کي د معراض غشي د ښکار ده ﷺ وفرمايل "اذا اصاب بحده فكل واذا اصاب بعرضه فلا تاكل".

قال ﴿ولا يؤكل ما اصابه البندقة اذا مات منها﴾ او نه خوړل کېږي هغه صيد چي ورورسېږي مردکه چي کوچنيان يې د خاورو څخه جوړوي او چوغکي په ولي چي د بندقه د لگېدو په سبب مړه سي يعنې که ښکار ژوندي و او صائد حلال کړي بيا خوړل کېږي دليل د اولي مسئلې دادي چي. بندقه ماتونکي د هډه ده ټپي کونکي نه ده.

تفريعي: - که يې ښکار ووشتي په درنه ډبره که څه يې هم ټپي کړي مردار دي نه خوړل کېږي ولي چي احتمال ددې سته چي صيد دي په سبب د نقل مړه وي نه د جرحه له کبله، او که ډبره سپکه وه او تېره وه چي تېره وه اکل د صيد يې روا دي.

قال صاحب الهدايه: - والاصل في هذه المسائل ان الموت اذا كان مضافاً الى الجرح يبين ان كان الصيد حلالاً واذا كان مضافاً الى الثقل

بيقين كان حراماً وان وقع الشك ولا يدري انه مات بالجرح او بالثقل
كان حراماً احتياطاً انتهى.

تفريغ :- که د جاغوري توپک د کارتوس سر ورتهره کړي چي جرحه په
کېږي هغه حکم د معراض غشي لري، او که يې د بارودو د اور په سبب
ښکار تپي کړي هغه مردار دي لکه د بندقي په سبب چي صيد تپي سي
او بيا مړ سي، دروېش.

قال «واذا رمى صيداً فقطع عضواً منه اكل الصيد ولم
يؤكل العضو» او که ښکاري ووشتي يو صيد مثلاً د غره پسه يا
هوسۍ يې ووشته نو دې رمي پرې کي يو اندام د صيد مثلاً يو ورون،
نو ښکار يعنې صيد خوړل کېږي او هغه جلا کړه سوی اندام يې نه خوړل
کېږي، لما فی حديث ابی داود والترمذي عن ابی واقد الليثي رضي الله عنه قال
الطیة ما قطع من البهيمة وهي حية فهو ميتة.

قال «واذا قطعه اثلاثاً والاكثر مما يلي العجز اكل الجميع،
وان كان الاكثر مما يلي الراس اكل الاكثر» او که يې پرې کي
صيد درې برخي او ډېره خوا يې د کوناتو خوا وه نو ټوله صيد خوړل
کېږي يعنې هغه حصه چي جلا کړه سوې او هغه حصه چي پاته ده ولي
چي وروسته تر داغه تپ د حيوان ژوندي پاته کېده ممکن نه دي په قدر
د مذبح هم نو تر هغه حديث چي دا اوس تېر سو نه لاندې کېږي ولي په
حديث مذکوره کي داسي ويل سوي دي وهي حية، او که يې اکثره برخه
يعنې دوه ثلثه د سر خوا ته وه يو ثلث ځنډي جلا سوی و نو اکثره دې
وخوړل سي او هغه يو ثلث چي جلا سو هغه نه خوړل کېږي ولي چي ژوند

د سرد خوا په دوه ثلثه کي ممکن دي بالاتر ژوند د مذبوع حيوان کما بدل عليه التجربه نو تر مذکوره حديث لاندې کېږي، مجمع، دروېش.

قال المصنف رحمته الله ﴿ولا يؤكل صيد المجوسى والمرتد والوثنى﴾ او نه خوړل کېږي غوښي د ښکار د آتش فرسته، او نه د مرتد د ښکار غوښي خوړل کېږي او نه د بت فرسته د ښکار غوښي خوړل کېږي ولي چي ښکار خو ضبحه اضطراري ده د نوموړو کسانو خو ذبحه اختياري هم مرداره ده کما سيئاتي.

قال ﴿ومن رمى صيداً فاصابه ولم يشخنه ولم يخرجه عن الامتناع فرماه آخر فقتله فهو للثانى ويؤكل﴾ او که په غشي ووشي صيد نو غشي په صيد کي ومېښتلى لکن صيد دا جراحت د تگه څخه سست کړى نه و او نه يې و ايستلى د طاقت څخه د ځان خوندي کولو د صائد څخه بيا بل سړي دا صيد ووشي او مړ يې کړي نو دا صيد د دوهم سړي دي او غوښي يې خوړل کېږي، دليل ددې مسئلې دا دي چي صيد خو د اول رامې څخه ځان خلاص کړي نو دا دوهم رامې اخيستونکي دي د صيد، وروى الزيلعي رحمته الله، عن ابى هريره رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ الصيْد لمن اخذه لالمن اثاره" نو اول رامې صيد گويا ده ځايه ولاړ کړي، او دوهم رامې يې اخذ دي فهو له، او غوښي يې په دې خوړل کېږي چي دغه صيد گويا صيد مستقل دي د دوهم رامې.

قال المصنف رحمته الله ﴿وان كان الاول اثنه فرماه الثانى فقتله فهو للاول ولم يؤكل﴾ او که اول رامې صيد سست کړي و يعنې د ځان ساتلو څخه يې استلى و بيا دوهم رامې ووشي او مړ يې کړي نو دا

ښکار د اول رامی دي او غوښي یې نه خوړل کېږي ولي چي اول رامی دا صید د ښکار کولو څخه ایستلی دي نو دی حکماً آخذ د ښکار دي، وقد مر ان الصيد لمن آخذہ" او غوښي چي یې نه خوړل کېږي ددې کبله چي صید چي د صیدیت څخه ووتی نو حکم د اهلي حیوان لري چي ذبحه اختیاري غواړي، نو دوهم رامی چي مړ کي نو داسي مثال یې دي لکه څوک چي د چا پسه وولي او مړ یې کړي نو هغه حرام او مردار دي نو دا موجوده حیوان هم مردار دي فلا یوکل لحمه.

قال ﴿والثانی ضامن لقیمته للاول غیر ما نقصته جراحته﴾ او دوهم رامی ضامن دي د صید د قیمت د اول رامی د پاره ماسواد هغه څخه چي تپ د اول رامی و صید ته تاوان رسولی دي یعنې بعض عادل خلک دي داغسي مجروح په جرحه د اول رامی قیمت کړي هر څه چي قیمت وټاکل سو رامی ثاني به یې اول رامی ته ورکړي، ووجه الضمان ان الرامی الثانی تلف صیداً مملوکا للرامی الاول کما لو رمی شخص شاة شخص آخر وقتله وغایة الفرق ان فی صورة رمی الشاة یلزم علی الرامی ضمان الشاة الصحیحة وفی ما نحن فیه ضمان الصيد المجروحة.

قال المصنف رحمہ اللہ ﴿ویجوز اصطياد ما یوکل لحمه من الحيوان وما لا یوکل﴾ او روا دي ښکار کول د هغه حیوان چي غوښي یې خوړل کېږي لکه د غره پسه یا هوسي وغیرهما، او د هغه حیوان ښکار هم روا دي چي غوښي یې نه خوړل کېږي لکه لېوه پړانگ وغیرهما ولي دا آیت واذا حللتهم فاصطادوا عام دي او صید هم په

ماکول اللحم پوري خاص نه دي ولي په غير ماکول اللحم سوي د غوښو څخه نوري فائدي سته لکه فائده په پوست سره د گيدړي او د پړانگ کما مر، او يا په وېښتيانو سره کما مر ايضاً او يا په هډوکو سره د هغه کما فی الفيل، او په بهنکو سره لکه بښه تپوس وغيرهما چي په پښکو يې خلک بالبنستان ډکوي، او يا د پاره د دفعي د ضرر د هغه لکه په صورت کي د حملې پر سري باندي، قال صاحب الهدايه وکل ذالک مشروع.

قال «وذبیحة المسلم والکتابی حلال ولا یؤکل ذبیحة المرتد والمجوسی والوثنی والمحرّم»

په دې عبارتو کي په معنا د مذبوحه ده او حلال کړه سوي حيوان ته وايي نو د مسلمان او اهل کتابو چي يهود او نصاری دي ذبیحه يې حلاله ده يعني هغه حيوان چي ماکول اللحم وي.

په دې عبارتو کي: - چي ذبحه شرط ده د هر ماکول اللحم حيوان د پاره لقوله تعالی الا ما ذکیتم" يعني په دې آيت کي حرمت د علیکم الميته والدم آه نو خدای ﷻ د محرم څخه ما ذکیتم استصناء کړې ده او استثناء د حرمت څخه حل دي او ذبیحه د مسلمان چي حلاله ده لقوله تعالی «الا ما ذکیتم» چي مخاطب مسلمانان دي، او د کتابي ذبیحه چي حلاله ده لقوله تعالی «وطعام الذین اتوا الکتاب حل لکم» ولي چي مراد د طعام څخه دلته حلال کړی شی دي د اهل کتابو ولي چي غير د مذبوحي ډوډۍ دال وغيره د هر کافر حلال دي مسلمان ته په اتفاق سره لکن شرط د حل د کتابي دادي چي په وخت کي د ذبح په یوازي نوم د خدای ﷻ پر

وايي که څه هم ددوي په ژبه وي، نو که چېرې کتابي په وخت کي د ذبح يوازي د مسيح عليه السلام او يا د عزيز عليه السلام او يا دا دوه نومان د خدای جل جلاله د نامه سره ملگري کړي په وخت کي د ذبحي نو ذبيحه يې مرداره ده اجماعاً.

په مستصفی کي وايي چي که داسي نصراني و چي عيسی عليه السلام يې خدای جل جلاله بالی بيا ذبحه مرداره ده حکم د مجوسي لري.

پوښتنه:- بعض مسلمانان د عليه السلام د پاره يا د يو پير د پاره که ژوندی وي او که مړ يو حيوان ذبحه کوي آیا دا ذبحه حلاله ده او که څرنگه چي وهابيان دا سړی مشرک بولي او ذبيحه يې مرداره بولي ؟

ځواب:- هر مسلمان الا ماشد وندر په خوله تر ذبحي د مخه داسي وايي چي دا پسه مثلاً دعليه السلام مثلاً د روح د خوشحالي د پاره حلاله وم يعني چي ثواب دې ده ته ورسېږي او دده روح دي په خوشحاله سي وروسته چي حيوان د ذبح ځای ته ورولي نو دی وايي بسم الله، الله اکبر فقط او چاره يې پر غاړه ورتهږه کړي او حلال يې کړي نو په داسي ذبيحه کي د حرمت ځای کوم دي بلکه حلال مطلق دي، البته بعض جاهلان په پښتنو کي سته چي هغه په وخت کي د ذبحي د خدای جل جلاله د نامه سره بل نوم هم ملگري کوي د هغو ذبيحه مرداره ده شايد وهابيانو به هم دغسي اشخاص مراد وي، او نه خوږل کېږي يعني مرداره ده ذبيحه د مرتد يعني چي د دين څخه د اسلام وتلی وي په هر دين چي سوی وي العياذ بالله ولي چي مرتد بل دين نه لري که څه هم دی کتابيت ته تللی وي ولي چي هر هغه دين مرتد ته قرار نه ورکول کېږي بلکه شريعت مبارك يې حکم د قتل کوي، او که کتابي مثلاً

نصارا و دين ته د يهوديانو ورواوښتی شريعت پاك دي پر هغه پرېږدي كار دي نه په لري نو ذبيحه يې حلاله ده ولي اوس هم كتابي دي او داغه رنگه نه خوړل كيږي ذبيحه د مجوسي يعنې اور پرسته او نه د بت پرستانو چي په اصطلاح يې موږ هنداون بولو، او نه خوړل كيږي ذبيحه د محرم لکن په حق د ښکار نه د پسه مثلاً لان الصيد المحرم غير مشروع.

پښتو ۱۹۵:- چي دا د حلال سړي ذبيحه په حق كي د صيد الحرم هم داغه حکم لري چي غوښي يې نه خوړل كيږي کذا فی شروح الكنز.

فوائد ۵:- چي ذابح په ذبحه پوهېږي او په تسميه اسم الله هم پوهېږي او په ياد يې وي او په وخت د ذبحي يې ووايي که نروي او که ښځه او که نابالغ وي ذبيحه يې حلاله ده، جوهره دروېش.

قال المصنف رحمه الله: «وان ترک الذابيح التسمية عمداً فاذا ذبحته ميتة لا یوکل وان ترکها ناسياً اکل» او که چېرې پرېښول ذابح نوم د خدای جلّ په وخت كي د ذبح په قصد سره نو ذبيحه مرداره ده نه خوړل كيږي او که يې په هېره پرېښول خوړل كيږي.

فوائد ۵:- د تسميه مشهور او معمول صورت دادي "بسم الله والله اکبر، او امام حلواني رحمه الله وايي چي لفظ يې دادي بسم الله الله اکبر يعنې بغير د واو څخه او که ذابح داسي وويله بسم الله الرحمن الرحيم فهو احسن.

پښتو ۱۹۵:- چي شرط د تسميه ذکر مجزء دي د خدای جلّ لکه چي د عبد الله بن مسعود رضی څخه روايت دي "جردوا التسمية، حتی که يو

ذابيح په نيت د تسميه داسي وويله سبحان الله يا الحمد لله يا لا اله الا الله هم كفايت كوي ولي چي دى مامور په ذكر الهي دي چي دال پر تعظيم دي، جوهره، نو كه يې سبحان الله په خاى كي د عجب وويل يايي الحمد لله د پاره د شكر ديو نعمت وويل بيا كفايت نه كوي دروېش، قال الله تبارك وتعالى ولا تاكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه وانه لفسق ورد فى حق التسمية على الذبيحة، او امام شافعي رحمته الله وايي چي متروك التسمية عمداً مردار نه دي" لقوله عليه السلام المسلم يذبح على اسم الله سمى او لم يسم، زموږ دليل آيت مذكوره دي او بل دليل دادي چي تر امام شافعي رحمته الله د مخه صحابه رضي الله عنهم او تابعين رحمهم الله ټول پردې باندي متفق وه چي متروك التسمية عمداً مردار دي، او په متروك التسمية ناسياً كي زموږ دليل دادي د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه چا پوښتنه وكړه په باره كي د هغه چا چي تسميه يې په وخت كي د ذبح هېره سي، نو صلى الله عليه وسلم وفرمايل اسم الله تعالى على لسان كل مسلم.

دروېش وايي:- چي شايد دغه هېره به محمل د هغه حديث وي چي امام شافعي رحمته الله دليل په ووايه په متروك التسمية عمداً كي، ويوئده ما ورد فى الحديث النبوى صلى الله عليه وسلم الصحيح رفع عن امتى الخطاء والنسيان. **پوه سه:-** چي لاتوكل په متن كي تاكيد د لفظ د ميتة ده.

قال «والذبح فى الحلق واللبة» او ذبحه په حلق كي ده يعنې د غير د اوښ او په لبت يعنې لاندي تر حلق د اوښ د، نو كه يې په ذبح اختياري كي لوړ تر دغو دوو خايو او يا كښته تر هغو حلال كړي نو حرامه ده لاهه ذبح فى غير المذبح كذا فى الوقعات.

قال المصنف رحمته الله ﴿والعروق التي تقطع في الزكاة أربعة الحلقوم والمرى والودجان﴾ او هغه رگونه چي پرې کېده غواړي په حلالېدو کي دادي، حلقوم چي په پښتو کي يې کرغڼکه بولي چي په هغه ساه کښل کېږي، او بل مري دي چي په پښتو کي سره غاړه ورته وايي د هغې په ذريعه طعام ومعدې ته ننوزي. او دوه د ودجانو په نامه يادېږي چي په پښتو يې ښارگونه بولي.

قال ﴿فان قطعها حل الاكل وان قطع اكثرها فكذلك عند ابي حنيفة رحمته الله وقالوا رحمهم الله لا بد من قطع الحلقوم والمرى واحد الودجين﴾ او که يې ټوله مذکور د رگونه ورپرې کړه روا دي خوراک د مذبوحې يعنې باجماع الإمام الاعظم رحمته الله والصاحبين، ولي چي کامل ذبحه په خپل محل کي وسوه، او که يې اکثره رگونه چي درې دي هر درې چي وي هم يې حکم حل الاكل دي ولي چي اکثره لره حکم د کل دي په ښږ د امام اعظم رحمته الله، او ياران وايي چي چاره نسته يعنې په قطع کي د اکثر د قطع څخه د حلقوم او مري او يو د ودجينو څخه، دوي وايي چي حقيقت د حلقوم او فائده د هغې مخالف د حقيقت او فائدي څخه د مري مخالفه ده کما مر، فلا بد من قطعهما، او د ودجينو ماهيت او فائده يوه ده چي بهېدل د وينو دي فيکفي واحد منهما معها، او امام شافعي رحمته الله وايي چي قطع د ودجينو شرط نه ده، او امام مالك رحمته الله وايي چي قطع د ټولو شرط ده.

فوائد: - په هدايه کي وايي چي مشهور په کتابو کي د احنافو داده چي دا مذکور په متن کي د قدوري قول د ابو يوسف رحمته الله دي يوازي،

او امام محمد رحمۃ اللہ علیہ ورسره ملگری کوي روایت د قدوري دی فقط کذا فی مجمع الانهر.

فائدہ:- ود جان دوه لویان رگونه دي يو د غاړي پر يوه طرف دي او بل پر بل طرف دي او حلقوم او مري په منځ کي ددوي دي.

قال المصنف رحمۃ اللہ علیہ «ويجوز الذبح بالليطة والمروة وكل شيء انهر الدم الا السن القائم والظفير القائم» او روا ده ذبح په پوست د نل او په مروه چي سپينه ډبره ده چي په هغه سره عرب پسونه وغيره حلالوي لکه چاره.

پوهنه:- چي تخصیص د سپيني ډبري بناء پر عادت دي ورنه توره ډبره چي تېره وي هم ذبحه په روا ده در، او هغه شی چي وينه بهېولای سي لکه د لرگي تېره تېره مگر نه ده روا ذبحه په غاښ سره چي پر خپل ځای کي ولاړ وي او نه په نوک چي په گوته پوري وي.

پوهنه:- چي د قيد د قائم فی السن والظفر کي فائده داده چي سن يا ظفر چي د ځايه جلا سي او وينه په بهېدلی سي ذبح يې زوا ده ولا باس باکله، جوهره، او امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ وايي چي په سن او ظفر سره مطلقا ذبح نه ده روا او مذبح يې مردار دي لقوله عليه السلام ليس السن والظفر، قلنا هو محمول على القائم في موضعه واما القائم فلا يجوز به الذبح اجماعا.

قال «ويستحب ان يحد الذابح شفرة» او مستحب ده چي ذابح چاره ښه تېره کړي لکن د مخه تر پرې استود حيوان د پاره د استرح د مذبح او په دي باره کي حديث مبارك هم موجود دي په روايت د اوس

بن شداد ؑ چي بېله بخاري ټولو اصحابو ؑ د کتب سته وو روايت کړي دي کذا في نصف الرايه.

فائدو: - مستحب ده چي حيوان مذبح دي په ډېره نرمي سره پرې باسي او درې پښې دي فقط وروترې او مخ دې د قبلې وخوا ته کړي، بعض جاهلان د پسه مخ د قبلې څخه واپوي او غاړه يې د قبلې وخوا ته کړي، او چابک چابک دي چاره پر غاړه د مذبح ورتېره کړي او دا مکروه دي مثلاً چي پسه پرې باسي او وروسته چاره تېره کوي لورود النهي عن ذالك في الحديث النبوي ؑ.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ومن بلغ السكين النخاخ او قطع الراس کره له ذالك وتوکل ذبيحته﴾ او که ذابح چاره ورسوله وحرام مغز ته د پسه مثلاً او يا د ذبح په وخت کي سر ځنډي پرې کړي دا فعل د ذابح خو مکروه دي ولي خلاف د مشروع دي لکن ذبيحه يې مردار نه ده بلکه خوړل کېږي ولي په حديث شريف کي راغلي دي چي عليه السلام نهې وکړې ان تنخع الشاة وقت الذبح.

فائدو: - داغه رنگه مکروه ده چي د پسه سر وروپېچي تاچي مذبح يې معلومه سي، او داغه رنگه مکروه ده چي د پسه مغزی ورماتوي د مخه تر ساه ختلو لکه بعض سنگ دله قصابان چي يې کوي ولي چي په دې ټولو کارو کي او داغه رنگه د سر په پرې کېدو کي تعذيب د حيوان مذبح دي بېله فائده و هو منهي عنه هکذا في الهدايه، او غوشي چي يې خوړل کېږي لحصول المقصود وهو انهار الدم المسفوع فافهم دروېش.

قال:- «وان ذبح الشاة من قفاه فان بقيت حية حتى قطع العروق جاز ويكره» او كه يو چا حلال كړي پسه د خټ د خوا څخه نوكه دا پسه تر هغه وخته پوري ژوندی و چي رگونه يې پرې كېده ذبيحه يې روا ده ولي چي د پسه په ذبح شرعي سره چي قطع د رگوده وسره لکن داسي فعل د ذابح مكروه دي ولي چي ذبيحه خلاف السنن ده.

قال المصنف:- «وان ماتت قبل قطع العروق لم يؤكل» او كه پسه مړ سو تر قطع د عروقو د مخه نو نه خوړل كېږي ولي چي مرګ د پسه د مخه تر ذكات شرعي منځ ته راغلي كذا فی الهدايه.

قال «وما استانس من الصيد فذكاته الذبح وما توحش من النعم فذكاته العقر والجرح» او هغه صيد چي د انسانانو سره الفت پيدا كړي او وحشي ګرګر يې ولاړ سي لكه كورنۍ هوسۍ يا كوتره وغيره نو د هغه حلالوالی ذبح ده، او هغه كورنۍ حيوان لكه اوبښ غويي وغيره چي وحشت وكړي يعنې د ځلگو څخه ځغلي ځان په لاس نه وركوي نو د هغه حلالی د عقر دي يعنې پر پښو دې په توره ووهي او په جرحه ده يعنې په غشي دې وولي ولي په سبب د عدم توحش په اول صورت كي ذبح اختياري ممكنه ده نو ذبحه اضطراري نه ده روا، او په سبب د وحشي توب د حيوان اهلي ذبحه اختياري نسوه ممكنه نو ذبحه اضطراري يې په ځای كي درېږي، هدايه دروېش.

قال «والمستحب في الابل النحر وان ذبحها جاز ويكره والمتسحب في البقر والشاة الذبح فان نحرهما جاز ويكره» او مستحب ده په اوبښ كي نحر چي په لبت كي يې حلالول دي، او كه

يې ذبح کړي يعنې په حلق کې حلال کړي روا خو دی لکن دا فعل مکروه دي لکونه خلافا ما هو السنة او مستحب په غوايي او پسه وغيره کي ذبح ده او که يې په نحر حلال کړي روا خو دي لکن دا فعل مکروه دي لکونه مخالفا للسنة و اشارة القرآن قال الله تعالى فصل لربك وانحر، وقد قيل في تاويله وانحر الابل، و قال الله تعالى في قصة ابراهيم واسماعيل عليهم السلام حين اراد ذبيحة وفدينه بذبح عظيم والمذبح كان في الواقع المذكورة الغنم، وقال الله في قصة قتيل في بنى اسرائيل في حياة موسى عليه السلام ان الله يامرکم ان تذبحوا بقرة، او بل دليل دادي چي په حلالېدو کي چي پر حيوان هر قسم حلالېده آسانه وه هغه مستحب دي، او اسانه د اوښ د پاره نحر دي او د غوايي او د پسه د پاره اسانه ذبحه ده، او بل دليل دادي چي د اوښ رگونه په منحر کي سره جمع دي او هلته غوښي هم نسته نو پرې کول د ټولو عروقو په منحر کي اسانه کار دي، او د غوايي او پسه عروق ټوله په حلق کي سره يو ځای دي نو د ټولو پرې کول په مذب کي اسانه دي.

قال ﴿ومن نحر ناقه او ذبح بقرة او شاة فوجد في بطنها جنينا ميتا لم يؤكل اشعر او لم يشعر﴾ او که چا حلاله کړه اوښه او يا غوا او يا مېړه نو په نس کي د هغې مذبوحي جونگي يا گلگي او يا وري وو مړ د هغه جنين غوښي نه خوړل کېږي که وېښتيان باندي وي او که نه وي.

فصل ۵:- دا مذهب د امام اعظم، امام زفر او امام حسن بن زياد رحمهم الله دي، دوي وايي چي جنين حيوان مستقل دي نو ذبحه مستقلة غواړي، او ياران وايي که د جنين اعضاء پوره وه حلال دي يعنې

خوپل کېږي لقلوله عليه السلام ذکات الجنين ذکاة امه" وبه قالت الاممة
الثلثة وزیادة تفصيل الدلائل والجوابات فی الهدایة والجوهره والبحر
الرائق ان شئت فطالع تلك الشروح، درویش.

قال «ولا يجوز اكل كل ذي ناب من السباع ولا كل ذي
مخلب من الطيور» او نه دي روا خوراك يعني د غوښو د هر غاښ
لرونكو درنده گانو يعني چي ژوندي شي په غاښو سره خوري لپكه زمرې،
پړانگ، لېوه تر چغال پوري او نه دي روا خوراك د غوښو د هر خاوند د
منگلو د مرغان څخه لكه باز بابنه څرخك وغيره.

پوهه :- چي د مخلب د مرغه نوك لكه د انسان دي، په حديث
شريف كي راغلي دي چي عليه السلام نهې وكړه د خوراك څخه د هر
غاښ والا او د هر مخلب والا يعني د غوښو څخه يې.

قال المصنف رحمه الله «ولا باس باكل غراب الرزق» او باك نسته په
خوراك كي د غوښو د غراب الرزق چي كاغي يې بولي ولي چي دا مرغه
داني خوري مرداري نه خوري، او د سباع الطير څخه هم نه دي كذا في
الهدايه، او داغه رنگه روا دي د گېږكي د غوښو او د ملا چرگك د
غوښو او د كوتري د غوښو او د چوگكي د غوښو ولي اغلب خورك
ددغو مرغانو داني او مېوي دي، جوهره.

قال «ولا يؤكل الابقع الذي ياكل الجيف» او نه خوپل كېږي
غوښي د ابلق كارگه، په منتخب كي وايي چي ابقع تور او سپين رنگ
لري چي په فارسي يې زاغ بيشه بولي هغه غراب چي مرداري غوښي
خوري، توصيف مشعر بالتعليل كما لا يخفى.

قال «ويكره اكل الضبع والضب والحشرات كلها» او مكروه دي يعنې تحرېما خوراك د غوښو د كوږ او د سمساري او د ټولو حشراتو غوښي لكه مار لږم وغيره.

پسوه ۱۳۵۶:- چي كوږ خود سباغو څخه دي يعنې درنده دي، او د سمساري په باره كي ډېر لوي اختلاف په احاديثو شريفه وو كي موجود دي نو د بخاري شريف او نورو كتابو او د هغو د شرحو او حواشيو مطالعه بايد وكړه سي تاچي ناسخ او منسوخ د حديثو مباركو ورمعلوم سي، زموږ د احنافو په نېز غوښي د سمساري مرداري دي، دروېش.

قال المصنف رحمته الله «ولا يجوز اكل لخوم الحمر الاهلية والبغال» او نه دي روا خوراك د كورني خړو د غوښو او نه د غاترو د غوښو.

پسوه ۱۳۵۷:- چي د اهليت په قيد سره يې د غره پسونه ويستل چي په شكل د اهلي خړو دي او گوره خړه يې بولي ولي د هغو د غوښو خوړل روا دي، په حديث كي د بخاري او مسلم د علي عليه السلام په روايت كي راغلي دي چي عليه السلام نهې وكړې د متعه يعنې موقته نكاح چي ايرانيان يې صيغه بولي، څخه د ښځو په ورځ د خيبر او د خوراك څخه د غوښو د اهلي خړو، او په حديث كي د ابن ماجه چي د خالد بن وليد عليه السلام څخه روايت دي چي عليه السلام نهې وكړې د خوراك څخه د اسانو، د غاترو، او د خړو د غوښو.

قال «ويكره اكل لحم الفرس عند ابي حنيفة رحمته الله» او مكروه دي خوراك د غوښو د آس په نېز د امام اعظم رحمته الله وهو قول مالك، او

امام ابو يوسف، امام محمد، او امام شافعي رحمهم الله وايي چې په خوړلو کي د خوښو د آس هيڅ پروا نسته، ويفهم من مضمون متون الفقه ترجيح مذهب الامام الاعظم رحمته الله.

دروېش وايي:- چي ددې دواړو قولو تفصيل په هدايه کي دي مطالعه يې کړي.

فائدو:- په دې کي اختلاف دي چي د امام اعظم رحمته الله په نهز خوړل د غوښو د آس مکروه تحريمي او که تنزهي دي، هدايه والاويي چي کراهت تحريم اصح دي، په عنايه کي وايي چي امام ابو يوسف رحمته الله د امام اعظم رحمته الله څخه پوښتنه وکړه چي تاسو چي په يو شي کي لفظ د کراهت مطلق مستعمل کړي ستاسي مراد څه دي؟ قال الامام الاعظم رحمته الله. کراهة التحريم، او د عبد الرحيم کرمانی رحمته الله څخه حکايت دي دي وايي چي زه متردد وم په دې مسئله کي چي د امام اعظم رحمته الله به کوم کراهت مراد وي، نو ما ابو حنيفه رحمته الله په خوب ولېدی چي داسي يې راته وويل کراهة التحريم يا عبد الرحيم، مجمع الانهر، او امام اسبيجابي رحمته الله وايي چي صحيح دادي چي مکروه تنزهي دي، او محمود بن الياس رحمته الله په شرح کي د نقايه وايي چي کراهة التنزهي ظاهر الرواية دي، او په مجمع الانهر کي وايي وهو الصحيح، او فخر الاسلام رحمته الله پر دغه کراهت ننزيه دي.

دروېش وايي:- چي په افغانستان او پاکستان کي داسي معلومېږي چي قديم علماء ددغو دوو ديارو کرهت التحريم په ميراث پرې ايښي دي، ولي چي هيڅ ځای د دغو دوو ديارو د آس غوښي څوک

نه خوري که څه هم ډېر مسکين وي په استثناء د بعض شمالي علاکو د افغانستان علی ما سمعت من طلباء الديار المذكورة والله اعلم بالصواب.

قال «ولا باس باكل الارنب» او پروا نسته په خوړلو کي د غوښو د سوي، ولي چي په روايت کي د نسائي د ابو هريره رضي الله عنه څخه داسي راغلي دي چي يو صحرايي سړي سوي پوخ کره سوی و عليه السلام ته رواړي او دده رضي الله عنه په خدمت کي يې کښېښوی، عليه السلام خو پخپله د خوراک څخه ډډه وکړه او حاضرینو ته يې وويل وبخوري.

دروېش وايي:- چي ممکنه ده چي الطاهر به په مکه مکرمه کي د سوي غوښي نه وې ليدلي او نه خوړلي او دا طبعي خبره ده چي يو سړی چي په خپل طول عمر کي د يو حيوان غوښي نه وي خوړي طبعه يې نفرت ځنډي کوي، او که مرداري وای نو ولي الطاهر ونورو خلکو ته امر د خوړلو ورکاوه، او د پښتنو په علاکو کي هم د سوي غوښي لږ خلک خوري لکن عدم حرمت او کراهت يې اجماعا ثابت دي.

قال المصنف رحمته الله «واذا ذبح ما لا يؤكل لحمه طهر جلده ولحمه الا الخنزير والآدمي فان الذکات لا تعمل فيهما» او که ذبح سو هغه حيوان چي غوښي يې نه خوړل کېږي نو پاک سو پوست د هغه حيوان او غوښي يې هم پاکي سوې مثلاً خړيا لېوه وغیره يې ذبح کړي نو پوست او غوښي يې پاکي دي.

پوښتنه:- د غوښو د پاکوالي معنا څه ده؟

ځواب:- دا معنا نه ده چې خوړل کېږي بلکه معنا داده که د سړي سره ورسره وي لونغ ورسره روا دي.

پوښتنه:- په ذبحه کي ددغسي حيوان تسميه غواړي تاچي غوښي او پوست يې پاكي سي او که مطلقا ذبح کافي ده؟

ځواب:- په جوهره کي وايي چې تسميه شرط ده ولي که دغه حيوان مجوسي ذبح کړي غوښي او پوست يې نه پاکېږي.

پوښتنه:- چې دغه غوښي او پوست چې په لږو ابو کي ولوېږي نه يې مرداروي او داغه رنگه يې وازگي هم پاكي دي.

پوښتنه:- آیا نفع په وازگه کي بېله خورکه رواده او که څرنگه؟

ځواب:- اکثر علماء پر دې دي چې نفعه نه ده په روا اعتباراً بالاکل، او بعض فقهاء وايي چې نفعه اخيستل پر روا دي، وفي روايت عن ابی حنیفة رحمہ اللہ چې پوست يې په ذبح پاکېږي او غوښي يې نه پاکېږي قيل هو الصحيح لکن ظاهر الرواية هغه دي چې په متن کي ذکر سو يعني چې دواړه پاک دي، درویش. مگر نه د سرکوزي غوښي او پوست چې هغه په ذبح سره نه پاکېږي لانه نجس العين، داغه رنگه د انسان دا هم په ذبح سره نه پاکېږي لکرامته، قال عز من قائل، ولقد کرما بني آدم مصنف رحمہ اللہ وايي زکات يعني په دغه دوو کي تاثير نه لري.

قال المصنف رحمہ اللہ ﴿ولا يؤکل من حیوان الماء الا السمک ويکره اکل الطانی منه﴾ او نه خوړل کېږي د حیواناتو څخه د ابو لکه چونگېښه، خټکېښ، چنگاښ وغیرها من الانواع الکثیرة التي تعيش فی الماء، مگر دماهي غوښي خوړل کېږي، دا زموږ مذهب دي، او امام

مالك ﷺ وايي چي د ټولو مافي البحر غوښي حلالي دي، الا ما على صورة الخنزير او الكلب، او د امام شافعي رحمه الله څخه روايت دي چي دا مذکور دوه هم حلال دي، والتفصيل الدلائل في الشروح المطولة او د طافي ماهي خوراك مکروه دي.

پښتو ۱۱۱۱: چي طافي هغه ماهي بولي چي په اوبو کي په خدايي مرګ مړوي او اوبو پر سر راخستې وي هغه مردار دي.

فائدې: که درياب څپه ووهل او ژوندي ماهيان په څپه کي راغله او د اوبو څپه ځنډي ولاړه ماهيان پر مخکې پاته سوه او مړه سوه د هغه خوراک حلال دي، لقوله عليه السلام ما الخسر منه الماء فكل.

قال «ولا باس باكل الجريث والمار ماهي ويجوز اكل الجراداة ولا ذکات له» او پروا نسته په خوراک سره د جريث چي يو قسم د ماهي دي، ماسوا د مشهورو ماهيانو څخه، او نه د مار ماهي.

پښتو ۱۱۱۲: چي مار ماهي بله نوعه د ماهيانو ده چي په صورت د مار مشهور د مخکي دي او غير د جرث څخه هم دي.

دروېش وايي: چي ددې دوو ماهيانو فرق د نورو ماهيانو څخه، او خودي ددوي دوو تر منځ فرق په صور کي دي، په منجد اللغت کي چي د ټولو حيواناتو وغيره نقشي او صور پکښي موجود دي وګوره د خولې په بيان حقیقه الامر نه معلومېږي والله العلم بالصواب، او روا دي خوړل د مچخو او ذبح کول نسته پکښي، لقوله عليه السلام احلت لنا ميتتان ودمان فالميتتان السمک والجراد والدمان الكبدة والطحال.

بيت

احب الصالحين ولست منهم
لعل الله يرزقني صلاحا

البيانات

مگر صاحب دلي روزي زحمت
کند در حق اين مسکين دعاى
غرض نقشيست کز ما ياد ماند
که هستي را نه ميبنم بقائى
چشم بد انديش که هر کنده باد
عيب نمايد هنرش در نظر
پند ونصيت براى طالبان،

از زبان شرين خواجه عبد الله انصاري الهروي رحمه الله عليه .

مکن که آه فقيري شبي برون تازد
فغان و ناله بعرش وملاتک اندازد

زتير آه يتيمان اگر نمي ترسي
زسوز سينه نالان. که ناوک اندازد

عذر همي کن که ناله سحر گاهي
که گر بکوه زند روزني در او سازد

بوقت نيم شبي گر بگوئي الهي
هزار همچو تو از خانمان بر اندازد

هزار جوشن فولاد اگر بپوشي تو
زاه گرم فقيري چوموم بگدازد

متاز برسر مظلوم ساکت اي ظالم

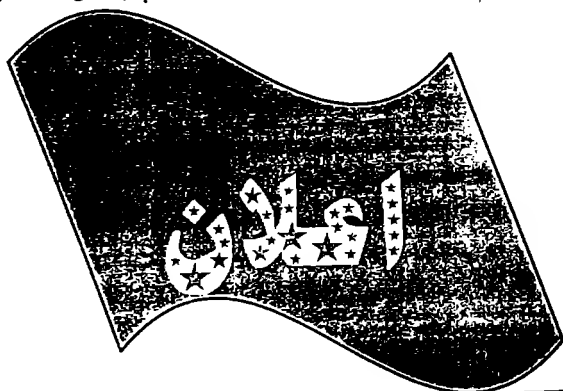
که د سته فتنه ایام پر سر تازد

درون سپنه مجروح بینوا مخراش
بدانکه روز جزا باتو نیز پردازد

اگر مجل نکند منال ستم دیده
جزا دهنده ترا در جهنم اندازد

ز جورهای لثیمان منال عبد الله
که گر خسي بزند کردگار بنوازد

عبید الله ز ظالمان محل تو هم منال
که مکافات از انها خدای ﷻ تو پردازد
دشمنان ما دران نکر که با ما چه بکنند
وما درآن فکرم که خدای ﷻ ما با ایشان چو خواهد کرد.

د علم تجوید و تشنگانو ته خبر ورکول کېږي چي د علم تجوید یو معتمد او
شامل درس کتاب **فوائد مکيه** پښتو شرحه چي شارح يې قاري محمد فضل
الحق حقاني دی الحمد لله بازار ته رارسېدلې ده شائقين دي تر لاسه کړي

کتاب الفی

دا کتاب دی په بیان کی د احکامو د اضحیه

پوهنه ۱۱۱۱:- چي چونکه ذبائح عام وه تر اضحيه نو ځکه مصنف رحمۃ اللہ علیہ دمخه کړي ولي چي عام اعرف وي تر خاص او وروسته يې باب د اضحيه پسي راوړی، او اضحيه په شرعه کي د هغه خاص حيوان نوم دي چي په نيت د ثواب په مخصوص وخت کي ذبحه سي، او شرطونه د اضحيې دادي (۱) اسلام دی دوهم (۲) غنۍ ده په دونه اندازه چي پر سرې صدقة الفطر لارمېږي. کما مر نو پر بنځو باندې هم کېږي (۳) او وقت ايام د نحر دي او په دنيا کې له واجبه څخه خلاصېږي او په آخرت کې خدای عزوجل ثواب ورکوي. کذا فی مجمع الانهر باختصار، دروېش

قال المصنف رحمته الله «الاضحية واجبة» اضحية واجبه ده او له امام ابو يوسف خخه روايت دى، چي سنت موقده ده. وهو قول الشافعى رحمته الله واحمد امام فقيه محدث ابو جعفر طحاوى وايي چي اضحية واجبه ده پر مذهب د امام اعظم رحمته الله او سنت ده په نزد د يارانو دليل د وجوب يې دا دى، چي په حديث شريف كې راغلي دي، من وجد سعة ولم يضح فلا يقربن مصلنا و مثل هذا الوعيد لا يكون الا بطرق الواجب وباقي التفصيل فى الشروح.

(علی کل حر) نوپر مری نہ دہ واجبہ لعدم اليسار له لان ما فی یدہ ملک المولی (مسلم) نوپر کافر نستہ لعدم اهلیة للقربات

الشرعية «مقیم» که مقیم په ښار کې وي او که په قریه کې وي او که په صحراء کې وي لکه مالداران، نقل عن علی عليه السلام لیس علی المسافر جمعة ولا اضحية، او که حاجي په ایامو کې د حج نیت د اقامت نه وکړي اضحیه نه ده پر واجبه، او امام مالک رحمته الله یې اقامت شرط نه بولي.

«موسر» نو چي غنی وي ولي چي هر عبادت په قدر د قدرت دي او قدرت د اضحیه یسار او غنی ده نو ځکه پر مسکین اضحیه نسته.

«فی يوم الاضحی» په ورځ کې د لوي اختر ولي چي دا ورځ اصل د وجوب ده که څه هم په نورو ورځو کې روا ده کما سیاتی.

«یذبح عن نفسه وعن ولده الصغیر» ذبحه کوي به یې د ځان له لخوا څخه او د خپل صغیر اولاد د خوا که نر وي او که ښځي يعني د هر ولد جلا جلا اضحیه پر واجبه ده، دلیل یې دادي چي اضحیه خو قربت مالي دي لکه صدقه فطر په مخصوص وخت کې نو لکه صدقه فطر چي د صغیر اولاد له خوا واجبه ده نو اضحیه هم د ولد صغیر له خوا لازمه ده.

پښتو: چي دا روایت هم د حسن بن زیاد دي د امام اعظم رحمته الله څخه او د امام اعظم رحمته الله دا روایت هم راغلي دي چي اضحیه نه د ولد صغیر او نه ده کبیر پر پلار واجبه ده چي اولاد خپل مال نه ولري، او که مال ولري نو پر کبیر پخپله واجبه ده او پر صغیر هم واجبه ده لکن نیابة یې پر پلار واجبه ده فی ظاهر الروایة، وفي قاضیخان، الفتوی علی ظاهر الروایة.

هروېش وایسي: - چي چونکه د مسلمانانو په دنیاوي چارو کي تخفیف خوښ دي نوځکه د متن په عبارت سره نه عوام او نه خواص عمل کوي که څه هم په لکو او کروړو دنیا لري، او د سر سایې مقدار چونکه لږ دي نوځکه مسلمانان د کوچنیانو سر سایه هم ورکوي.

قال المصنف رحمته الله: ﴿ويذبح عن كل واحد منهم شاة او يذبح بدنة او بقرة عن سبعة﴾ نو غني پلار به ذبح کوي د هر ولد د خوا څخه شاة.

پخوانی لیک: - چي شاة اسم عام دي مېړه پسه وزگړی بوزې ټولو ته شامل دي، او یا به ذبح کوي اوبښ یا اوبښه یا غويي یا غوا د اوو (۷) کسانو په ځای کي، د جابر بن عبد الله رضي الله عنه څخه روایت دي نحرنا مع الرسول الله صلى الله عليه وسلم يعني فی زمانه البقرة عن سبعة والبدنة عن سبعة.

داسې لیک: - اوبښ یا غويي د پنځو او د شپږو او د درو کسانو د خوا چي د ټولو نیت د قربت وي که واجب وي او که نفلي وي يعني صرف د غوښو نیت یې نه وي هم روا دي ولي چي د اوو کسانو څخه روا سو او د کمو کسانو څخه بطريق اولاروا دي، او د اتو یا بالا څخه نه دي روا، هدايه، مع زیاده وحذف.

قاله: - په حدیث صحیح کي راغلي دي چي یو سړي پوښتنه وکړه د عليه الصلوة والسلام څخه ما هذه الضحايا؟ يعني د څه سببه پر موږ دا اضحیه لارمه ده آنحضرت صلى الله عليه وسلم ځواب ورکړي سنة ابيکم ابراهيم عليه السلام يعني دا طريقه د ابراهيم عليه السلام ده.

دروېش وايي:- چي عليه الصلوة والسلام په دې جواب کي اشاره وکړه وهغه قرآني قصې ته چي ابراهيم عليه السلام څه وخت د خوب د لاري په ذبح د خپل زوي اسمعيل يا اسحق علی اختلاف المفسرين رحمهم الله فيها مامورسو، نو پس له دې څخه چي په مکرر ډول خوب لېدو څخه ابراهيم عليه السلام ته دا يقين سو چي دا خوب وحی من عند الله دي او وذبح ته د زوي په منی کي اماده سو نوېې زوي ته داسي وويل (يا بنی انی ارى فی المنام انی اذبحک) زوي يې ورته وويل (يا ابی افعل ماتو امر ستجدنی انشاء الله من الصابرين) الی اخر الآيت.

دروېش وايي:- چي چونکه ددې قصې اختلاف او بيان په کتابو کي د تفاسيرو او د احاديثو نبويه وو موجود دي او دا قصه په عين حال کي بېخي اوږده ده، او دا شرح د قدوري د فقي شريفي کتاب دي چي احکام پکښي بيانېږي نه قصص نو ددې سببه دروېش عنان د بيان ددغي مبارکي قصې د تفصيل څخه وبيان ته د احکامو راگرځولی، البته حسب ارادت الفقير که فقير ته خدای جل جلاله توفيق ورکړي د تفسير القرآن د تفسير نو په هغه تفسير کي به د خپل ځايه سره موافق دا مبارکه قصه په تفصيل سره بيان کړم ان شاء الله تعالی وارجو من عظيم قدرته تعالی ان يوفقني لتصنيف التفسير المذكور انه تعالی علی مايشاء قدير، او په نيت کي د فقير داده چي څه وخت د نکاح قدوري شرحه پوره کړم زه به سمدستي ان شاء الله تعالی شروع په تفسير مذکور کوم، اللهم انی وان لم اکن اهلا لتفسير کلام الله لکن ليس ذالك من قدرتك واحسانک ببعيد، تضرع و اظهار عجز و دعاء المرام المذكور.

پاکه خدایه شائقان په انتظار دي د تفسیر
دغه شوق د دوي پوره کړې یا قدیر

د تفسیر اعلان دي سوي ډېر پخوا

تر دا اوسه ځنډولی ستا تقدیر

تقدیر ستا چونکه پټ دي له مخلوقه

نه پوهېږم څه حکمت دي په تاخیر کي د تفسیر

یا قدیر یا قادره دا مرام زما پوره کړې

بېله دې بل ارمان نستقه د فقیر

ادعونی استجب لکم ستا ارشاد دي

د فقیر دعا دا اوس ده د تفسیر

د ژوند ټوله ارمانونه مي پوره سوه

دغه یو پاته ارمان راپوره کي د تفسیر

پښتانه:- تفسیر د قرآن مجید په عربي په فارسي په اردو په

پښتو حتی په انگریزي ژبو کي بېخي ډېر تفسیرونه لري، نو څه ضرورت

پاته دي ستا ددغه تفسیر په پښتو ژبه کي؟

ځواب:- نعم خدای ﷻ دي د ټولو مفسرینو په هره ژبه چي یې تفسیر

د قرآن مجید کړی وي دا سعی مقبوله وگرځوي او دوي ته دي خدای ﷻ

اجر عظیم ورکړي لکن مع هذا چونکه د پښتو ژبه ډېر تفاوت سره لري

حتی بعض پښتانه د بعضو پښتنو په ژبه لکه نه چي پوهېږي زموږ د

هيواد افغانستان د ډېرو برخو ژبه لکه قندهار، تیری او دراوت او فرا

نیم روز وغیره بلکه د اکثر پښتنو د پاکستانیانو ژبه د نورو ژبو څخه

ډېره مخالفه ده، نو دروېش ته دا ضرورت محسوس سو چې د مذکوره ولايتو او د نورو ورته ولايتو د ژبي سره موافق تفسير تصنيف کړي تاچي دا برخه پښتانه هم د قرآن د تفسير او ترجمې څخه بې برخې پاته نه سي. او هر سړی چي ليک او لوست يې زده وي که نړوي او که ښځي دا تفسير شريف د هغې کورنۍ استاذ وگرځي، لکه چي قدوري جلد اول او دوه د نکاح جلدونه او د نور الايضاح درې جلده وهکذا شروط الصلوات او دوه جلده کنز په فقه شريفه کي او نور ظلم او د ابو المنتهي شرح او نوري رسالې چي په عقائدو کي د پښتنو ورنړو او خوندو ډپاره چي په نوموړو علمونو کي کورني استاذان جوړ سوي دي واللّه الموفق والمعين.

قال المصنف رحمه الله «وليس على الفقير والمسافر اضحية» او نسته پر فقير او مسافر اضحيه ولي چي په وجوب کي د اضحيې کما مر آنفاً يسار او غنى شرط ده او بل اقامت شرط دي چي هغه په فقير او مسافر کي نسته فالمشروط ايضاً ساقط عنها.

قال «ويدخل وقت الاضحية بطلوع الفجر من يوم النحر الا انه لايجوز لاهل الامصار الذبح حتى يصلى الامام صلوة العيد فاما اهل السواد فيذبحون بعد طلوع الفجر يعني من يوم العيد» او داخلېږي وقت د اضحيې په راختلو سره د سپېدو د لوي اختر د ورځي، مگر نه ده روا د ښارو خلکو ته د اضحيې ذبح کول تر هغو پوري چي امام د عيدگاه د اختر لمونځ نه وي کړی ولي چي په حديث شريف کي چي روايت يې امام بخاري رحمه الله پخپل صحيح کتاب

کي او امام مسلم رحمۃ اللہ علیہ پخپل صحیح کتاب کي د براء بن عازب رضی اللہ عنہ څخه کړي دي داسي راغلي دي رضی اللہ عنہ وايي چي زما ماما ابوهريره رضی اللہ عنہ د مخه تر لمانځه د عيدگاه ذبح کړې وه نو ده د عليه الصلوة والسلام څخه په دې باب کي پوښتنه وکړه نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل تلک شاة محم يعني دا اضحيه نه ده نو زما ماما ورته وويل چي زما سره يو سېرلی سته يعني چي کال يې نه دي پوره عليه الصلوة والسلام ورته وويل ضح بها ته هغه اضحيه کړه ولا تصلح لغيرک، او ورته سېرلی په اضحيه کي بل چا ته نه دي روا، او وروسته آنحضرت ﷺ وفرمايله چا چي اضحيه وکړه د مخه تر لمانځه يعني د عيدگاه فانما ذبح لنفسه "هغه يې د ځان لپاره ذبح کړې ده يعني اضحيه نه ده او که چا وروسته تر لمانځه ذبح وکړه تم نسکه واصاب سنة المسلمين ن وعبادت يې پوره سو او وطريقي ته د مسلمانانو وروسېدی، نو ددې حديث څخه صراحتاً دا معلومه سوه چي دا حکم په باره کي د هغه چا دي چي پر هغه د عيدگاه لمونځ واجب وي نو ددې سببه مصنف رحمۃ اللہ علیہ وايي چي اهل القرى، او اطرافيانو ته روا ده ذبح د اختري پس له سپېدو څخه د عيد د ورځي.

تبصره ۵:- چونکه په اوسنۍ زمانه کي عوام الناس او سرمايه داران خصوصاً د پښتنو مسجدنو جوړوي د پاره د ريا او د سمعې که څه هم دا مسجد يې پر ضد او عداوت د بل جامع مسجد وي چي مسجد ضرار يې بولي چي د باني قصد تفريق اچول وي په منع کي د لمونځ کونکو د قديم جامع مسجد، نو که هم دا نوي مسجد د جامع مسجد قديم څخه پنځوس گامه ليري هم نه وي او که څه هم پنځوس کسه لمونځ کونکي

بلکه شل کسه لمونځ په صلوات خسه وو کي نه لري نو د اباني د نوي مسجد د مخه تر تکميل د مسجد امر د جامع مسجد او عيدگاه د خپل مسجد د پاره واخلي، هغه آمر هم دومره احساس نه لري چي ورته ووايي چي دومره نژدې وجامع مسجد ته د جمعې او عيدگاه لمونځ کله روا دي بلکه پنځه سوه يا زر روپۍ تر لاسه کړي او د جمعې د لمانځه او د عيدگاه امر ورکړي، نو ددې کبله په کوټه کي ډېر لږ او بېخي لږ داسي مسجدان سته چي د جمعې لمونځ دي نه پکښي کېږي او سره ددې چي د قندهار په لوي ښار کي بېله عذره د باران وغيره يو ځای د عيدگاه لمونځ کېدی، خير دا خو د سرمايدارانو د ريا حال و، لکن اوس مسئله دا پيدا کېږي چي سړی چي دبحه د اضحيه کوي د کومي عيدگاه تر لمانځه وروسته به يې کوي؟ صحيح دا ده چي په هره عيدگاه کي چي ذابح لمونځ وکړي بيا ذبح د اخري ورته روا ده لکن احتياط پکار دي چي ذابح دي کوشش کوي چي هر څو چي قديم عيدگاه وي په هغه کي دي د اختر لمونځ وکړي او بيا دي اضحيه ذبح کړي.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وهی جائزة فی ثلثة ایام یوم النحر ویومان بعده﴾ او اضحیه رواده په درو ورځو کي، یوه ورځ د لوي اختر ده او دوې ورځي وروسته تر هغې، ولي چي په روايت کي د حضرت عمر، حضرت علي او د حضرت عباس ؓ راغلي دي دوي وايي چي ورځي د نحر درې دي او افضله يې اوله ورځ ده او دا معلومه خبره ده چي اصحاب ؓ دا خبره د خپلي رایه څخه نه کوي بلکه دې اصحابو ؓ دا تعين د رسول الله ﷺ څخه اورېدلی دي لان العلماء والفقهاء رحمهم الله

قالوا لامدخل للراى فى تعيين المقادير الشرعية، او امام شافعي ^{رحمته الله} وايي چي ورځي د ذبح څلور دي لقوله عليه السلام ايام التشريق كلها ايام ذبح" په مجمع الانهر كي وايي چي څه وخت چي په احاديثو كي تعارض راسي نو عمل په متيقن سره افضل دي چي درې ورځي دي. مسئله:- كې د دريمي ورځي تر غروب الشمس د مخه اضحيه ذبح كړه رواده.

قال المصنف ^{رحمته الله} «ولا يضحى بالعمياء والاعور او العرجاء التى لا تمشى الى المنسك ولا العجفاء» او اضحيه به نه كوي په پانده حيوان سره، او داغه رانگه په يك چشمه حيوان سره او په گورډ حيوان سره چي تر ځايه پوري د ذبح نه سي تلای، او نه په ډېر ډنگر حيوان سره او هغه ډنگر حيوان نه دي روا چي په هډوكو كي يې ماغزه نه وي او دا په دې سره معلومېږي چي هر څو چي دا حيوان ته ډېر علف وابښه وغيره ورواچوې نه چاغېږي كذا قالوا. قال صاحب الهدايه چي قانون د جواز د اضحيې او د نه جواز دادي چي ډېر عيب د حيوان مانع د جواز دي او لږ عيب مانع نه دی ولي چي حيوان غالباً د لږ عيبه خالي نه وي او لږ عيب دادي چي د حيوان پر غوښو تاثير ونه لري، او عور يعني په يوه سترگه نه لېدل تاثير پر غوښو لري ولي دا پوند حيوان په يوه سترگه وابښه وينې او په يوه يې نه وينې نو خوا ماخوا ډنگرېږي، او عميا خو ظاهره ده او داغه رنګه عرجا مذكور او عجفاء مذكور فتدبر. قال «ولا تجزئ مقطوعة الاذن والذنب» او كافي نه ده په اضحيه كي هغه حيوان چي غوږ يې پرې وي او نه هغه حيوان چي لكۍ يې پرې

وي، د غوږ په باره کي هغه حديث د عليه السلام دي، استشفروا العين والاذن يعني تاسي طلب د سلامتيا کوي د سترگي او د غوږ د اضحيې او لکۍ چونکه جلا عضو مستقل ده او مقصود هم ده نو لکه غوږ داسي ده کذا في الهدايه.

قال المصنف رحمه الله ﴿ولا التى ذهب اكثر اذنها او ذنبها وان بقى الاكثر من الذنب والاذن جاز﴾ او نه ده روا په اضحيه کي هغه حيوان چي اکثره حصه يې د غوږ يا د لکۍ پرې سوې وي، او که يې اکثره حصه د دغو دوو اندامو پاته وه بيا روا ده لان للاكثر حکم الكل په بقاء کي او په تګ کي.

پښتو: - چي په مقدار کي د اکثر ډېر اختلافات دي چي په هدايه کي مذکور دي هورې دي مطالعه کړه سي.

قال ﴿ويجوز ان يضحى بالجماء والخصى والجرباء والشولاء﴾ او روا ده اضحيه په جماء حيوان سره يعني چي خلقه بنکر نه لري چي په پښتو کي کلی بولي، ولي چي بنکر په اضحيه کي دخل نه لري ولي اوښ چي بنکر نه لري په اضحيه کي روا دي نو بناءً عليه چي بنکر يې مات وي هم روا ده، او داغه رنگه روا ده په خصي حيوان سره بلکه د امام اعظم رحمه الله څخه روايت دي چي خصي تر مينده اولی دي لان لحمه اطيب والذ وكذا في مجمع الانهر، او گرگ حيوان هم روا دي چي جربا يې بولي.

پوهه ۵۵۵: - چي جربا كه چاغه وه خو په اضحيه كي روا ده ولي مگرې خالص په پوست كي دي او غوښو ته يې هيڅ تاوان نه دي رسولي او كه ډنگره وه بيا په اضحيه كي نه ده روا ولي جرب يې غوښو ته داخل سوي نو ځكه ډنگر سوي دي كذا في الهدايه، او داغه رنگه روا ده ثولاء يعني لېونی حيوان لکن دا هلته روا دي چي وابنه خوري او كه داسي لېونی و چي وابنه يې نه خوړل هغه نه دي روا هدايه.

فوائد ۵۵۵: - پوه سه چي په كتابو كي د احادثو مباركو په روايت د ابو هريره رضي الله عنه د آنحضرت صلى الله عليه وسلم د اضحيې داسي حكايث كړي دي، ان الرسول الله صلى الله عليه وسلم كان اذا اراد ان يضحي اشترى كبشين يعني دوه نر پسونه عظيمين بنه غټ سمينين بنه چاغ اقرنين بنكرور املحين تور او سپين موجوئين خصي.

پوهه ۵۵۵: - چي وجاء يوه نوعه د خصي والي ده اصل خصي په عرف كي دادي چي مثلا د پسه خوتي ځنډي و كاږي او وجاء داده چي په اوسنۍ زمانه كي رواج ده چي مثلا د پسه تر خوتو لوړ لكه امبر داسي يوه آله يا لكه پلاس د پسه خوتو ته ورواچوي او كښې يې كاږي چي هغه خوتو ته راغلي رگونه يې پرې سي نو بيا كه د پسه خوتي هم وي مندويي نسي كولای كما هو التجربه، په افغانستان كي د يو دوو ډلو سره اختلاف و نو د يوې ډلي مشر چي نوم اخسته يې مناسب نه دي ولي چي مشهوره سړی دي، د هغه ډلي يو نفر چي به په لاس ورغلي د وجاء په خصي كولو سره به يې خصي كړي چي ټوله ژوند به يې د هغه ورعبث

کړي يعني د عيال څخه به يې وه يستي العياذ بالله من هذا الظلم الذي لم يوجد في بنى نوع الانسان قبل ذلك.

قال ﴿والاضحية من الابل والبقر والغنم ويجزئ من ذلك كله الشئ فصاعدا الا الضان فان الجزع منه يجزء﴾ او اضحية ددغو درو نوعو حيواناتو څخه رواده چي د اوښ نوعه ده که نروي او که ښځه، او د غوايي نوعه ده که نروي او که ښځه، او د غنم نوعه چي د ميري صنف او د بوزي دواړو ته شامله ده، وجه الحصر في هذه الثلاثة ان الاضحية عرفت شرعاً ولم تنقل التضحية بغيرها كالحيوان الوحشي مثلاً من النبي ﷺ ولامن الصحابة رضي الله عنهم كذا في الهداية، او كفايت کوي په اضحية کي په درو سره نوعو کي ټنې ددوي يا بالاتر ټنې مگر د پسو د ضف څخه غير چي د هغه ضف جذع هم کافي دي.

په ۱۰۰۰: - چي جذع و ضان په نيز د فقهاء هغه دي چي شپږمياشتي پر تهرې سوي وي، او ټنې د ضان او د بوزي د ضف هغه دي چي يو کال پر دېر سوي وي، او د بقرې د نوعې ټنې هغه دي چي دوه کاله عمر يې پوره کړي وي، او داوښ د نوعي صني هغه دي چي پنځه کاله يې پوره کړي وي.

فائدة ۵: - گاه مېښه په غوايي کي داخله ده.

فائدة ۶: - مصنف رحمه الله مطلق جذع کافي وباله لکن بعض فقهاء وايي چي هغه جذع کافي دي چي په بدن دومره غټ وي چي د يو کلني وريو

سره وي څوك يې د لېري څخه په فرق نه پوهېږي و الصواب الاطلاق كما هو الظاهر المتون، والله اعلم، درويش.

ورد في الحديث النبوي ﷺ الذي رواه مسلم رحمه الله عن جابر رضي الله عنه عليه الصلوة والسلام وويل ضحوا بالثنايا الا ان يعسر على احدكم فليذبح الجذع من الضان.

دروېش وايي:- چي د حديث نبوي ﷺ مطلق ويل د جذع تاند کوي د اطلاق د متن.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وياكل من لحم الاضحية ويطعم الاغنياء والفقراء ويدخر ويستحب له ان لا ينقص الصدقة من الثلث﴾ او خوراک دي کوي د اضحيه کونکي د اضحيې د غوښو څخه او صدقه کوي دې پر اغنياوو او فقراوو او ذخيره کوي دې او مستحب ده چي نه دي کموي صدقه د غوښو تر دريمي حصې.

پښتو ښه:- چي په حديث شريف کي راغلي دي چي يو کال عليه الصلوة والسلام خلگو ته وويل چي تر درې ورځي بالا به څوک د اضحيې غوښي نه خوري. خلگو هم د عليه الصلوة والسلام د فرمودې سره موافق عمل وکړی، او بل کال چي د اضحيې وخت راغلي نو خلگو د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه چي سړ کال هم د تېر کال قانون دي؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي تېر کال خلگ په شدت او سختي کي وه نو ځکه ما امر وکړی چي تر درې ورځي بالا به څوک د اضحيې

غوښي نه خوري تاچي مسکينانو ته ښې برخي ورسېږي سر کال چي پر خلگو فراخي ده فکلوا وادخروا و تصدقوا او کما قال (عليه السلام).

قال «ويتصدق بجلدها» او د اضحيې پوست دي هم خيرات کړي دروېش وايي داغه رنگه ځل که يې درلودي لما جاء في الحديث.

قال «او يعمل منه آلة تستعمل في البيت» او يا دي جوړ کړي د اضحيې د پوست څخه يوشی چي په کور کي مستعملېږي لکه د اوارېدو شی او يا سولاغه يا ستر خوان وغيرها لان الالتفاع بالجلد غير محرم.

دروېش وايي:- چي په افغانستان کي عادت د خلگو دا وچي اضحیه که به غويي وای د هغه خرمن او پوست به يې يو مسکين ته ورکاوه او که اضحیه بوزه يا اوښ وای د هغه پوست به يې هم مسکين ته ورکاوه، او د بوزې د پوست څخه به يې د شلومبو غږ که جوړه کړه يا به يې ژي د کور د پاره جوړ کړي، او که به اضحیه پوسه وای چونکه د هغه د پوست خريداران بهخي نه وه او غږ که وغيره هم نه ځنډي جوړېدل نو د اضحيې د پسه وړی به يې ځنډي وشکولې او د هغو څخه به يې د کور بالښت او يا بل شی جوړ کړي او پسه به يې په اور والوايه او تر اوسه هم دا رواج جاري دي ولاجرح في ذالك لانه انفع لهم تر پوست کښلو لما مر من عدم المشتري لذلك، او په پاکستان کي چونکه د هر پوست که د غوايي وي او که د بوزې او که د پسه وي خريداران يې بهخي ډېر دي او د پسو پوستونه و طالبانو ته د مساجدو او مدرسو په

ښو پیسو ورځرځېږي، نو ځکه په پاکستان کې د پسه د پوست کښل او پوست یې د طالبان یا مساجدو او مدرسو ته ورکول افضل دي تر الویلو، والاحکام الشریعۍ تبدل باعتبار العرف والاصطلاح.

مسئله:- پوست د اضحیې به قصاب ته په مزدوري کې نه ورکوي لږمورد من النہی عن ذالک بلکه قصاب ته علحدہ مزدوري ورکړي.

قال ﴿والافضل ان يضبح اضحيته بيده ان كان يحسن الذبح﴾ او ښه کار دادي چې صاحب د اضحیې اضحيه پخپل لاس ذبح کړي که یې ذبح زده وه لاهه عليه الصلوة والسلام ذبح اضحيته بيده المبارکة، او که یې ذبح نه وه زده نو دي د بل چا څخه کهمک وغواړي لکه عوام د افغانستان او پاکستان چې د طالب العلم څخه کهمک غواړي يعني په طالب یا ملا صاحب یې ذبح کوي.

قال المصنف رحمته الله ﴿ويكره ان يذبه الكتابي﴾ او مکروه دي چې ذبح کوي يعني اضحيه د مسلمان کتابي يعني يهودي یا نصراني، ولي چې اضحيه خو يو داسي کار دي چې په هغه کې ثواب د آخرت سته او کتابي اهل د ثواب نه دي.

مسئله:- که چېرې امر وکړي مسلمان و کتابي ته چې دا زما اضحيه راډبحه کړه روا ده ولي د کتابي ذبح خو روا ده، او کتابي که څه هم اهل د ثواب نه دي لکن په امر د مسلمان نائب دده څرځي کذا فی الهدايه.

قال ﴿واذا غلط رجلان فذبح كل واحد منهما اضحية الاخر اجزى منهما ولا ضمان عليهما﴾ او که خطا وتل دوه کسان چې هر

یوه د اضحیی د پاره پسه رانهولی و نو هر یوه د هغه بل اضحیه ذبح کړه
 د دواړو څخه کفایت کوي يعني د دواړو د اضحیی غاړې خلاصېږي او
 ضمان پر یوه هم نسته، او امام زفر رحمته الله علیه وایي چي د یوه هم غاړې نه
 خلاصېږي او پر هر یوه ضمان د هغه بل د پسه لارم دي والدلائل فی
 الشروح.

﴿کتاب الایمان﴾

دا باب دي په بیان د احکامود قسمو

پېژندنه: - چي ایمان په زور د الف جمع ده د یمین چي لغوي معنی
 یې قوت دي ځکه راسته لاس ته یمین وایي ولي چی په غالبه خلکو کي
 تر چپه لاس قوي وي، او یه شرح شریفه کي په معنا د قسم اخیستو په
 نامه د خدای عز وجله یا پر نفی یا پر اثبات چي هم په دې قسم سره جانب د
 فعل یا د ترک قوي کیږي، واما الایمان په زیر د الف هغه مصدر دي د
 باب د افعال چي په معنا د اقرار او تصدیق دي او مقابل د کفر دي هغه
 معنا په دې باب کي مقصود نه ده کما لای.

قال المصنف رحمته الله علیه ﴿الایمان ثلاثة أضرباً: یؤمن بالله ورسوله ویمین
 منعقدة ویمین لغو﴾ قسمونه په نیز زموږ يعني د احنافو روح په نیز
 درې قسمه دي چي مصنف یې نومان ذکر کړه.

قال ﴿فيمين الغموس هي الحلف على امر ماض بتعمد الكذب فيه﴾ نو يمين غموس قسم اخيستل دي پر تېر سوي شي او کار په قصد د درواغو په دغه تېر سوي کار کي.

فأئذ: - لفظ د يمين مونث سماعي دي ځکه يې صفات مونث راځي.

فأئذ: - غموس په لغت کي په اوبو کي غوټه کېدو ته وايي او سخت کار ته هم وای نو دې يمين ته چي غموس وايي په دې سبب چي يو خو ډېر سخت قسم دي او بل دغه قسم سړی په گناه کي ډوبه وي په دې دنيا او په اخرت کي په اور د دوږخ کي کما سيناتي لکن چي بېله توبې مړ سي.

يسوء يسوء: - چي په بنايه شرح هدايه کي وايي چي ذکر د امر ماض په متن کي بناء پر غالب دي، ولي که يو سړی قسم واخلي والله اني لزيد وهو يعلم انه ليس بزيد فهو يمين غموس، مع عدم المضى فيه.

قال ﴿فهذه اليمين ياثم بها صاحبها﴾ نو د يمين غموس حکم دادي چي په دې قسم سړی گناه کاره کېږي يعني په گناه کبيره سره کما فی کتب الفقهاء رحمهم الله ولي چي ددې قسم په باره کي عليه السلام داسي فرمايلي دي، فليتبوء بوجهه مقعده من النار (رواه ابو داود بطوله عن عمران بن حصين رضي الله عنه).

قال المصنف رحمهم الله ﴿ولا كفارة فيها الا التوبة والاستغفار﴾ او كفاره نسته په يمين غموس کي مگر توبه، چي بيا به زه داسي قسم نه

اځلم او طلب د بخښي د خدای ﷻ څخه، او امام شافعي ﷻ وايي چي کفار په لارمه ده بالفور ولي چي کفار خود پاره د بې حرمتي د نامه د خدای ﷻ ده او دې قسم والا دا بې حرمتي وکړه چي استشهاد يې په نامه د خدای ﷻ وکړي په درواغو کي او موږ وايو چي د ابن عباس رضی الله عنه او د ابن مسعود رضی الله عنه څخه روايت دي کنا نعد اليمين الغموس من الکبائر التي لا كفارة فيهن" يعني موږ شميری يمین غموس د هغو کبائرو گڼه څخه چي کفار پکښي نسته يعني لکه کذب بهتان غيبت وغيره.

پوښتنه:- چي په لفظ کي کنا چي متکلم مع الغير ده اشاره ودې ته ده چي اصحاب کرام رضی الله عنه ټوله پر دې خبره متفق وه فيكون اجماعا منهم، او په بل حديث نبوي ﷺ کي داسي راغلي دي خمس من الکبائر التي لا كفارة فيها، الشرك بالله، وحقوق الوالدين، والفرار من الرحف، وقتل النفس بغير حق، واليمين الفاجرة، يعني ددغو گناهو مالي او بدني کفار نسته بلکه ددې گناهو صرف او صرف توبه او استغفار علاج دي، او يمین فاجره يعني د درواغو قسم هم دغه يمین غموس دي.

قال ﴿واليمين المنعقدة ان يحلف على الامر المستقبل ان يفعلها اولاً يفعلها﴾ او يمین منعقدة دادي چي پر راتلونکي کار قسم واخلي چي زه به يې کوم او يا يې نه کوم، چي په عربي دې ته قسم اجابيه او سلبيه هم وايي.

پوښتنه:- چي منعقدة يې په دې سبب بولي چي حالف گويا غوټه کړه کفار د کار په کولو او يا نه کولو پوري.

قال المصنف رحمه الله: ﴿فاذا حنث في ذلك لزمته الكفارة﴾ نوکه دی حانث سو په دغه قسم کي يعني پر خلاف د قسم يې عمل وکړي يعني په ايجاب کې سلب وکړي او يا يې په سلب کي ايجاب وکړي نو پر ده لارمه ده کفارہ چي بيان يې راسي ان شاء الله تعالى، لقوله ﷺ ولكن يواخذكم بما عقدتم الايمان

قال ﴿ويمين اللغو ان يحلف على امر ماض وهو يظن انه كما قال والامر بخلافه﴾ او يمين لغو دادي چي پر تېر سوي کار قسم واخلي او دده غالب گمان داوي چي دغه کار داسي دي يعني لکه ما چي قسم پر واخستې لکن حال د هغه څخه مخالف وي يعني کار دغسي نه وي لکه ده چي قسم پر واخستې، لکه يو سړی چي ووايي قسم په خدای ﷻ دي چي ما يوه مياشت مثلاً فلانی کار کړی دي او دده غالب خيال هم دغسي وي، او يا ووايي چي ما فلانی کار يوه مياشت د مخه مثلاً نه دي کړی او حال پر خلاف دده د قسم وي يعني چي دی وای ما کړی دي او هغه يې نه وې کړي او يا چي ما نه دي کړي هغه کار يې کړی وي.

پښه ۱۰۰:- چي ذکر د ماض دلته هم پر غالب د يمين لغو بناء دی، ولي چي سړی بل څوک د لبري وويني او ووايي چي قسم په خدای ﷻ دي چي هغه سړی زید دي مثلاً او هغه سړی عمرو وي داهم يمين لغو دي، او بعض ائمه رحمهم الله وايي چي يمين لغو دادي چي د سړي پر

خوله جاري وي ببله قصده د قسم لکه والله که دا کار وکړم يا والله که دا کار پرېږدم، دروېش وايي چي ورته قسمونه په پښتو کي بېخي ډېر دي.

قال المصنف رحمته الله ﴿فهذه اليمين نرجو ان لا يواخذ الله تعالى

بها﴾ نو دا رنگه قسم موږ اميد و خدای جل جلاله ته لرو چي حالف دې په ونه نسي لقوله تعالى لا يواخذكم الله باللغو في ايمانكم الآية.

پوښتنه:- چونکه دا حکم په قرآن سره ثابت دي نو مصنف رحمته الله ولي نرجو وويله او قطعي حکم يې ونه کړی ؟

جواب:- سبب د حکم د رجاء دادي چي په تفسير کي د يمين لغو اختلاف دي کما ذکرنا او هغه چي صاحب جوهره وايي چي لفظ د نرجو يې تواضع ويلي دي چندان جواب نه دي ولي چي تواضع خو هر ځای مطلوب ده او سره ددې چي مصنف رحمته الله په ټوله کتاب او هيڅ مصنف د فقهي هم داشان تواضع نه ده کړې، والله اعلم، دروېش.

قال ﴿والقاصد في اليمين والمكره والناسي سواء، ومن فعل المحلوف عليه مكرها او ناسيا فهو سواء﴾ او چي په قصده سره قسم واخلي او يا څوك په زوره قسم په واخلي او يا په هېره قسم واخلي ټوله سره برابر دي.

په ټوليزه توګه:- چي د ناسي د يمين صورت دادي چي دې بېخي غافله وي د تلفظ څخه په لفظ د قسم وروسته يې وريادسي چي تاخو قسم واخستي.

فائدو:- د خاڅي فی اليمين هم داغه حکم دي، چي صورت يې داداي چي يو سړی اراده د سبحان الله ويلو لري او پر خوله يې قسم ورسې کذا فی العنايه، قال الرسول الله ﷺ ثلث جدهن جد وهزلهن جد، الطلاق والعقاق، واليمين، او که چا هغه کار چي ده قسم پر اخستی و چي زه به يې نه کوم مثلاً بل سړي په زوره هغه کار په وکړی او يا يې په هېره هغه کار وکړی داهم سره برابر دي يعني حانشېري يا گناه کاره کېږي.

قال المصنف رحمه الله ﷺ ﴿واليمين بالله او باسم الله من اسمائه كالرحمن والرحيم او بصفة من صفات ذاته كعزة الله وجلاله وكبريائه﴾ او قسم په نامه د الله ﷻ چي اسم ذات شريف دي، لکه والله يا بالله يا تا الله، او يا په يو نامه د نومانو د خدای ﷻ لکه والرحمن والرحيم او په يوه صفت د صفاتو د ذات د خدای ﷻ لکه چي حالف ووايي وعزت الله يا وجلال الله، او يا په کبريا د خدای ﷻ دي مي قسم وي.

پوه سه:- چي د اسم اطلاق که څه هم ډېر دي لکن دلته مرداد د اسم هغه لفظ دي چي د لالت کوي پر ذات موصوفه بصفه لکه چي الرحمن رحيم وغير ذالك دي، او د صفت معاني که څه هم ډېري دي لکن مراد ځنډي په دې ځای کي هغه مصدر دي چي مذکور ه اسماء ځنډي مشتق دي لکه رحمت د الرحمن او رحيم د پاره يا عزت د عزيز د نامه د پاره يا علم د علیم د نامه د پاره الى غير ذالك من الاسماء ومصادر، عنايه، دروېش.

فائدو: - د قسم د اسم د پاره دا شرط نه دي چي قسم به هغه اسم وي چي په عرف د خلکو جاري وي، او په قسم کي د صفت تعرف شرط دی. قال المصنف رحمته الله «الاقوله وعلم الله فانه لا يكون يمينا» مگر نه دا قول د حالف وعلم الله ولي چي داسي ويل قسم نه دي يو په دې سبب چي قسم په علم الله سره متاعرف نه دي که څه هم علم مصدر د علیم دي، او بل په دې سبب چي علم گاهي په معنا د معلوم راځي لکه په دې دعاء کي، اللهم اغفر علمك فينا ای معلومك من المعاصي فينا، او په معلوم سره خو قسم نه دي روا، هدايه، دروېش.

قال «وان خلف بصفة من صفات الفعل كغضب الله وسخط الله لم يكن حالفا» او که چا قسم واخستی په يو صفت يعنې مصدر سره چي د هغه څخه فعل مشتق کېدی نه اسم په معنای مذکور سره لکه غضب الله وسخط الله هغه سپړی حالف نه دي ولي چي غضب الله او سخط الله اور ته د دوېرخ وايي او هغه قسم په مخلوق دي، په جوهره کي وايي چي که چا داسي وويله ورحمة الله دا هم قسم نه دي ولي چي د رحمت څخه گاهي جنت مرادېږي لکه په دې آيت کي ففی رحمة الله هم فيها خالدون ای فی جنته، او گاهي د رحمت څخه باران مرادېږي لکه خلک چي په وخت کي د قحط المطر وايي خداي پاک دي يو ښه رحم وکړي يعنې باران، وکل ذالك مخلوق انتهى مع الزيادة، دروېش.

قال ﴿ومن حلف بغير الله عزوجل لم يكن حالفا كالنبي ﷺ والقرآن والكعبة﴾ او كه چا قسم اخستى په غير د نامه د خدای ﷻ لكه چي ووايي چي زما دي په نبي ﷺ قسم وي، او يا ووايي چي زما دي په قرآن شريف قسم وي، او يا دي زما په كعبه شريفه قسم وي نو هغه سړى حالف نه دي، لقوله عليه السلام من كان منكم حالفا فليحلف بالله او ليذر .

فوائد: - په مذكوره شيانو قسم اخستل اگر چه قسم خو نه دي، چونكه دا درې شيان شرافت شرعي متيقن لري نو ځكه په قسم اخستو كي ددغو شيانو حالف گناه كار نه دي، او كه داسي شى قسم وي چي شرافت شرعي يقيني نه لري نو په هغه قسم اخستل گناه هم ده لكه پښتانه چي وايي زما دي په شاه آغا قسم وي او يا ووايي چي زما دي په غوث الاعظم ﷺ قسم وي او يا ورته داسي الفاظ په قسم كي استعمال كړي بلكه په دغه قسمو كي وهابيان حكم د شرك كوي ولي چي ددوي په نهز تعظيم د ماوراء الله شرك دي، او قسم اخستل په شي سره خوا مخوا تعظيم دي، لكن د وهابيانو د شرك غشي ډېر تېره دي حتى چي امت مرحومه غير ددې د معتقداتو څخه ټوله مشركان دي او د يو ولي الله وزيارت ته كه څوك سفر وكړي هغه هم مشرك دي حتى كه په نيت د زيارت د سيد المرسلين ﷺ څوك سفر وكړي هغه مشرك دي اعاذنا الله من امثال هذه العقائد الزائغه.

پوښتنه:- په شرعي محکمو کې د افغانستان چي مدعي شاهدان نه لري نو قاضي و مدعي عليه ته قرآن مبارک پر مهز د قضا کښېږدي او ده ته قسم په ورکوي او سره ددې چي قرآن مبارک خو قسم نه دي کما قال المصنف رحمته الله عليه ؟

جواب:- قاضي د محکمې دي مدعی عليه ته داسي نه وای چي ستا دي په دغه قرآن قسم وي، بلکه داسي ورته وای چي ته داسي ووايه والله بالله او پر دې قرآن لاس کښېږده دا سړی د والله بالله څخه نه بهرېږي ولي چي د کوچنوالي څخه دی په والله بالله عادت وي صرف د قرآن دلاس اښولو څخه بهرېږي نو ځکه که حق جانب نه پر قرآن شريف لاس اړدي او ځان ملامت کړي دا ددوي غايت جهل او نا پوهي او په دين ناخبر تيا ده.

واقيعه:- دروېش وايي چي يو وخت ما په سنځري کي درس کوی يو دوه کسه راغله په يوشی کې سره دعوه وه، او يو مدعي او بل منکرو ما مدعي ته وويل چي ته شاهدان لري هغه ويل يا، ما ورته وويل چي دا بل سړی به تاته قسم واخلي هغه منکر وويل چي ته ماته څرنگه قسم اړدې ما ورته وويل چي قرآن شريف به پر دامېز کښېږدو ته به ووايه چي والله که دغسي ده لکه زما مدعي چي وايي او پر دې قرآن شريف به لاس کښېږدې، منکر راته وويل چي مولوي صاحبه والله بالله که خبره بل ډول ده لکه زه چي وایم لکن قرآن والله که واخلم چي دا بسته واله څوک راکوي بس روان سو.

واژه: - بل وخت بیا دوه کسان یو مدعي او بل منکر راغله په یوه دعوی کي بیا ما و مدعي ته وویل چي ته شاهدان لرې ده وویل یا، ما ورته وویل چي دا بل سړی يعني مدعي عليه ته به قسم کښېږدو ده راته وویل چي ته څرنگه قسم ورته اړدې ما ورته وویل چي دی به پر قرآن شریف لاس کښېږدي ده راته وویل چي دغه سړي زما سره ظلم کړی دي ته داسي قسم ورته کښېږده چي دده کور ور خراب کړي قرآن شریف به نو په ده څه وکړي، ما ورته وویل چي هغه کور خرابی قسم څرنگه دي، ده وویل چي دی دي د شاه آغا پر خوا اوه گامه واخلي او ودي وایي چي خبره داغسي نه ده لکه زما مدعي چي وایي نو به یې شاه کور ور خراب کړي ما ورته وویل چي دا خو قسم نه دي ده راته وویل چي دا قسم مي حق نه دي نوزه ولاړم دعوه یې ختم کړه.

قال المصنف رحمته الله «و حرف القسم ثلاثة الواو كقوله والله والباء كقوله بالله والتاء كقوله تالله» او هغه حرفونه چي په قسم کي مستعمل دي درې دي چي واو او با او تا دي په هغه مثالو کي چي مصنف رحمته الله ذکر کړي دي.

پښتو: - چي دغه درې حرفه په قسم کي ډېر مشهور دي او په قرآن مبارک کي هم مذکور دي کقوله تعالی والله ربنا ما کنا مشرکین حکایه عن قول المشرکین يوم القيامة" و کقوله تعالی بالله ان الشک لظلم عظیم" و کقوله جل ذکره تالله لاکیدن اصنامکم حکایت عن قول ابراهیم عليه السلام.

فائده ۵۵:- فرق په مابین کې د دغو حرفو دادي چې باء عامه ده تر واو او تاء ولي چې باء پر اسم ظاهر او ضمير دواړو داخلېږي نحو حلفت بالله وحلفت به " بخلاف الواو او التاء فانهما لاتدخلان على الضمير، او واو بيا عام دي تر تاء ولي چې واو پر ټولو اسماء او صفاتو د خدای ﷻ داخلېږي بخلاف التاء ولي چې دا خاصه په اسم ذات سره ده چې الله دی. ولي داسي ويل کېږي چې والرحمن والرحيم وغيرهما او داسي نه ويل کېږي چې تالرحمن بلکه تالله فقط ويل کېږي الجوهرة والدرويش.

قال «وقد تضرع الحروف فيكون حالفا كقوله الله لا افعل كذا» او گاهي حروف د قسم محذوفېږي نو سره د حذفه سړی حالف گرځي لکه سړی چې واويي الله زه داسي نه کوم، ولي چې حذف د حرف د عادت څخه دي د عربو د پاره د اختصار، هدايه.

قال المصنف رحمته الله «وقال ابو حيفة رحمته الله اذا قال وحق الله فليس بحالف» او امام اعظم رحمته الله وايي که چا داسي وويل وحق الله نو دا سړی حالف نه دي.

پښتو ۵۵:- چې دا قول د امام محمد رحمته الله دي ولي چې حق د خدای ﷻ پر بندگانو دادي چې دده عبادت به کوي او شرک به نه کوي نو گویا داسې داسي وويل والعبادات لا فعلن کذا او دا خو قسم نه دي، او امام ابو يوسف رحمته الله وايي چې وحق الله قسم دي ولي چې حق د صفاتو څخه د خدای ﷻ دي نو گویا ده داسي وويل والله حق آه.

قال ﴿ولو قال اقسام او اقسام بالله او احلف او احلف بالله او اشهد او اشهد بالله فهو حالف﴾ او که یو سړی صرف لفظ د اقسام ووايه، او یا یې داسي وویل احلف فقط او یا یې وویل احلف بالله او یا یې یوازي اشهد ووايه او یا یې اشهد بالله ووايه نو دا سړی حالف دي، په هدایه کي وايي لان هذه اللفاظ مستعملة فى الحلف وهذه الصيغة للحال حقيقة وتسعمل فى الاستقبال بقرينة فجعل حالفاً فى الحال يعنى لعدم قرينة الاستقبال والشهادة يمين، كما قال الله عز سلطانه يعنى فى حق المنافقين قالوا نشهد انك لرسول الله ثم قالوا اتخذوا ايمانهم جنة الآيه. يعنى ان المنافقين ما حلفوا صراحة بل قالوا نشهد فقط فجعل ذلك يميناً منهم، انتهى مع زياده درويش.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وكذلك قوله وعهد الله وميثاقه فهو يمين او على نذر او نذر الله﴾ او داغه رنگه يمين دي د سړي دا قول وعهد الله وميثاقه او داغه رنگه يمين دي على نذر او نذر الله لقوله جل ذكره واوفوا بعهد الله اذا عاهدتم ولا تنقضوا الايمان فجعل الله العهد يميناً والميثاق بمعنى العهد، جوهره، او په ابو داود کي حديث نبوي ﷺ دي چي عليه السلام وويل من نذر نذراً ولم يسم فعليه كفارة يمين وكذا خرج هذا الحديث ابن ماجه كلاهما عن ابن عباس ؓ.

قال ﴿وان قال ان فعلت كذا فانا يهودي او نصراني او مجوشي او مشرك او كافر كان يميناً﴾ او که سړي وويل که ما دا فلانی کار وکړی نوزه به يهودي يم او يا نصراني يم او يا مجوسي يم او

یا مشرک یم او یا کافر یم دا ټوله الفاظ یمین او قسم دي، نو که پر مستقبل کار یې دغه الفاظ استعمال کړه نو پر ده کفار ه سته کې ځان حاثت کړی، او که یې پر تهر سوي کار دغه الفاظ استعمال کړه او هغه کار ده کړی و، نو یمین غموس دی. و حکمه قد مر مگر کافر کېږي نه په دې یمین غموس کې.

دروېش وايي :- چي چونکه مذکوره الفاظ په پښتو کې ډېر رواج دي نو باید د دې پوره تحقیق وکړل سي. هغه دا دی چي محمد بن مقاتل رحمته الله وايي چي سړی دغه الفاظ پر طریقه د یمین غموس استعمال کړي نو دی په کافر کېږي، ولي ده تعلیق د کفر په هغه شي وکړی چي هغه فی الحال موجود سوی دی معناً، فکانه هو کافر و امثاله والاصح انه لم یکفر.

دروېش وايي :- چي دغه سړي چي دا الفاظ وويل عقیده یې دا وه چي په داسې الفاظو سړی کافر کېږي، نو دی په صورت د غموس کافر سو او که یې عقیده نه وه، نو نه دی کافر، وهذا مما اُفتی به فی المجتبئ والزخیره، لکن د هغه سره د کبیرې گناه څخه نه دي خلاص، او په بحر الرائق کي وايي چي صحیح دا ده چي دغه الفاظ ویونکي که په دې خبر و چي دغه الفاظ د یمین دي یا منعقد ه یا غموس لکه د فقهی شریفی علماء چي خبر دي نو په ماضي یعنی غموس کي نه کافر کېږي البته گناه کبیره ده، او په منعقد ه یعنی مستقبل کي که حاثت سو کفار ه یمین پر لارمه ده او که یې ځان نه کړی حاثت نو د کفر او کفارې دواړو څخه خلاص سو لکن دغه الفاظ د مسلمان د پاره نازېبا دي، او که دا سړی په دې خبره جاهله و

چي دا الفاظ د يمین د پاره دي بلکه د هغه دا عقیده وه چي په دغو الفاظو سره د غموس په صورت کي سپری کافر کېږي او د منعقدۀ په صورت کي هم سپری کافر کېږي نو د غموس په صورت کي خو دستي کافر سو، او د منعقدۀ په صورت کي په وخت د حنث کافر سولته لما اقدم علی الحنث علم انه راض بالكفر والرضا بالكفر كفر.

شروط وایي:- چي ډېر کتابونه د فقهی شریفی پر دغه فتوی ورکوي والله اعلم بالصواب.

حاصل داچي دغه الفاظ د مسلمان د پاره لوي خطر دي باید چي مسلمان د دغسي الفاظ څخه پرېهز وکړي او خپل ایمان په خطر کی وانه چوي.

قال المصنف رحمته الله «وان قال فعلى غضب الله او سخطه فليس بحالف» او که سپري وويل چي پر ما دي غضب د خداى او يا سخط د خداى ﷻ وي نو دى حالف نه دي، ولي چي سخط او غضب خو عذاب ته د خداى ﷻ وايي نو گویا ده داسي وويل چي پر ما دي عذاب د خداى ﷻ وي او داسي لفظ خو قسم نه دي.

قال «وكذلك ان قال ان فعلت كذا فانا زان او شارب خمر او آكل الربوا او اكل الميتة» او داغه رنگه حلف نه دي که سپري داسي وويل چي که ما دا کار وکړى نوزه زنا کار یم، او يا شراب خوړونکى یم او يا سود خوره یم او يا د مرداري خوړونکي یم ولي دا ټوله خو گڼهونه دي او مرتکب د گناه خو کافر نه دي او اکل د ميتې خو په وخت کي د مخمصي

روا هم دي، او كه يې داسي وويل چي كه ما د اكار وكړي نو زه حلال بلونكي د زنا يم يا د شراب چنبلو وغيره نو د دې حكم لكه د مخ د مسئلې دي يعني زه به يهودي يم آه علي الاختلاف المذكور انفاً.

قال ﴿وكفارة اليمين عتق رقبة يجرئ فيها ما يجزئ في الظهار﴾ او كفاره د يمين ازادول دي د مريي يا مينخي، او كافي ده په كفاره يمين كي هغه رقبه چي په كفاره ظهار كي كافي ده كما مر هنالك، قال في البنايه چي په كفاره كي د ظهار مسلماننه رقبه او كفاره رقبه نر او بنځه لوي او كوچنی گرده روا او كافي دي نو په كفاره كي د يمين هم گرده كافي دي، او په دواړو سترگو پوند ندي روا، او چي دواړه لاسونه يې پرې وي او يا دواړي پښې يې پرې وي نه ده كافي، او چي يو لاس او يوه پښه يې پر يوه طرف پرې وي او يا شل وي هم نه ده روا، او كه يې يو لاس پرې و پر يوه طرف او پښه يې پر بل طرف هغه روا دي او په يوه سترگه پوند او يا چي يو لاس يې يا يوه پښه يې پرې وي هغه په دواړو كفارو كي روا دي، او به كونړ كي اختلاف د مشائخو سته لكن صحيح دا دي چي روا دي انتهى مع الزيات درويش.

قال المصنف رحمه الله عليه ﴿وان شاء كسا عشرة مساكين كل واحد ثوباً فما زاد وادناه ما يجوز فيه الصلوة﴾ او كه يې خونه وي د حالف نو لسو مسكينانو ته دي كالي وركړي يعني كه نوي وي او كه زاړه لكن بهخي بوسيده جامه به نه وي، هر يوه ته دي جلا جلا جامه وركړي، او يا بالاتر

هغه او کمه درجه د جامې هغه ده چي لمونځ پکښي روا وي يعني عورت په پټ وي.

د روغتيا وایي: - چي په انشاء کي اشاره ودې ته ده چي په دې کفره کي ترتيب شرط نه دي.

په ۱۰۰۰: - چي صاحب جوهره وايي چي نو قميص دي لکن نه اجزاء دده علی العموم نه ده صحيح ولي چي قميص د پنجابيانو يا د هندوستانيانو يا د بلوڅانو يا د بعض قندهاريانو يا د هراتيانو وغيرهم کافي نه ولي په هغو قميصانو سره ستر د عورت نه کېږي، بلکه قميصان د عربو او د هلمنديانو او د روزگانيانو د طالبانو قميصان کافي دي، او صاحب مجمع الانهر وايي يا ازار يعني لنگ لکن دومره وي چي د نوڅه لاندې زنگنونه پکښي پټ سي، او دی وايي يا دي پټو وي لکن په پټو د اشمال پر ډول لمونځ روا دي نو بايد دغونه غټ پټو ورکړي او هغه چي صاحب جوهره وايي چي پرتوگ يوازي کافي نه دي دا خبره د متن څخه ده، قال امام محمد رحمته الله عليه چي پرتوگ کافي دي ولي چي لمونځ يوازي په پرتاگه کي روا دي، لکن کفايت ددې جامه هلته دي که يې نر ته جامه ورکول او که يې ښځي ته جامه ورکول نو سره ددغو جامو به پورنی هم ورکوي ولي سر ددې عورت دي او لڅ سر يې لمونځ نه دی روا بلک ټوله عورت ځايونه به د ښځي ورپټوي.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وان شاء اطعم عشرة مساكين كالاطعام في الكفارة الظهار﴾ او كه يې خوښه وي لسو مسكينانو ته دي ډوډۍ وركړي لكه په كفار ظهار كي چي وركړه كېږي.

﴿سورة النساء﴾: چي دغه يوه كاسه د اوربشو يا د جوارو يا د خرما او يا نيمه كاسه د غنمو يا د اوږو وهر مسكين ته ده.

﴿سورة النساء﴾: قيمت ددغو شيانو وهر مسكين ته جلا جلا هم كافي دي.

﴿سورة النساء﴾: كه لس كسه مسكينان مېلمانه كړي غرمه او ماښام ډوډۍ وركړي په هغه ډول چي حالف يې په كور كي غرمه او ماښام خوري د هغه ميانه درجه، قال الله تعالى من اوسط ماتطعمون اهلكم.

﴿سورة النساء﴾: كه په لسو مسكينانو كي يو داسي كوچنی و چي ځان يې پوره نه سواي مړه ولي، نو د كوچني پر ځاي به بل مسكين ته ډوډۍ وركوي، كذا في البنايه مع الزيادات ونقص.

قال ﴿فان لم يقدر على احد هذه الاشياء صام ثلاثة ايام متتابعات﴾ او كه يې پر يوه ددغو درو شيانو قدرت نه درلودي نو دني درې روزې ونسي پرله پسې، او امام شافعي رحمه الله وايي چي متتابع شرط نه دي بلكه دده خوښه ده كې پيوسته نسي او كه يې سره جلا جلا، دی وايي چي په قرآن مجيد كي خو صيام مطلق بېله قيده د متابع راغلی دی، قال في الهدايه ولنا قراءة ابن مسعود ؓ چي هغه داسي دي صيام ثلاثة ايام متتابعات او قرات د ابن مسعود ؓ لكه خبر مشهور دي چي زيادت په قرآن پر روادي كما تقرر في كتب الاصول.

قال المصنف رحمه الله عليه: «فان قدم الكفارة على الحنث لم يجزه» او که حالف کفارہ د مخه تر حنث ورکړه هغه کفايت نه کوي.

قال المصنف رحمه الله عليه: «ومن حلف على معصية مثل الا يصلى او لا يكلم اباه او ليقتلن فلانا حنث نفسه ويكفر عن يمينه» او که چا قسم واخستی پر گناه باندي يعني چي زه به يې کوم که هغه گناه کبيره وي او که صغيره وي، لکه چي داسي وويائي چي زه به لمونځ نه کوم، او يا د پلار سره خبري نه کوم، او يا فلانی سړی وژنم، يا نور ورته گنهونه چي زه به زنا کوم يا لواطت او يا لمونځ په جماعت نه کوم و امثال ذالك كثيره، نو پر دې سړي لازمه ده چي ځان دي په قسم کې حانث کړي او د قسم کفارہ دي ورکړي، في الهدايه لقوله عليه السلام من حلف على يمين او مقسم عليه وراى غيرها خيراً منها فليأت بالذى هو خير ثم ليكفر عن يمينه، ولان فيما قلنا يعنى الحنث تفويت البر يعنى عدم الحنث الى جابر وهو الكفارة ولا جابر للمعصية عند انتهى.

تړنې وایي: - وایي چي ډېر عوام کالانعام چي ورته قسم واخلي او يو عالم ورته ووايي چي ته دا قسم پر ځان مات کړه يعني ځان حانث کړه او کفارہ ورکړه، جاهل ورته ووايي چي څرنگه به قسم پر ځان ماتوم دا خو گناه ده، عذر از گناه بدتر" او عجبه خو لاداده چي بعض جاهلان امامان و هغه سړي ته چي ورته قسم يې اخستی وي ووايي چي څه بې عقله پر گناه کولو قسم کله سته، يعني دا قسم پر گناه بهخي صحيح نه دي يعني کفارہ نسته پکښي، نو پر داسي ملا صاحب بايد سړی هغه متل تېر کړي چي غلبېل کوزې ته ويل ستا څونه لوي سوري دی.

قال المصنف رحمته الله ﴿واذا حلف الكافر ثم حنث في حال الكفر او بعد اسلامه فلا حنث عليه﴾ او که قسم واخستی کافر او بیا حانث سو په حال کي د کفر او یا وروسته تر اسلام حانث سو نو پر ده حنث نسته یعن کفار نه نسته، دلیل یې دادي چي کافر اهل د یمین نه دي، ولي د یمین انعقاد د جهته د تعظیم د اسم الله دي. او سره د کفره تعظیما لاسم الله صورت نه لري، او نه کافر اهل د کفارې دی ولي کفار نه خو عبادت دي او په عبادت کي نیت ضرور غواړي نو کفار نه د کافر نه ده صحیح لکه لمونځ او روژه، کذا فی الجوهره.

قال المصنف رحمته الله ﴿ومن حرم على نفسه شيئاً مما يملكه ولم يكن محرماً عليه﴾ او که چا حرام کړی پر ځان باندي یو شی د هغو شيانو څخه چي دده په ملک کي وه نو هغه شی دده په وینا نه حرامېږي مثلاً یو سړي دا سي وویل چي دغه زما جامه پر ما حرام کې زه واغوندم، او یا دغه ډوډۍ پر ما حرامه ده کې زه وخورم او یا مثل ددغسي الفاظو.

پښتو ۵۵۵ :- چي مصنف رحمته الله دغه لفظ ووايه مایملکه ولي که هغه شی دده په ملک کي نه وي نو دی په دغه وینا کي صادق دي، دلیل د عدم حرمت یې دادي چي هغه شی د سړي ملک وي خدای جل جلاله ورته حلال کړی دی، نو دی نه سي کولی چي د خدای جل جلاله د حکم په مقابل کي بل حکم وکړي.

قال ﴿فان استباحه فعليه كفارة یمین﴾ او که دغه سړي معامله د مباح د هغه شي سره وکړه مثلاً هغه جامه یې واغوستل او یا یې هغه ډوډۍ وخوړه نو پر ده کفار نه دیمین لاره ده، حاصل دا چي تحریم د حلال

يمين دي. قال الله تبارك تعالى يا ايها النبي لم تحرم ما احل الله لك الى ان قال تحلة ايمانكم الآية" ددې ايات شان نزول په طويل حديث كي د بخاري شريف او په نورو كتابو كي د حديث شريف داسي ذكر سوي دي چي آنحضرت ﷺ د بعض ازواج مطهرات رضی الله عنهن حجرو ته به د مازديگر د لمانځه وروسته ورتلی، او هغې مبارکي ته څه غسل چي د پلار گني د خوا راغلي وه ﷺ ته به يې ورکوله او ده مبارک خوړله چي طبعاً د ﷺ ډېر خوښ وه نو بعض نورو ازواجو مطهراتو مشوره ورته وکړه چي د هري يوې کور ته چي ﷺ ورسي هغه دي ورته ووايي چي تا مغفر خوړلي دي چي يوه بد بويه ژړا د يوې درختي ده نو ځکه دي د خوړلې د مغفر بوي ځي خير قصه کوتا هرې يوې چي دا خبره و ﷺ ته وکړه ده مبارک ورته وويل چي ما مغفر نه دي خوړلي بلکه د فلانۍ په کور كي مي غسل وخوړله او د آينده د پاره پر ما غسل حرام دي، نو دا آيت نازل سو او خداى ﷻ دى امر کړى په تحلة ايمانکم" په عبارت، يعنې په قسم كي ځان حاث کړه او كفاره ورکړه، نو ددې کبله تحريم د حلال يمين دي کما قال المصنف.

په پېښ وايي:- چي تفصيل ددې شان نزول په بخاري شريف كي مطالعه کړه.

قال المصنف رحمه الله (فان قال كل حلال على حرام فهو على الطعام والشرب الا ان ينوى غير ذلك) او که يو سړي داسي ويل چي هر حلال شى پر ما حرام دي، نو دغه قسم د خوړلو او چښلو په شيانو پوري مربوط دي ولي چي مقصود په قسم اخستو كي خو د سړي قصد

داوي چي زه به ځان نه حاشه ومه، نو که دا قسم پر عموم باندي حمل کړو لکه ظاهر د لفظ د قسم دي نو په دې کي خود عدم حث تصور هم نسي کېدلی ولي چي د ساه کېنلو څخه د انسان چاره نه کېږي نوي چي ساه يې وکېنل دا خو هم مباح کار و نو دی دستي حاث سو نو دده د قسم اخستلو څه فائده ده، نو ددې قسم حمل چي پر عموم ظاهر نسي کېدلی نو دا قسم مصروف دي و مطعوم او مشروب ته په سبب د عرف نو گویا ده داسي وويل چي هر مطعوم او مشروب حلال پر ما حرام دي، نو دا قسم د ماینې سره جماعو ته نه دی شامل او که يې په نیت کي وطي د ماینې وې نو دا ایلاء ده چي حکم يې په اوائل کي ددې کتاب تېر سو فتذر، قال فی النهاية شرح الهدایة هذا کله ظاهر الرواية والفتوى اليوم علی انه زوجته تبين منه بلا نية لغلبة الاستعمال فی ذالک فان لم تکن له زوجة یحتمل علی الطعوم والمشروب فان اکل او شرب تجب علیه الکفارة لانصرافه عند عدم الزوجة اليها، او امام زفر رحمته الله دا قسم پر عموم ظاهر حمل کوي نو ځکه دی وايي چي څرنگه چي حالف د قسم څخه فارغه سو دستي حاث دی په سبب د تنفس والجواب ماقلنا آفأ فتدبر.

قال ﴿ومن نذر مطلقا فعليه الوفاء به﴾ او که چا نذر کړه روژه او يا ختم د قرآن او يا نور مطلقا يعني شرط يې نه کړی ورسره ذکر مثلا داسي يې وويل لله علی ان اصوم شهراً نو پر ده باندي وفا په نذر سره واجب او لازمه ده.

قال المصنف رحمته الله ﴿وان علق نذره بشرط فوجد الشرط فعليه الوفاء بنفس النذر﴾ او که يو چا مربوط کړی نذر په يو شرط سره مثلا

داسي يې وويل چي كه زه خداى ﷻ ددې ناحوړې څخه جوړ كړم نو پر ما لس ورځي روژه نذر ده ، او هغه شرط موجود سو يعني دى د هغې ناحوړې څخه جوړ سو نو پر ده لارمه ده وفا په نفس منذر يعني لس روژې به نسي يعني په كفاره د يمين نه خلاصېږي ، عنايه دروېش.

قال (وړوى ان ابا حنفيه رحمته الله رجع عن ذلك وقال اذا قال ان فعلت كذا فعلى حجة او صوم سنة او صدقة ما املكه اجزاء عن ذلك كفارة يممين وهو قول محمد رحمته الله) او د امام اعظم رحمته الله څخه روايت دي يعني په غير كي د ظاهر الروايت چي امام مرحوم رجوع وكړه د مخني قول څخه ، او وه يې ويل كه چا وويل كه ما فلانى كار وكړى نو پر ما حج لازم دي ، او يا د يوه كال روژې لارمي دي ، او يا ټوله هغه شيان چي زما په ملك دي هغه خيرات دي نو په ټولو دغو صورتو كي د قسم كفاره كافي ده او دا هم قول دي د امام محمد رحمته الله ، يعني په كفاره يممين سره د نذر د عهدې څخه خلاصېږي لکن په هدايه كي وايي چي دا هلته خلاصېږي په كفاره يممين سره چي شرط داسي شرط وي چي سړى وجود د هغه نه غواړي مثلاً لكه چي ووايي كه ما د زيد سره خبري وكړې ، ولي په داسي قول كي معنا د منع سته يعني زه د زيد سره خبري نه كوم او يممين خو هم د پاره د منع دي فهو بظاھر نذر وفيه معنا اليممين نو دا سړي لره اختيار دي كه د يممين وخو ته ميل كوي يعني كفاره يممين وركوي او كه ايډا په نذر كوي ، بخلاف ما علق بشرط يريده وجوده لكه يو سړى چي ووايي ان شفى الله مرضى فعلى كذا نو په دې كي ايډا بالنذر

خواه مخواه لارڼه ده ولي چي معنا د يمين چي منع ده په دې ځای کي نسته ولي چي دا قائل وجود د شفاء المرض غواړي نه منع کما لا يخفى.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ومن حلف لا يدخل بيتا فدخل الكعبة او المسجد او البيعة او الكنيسة لم يحنث﴾ او چا قسم واخستى چي زه خونى ته نه داخلېږم نو د كعبې شريفې خونى ته داخل سو او يا مسجد ته داخل سو او يا بعې ته د نصارو داخل سو او يا كنيسه ته د يهودو داخل سو په قسم كې نه حانثېږي ولي چي لفظ د بيت په عرف كې هغې خونى ته وايي چي د شپې تېرولو د پاره جوړه سوې وي، او كعبه شريفه، مسجد شريف، بيعه، او كنيسه د دغه مطلب د پاره نه دي جوړي سوي بلكه د پاره د عبادت جوړي سوي دي كه څه هم شپه تېرېدل خو په دغو مقاماتو كې ممكن دي، ه، در.

قال ﴿ومن حلف ان لا يتكلم فقرأ القرآن فى الصلوة لم يحنث﴾ او كه چا قسم واخستى چي زه به خبري نه كوم نو ده قرآن شريف ووايه په لمانځه كې نه حانثېږي ولي چي قرآن په لمانځه كې كلام نه بلل كېږي.

دروېش وايي:- چي داغه رنگه دى حكم د تسبيح او د الله اكبر وغير ذلك مما يقرأ فى الصلوة يعنى نه په حانثېږي ولي په حديث مبارك كې راغلي دي ان هذه الصلوتنا لا يصلح فيها شئ من كلام الناس وانما هى التسبيح والتهليل وقراءة القرآن د مصنف رحمه الله د قيد څخه د فى الصلوة دا معلومېږي چي قرآن شريف خارج الصلوة ووايي حانثېږي او يا تسبيح يا تهليل يا تكبير خارج الصلوة ووايي نو هم په حانثېږي ولي چي

په غیر کي د لمانځه دی حانث بلل کېږي، او بعض مشائخ وايي چي په مذکوره شيانو سره خارج الصلوة هم نه حانثېږي ولي چي په عرف کي زموږ ددغو شيانو ويو نکي ته متکلم نه وايي بلکه قارئ القرآن يا مسبح يا مکبر يا مهلل ورته وايي وهو الصحيح کما فی الجوهره وغيرها.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ومن حلف لا يلبس هذا الثوب هو لابسُه فنزعه في الحال لم يحنث وان لبث ساعة حنث﴾ او که يوه قسم واخستی چي زه دغه جامه نه اغوندم او حال دا و چي ده اغوستي وه نو يې في الحال وکښل نه دي حانث او که يې يو ګړی درنګ او ځنډ وکړي او بيا يې وکښل نو حانث دي، خلافا لږفر رحمه الله والدلائل في الشروح.

په دې څه: - چي د ساعت څخه ساعت زماني متعرف نه دي مراد بلکه مراد معنا لغوي ده، يعني يو ګړی تر قسم وروسته يې شروع په نزع سره د جامې دستي ونه کړه نو حانث دي فافهم.

قال ﴿وكذلك اذا حلف لا يركب هذه الدابة وهو راكبها فنزل في الحال لم يحنث وان لبث ساعة حنث﴾ او داغه رنگه حکم دي چي سړی قسم واخلي چي پر دې دابه به نه سپرېږم او في الحاله ځنډي راکښته سو نه حانثېږي، او که يې يو ساعت درنګ وکي په کښته کېدو کي بيا نو حانث دي، لان البقاء على اللبس في المسئلة الاولى والبقاء على الركوب في المسئلة الثانية لبس وركوب، وقد حلف على نفى اللبس والركوب.

قال ﴿ومن حلف لا يدخل هذه الدار وهو فيها لم يحنث بالعود فيها حتى يخرج ثم يدخل﴾ او که چا قسم واخستی چي زه

به دا سرای ته نه داخلېږم او دی په هغه سرای کې و نه حانښېږي چې
کښېني په هغه سرای کې تر هغه وخته پوري چې دی د سرای څخه راوځي
او بېرته داخلېږي، نو کې داغسي وکړه نو حانث دي.

په دې څېړنه کې قیاس خو دادي چې په قعود سره دی حانث سي لان
الدوام علی الدخول کابستاء الدخول وقد حلف عنه، والدلیل علی
المسئلة المتن ان الدخول فی الدار نوی امر دی لا دوام له لاته انفصال من
الخارج الی الداخل، ه، در.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ومن حلف لا يدخل الدار فدخل دارا خرابا
لم یحنث﴾ که چا قسم واخستی چې زه دار ته نه داخلېږم یعني تعبیر د
دار یې نه وکړی بلکه جنس دار یې ذکر کړی، نو دا سړی داخل سو یو
خراب سرای ته یعني د چا د استوګني صالح نه و نو نه حانښېږي ولي
قسمونه معمول پر عادات دي، نو مراد دده په یمین کې معتدبه مراد دي
چې خلګ پکښې اوسېږي یعني صالح د اوسېدو وي، او خرابه سرای خو
د اوسېدو نه دی، مثال ددې دادي چې یو سړی قسم واخلي چې که زه
قميص واغوندم اخر ده قميص لنگه کړی نو نه حانښېږي ولي مراد لبس
معتاد دي، جوهره.

قال ﴿ومن حلف لا يدخل هذه الدار فدخلها بعد ما انهدمت
وصارت صحراء حنث﴾ او که چا قسم واخستی چې زه دغه معین
سرای ته نه داخلېږم، نو دی هغه معین سرای ته په داسې وخت کې داخل
سو چې هغه سرای نړېدلی و او صرف صحرا وه نو دی حانث دي، ولي ده
چې بقعه د سرای معلومه کړه نو قسم دده په بقعه پوري د هغه تعلق لري

او نوم د داري يې هم فی الجملة باقی دي، مثلاً خلګ وایي چي دا ځای د فلاني د سرای دی فیحنت.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ومن حلف لا يدخل هذه البيت فدخل بعد ما انهدم لم يحنت﴾ او که چا قسم واخستی چي زه نه ننوزم دغي خوني ته نو دی هغه ځای ته د خوني وروسته تر نړېدو داخل سو يعني چي صحرا ګرځېدلې وه نه حانشېرې، ولي چي بیت هغه ځای ته وایي چي شپې پکښي تېرېږي په صحرا کي عادتاً شپې نه تېرېږي، او که يې دېوالونه ولاړ وه صرف بام يې نړېدلی و بيا حانشېرې ولي چي صالح د شپې تېرېدو دي کذا فی الهدايه.

قال ﴿ومن حلف ان لا یکلم زوجة فلان فطلقها ثم کلمها حنت﴾ او که چا قسم واخستی چي زه د فلاني د ماینې سره خبري نه کوم، نو فلاني هغه ماینه طلاقه کړه وروسته حالف خبري ورسره وکړې نو دی حانشېرې په دغو خبرو لکن دا حکم هلته دي چي دا قسم پر یوه معینه ماینه چي اشاره يې هم ورته وکړه قسم واخستی ولي چي د زوجه فلان نوم پس له طلاقه هم پردې باقي دي اګرچي طلاق بائن يې ورکړی وي وسیئاتي دليله الاخر.

قال ﴿ومن حلف ان لا یکلم عبد فلان او لا یدخل دار فلان فباع فلان عبده او داره ثم کلم العبد او دخل الدار لم يحنت﴾ او که چا قسم واخستی پر دې چي زه به خبري نه کوم د فلاني د مریي سره، او یا به نه داخلېږم سرای ته د فلاني نو هغه فلاني مریي خرڅ کړی او یا

بي سراي خرڅ كړې، وروسته حالف خبري وكړې د هغه مريي سره او يا داخل سو وهغه سراي ته نو نه دى حاث.

پوهنه:- چي دا قول د امام اعظم رحمته الله عليه او امام ابو يوسف رحمته الله عليه دى، او امام محمد رحمته الله عليه وايي چي حاشېري، دليل د قول د شيخينو دادي چي مريي او يا سراي د سړي مبعوض عادتاً نه وي نو گويا ده داسي وويل چي مادام ملك فلان باق فيهما وقد خرجا عن ملكه بالبيع فلم يبق المقصود بالحلف فلا يحنث، بخلاف مسئلة الزوجة فلان لان الزوجة يقصد بالمعادات والمولات بالذات والاضافة الى الزوج انما هي لتعريفها لالان ذات الزوج مبعوضه فاذا طلق الزوج الزوجة المذكورة فذات الزوجة المبعوضة للحالف باقية فيحنث بكلامها.

نورېش وايي:- چي چونكه په دليل كي د قول د امام محمد رحمته الله عليه طول و نو ځكه ما نقل نه كړې، نو هدايه يا نوري شرحي د قدوري مطالعه كړي ان شئت.

قال «وان حلف لا يكلم صاحب هذا الطيلسان فباعه ثم كلمه حنث» او كه سړي قسم واخستى چي زه به د صاحب سره ددغه كمر بند خبري نه كوم، نو هغه سړي دغه كمر بند خرڅ كړى او حالف وروسته خبري ورسره وكړې نو دى حانث دي، ولي چي طيلسان خو د بغض شى نه دي نو اصلي بغض دده خو د صاحب سره د كمر بند دي، نو پسله خرڅېدو څخه د كمر بند مبعوض دده باقي دي نو گويا ده داسي په اشاره سره وويل چي قسم په خداى جل جلاله كه زه ددغه سړي سره خبري وكړم.

قال ﴿وكذلك اذا حلف ان لا يكلم هذه الشاب فكلمه بعد ماصار شيخا حنث﴾ او داغسي حکم دی که یو سړي قسم واخستی چې زه ددغه ځوان سره خبري نه کوم، نو بیا حالف دده سره خبري وکړي پس له دې څخه چې هغه ځوان سپین ږدی سو نو دغه حالف حانث دي، ولي چې حلف په مشار اليه پوري مربوط دي ولي وصف چې شاب دی په مشار اليه کې لغو دی او مشار اليه خو پس له سپین ږر توبه هم باقي دي فيحنه بتکلمه، هدايه، دروېش.

قال المصنف رحمته الله عليه ﴿وان حلف لا ياكل لحم هذه الحمل فصار كبشا فاكله حنث﴾ او که چا قسم واخستی چې زه ددغه وري غوښي نه خورم نو هغه وری مې سو نو ده یې غوښي خوړي نو حانث دي ولي چې یمین قانونا تعلق په مشار اليه پوري لري، او وصف د حمل یې لغو دي ولي چې د حمل او وري غوښي د کبش تر غوښو بالادي او مفیدی د بدن د پاره دي نو حمل والي باعث د قسم نه دي.

قال ﴿وان حلف ان لا ياكل من هذه النخلة فهو على ثمرها﴾ او که چا قسم واخستی چې زه ددې درختي څخه د خورما خورک نه کوم نو ددې قسم څخه مراد مېوه د خورما ده.

فوائد: -- هره درخته چې مېوه داره وي لکه د انگورو تاک یا د سېبو درخته و امثال ذالك چې سړی قسم ځنډي واخلي قسم یې په مېوه پوري مربوط دي ولي اگرچې حالف یمین مضاف کی ودرختي ته لکن ذات د رختي خود خوراک شی نه دي نو ځکه یې حلف راجع وماخرج منها ته دي چې مېوه د هغې درختي ده، او که درخته مېوه والا نه وه مثلاً سړي قسم

واخستی د خورك د ولي يا د ناجو وغير ذالك نو بيا دغه قسم پر قيمت د هغې درختي واقع کېږي.

پوښتنه :- چي اراده د مېوې يا د قيمت مجاز دي د قبيلې څخه د ذکر د سبب او اراده د مسبب ده.

جواب :- که سړی يعني حالف د هغې درختي لرگی میده کړی او وېخوړی نه حاشېږي لکه حقیقه مهجوره قاه الفقهاء.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ومن حلف ان لا ياكل من هذا البسر فصار رطباً فاكله لم يحنث وان حلف لا ياكل بسراً فاكل رطباً لم يحنث وان حلف لا ياكل رطباً فاكل بسراً مذنباً حنث عند أبي حنيفة رحمه الله﴾ او که چا قسم واخستی چي زه به خوراك نه کوم ددې غوره خورما څخه نو هغه بسر پخه خورما سوه او حالف وڅوپه نه حاشېږي، ولي یمین چي تعلق ونسي په یو نامه سره نو په بقاء د هغه نامه یمین باقي دي او په زوال د هغه نامه زائلېږي او د مابین څخه ختم کېږي، نو دلته خو ده قسم اخستی دي پر نامه د بسر هغه نوم خو اوس زائل سو د رطب په نوم سو نو ځکه حالف حانث نه دي.

پوښتنه :- چي صاحب عنایه یو قانون کلي بیان کړی دی چي قسم چي تعلق په یو ذات پوري ونسي او هغه ذات موصوف په یوه وصف سره وي او هغه وصف سبب د قسم گرځېدی سي نو یمین په هغه وصف پوري مربوط ي چي هغه وصف بدل سي نو حنث نسته لکه په مانحن فيه چي حالف شاره وکړه وذات ته د خرما چي موصوف په بسريت سره دي، او وصف د بسريت داغي د قسم هم گرځېدای سي ولي د بعض خلکو تروه مېوه نه ده

خوښه، او که چا قسم واخستی چي زه نه خورم بسر او بيا يې رطب وخورې
يعني پخه خورما نه دی حاث.

پوښتنه:- ددې مسئلې او د مخکنۍ مسئلې څه فرق دي؟

ځواب:- په مخکنۍ مسئله کي بسر معرفه او مشار اليه و او په دې
مسئله کي نکره او غير مشار اليه دي، ودليل هذه المسئلة ايضا دليل
الاولی شبرا بشبر فتذکروا وتامل. او که سړی قسم واخستی چي زه به رطب
نه خورم يعني پخه خورما او بيا يې بسر وخوړه مذنبا يعني چي پختيا ته
نژدې وه خو تر اوسه لاتريو والی د بسر پکښې و حاشېري، لکن په نه زده
امام اعظم رحمته الله چي امام محمد رحمته الله يې هم په مسئله کي همراه دي، او
امام ابو يوسف رحمته الله وايي چي نه حاشېري ولي چي ددې خورما نوم خو
رطب نه دي په عرف کي بلکه نوم يې بسر مذنبا دي، او طرفين وايي چي
په بسر مذنبا کي معنا د رطب سته.

قال المصنف رحمته الله «ومن حلف لا ياكل لحما فاكل لحم سمك لا

يحنث» او که چا قسم واخستی چي زه به غوښي نه خورم، او بيا يې د
ماهي غوښي وخورلې نه حاشېري.

سوال:- د ماهي غوښو ته په قرآن مجيد کي لحم ويل سوي دي، قال
جل سلطانه "ومن كل تاكلون لحما طريا" نو بيا ولي دغه حالف په خوړلو د
ماهي د غوښو نه حاشېري؟

ځواب:- کما قال صاحب الهدايه رحمته الله چي د لحم حقيقت هغه غوښي
دي چي د وېنو څخه پيدا کېږي او سمک وينه نه لري ولي چي وينه لرونکي

شی په اوبو کې استوگنه نه سي کولی، او که یې وینه درلودی نو بې ذبح ته حاجت درلودی.

قال «ولو حلف لا یشرب من دجلة فشرב منها بائاً لم یحنت حتی یکرع منها کرعاً عند ابی حنیفة رحمۃ اللہ علیہ» او که چا قسم واخستی چې زه به د دجلې څخه اوبه نه چښم، او بیا ده اوبه د دجلې څخه په لوبښي کې اوبه راواخستې او وې چښلې نه حانشېرې تر هغو چې په کرعه یې ونه چښي.

پړۍ ۱۵۰۰:- چې کرعه داده چې خوله پر اوبو کنښېږدي او وې چښي نه یې په لوبښي کې راواخلي او نه په غبرگه کې لکه عادت د بعضو بادیه نشینانو چې دی په نېز د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ.

پړۍ ۱۵۰۱:- چې کم حقیقت چې مستعمل وي که څه هم مجاز پر ډېر وي په استعمال نو امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ هغه لفظ پر حقیقت حمل کوي، لارها الاصل، او په نېز د یارانو مجاز متعارف اولی دي تر حقیقت نادره او دا هم مذهب دي د ائمه ثلاثه رحمهم الله، په مانحن فیه معنا حقیقي د من دجلة داده چې د شرب مبداء یې دجله وي او دا معنا مستعمل هم ده لکه د بعض صحرايانو که څه هم نادره ده او معنا مجازي داده چې اوبه د دجلې وچښي یا په غبرگه او یا په لوبښي سره او دا معنا شائع ده، نو د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ په نیز په کرعه سره حانشېرې فقط، په معنا مجازي نه حانشېرې، او د یارانو په نیز په معنا مجازي حانشېرې نه په کرعه، او بعض فقهاء په دې قسم کې عموم مجاز کوي یعني مراد د حالف چښل د اوبو د دجلې دي په هر ډول چې وي.

قال «ومن حلف ان لا يشرب من ماء دجلت فشرب منها بآثاء حث» او که چا قسم واخستی چي زه به اوبه د دجلې نه چنم او بيا يې په لوبښي کي وچښلې حاث دي، ولي چي د لوبښي اوبه خو هم د دجلې اوبه دي.

پسوة: - چي حث په دې صورت کي په اتفاق دي، او په صورت کي د کرعي هم حاشېري کما لايخفي.

قال المصنف رحمه الله «ومن حلف ان لا ياكل من هذه الحنطة فاكل من خبزها لم يحث» او که چا قسم واخستی چي زه ددې غنمو څخه خورک نه کوم، نو په ډوډۍ خوړلو د هغو غنمو نه حاشېري.

پسوة: - چي دا مذهب دی د امام اعظم رحمه الله ولي دی حقيقت چي مستعملوي تر مجاز اولی دی، او خودي غنم خو هم خوړل کېږي په عرف کي يعني چي يا په اوبو کي وه ايشول سي چي په پښتو کې کوچه بولي او په لږي يې خولې ته اچوي او خوري يې، او يا غنم پر تبخي پر اور باندي کېږي چي په پښتو کي يې نښې بولي او په مزه مزه يې په کپه خوري، او ډوډۍ چي د غنمو څخه پيدا سي هغه خو معنا مجازي د غنمو ده، او ياران وايي چي په کوچه، په نينو او هم په ډوډۍ د هغو غنمو حاشېري، او دې ته په اصطلاح د اصول فقه عموم مجاز وايي، وقد صح قول صاحبين في بعض الفتاوى، لکن دا اختلاف هلته دي چي حالف نيت د کوچې او نينو نه لري. او که يې د هغو نيت و بيا په اجماع سره په خوراک د ډوډۍ د هغو غنمو نه حاشېري.

قال ﴿ولو حلف ان لا ياكل من هذه الدقيق فاكل من خبزه حنث﴾ او كه چا قسم واخستى چي زه به ددغو وړو څخه خورك نه كوم، نو يې ډوډۍ د هغو وړو وخوره حانث دي يعنې په اتفاق د امام اعظم رحمته الله عليه او يارانو ولي خورك د خودي وړو هيڅ معتاد نه دي بلكه يو اندازه ضرر لري نو گويا حقيقت يې متعذر دي نو خود مجاز ته تگ كېږي چي ډوډۍ ده كما تقرر فى اصول الفقه، حتى كه يو سړى په تكليف سره د هغو وړو څخه خورك وكړى هم نه حانثېږي.

قال المصنف رحمته الله عليه ﴿ولو استفه كما هو لم يحنث﴾ او كه يې كپه كړه هغه وړه نه حانثېږي، او بعض مشائخ وايي چي په خوړلو د عين وړو هم حانثېږي، لكونه حقيقت وان لم تكن مستعملة لكن په عنايه كي وايي چي صحيح داده چي نه حانثېږي لكونه حقيقة مهجورة.

ډوډۍ وايي: - چي فتوى پر قول د عنايه ده.

قال ﴿وان حلف ان لا يتكلم فلانا فكلمه وهو بيحث يسمع الا انه قائم حنث﴾ او كه چا قسم واخستى چي دى به خبري نه كوي د فلاني سره نو ده خبري ورته وكړي په داسي حال كي چي هغه سړى په داسي ځاى كي وي يعنې نژدې و چي دده خبري يې اورېدلې واى مگر هغه بیده وي يعنې نه يې واورېدې نو دى حانث دي.

فوائد: - دا مذكوره مذهب دى د قدوري رحمته الله عليه او ددې تصحيح امام سرخسي رحمته الله عليه هم كړې ده، دليل يې دادى چي ده خو خبري ورته وكړې او د هغه غوږو ته هم ورسېدلې لكن په پوه نه سو په سبب د خوب، او د مبسوط

مذهب دادی چي حالف پس له خبرو هغه نائم وینښ کړي هو المختار اکثر مشائخنا رحمهم الله.

قال فی مجمع الانهر وهو المختار، وفي التحفی وهو الصحيح، دلیل یې دادي چي هغه سپړی چي وینښ نه سي نو داسي مثال یې دی لکه چي حالف مذکور د لېري څخه د هغه سپړی سره خبري کوي او هغه یې اواز نه اوري او وینښ وي.

قال «وان حلف ان لا یکلمه الا باذنه فاذن له ولم یعلم بالاذن حتی کلمه حنث» او که چا قسم واخستی چي دی به د فلاني سره خبري نه کوي، مگر که فلانی ماته اجازه د خبرو کولو راکړي، نو فلاني د خبرو کولو اجازه ورکړه لکن حالف په دغه اجازه خبرنه و یعني د حالف په غیاب کې اجازه وکړې وه نو حالف سره د عدم العلم بالاجازه دده سره خبري وکړې نو حالف حانث ګرځي.

پسوة الله:- چي دا مذهب دی د امام اعظم او دا امام محمد رحمهم الله او امام ابو یوسف رحمهم الله وایي چي حالف نه حانثېږي، والدلائل الفریقین فی الهدایه وشرح العنایه علیها ولطولها ودقتها وعدم لیاقتها لحال المبتدین لم اوردها.

قال «واذا استحلف الوالی رجلا لعلمه بكل داعر دخل البلد فهو علی حال ولايته خاصة» او که قسم ورکړی یو والي چي په اصطلاح د پاکستان یې ګورنر بولي یو سپړي ته یعني چي په جاسوسي یې مقرر کړی و او پر دې باندي چي ته به ما خبروي په هر مفسد دهشت ګرد او غله، او خبیث سپړي چي ښار ته داخل سي، یعني هغه سپړي هم داغسي

لوړه وکړه نو دا قسم محمول پر حال د ولایت د والي دي، ولي چي د والي غرض دفع د شر د داعر د ښار او د ځان څخه، نو چي ولایت دده ختم سي بيا نو دی ذمه دار د ښار نه دی او نه داعر په ده کار لري.

په دې څخه :- چي ختم د ولایت دده په موت دی او يا په موقوفه کولو دده د حکومت د خوا څخه فی الظاهر الروایت، او که هغه والي یو وار معزول سونو یمین خو ختم سونو که والي مذکور بېرته والي سو قسم نه راگرځي، جوهر.

قال المصنف رحمه الله: «ومن حلف ان لا یرکب دابة فلان فرکب دابة عبده الماذون لم یحنت» او که چا قسم واخستی چي زه به پر دابه که آس وي او که خر، د فلاني سړي نه سپرېږم، نو حالف پر دابه د مريي د فلا ني چي هغه مريي ماذون بالتجارت و سپور سو په قسم کي نه حانثېږي، او دا هم په هغه صورت کي چي د حالف رکوبه د مريي د دابي په نیت نه وي، او که يې رکوبه د مريي د دابي په نیت کي وه نو بيا حانث دي.

فأفاده :- دا مذهب دی د امام اعظم رحمه الله.

در وېش وايي :- چي په دې مسئله کي ډېر تفصيل سته چي په هدايه او په شرحو کي د هدايي موجود دي.

قال «ومن حلف ان لا یدخا هذه الدار فوقف علی سطحها او دخل دهلېزها حانث» او که چا قسم واخستی چي دی به نه داخلېږي دغه سراي ته، نو دی ودرېدی پر بام د هغه سراي، او يا د هغه سراي ودالن ته داخل سونو دا حالف حانث سو، ولي چي یو څوک چي د یو سراي پر بام ولاړ وي په عرف کي هغه سړی داخل الدار بلل کېږي و بناء الايمان علی

العرف، لکن په دهلېز کې چې په اصطلاح کې کوټه یا بېټه بولي تفصیل دادي که دا کوټه لویه وه چې شپه سرې پکښې تېرولی سوی خو حاشېرې ولي داسې کوټې په قریو کې د مېلمنو د پاره وي، او په ښارو کې د مزدور یا د پیردار د پاره وي نو داخل د هغې کوټې داخل د سرای بولل کېږي عرفاً، او که د شپې د تېرېدو نه وه نو د هغې داخل نه دی حاش بلکه دا کوټه صرف د یوه سرې د ناستې د پاره ده.

فصل ۵: - دا تفصیل هلته دی که دهلېز د ننه د سرای د لويي دروازې نه وي، او که په داخل کې د لوي دروازې د سرای وه بیا حتما حاش دي که د هلېز لوي وي او که کوچنی کما لایخفی کذا فی الجوهره والزیاة من الفقير، او دلیل د اولي مسئلې اي وقوف علی السطح الدار، دادي چې سطح جزء د دار ده، ولي چې دار نوم دی د هغه ځای چې لوي دېوال پر راگرځېدلی وي والسطح منه لان العلو والسفل کلاهما مما اهات به الجدار، عنایه، او ددې سببه که معتکف و بام ته د مسجد وڅېړي اعتکاف یې نه فاسدېږي هدايه، لکن هذا عند المتقدمين خلافا للمتأخرين والتفصیل فی در المختار وحاشية الطحطاوي علیه تر کته بحال الطول.

قال «وان وقف فی طاق الباب بحيث اذا اغلق الباب كان خارجا لم یحش» او که چېرې ودرېدی حالف په تاخچه کې د دروازې په داسې تاخچه کې چې د سرای دروازه به وټړه سوه طاق د باندي پاته کېدی نو حالف نه دی حاش، ولي چې دا دروازه د پاره د ساتلو د سرای وما فیها ده نو خارج الباب ده د سرای جزء نه ده.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ومن حلف ان لا ياكل الشواء فهو على اللحم دون البازنجان والحرز﴾ او كه يو چا لوړه وکړه چي دی به نه خوري په غوړو کي سور سوی شی، نو دا قسم دده محمول دي پر سرې کړي غوښو باندې چي غورمه يې بولي نه پر سرو سوو بانجنړو يا جروزو ولي په نېز د مطلق ذکر د شو اللحم مشوي مرادېږي په عرف کي، اما که په نيت کي د حالف سېرې کړي اگي وې يا مشوي بانجنړو به بيا د هغو په خوراک حاشېږي، کذا فی الهدايه.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ومن حلف ان لا ياكل الطبخ فهو على ما يطبخ من اللحم﴾ او كه چا قسم واخستی چي دی به پخ کړی شی نه خوري، نو دا قسم يې واقع کېږي پر پخ کړو غښو، اعتباراً للعرف وفي القياس يحث في اللحم وغيره من المطبوخات، دليله مسئلې د متن دادي چي د مطلق مطبوخ على النار خو اراده ممکنه نه ده ولي چي جوشانده جلاب خو هم پر اور پخېږي او د هغو په خوراک خو اتفاقاً نه حاشېږي، نو متعارف مطبوخ ته يمين راجع دي يعني چي په اوبو کي پر اور پخې سي چي غوښي دي، مجمله الانهر.

قال ﴿ومن حلف ان لا ياكل الرؤس فيمينه على ما يكبس في التناير ويباع في المصر﴾ او كه چا قسم واخستی چي دی به نه خوري سرونه، نو دا قسم د هغو سرو د خوړلو څخه دی چي په تنور کي داخلېږي او هلته پخېږي لکه د پسو سرونه، د غويو سرونه، او يا د سپرليانو سرونه، چي په ښار کي خرڅېږي، ولي د ملخ سر که څه هم سر حقیقی دی مگر هغه نه په تنور کي داخلېږي او نه په بازار کي خرڅېږي، نو چي د

حقیقت اراده متعذره ده نو مراد مجاز متعرف دی چي مذکوره سرونه دی کذا فی العنايه.

پسو د پسو او د غویو دي، وغیرهما عند ابي حنیفه رحمہ اللہ او یاران وایي چي قسم یې واقع دی پر سرو د پسو او بزو فقط انتھی، صاحب هدایه وایي چي دا اختلاف د دلیل د لاري نه دی بلکه اختلاف د عصر او رواج دی. یعنی په زمانه کي د امام اعظم رحمہ اللہ رواج د بقراتو او د اغنامو د سرو دواړو وو، او په عصر کي د یارانو عرف او رواج خاص په غنمو کي و، ففی کل زمان يعتبر عرف ذالك الزمان، کذا فی الهدایه، والمختصر.

قال المصنف رحمہ اللہ ﴿ومن حلف ان لا ياكل الخبز فيمينه على ما يعتاد اهل البلد اكله وخبزا فان اكل خبز القطائف او خبز الارز بالعراق لم يحنث﴾ او که چا قسم واخستی چي دی به ډوډی نه خوري، نو دا قسم دده محمول دی پر هغه ډوډی چي عادت یې لري اهل د بنار خوراک د هغې ډوډی، والمراد البلد الذی فيه الحالف نو ځکه وایي چي که دغه حالف د بادامو ډوډی وخورل او یا د ورجو ډوډی په عراق کي نه حانشېري، ولي چي دغه دوه قسمه ډوډی په عراق کي رواج نه ده، بلکه خبز الحنطة والشعير هو المعتاد فی اغلب البلدان حتی که دغه حالف په طبرستان کي و او یا بل داسي ځای چي دغه قسم ډوډی ددوي خورک وه بیا حانشېري، هدایه، او که په هلمند کي و لکه په غلمینه ډوډی په سوږ سک هم حانشېري البته په هلمند کي په اوربشیننه نه حانشېري، او که د قندهار په بنار کي و مثلاً یوازي په غلمینه ډوډی حانشېري.

فصلنامه: -- عادات د خلگو په مرور د زمانو بدلېږي والمذکور بیان المعتاد فی الزمان القديم.

قال المصنف رحمته الله «ومن حلف ان لا يبيع او لا يشتري او لا يواجر فوكل من فعل ذلك لم يحنث» او که چا سوگند وکړی چې زه به شی نه خرڅوم او یا یې نه رانسم، او یا مثلاً سرای به په کرایه نه ورکوم، نو بیایې بل سړی وکیل کړی په بیع یا په شرا یا اجاره، او وکیل دغه کارونه وکړه نو حالف نه دی حانث، ولي چې ددې عقودو تعلق په فاعل پوري دی نه په امر پوري، مثلاً تسلیم د مبیعې او قبض د ثمن وغیرهما من احکام هذه العقود کما فی کتب الفقه، در، ه.

قال «ومن حلف لا يجلس على الارض فجلس على بساط او على حصير لم يحنث» او که چا قسم واخستی چې زه به پر مخکې نه کښېنم نودی کښېنستی پر کمبله او یا پر بوریا وغیره نودی نه دی حانث، ولي چې جالس پر مخکې عرفاً هغه سړی بولي چې دده او د مخکې تر منځ حائل نه وي، او دلته خو کمبله یا بوریا حائل ده.

فصلنامه: -- دا قسم احتمال د موبد لري او د موقت هم، لکن د موبد په صورت کي عدم حنث ډېر نادر دی، او په موقت کي یې برعکس یعنی عدم حنث ممکن دی.

پسوه: -- چې اغوستلي کالي د حالف تبع دده دی عرفاً نو هغه حائل نه بلل کېږي.

قال ﴿ومن حلف ان لا يجلس على سرير فجلس على سرير فوقه بساط حنث﴾ او که چا قسم وکړی چي دی به پر چار پائي نه کښېښي، نو دی پر داسي چارپائي کښېښستی چي پر هغه باندي مثلاً سترنجي وغيره اواره وه نو دی حانث دی ولي چي په عرف کي دغه سړي ته جالس السرير وايي وقد مر ان مبني الايمان على العرف العام.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وان جعل فوقه سرير آخر فجلس عليه لم يحنث﴾ او که يې پر هغه چار پائي بله چار پائي سربېره کښېښول او پر هغه دوهمه چار پائي دی کښېښستی نو نه حانثېږي.

پهوه ۱۰۰۰:- چي دا عدم حنث په هغه صورت کي دی چي چار پائي معرفه کړي مثلاً ووايي چي على هذا السرير، او که چېرې سرير پر خپل نکارت پاته وي نو بيا حانثېږي ولي پر مطلق سرير خو کښېښستی، ج، در.

قال ﴿وان حلف ان لا ينام على فراش فنام عليه وفوقه قرام حنث﴾ او که سړي لوړه وکړه چي دی به نه بيدېږي پر فراش، يعني پر نالي ياکور بچه، نو دی بيده سو پر هغه فراش چي سربېره پر هغه فراش رجاعي وه نو حانث دی ولي چي رجاعي تبع د نالي ده نو گویا پر نالي بيده سو.

فائدو ۱۰۰۰:- پوه سه:- چي د فراش خخه فراش معين دی يعني پر دغه نالي، قال في العنايه بقرينه قوله وان جعل فوقه فراشا اخر لا يحنث، ولي که مراد مطلق فراش وايي نو په صورت ثاني کي به هم حانث وای.

قال ﴿وان جعل فوقه فراشا اخر فنام عليه لم يحنث﴾ او که سربېره پر هغه معينې نالي بله نالي اواره کړه او پر هغه سربېره نالي بيده

سو نه حانثېږي ولي چي دوهمه نالي خو مستقلة نالي ده تبع د هغه بلي نالي نه ده لان الشی لا يتبع مثله، بخلاف القرام لانه تبع لا محالة.

قال «ومن حلف بيمين وقال ان شاء الله متصلا بيمينه فلا حنث عليه» او که سړي قسم واخستی يعني هر قسم چي و که پر نفي و او که پر اثبات وي او متصل په قسم پسي داسي ووايي ان شاء الله نو بيا هيڅ حنث پر ده نسته يعني که څه هم هغه کار وکړي چي ده قسم ځنډي اخستی و ولي ان شاء الله آه، چي پر هر کلام داخله سي د کلام حکم پورته کوي. در رسول الله ﷺ څخه روايت دی من حلف على يمين فقال ان شاء الله فقد برء بيمينه.

دروېش وايي:- چي ددې مسئلې سر او راز دادی چي په علم اصول فقه او په نحو کي وايي چي تر هغو پوري چي د شرط تحقق او وجود نه سي معلوم جزاء نه واقع کېږي، مثلاً سړي ماینې ته وویل ان خرجت من الدار فانت طالق" نو تر هغو پوري چي خروج د دار څخه متحقق نه سي طلاق نه واقع کېږي، نو بنا علی هذا په دې یمین چي سړي ان شاء الله تعالی وویل خود خپل حنث په مشیت او اراده پوري د خدای ﷻ مربوط او وجود د مشیت آلهی جل سلطانہ خو نه دی معلوم نو حنث هم نسته، فوائد ان شاء الله وشرط د ویلو په رفع د حکم.

پوهه :- چي شرط د ان شاء الله ویلو اتصال دی په کلام سابق پوري، ویدل علیه الحديث المذكور، ولي په حديث مذکور کي د فقال لفظ راغلی دي او په ټولو کتابو کي دا وايي چي فاء عاطفه د پاره د تعقيب بلا فصل ده، او د تعقيب معنا دا نه ده چي د کلام سابق او ان شاء الله تر منځ به

متکلم ساه لانه کارې بلکه معنا يې داده چې تاخير په ويلو کې د ان شاء الله نه کوي مثلاً په خورک يا نورو خبرو او کارونو ځان نه اخته کوي.

فوائد:- قسم اخستل يا ماینې ته طلاق ورکول يا مریې ته حرویل يا د چا سره وعده کول چې وفا بالوعد واجبہ ده، نو دا ټوله په ان شاء الله په شرط مذکورہ چې مقید سي حکم نه پر مرتب کېږي، يعني قسم نه واقع کېږي او طلاق د ماینې نه واقع کېږي، او د مریې ازادي او حریت هم نه واقع کېږي، او په وعده خلافي کې نه گناه کاره کېږي الی غیر ذالک من الفوائد.

دروېش وايي:- چې کاشکې خلکو دغه مبارکه کلمه په خپلو دغو خبرو کې متصل ویلای د ډېرو بلاوو څخه به خلاص وای کما ذکر ت بعض امثلتها.

د خندا وړ حکایات:- وایي چې یوه ورځ یوه سپی د خره د رانیولو د پاره د کوره څخه سهار وختي د گنج وخوا ته روپی په جیب کې واچولې روان سو یو بل سپي په مخه ورغلی، ورته وې ویل چې فلانیه دا سهار وختي چېرې روان یې؟ ده ورته وویل چې څم گنج ته خر رانسم، هغه بل سپی ورته وویل چې ان شاء الله به دي ویلې وای، خره رانیونکي ورته وویل چې د ان شاء الله ویلو څه ضرورت دي روپی مې دادي په جیب کې دي او خر په گنج کې دی، خیر خو سپی گنج ته ورسېدی یو خر یې بیع کړی بل خر یې بیع کړی اخر چې یو خر یې خوښ سو او قیمت یې سره فیصله کړی، ده چې جیب ته لاس کړی چې خاوند ته د خره پیسې ورکړي روپی کیسه بر وړي وې، نو سپی ناامیده د گنج څخه د کور پر خوا راروان سو پر لاري بیا یو بل سپی په مخه ورغلی، ورته یې وویل چې فلانیه دا دونه وختي چېرې

تللی وې؟ ده ورته وویل چي د کوره را ووتم ان شاء الله روپی می راواخستې ان شاء الله ما ویل خبر به رانسم ان شاء الله روپی کیسه بر راڅخه یو ورې ان شاء الله اوس بهرته کور ته ځم ان شاء الله. نو موږ باید پوه سو چي داسي ان شاء الله په درد نه خوري بلکه قبل الفعل باید سړی ان شاء الله وایي او تفویض د کار کولو و خدای جلّ ته وکړي.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وان حلف ان لا یتئینه ان استطاع فهذا على استطاعة الصحة دون القدرة﴾ او که چا قسم واخستی یعنی په داسي صورت کي چي یو چا وده ته داسي وویل چي ته به زما کره راځي مثلاً، نو ده په قسم ورته وویل چي زه به ستا کره درځم که مي په طاقت پوره وه نو دا قسم دده محمول دی پر طاقت د صحت یعنی چي په بدن جوړ وي، نو که په بدن جوړ او روغ و او نه ورغلی په قسم کي حاث دی، او قدرت نه دی مراد چي ټوله اسباب د تګ بې برابر وي، وتفصیل القدرة المذكورة فی شرح العقائد النسفية.

قال المصنف رحمه الله: ﴿وان حلف ان لا یکلّمه حینا او زمانا او الحین او الزمان فهو على ستة اشهر وكذلك الد هر عند ابی یوسف ومحمد رحمهم الله تعالى﴾ او که چا لوړه وکړه چي زه به د فلاني سره خبري نه کوم حیناً او زماناً یعنی حین او زمان یې نکره ذکر کړه او یا الحین یا الزمان یعنی الزمان والحین یې معرفه ذکر کړه نو دا لوړه دده پر شپږ میاشتي واقع کېږي، یعنی که په د ننه کي د شپږو میاشتو یې

خبري ورسره وکړې نو حانث سو والا لا، او داغه رنگه حکم دی د لفظ د
الدهر په نېز د امام ابو يوسف او امام محمد رحمهم الله.

دروېش وايي:- چي په مذکوره مسئله کي ډېر تفصيل بيان دی چي په
هدايه، عنايه او شرح الاقطع کي ذکر دی که دروېش هغه تفصيل رانقل
کړي يوه ورقه به ډکه سي سره د هغه چي مبتديان نر او بنځي به هيڅ فائده
پروا نه خلي، او پوه کسانو ته مشکله نه ده چي شروح مذکوره مطالعه
کړي.

قال «ولو حلف ان الايوکلمه اياما فهو على ثلثة ايام» او که چا
سوگند ياد کي چي دی به د چا سره خبري نه کوي اياما يعني نکره لفظ يې
ووايه، نو هغه قسم پر درو ورځو محمول دی اعتباراً لاقل الجمع.

پښتو وايي:- چي که سړی داسي وويل چي اياما کثيره، امام اعظم رحمته الله
دا محمول بولي پر لسو ورځو، او ياران يې محمول بولي د يوې هفتې پر
ورځو.

قال المصنف رحمته الله «ولو حلف ان لا يکلمه الايام فهو على عشرة
ايام عند ابي حنيفة رحمته الله وقال ابو يوسف ومحمد رحمهم الله
على ايام اسبوع» او که چا قسم واخستی چي دی به د فلاني سره خبري
نه کوي الايام يعني معرفه بالام لفظ يې ووايه، نو قسم يې محمول دی پر
لسو ورځو په نيز د امام اعظم رحمته الله، او په نېز د يارانو د يوې هفتې پر
ورځو، والتفصيل الدلائل للمذهبين في العنايه.

دروېش وايي:- چي فرق دمعرفې او نکړې په عربي ژبه پوري
مخصوص دی کما لا يخفى.

قال «ولو حلف ان لا يكلمه الشهور فهو على عشرة اشهر عند ابي حنيفة رحمته الله وقال ابو يوسف ومحمد رحمهما الله فهو على اثني عشر شهراً» او كه يو چا قسم واخستى چي دى به خبري نه كوي د فلاني سره په مياشتو يعني په صيغه د جمعي. نو په نېز د امام اعظم رحمته الله پر لس مياشتي باندي محمول دى، دليل د امام اعظم رحمته الله دادې چي لفظ د شهور چي جمع دى مراد ځنډي نهايت د مطلق لفظ الجمع فى الشهور وهو عشرة اشهر، او ياران وايي چي په عرف كي مراد د شهور څخه مياشتي د كال دي چي دولس (۱۲) دي كذا فى العنايه.

قال «ولو حلف لا يفعل كذا تركه ابداً» او كه چا سوگند وكړى چي دى به فلانى كار نه كوي، نو به هغه كار تر ابدې نه كوي ولي د نفې لا چي په قسم كي راسي نو چونكه نفې په زمان دون الزمان سره مقيد نه دي، نو دده قسم هم مقيد په زمانه پوري نه دى نو د پاره د تايد دي.

قال المصنف رحمته الله «ولو حلف ليفعلن كذا ففعله مرة واحدة بر فى يمينه» او كه چا قسم واخستى چي دى به فلانى كار كوي نو فقط يو وار يې هغه كار وكړى نو په قسم كي صادق سو يعني قسم خلاص سو ولي د اثبات د پاره يو وار كافي دى.

قال «ولو حلف لا تخرج امرئته الا باذنه فاذن لها مرة واحدة فخرجت ورجعت ثم خرجت مرة اخرى بغير اذنه حنث ولا بد من الاذن فى كل خروج» او كه يو چا لورې وكړه چي زما ماينه به نه وزې د كوره څخه مگر زما په اجازه، نو ده يوه پلا اجازه وركړه او ماينه يې دده په اجازه د كوره څخه ووته او بېرته كور ته راغله، بيا وروسته هغه ماينه د

کوره ووته بېله اجازې د مېړه، نومېړه په قسم کي حاث سو، او چاره نسته
 ښځي لره د اجازې څخه د مېړه هر وخت چي د کوره وزي، دليل ددې
 مسئلې دادی چي د نحوي په کتابو کي وايي چي لفظ د بـاء چي حرف جر
 دی د پاره د الصاق دی يعني جوت والی نو گویا مېړه وويله چي د ماینې
 هر وتل د کوره څخه به جوت زما د اجازې سره وي، نو چي یو پلا بېله
 اجازې ووزي مېړه په قسم کي حاث سو.

په نيز د خدای ﷻ دی په دوهم وار وتو کي د ماینې بېله اجازې حاث نه
 دی. لکن چونکه دا یو احتمال دده د قسم دی نو په قضاء کي د قاضي دی
 حاث دی. لکون الاحتمال المذكور خلاف الظاهر کذا فی الهدایه.

قال «وان قال الا ان اذن لك فاذن لها مرة واحدة فخرجت ثم
 خرجت بعدها بغير اذنه لم يحنث» او که مېړه داسي وويل چي الا اذن
 لك نو مېړه خو يو وار د وتو اجازه ورکړه، او دا ووتل او بېرته راغله او بله
 پلا بېله اجازې ووتل نو دی په قسم کي نه دی حاث، ولي کلمه د بـاء
 الصاق مېړه نه راوپه بلکه اذن مطلق يې ووايه او هغه اذن مطلق خو حاصل
 سو نو قسم دده پای ته ورسېدی.

قال المصنف رحمه الله «ولو حلف ان لا يتغدى فالغداء هو الاكل من
 طلوع الفجر الى الظهر والعشاء من صلوة الظهر الى نصف
 الليل ولسحور من نصف الليل والى طلوع الفجر» او که چا قسم
 واخستی چي زه به غذا نه کوم، نو دا غذا هغه خورک ته وايي چي د سپېدو
 د راحتو څخه بيا تر ماښپينه پوري وي، او عشاء د ماښپين تر لمانځه

وروسته بیا تر نیمې شپې پوري وي او سحور د نیمې شپې څخه شروع کېږي بیا تر سپېدو پوري.

فوائد:- په عبارت کې د مصنف رحمۃ اللہ علیہ مجاز بالحذف دی یعنې درې ځایه مضاف محذوف دی فی قوله فالغداء یعنی اکل الغداء، وقوله العشاء ای اکل العشاء، وقوله السحور ای اکل السحور "وجه یې داده چي قسم چي سړی واخلې پر غداء یا پر عشاء یا پر سحور نو قسم خو د فعل د حالف دی، او غداء یا عشاء او یا سحور هغه طعام ته وایي چي په دغو اوقاتو کې خوړل کېږي او د حالف فعل نه دی بلکه د حالف فعل خواکل د طعام دی په مذکوره اوقاتو کې، نهایه دروېس.

فوائد:- پوه سه:- چي غداء او عشا او سحور هغه طعام ته وایي چي عادتاً مړتیا ځنډي مقصود وي، او د هر ځای او وطن په اصطلاح پوري اړه لري، هدايه.

فوائد:- نو که وطني سړي د غداء څخه قسم واخستی او بیا یې شیدې وچښلې نه حانثېږي ولي چي د وطني خلکو غداء شیدې نه دي، او که حالف د صحراء مالدار و نو د شیدو په چښلو سره حانثېږي لاته غداء فی حقهم، عنایه.

فوائد:- په محیط کې وایي که چېرې حالف ښاري سړی و نو مراد د غذا څخه خوراک ووې ده، لاته العرف فی الامصار، نو که ده خورما خوړله او یا یې شیدې وچښلې حانث نه ګرځي، او که سړی د کلو او قریو سړی و بیا په خوړلو د خورما هم حانثېږي کذا فی البنايه.

فائده:- په عنایه کي وایي چي شرط د حنث دادی چي تر نیم نس به خواړه بالاخوري، او که یې یوه یادوې گولې وخوړې نه حانشېږي.

پوهنه:- چي غداء، عشاء، او سحور د هر وطن په عرف پوري اړه لري.

دروېش وایي:- چي دغه درې سره خو عربي دي په عربو پوري اړه لري، او پښتانه نه دغه الفاظ استعمالوي او نه یې په معنا پوهېږي بلکه که سړي قسم واخستی چي زه به صبا ناری نه کوم، نو هر وخت چي یې چائي چنبلی د چائي د ډوډۍ په خوړلو سره حانث دی، او که یې داسي قسم واخستی چي زه به د غرمې ډوډۍ نه خورم نو چونکه د غرمې ډوډۍ په پښتنو کي په مختلفو اوقاتو کي خوړل کېږي بعض پښتانه یې د مایښین تر لمانځه د مخه خوري او بعض یې وروسته تر لمانځه خوري، او داغه رنگه که چا لوړه وکړه چي زه به د مایښام ډوډۍ نه خورم، په هغه ډوډۍ کي هم د پښتنو رواجونه مختلف دي بعض پښتانه یې د ماخوستن تر لمانځه د مخه خوري او بعض یې وروسته خوري نو حالف د هر قسم چي و دده عرف ته اعتبار دی.

قال المصنف رحمه الله: «وان حلف ليقضين دينه عن قريب فهو على مادون الشهر وان قال الى بعيد فهو اكثر من الشهر» او که چا قسم واخستی چي زه به حتماً د فلاني پور تر نژدې زمانې پوري ورکوم نو هغه قسم پر کم تر میاشتي محمول دی يعني کې تر میاشت پوري یا بالا تر

مياشتي وځنډوی حانث دی، او که یې وویل چي زه به یې تر ډېري زمانې وروسته پور ورادا کوم نو هغه محمول پر بالاد مياشتي محمول دی.

سورة ۵۵:- چي په اول صورت کي بلکه په دوهم صورت کي هم حکم داغه مذکور دی چي د حالف په نیت کي پوره زمانه نه وي او که یې په نیت کي یو نیت معین و فهو علی ما نوي کذا فی الجوهره.

سورة ۵۶:- په دوهم صورت کي حالف نه حانشېري هر وخت چي پور ورکړی ولي چي بالاتر مياشتي خو پای نه لري، درویش.

قال المصنف رحمته الله ﴿ومن حلف لایسکن هذه الدار فخرج منها بنفسه وترك فيها اهله ومتاعه حنث﴾ او که چا قسم واخستی چي دی به په دې سرای کي نه اوسېږي نو دی پخپله د هغه سرای څخه ووتی او کور والاو عیال او د کور سامان یې په هغه سرای کي پرېښول نو دی په قسم کي حانث دی، ولي سړی په عرف کي په هغه ځای کي او سپېدونکی بلل کېږي چي دده اهل او عیال او متاع البیت اورې وي سره ددي چي سړی اکثره د ورځي په بازار کي تېروي، او که یې قسم د اوسېدو څخه د خپلي محلي اخستی و د هغه حکم هم دده د اوسېدو څخه د قسم اخستو په شان دی، کذا فی الهدیه.

قال المصنف رحمته الله ﴿ومن حلف لیصعدن السماء او لیقلبن هذا الحجر ذهباً انعقدت یمینه وحنث عقیبها﴾ او که چا قسم واخستی چي دی به اسمان ته خېږي، او یا به دغه ډبره سره زر گرځوي قسم خو یې صحیح دی لکن دی حانث دی وروسته تر فراغ د قسم فی الحال.

په ۱۵۵۵ هـ: - چي د قسم د صحت د پاره تصور د محلوف عليه شرط دی او امکان د هغه نوکه سړي داسي قسم واخستی چي زه به اجتماع د نقیضینو کوم او یا ارتفاع د نقیضینو کوم وغیر ذالک من الممتنعات بالذات دا قسم نه دی صحیح او نه پر سړی کفار ه سته لعدم التصور والامکان، او په مانحن فیه ختل و اسمان ته خو متصور او ممکن بلکه واقع دی لکه په حدیثو مشهوره وو کي د بخاري بلکه په ټولو صحاحو سته وو کي بلکه د نورو صحیح کتابو د احادیثو ختل د آنحضرت ﷺ په لیلة المعراج کي وه آسمان بلکه وه اسمانو ته ثابت دی، او داغه رنگه گرځول د ډبري سره زر په کرامت سره متصور او ممکنه ده، نو چي قسم صحیح سو او دغه کار د حالف د قدرت څخه وتلی دی نو ځکه فعلا دی حاث دی، او بل دلیل دادی چي غرض د حالف له قسم سره خو یو کار پر ځان واجبول دي او دا قانون دی چي ایجاب د بنده پر ایجاب د خدای ﷻ قیاس دی، خدای ﷻ پر بنده هغه شی واجبوي چي د بنده څخه یې تصور کېدلای سي او قدرت د بنده پر هغه کار شرط د ایجاب انتهی نه دی ځکه په هر شیخ فاني روژه فرض کړې ده که څه هم دی قدرت نه پر لري مگر تصور یې کېدلای سي تاچي شیخ فاني چي روژه نه سي نیولای عوض د روژې چې فدیة ده وربې کړی، په قسم کي هم چي بنده پر ځان ایجاب د یو شی وکي او هغه کار یې په قدرت نه و پوره لکه په مانحن فیه کي، عوض ده هغه کار چي کفار ه ده وردې کي، هذا فصل ما فی الهدایه وغیره من کتب الفقهاء.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ومن حلف ليقضين فلانا دينه اليوم فقضاه ثم وجد فلان بعضها زيوفاً او بنهرجة او مستحقة لم يحنث الحالف﴾ او ڪه ڇا قسم واخستى چي زه به حتماً د فلاني سڀي پور وراد اڪوم ننه ورڃ، نو يي په دغه ورڃ پور ورادا ڪري، ثم يعني وروسته چي دائن روپي تفصيلاً وڪتلي بعض د روپو څخه زيوفي وي.

پيسو ۵۰۰ :- چي زيوفي هغه روپي بولي چي بيت المال يعني حڪومت يي په بانگ ڪي نه اخلي او د تجارو تر منڃ چلڀري، او يا بعض روپي بنهرجه وي.

پيسو ۵۰۰ :- چي بنهرجه هغه روپي دي چي نه يي بيت المال اخلي او نه يي تجاران، په سبب د ڪوٽ چي په ڪڍ وي، نو بنهرجه تر زيوفو خرابي روپي دي ڪذا في البناء بحذف وزيادة، او يا هغه روپي يو بل ڇا درڪ ڪري او په شاهدانو يي د هغه دائن څخه يووږي، نو دغه حالف حانث نه دي، په هدايه ڪي وايي چي زيافت وغيره خو عيب دي، عيب خو جنس دشى نه نفى ڪوي نو شرط د بر يعني نه حانثوالي پيداسو چي قضاء الدين و، يعني قضاء د دين حالف وکړه ولي ڪه هغه دائن د زيافت وغيره تر عيب تهر سي او مديون ته چي حالف دي ووايي چي پروا نه لري زما دغه زيوفي وغيره قبولي دي پوره يي اداء ڪڀري، او د مستحقو روپو قبض خو صحيح دي نو شرط د بر پيدا سو ڪي څه هم وروسته مستحق وگتي او د دائن څخه يي يوسي، غايت ما في الباب چي دائن په دري سره صورتو ڪي پر مديون حق د خپل پور لري يعني په زيافت وغيره سره نه وي راضي.

قال ﴿ان قبض دینه فی وزنین ولم يتشاغل بينها الا بعمل
الوزن لم يحنث وليس ذالك بتفريق﴾ او کہ پہ داغہ صورت کی د

قسم حالف د پوره وړي څخه روپۍ د پور دوه واړه په تلو واخستې، او که يې په بل کار سره ځان نه کي مشغوله بېله تللونه دي حانث يعني دې ته تفرق نه وايي ولي چي پور ډېر دراهم وي او په يوه پلا يې تلل گران وي، نو دغه تفرق د وزن د حلف څخه مستثنی دی، هدايه وغيرها.

قال المصنف رحمه الله: ﴿ومن حلف لياتين البقرة فلم ياتيها حتى مات حنث في اخير جزء حياته﴾ او که چا قسم واخستی چي زه به حتماً گورم ته د غيو ورځم، نو دی گورم ته نه ورغلی او حتی چي مړ سو نو دی حانث گرځي په اخر جزء کي د ژوند ولي چي تر مخه د هغه بر ممکن دی.

په دې څخه مراد دلته د جنس دی لکن په ضمن کي د ډېرو افرادو چي گورم يې معنا ده، او څوک چي د بقره د مونث لفظ څخه نسخه غوا توهم کوي او د اتپانه څخه يې ناوړه معنا اخلي ډېر خطاوتلي دي، او په بعض نسخو کي د قدروي پر ځای د لفظ د بقره، لفظ د قرية راغلی دی هغه ډېره زيبا نسخه ده او د چون و چرا څخه خالي ده فافهم.

د علامه عصر شيخ التفسير والحديث جامع المنقول و المعقول

ممسود الاقرآن فخر افغان حضرت مولانا **عبدالله بن عبدالمطلب**

الايوبي القندهاري النقشبدي السليمانخېلي مديفوضه العاليه ترجمه او
لنډه تاريخچه او سوانح عمري او د مخلصانو دپاره پېژندگلوي.

دده نوم محمد عبيدالله دی او ابو الفضل يې کښت دی او ايوبی يې
تخلص دی په عقایدو کې سني ماتريدي دی او په فروغو کې حنفي مذهب
دی او په طريقت کې نقشبندي مجاز دی او په قوم سليمانخېل دی او وطن
يې کندهار دی.

او دی د عالم متقی الحاج محمدايوب زوی دی او ده د پنجشنبې په
ورځ د ماسپښين تر لمانځه وروسته پر ۱۵ د ذی القعدة الحرام ۱۳۴۳
هجري قمري د فاشمول په قريه کې پر نابوده دنيا سترگې روڼې کړې دي او
پلار يې يو تقواداره عالم و او په طريقه نقشبنديه کې مجاز و.

او د شارح له خولې چي زما پلار زما پر تعليم زده کړې ډېر حريص و،
حتی سره د ډېره صغر سنه يې زه پر سبق مجبور کړی وم. شارح وايي چي
ځينې کتابونه د فقې شريفې او بعضي کتابونه د علم صرف او نحو ما پر
مرحوم پلار وويله او بيا زما په زړه کې په برکت د دعا د والد مروحوم دا
راسخ سو چي زه د وطنه او کوره ولاړ سم او په بې غمه زړه خپل تعلم او زده
کړې ته دوام ورکړم الی ماشاء الله تعالی.

هغه و چي زه د کندهار وطن مالوف او د کور څخه د بلوچستان علاقې
ته راغلم چي هغه زمين په هغه وخت کې د انگرېزانو تر تسلط او حکومت
لاندې و، نو په بلوچستان پښين کې مې پر حيد متقي عالم مولوي تيمور
مکتبه القراءة والتجويد کوښته

شاه صاحب مرحوم باندي بعضي کتابونه د حکمت او عقائدو وويل،
الغرض دوه کاله مي دلته تېر کړه. د شارح د بيان سره سم بيا زه باعث کړم
صدق همت پر دې باندي چي ولاړسم هند ته او په هند کي اجمير ته چي
هلته علامه الزمان الاستاذ الكلية علماء الهند والافغان المولوي عبد الله
الکندهاري المرحوم د مدرسه حنفیه صوفیه باني او سرپرست او مدرس
اعلی و او دی مرحوم په دغه وخت کي معمر او کلان ساله عالم و، او ده ته
د اطرافو څخه لکه افغانستان، بلوچستان، پېښور، ازاد قبائل او د هند د
ډېرو لېرو سیمو څخه جید جید طالبان راتله او د دریاب څخه د علم دده
مبارک د استعداد سره برابري استفاده کول، او ده مبارک د طالبانو سره
عموماً، او د پښتنو طالبانو سره خصوصاً ډېر شفقت کوی.

د شارح د خولې چي زه اجمير شریف ته ورغلم او د جناب مذکور په
مدرسه کي داخل سوم پس له څو مډې تعلم څخه دده په جناب کي ماته یوه
لویه منزله حاصله سوه "وذلك فضل الله یوتیه من یشاء"

او شارح وایي چي مایه خدمت کي د حضرت المرحوم درې کاله تېر کړه
او ښه سلیسه اردو ژبه مي هم زده کړه، او هلته ما کتب د تفاسيرو او
ریاضي او علم ادب او د متقدمینو د منطق بعض کتابونه لکه شرح
المطالع او د حکماء متقدمینو بعض کتابونه لکه شرح الاشارات وغیره
وویل.

پس له درې کاله انگلیسانو د هند بر اعظم پر دوو برخو تقسیم کړی
یعني پاکستان او هندوستان چي په دې سبب په منځ کي د مسلمانانو او
هندوانو لویه فتنه او قتل و قتال منځ ته راغلی او اجمير شریف په حصه
کي د هندوانو سو، نو هندوانو پر اقلیت د مسلمانانو د اجمير شریف توره

د ظلم د تېکې وکښل او په زړو مسلمانان يې په شهادت ورسول آخر حضرت الاستاذ المرحوم سره د خوپاته پښتنو طالبانو د پاکستان وهجرت ته مجبور سو، هغه و چې استاذ محترم بلوچستان د کوتي ښار ته راغلی چې هلته دده مرحوم د يوه شاگرد حضرت المولوي عبد الغفور صاحب مدرسه په نامه د مظهر العلوم په شالدره کي وه چې تر اوسه هم سته او په هغه مدرسه کي يې و خپل درس ته ادامه ورکړه.

شارح وايي چې ما له زمانه په دغه مدرسه کي تېر کړه او بيا مي د حضرت الاستاذ څخه اجازه واخسته او لاهور ته ولاړم چې په لاهور کي يو معمر عالم شيخ الحديث والقرآن وسائر العلوم النقلية والعقلية مولانا مهر الله المرحوم په يوه مدرسه کي چې په اچهره کي چې د لاهور ښار ته نژدې ځای دی واقع وه شيخ الحديث و، او زه هم په هغه مدرسه کي داخل سوم او د مرحوم د فيضه مستفيض سوم او د احاديثو کتابونه او بعضي د فقهې شريفې کتابونه او نور باقي مانده کتابونه مي پر دغه لوي استاذ المرحوم باندې وويله، او د دوو کالو څخه وروسته د ټولو درسي کتابو څخه فارغه سوم او د تحصيل شهادت نامه د استاذ المرحوم له خوا راکړه سوه، او زما عمر په دې وخت کي تخميناً پنځه ويشت (۲۵) کاله و، او بيا حضرت الاستاذ المرحوم ماته وظيفه د مدرس ثاني پخپله مدرسه کي وسپارله، يو کال چې مي درس وکړی حب الوطن والاقرباء مي د امن گير سو او په اجازه د استاذ المحترم د لاهوره څخه کندهار ته راغلم، اول درس مي يو کال د موسی خان په جامع مسجد کي چې په هرات دروازه کي دی وکړی، او بيا زنگي اباد ته ولاړم يو کال مي هلته درس وکړی او بيا سنخري ته راغلم چې د يوې جامع قريې نوم دی ښار ته نژدې دولس (۱۲)

کاله مي دلته درس ته ادامه ورکړه، او د سنخري د استوگني په وخت کي زه د شيخ کامل جامع الكمالات السيد الجيد الجواد مولاي عبد الغني المرحوم المشهور په بابک صاحب کدني مريد سوم او پس له يوه کاله جد جهد ماته د خلافت د طريقه نقشبنديه خرغه دده بابک المرحوم له خوا راکړه سوه، او ما د سنخري څخه په سبب د بعض اقتصادي مشکلاتو خوش آب ته هجرت وکړی چي هغه هم د کندهار ښارته نژدې يو جامع قريه ده، او هلته مي پنځه کاله درس وکړی او بيا د خوشاب څخه کندهار ته ولاړم، او د ملا علم اخند په کلي کي مي په يوه جامع مسجد کي درس شروع او ديارلس (۱۳) کاله مي هلته درس وکړی، پس له هغه انقلاب د حزب الخلق په کومک د روس د افغانستان پر پاکه خاوره مسلطه سو او د مسلمانانو بندي کول او وژل يې شروع کړه، او عمومي مسلمانانو وژدې اسلامي مملکتو لکه پاکستان او ايران ته هجرت وکړی او بعض مسلمانان نورو مملکتو ته ولاړه خصوصاً هغه وخت چي روسان مستقيماً په لويه پيمانه داخل سوه، او د مسلمانانو له خوا د حزب الخلق او د هغو د معاونانو يعني روسانو سره جهاد اعلان سو، نو په هم دغه وخت کي زه د خپله عياله سره نژدې اسلامي ملک پاکستان ته راغلم او په کوټه کي مي اقامت اختيار کړی زامنو مي مزدوري کولې او ما خپل درس ته په ډکه پيمانه جريان ورکړی حتی چي په سوو طالبان به دورځي سبقانو ته راتله او په يوه کتاب به پنځوس شپېته تر سلو پوري شريکان وه .

او شارح وايي چي ما په فارغه وخت کي پر بعضي درسي کتابو حاشيي هم کولې چي هغه کتابونه او رسالې تر څلوېښتو اوس زياتي دي او اکثره

یہی پر منظر عام موجود او مقبول دي، الاعند الحاسدين الذين هم للحق ناكون.

ناشر الكتاب وایي چي شارح محترم همېشه د سیاسي ډلو څخه برکناره وو او دی، او بعضي حاسدان او جاهلان د تعصب قومي د لاري یا د تعصب علمي د لاري پر شارح محترم قسما قسما بهتانونه ویله او وایي یې لکن بیا هم شارح محترم په هغو کي فکر نه واهه او دا آیت یې مد نظر و (وتعز من تشاء وتذل من تشاء بيدك الخير) د شارح د هجرت څخه اوس دروېشت (۲۳) کاله کېږي، د حاسدانو حسد پر ده هیڅ تاثیر نه دی کړی او نه یې عزت وړ کم کړی دی او نه یې رزق ور کم کړی دی حتی د کوتبي په ښار کي پرته د استوګني تر سرایه خپل جامع مسجد هم جوړ کړی دی، داوه د حضرت شارح محترم مختصر حالات، والسلام .

محمد فضل الحق حقاني تلمیذه

= اعلان = چون کہ قاری فضل الحق صاحب خوش نویس عزیز
 بہ اوفتہ کی (دی حصی پیر عقی) اینری کپی (و تصرف مالی یہ ہم یکس کری لہذا درویش
 (دی حصی باعث حقوق شمولہ قاری قریب مذکور ہم بہہ کری ہم کتاب فروش حق
 دہ کتابت (دی حصی نہ لبتہ) یہ تجارتی مراعات ہر حق عذرہ ہی مطاوی کہ نامبرہ
 دہ کتابت خود دی خریداری کری «وما علینا الا الدائع»
 حقیقی نقشبندی کبریا
 (و حق غفور دباری)

اعلان

چون که قاري فضل الحق صاحب خوش نويس عزيز په نوشته کي ددې حصې ډيره عرق ريزي کړې ده او مصرف مالي يې هم پکښي کړي دي لهذا دروېش د دې حصې د طباعت او کتابت ټوله حقوق و قاري صاحب مذکور ته هبه کړي دي، هيڅ کتاب فروش ته حق د کتابت او طباعت د دې حصې نسته البته په تجارتي مراعات هرڅو عدده چي مطلوب وي د نامبرده د مکتبې څخه دي يې خريداري کوي، وما علينا الا البلاغ.

محمد عبيدالله نقشبندي کدهاري ايوبی غفرله الباري.

مهم زېری

د مفسر العصر حضرت ايوبی مد ظله العالی تفسير
تفسير ايوبی پر پنځلسو (۱۵) جلدو مشتمل ډېر ژر به د علم
تفسير تشنه گانو ته وړاندي سي انشاء الله العزيز

الناشر

مکتبه القراءات والتجوید
مکتبه القراءات والتجوید

فہرست

مخ	مضمون	شمبر
۳	کتاب الجنایات	۱
۵	مسئلہ	۲
۷	سوال خواب	۳
۹	کلیہ	۴
۱۲	فائدہ	۵
۱۴	دروہش وایی	۶
۱۶	قاعدہ	۷
۱۸	پوہ سہ	۸
۲۱	پوہنتنہ او خواب	۹
۲۴	دروہش وایی	۱۰
۲۹	کتاب الدیات	۱۱
۳۳	دروہش وایی	۱۲
۳۸	پوہ سہ	۱۳
۴۴	پوہ سہ	۱۴
۴۶	دروہش وایی	۱۵
۵۰	پوہنتنہ خواب	۱۶
۵۱	مسئلہ	۱۷
۵۴	دروہش وایی	۱۸

شمېر	مضمون	مخ
۱۹	مسئله	۵۸
۲۰	خوشخبري	۶۰
۲۱	دروېش وايي	۶۲
۲۲	پوه سه	۶۶
۲۳	قصه غريبه	۶۹
۲۴	باب القسامة	۷۰
۲۵	پوه سه	۷۲
۲۶	دروېش وايي	۷۶
۲۷	فائده	۷۹
۲۸	كتاب المعامل	۸۱
۲۹	تفريع	۸۲
۳۰	مسئله	۸۴
۳۱	كتاب الحدود	۸۶
۳۲	تفريع	۸۸
۳۳	مسئله	۹۱
۳۴	دروېش وايي	۹۳
۳۵	پوه سه	۹۵
۳۶	پوښتنه او ځواب	۹۸
۳۷	فائده	۱۰۰
۳۸	مسئله	۱۰۴

مخ	مضمون	شمبر
۱۰۷	دروېش وايي	۳۹
۱۱۰	پوه سه	۴۰
۱۱۳	فائده	۴۱
۱۱۴	واوره	۴۲
۱۱۷	باب حد الشرب	۴۳
۱۱۹	دروېش وايي	۴۴
۱۲۱	باب حد القذف	۴۵
۱۲۴	پوه سه	۴۶
۱۲۸	دروېش وايي	۴۷
۱۳۲	كتاب السرقة وقطاع الطريق	۴۸
۱۳۵	تفریع	۴۹
۱۳۹	فائده	۵۰
۱۴۱	دروېش وايي	۵۱
۱۴۸	پوه سه	۵۲
۱۵۱	تفریع	۵۳
۱۵۵	پوښتنه او ځواب	۵۴
۱۵۹	پوه سه	۵۵
۱۶۲	فائده	۵۶
۱۶۵	پوه سه	۵۷
۱۶۷	ابیات	۵۸

شمېر	مضمون	مخ
۵۹	کتاب الاثرية	۱۶۸
۶۰	دروېش وايي	۱۷۲
۶۱	پوښتنه او ځواب	۱۷۵
۶۲	کتاب الصيد والذبائح	۱۷۹
۶۳	تفريع	۱۸۲
۶۴	قال الشاعر	۱۸۳
۶۵	پوه سه	۱۸۶
۶۶	تفريع	۱۸۹
۶۷	پوه سه	۱۹۳
۶۸	دروېش وايي	۱۹۶
۶۹	فائده	۱۹۹
۷۰	پوه سه	۲۰۷
۷۱	ايبات	۲۰۸
۷۲	کتاب الاضحية	۲۱۰
۷۳	شعرونه	۲۱۴
۷۴	تبصره	۲۱۶
۷۵	پوه سه	۲۲۰
۷۶	مسئله	۲۲۴
۷۷	کتاب الايمان	۲۲۵
۷۸	پوه سه	۲۲۸

مخ	مضمون	شمبر
۲۳۰	فائده	۷۹
۲۳۴	واقعہ	۸۰
۲۳۸	دروېش وايي	۸۱
۲۴۱	مسئله	۸۲
۲۴۸	پوه سه	۸۳
۲۵۲	فائده	۸۴
۲۶۶	فوائد	۸۵
۲۷۰	مسئله	۸۶
۲۷۲	دروېش وايي	۸۷
۲۷۴	پوه سه	۸۸
۲۷۶	فائده	۸۹
۲۷۸	د شارح د ژوند حالات	۹۰
۲۸۳	اعلان	۹۱

حقاني کمپیوټر اړيت

د چاپ، کمپوز، ژباړي، او سمون (تصحیح) لپاره !
 حقاني کمپیوټر - ستا سو کتابونه، مجلې، خبري پاڼې، او نور طباعتي توکي په ښه
 څرنګوالي او معیار کمپوزوي، که غواړئ چې پښتو، عربي، او پارسي ليکنې مو په خپلو
 خپلو معياري نورو او پروګرامونو کمپوز سي، نو حقاني کمپیوټر ته مراجعه وکړئ، په
 ګوته کې د ښه کمپوز او چاپ یوازنی مرکز

